

COLOMELLA

1871

1872

1873

1874

A

11-480

A
11
480

168361

25c

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

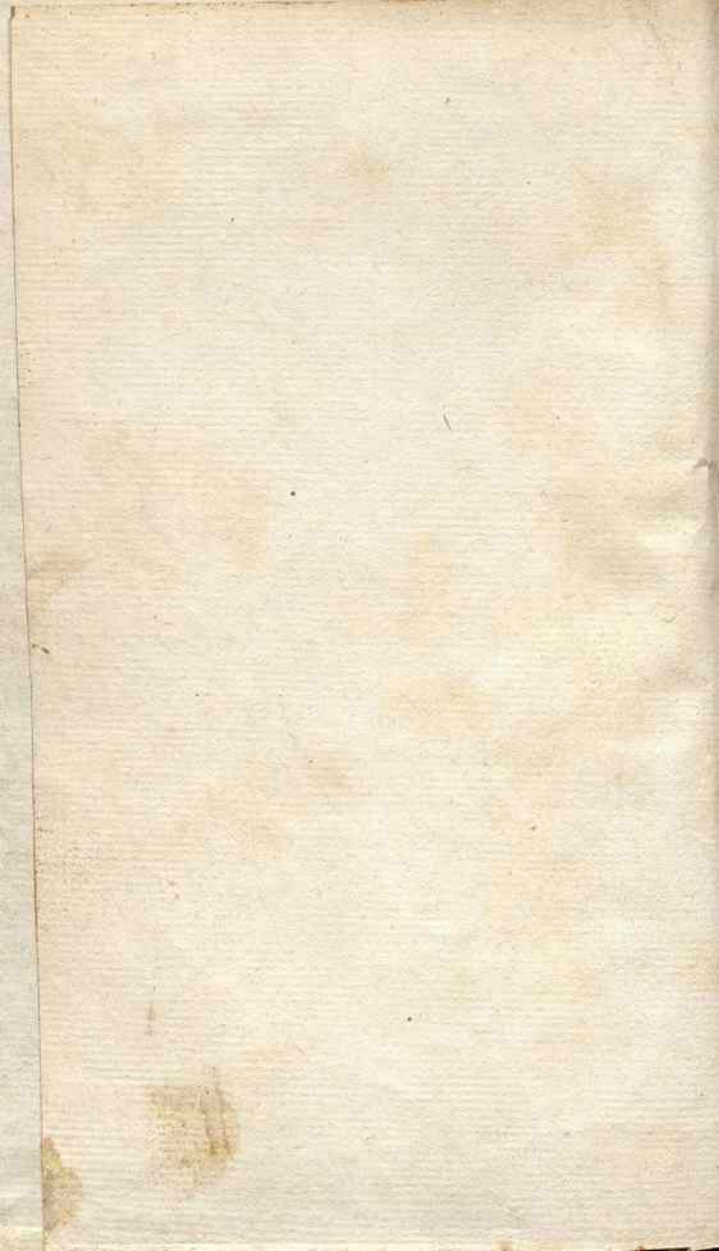
2025

A
11
480

168261

25c

12026

(1)

L.
I V N I I
M O D E R A T I
C O L V M E L L A E
D E R E R V S T I -
C A L I B R I
X I I .

Eiusdem de Arboribus li-
ber, separatus ab

alijs.

Ex libris Rodolphi de Maistre.

V I R T U T E D V C E S

C O M I T E F O R T V N A .

A P V D S E B . G R Y P H I V M
L V G D V N I ,
1 5 4 8 .

1874

44437781

COLLEGE
LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF
MICHIGAN

Enlèvement de Archaïs
par les armées
de la République

AMERICAN LIBRARY

AMERICAN LIBRARY

AMERICAN LIBRARY
1842

3

L. IVNII MO-
DERATI COLV-
MELLAE DE RE RV-
STICA LIBER
PRIMVS.
A D
PVB. SILVINVM
PRAEFATIO.

AE PENVMERO ciuitatis
nostrae principes audio culpantes
modò agrorù infœcunditatē, modò
caeli per multa iam tēpora noxiā
frugibus intēperiem: quosdā etiam
prædictas querimonias uelut ra-
tione certa mitigātes, quòd existi-

mēt ubertate nimia prioris æui defatigatū, & effectū solū
nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimēta.
Quas ego causas, Publi Siluine, procul à ueritate abesse
certum habeo: quòd neq; fas est existimare, huius naturā,
quam primus ille mūdi genitor perpetua fœcūditate dona-
uit, quasi quodā morbo sterilitate affectam: neq; prudentis
est credere, tellurē, quæ diuinam & æternam iuuentam for-
tita, cōmunis omnium parens dicta sit, quia & cuncta pe-
perit semper, & deinceps paritura sit, uelut hominē con-
sensuisse. Nec post hæc reor intēperātia caeli nobis ista, sed
nostro potius accidere uitio, qui rem rusticam pessimo
euiq; seruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam ma-
iorum nostrorum optimus quisque optimè tractauerit.
Atqui ego satis mirari non possum, quid ita dicendi eu-

pidi seligant oratorē, cuius imitentur eloquentiam, mensu-
 rarum, & numerorū modum rimantes, placitæ disciplina
 consecutur magistrū uocis, & cantus modulatorem: nec
 minus corporis gesticulatorem scrupulosissimè requirant
 saltationis, ac musicæ rationis studiosi. Iamq; qui ædificare
 uelint, fabros et architectos aduocent: qui nauigia mari cō-
 credere, gubernādi peritos: qui bella moliri, armorum &
 militiæ gnaros: & ne singula persequar, ei studio, quod
 quis agere uelit, cōsultissimum rectorem adhibeat. Denique
 animi sibi quisq; formatorē præceptoremq; uirtutis è cœtu
 sapientium arcessat. Sola res rustica, quæ sine dubitatione
 proxima, & quasi cōsanguinea sapientiæ est, tam discenti-
 bus egeat, quam magistris. Adhuc enim scholas rhetorum,
 & ut dixi, geometrarū, musicorumq;, uel quod magis mi-
 randum est, contēptissimorum uitiorum officinas gulosius
 cōdiendi cibos, & luxuriosius fereula struendi, capitumq;
 & capillorum cōcinnatores non solum esse audiui, sed &
 ipse uidi. Agricolationis neq; doctores, qui se profiteren-
 tur, neq; discipulos cognoui. Cū etiam si prædictarū ar-
 tium professoribus ciuitas egeret, tamen sicut apud priscos
 florere posset Resp. Nam sine ludicris artibus, atque etiam
 sine causidicis olim satis felices fuere futuræq; sunt urbes.
 At sine agricultoribus nec cōsistere mortales, nec ali posse
 manifestū est. Quò magis prodigiū simile est, quod accidit,
 ut res corporibus nostris, uitæq; utilitati maximè conue-
 niens, minimam usq; in hoc tēpus consummationē haberet,
 idq; sperneretur genus amplificādi, retinēdiq; patrimonij,
 quod omni crimine caret. Nā cetera diuersa, & quasi re-
 pugnantia dissident à iustitia. Nisi æquius existimamus, ce-
 pisse prædam ex militia, quæ nobis nihil sine sanguine &
 cladibus alienis affert. An bellū perosis, maris & negotia-
 tionis

Res rustica scien-
 tia, sapientiæ pro-
 xima

Agricultores uis
 necessarij

tionis alea sit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terrestre animal homo, uentorū, & maris obiectus iræ, se fluctibus audeat credere. Semperq; ritu uolucrū, lōginqui littoris peregrinus, ignotum percerret orbē? An fœneratio probabilior sit, etiā his inuisa, quibus succurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere ueteres, studiū præstantius locupletissimū quēq; adlatrādi, & cōtra innocentes, ac pro nocentibus neglectū à maioribus, à nobis etiā concessum intra mœnia, & in ipso foro latrocinium? An honestius duxerim mercenarij saltatoris mēdacissimū aucupiū circumuolitantis limina potētiorum, somnumq; regis sui rumoribus inauguratīs: neq; enim roganti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An putē fortunatus à catenato repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratis adiacere, miserrimoq; famulatu per dedecus, fasciū decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuite seruituti, sed donis rependitur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei famularis augendæ, quod ex agricolatione contingit. Cuius præcepta si uel temere ab indoctis, dum tamen agrorū possessoribus antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterentur res rusticæ: nam industria dominorū cum ignoratiæ detrimētis multa pensaret. Nec quorum cōmodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij sui conspici, eoq; discendi cupidiores agricolationē pernoscerēt. Nunc & ipsi prædia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritissimum quēq; uillicum facere, uel si nescium, certē uigoris experrecti, quò celerius, quod ignoret, addisecat. Sed siue fundum locuples mercatus est, è turba pedisequorum, lecticariorumq; defectissimum annis, & uiribus,

in agrū relegat (cū istud opus nō solū sciētīā, sed & iūridē
 atq; cū robore corporis, ad labores sufferēdos desideret)
 siue mediārū facultatū dominus ex mercenarijs aliquē iam
 accusantē quotidianū illud tributū, qui uectigalis esse non
 possit, ignarum rei, cui prae futurus est, magistrū fieri iubet.
 Quae cum animaduertam, saepe me cū retractās, ac recogitās,
 quā turpi consensu deserta exoluerit disciplina ruris,
 uereor, ne flagitiosa, & quodāmodo pudēda, aut inhonesta
 uideatur ingenuis. Verūm cū plurimis monumentis scri-
 ptorum admonear, apud antiquos nostros fuisse glorię cu-
 ram rusticationis (ex qua Quintius Cincinnatus, obsessi
 consulis & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Di-
 ctaturam uenerit, ac rursus fascibus depositis, quos festinā-
 tius uictor reddiderat, quāsumpserat Imperator, ad eodē
 iuuenos, & quatuor iugerū auitum herediolum re-
 dierit. Itemq; C. Fabricius, & Curius Dentatus, alter Pyr-
 rho finibus Italię pulso, domitis alter Sabinis, accepta quae
 uiritim diuidebātur captiui agr, septem iugera, non minus
 industrię coluerit, quā fortiter armis quæsierat. Et ne sin-
 gulos intempestiue nunc persequar, cū tot alios Romani
 generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici stu-
 dio floruisse, uel defendendi, uel colēdi patrios, quæsitos ue
 fines) intelligo luxurię, & delicijs nostris pristinū morē,
 uirilemq; uitam displicuisse. Omnes enim (sicut M. Varro
 iam tēporibus auorū conquestus est) patres familię falce, et
 aratro relictis, intra murum correpsimus, & in circis po-
 tius ac theatris, quā in segetibus & uinetis manus moue-
 mus: attonitiq; miramur gestus effœminatorum, quod à na-
 tura sexū uiris denegatum, muliebri motu mentiātur, deci-
 piantq; oculos spectantium. Mox deinde ut apti ueniamus
 ad ganeas, quotidianā cruditatem Laconicis excoquimus,

Quintius Cincin-
 natus.

C. Fabricius
 Curius Dentatus.

Et exucto sudore sitim querimus, noctesq; libidinibus, et
 ebrietatibus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nosmet-
 ipsos ducimus fortunatos, quod nec orientem Solē uidemus,
 nec occidentem: itaq; istam uitam socordem persequitur ua-
 letudo. Nam sic iuuenum corpora fluxa et resoluta sunt, ut
 nihil mors mutatura uideatur. At mchercule uera illa Ro-
 muli proles assiduis uenatibus, nec minus agrestibus operi-
 bus exercitata, firmissimis praeualuit corporibus, ac militiā
 belli, cum res postulauit, facile sustinuit, durata pacis labo-
 ribus, semperq; rusticam plebē prae posuit urbanā. Ut enim
 qui in uillis intra consepta morarentur, quā qui foris ter-
 ram molirentur, ignauiores habitos: sic eos, qui sub umbra
 ciuitatis intra moenia desides cunctarentur, quā qui rura
 colerent administrarent uel opera colonorum, segniores ui-
 sos. Nundinarū etiam conuentus manifestum est propterea
 usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanae res age-
 rentur, reliquis administrarentur rusticae: illis enim tem-
 poribus, ut antē iam diximus, procures ciuitatis in agris
 morabantur: et cum consilium publicum desiderabatur,
 à uillis arcessabantur in senatum. Ex quo qui eos euoca-
 bant, Viatores nominati sunt: isq; mos dum seruatus est
 perseuerantissimo colendorum agrorum studio, ueteres
 illi Sabini Quirites, atq; Romani, quanquā inter
 ferrum, et ignes hosticisq; incursionibus uastatae fruges,
 largius tamen condidere, quā nos, quibus diuturna per-
 mittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc
 Latio et Saturnia terra, ubi dii cultus agrorum proge-
 niem suam docuerunt, ibi nunc ad hastam locamus, ut no-
 bis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne
 fame laboremus: et uindemias condimus ex insulis Cy-
 cladibus, ac regionibus Beticis, Gallicisq;. Nec mirum,

cum sit publice concepta, & confirmata iam uulgaris existimatio, rem rusticā sordidum opus, & id esse negotiū, quod nullius egeat magisterio praeceptoris. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quasi quandā uastitatē corporis, aut partium eius, uelut singulorum membrorum numerū recensero, uereor ne supremus ante me dies occupet, quā uniuersam disciplinā ruris possim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectū uolet profiteri, sit oportet rerum naturæ sagacissimus, declinationū mundi non ignarus, ut exploratū habeat, quid cuiq; plagæ conueniat, quid repugnet: syderum ortus & occasus memoria repetat, ne imbris uentisq; imminuentibus opera inchoent, laboremq; frustretur. Caeli, & anni praesentes mores intueatur: neq; enim semper eūdem, uelut ex praescripto, habitū gerunt: nec omnibus annis eodem uultu uenit aestas, aut hyems: nec pluuium semper est uer, aut humidus autumnus. Quæ praenoscere sine lumine animi, & sine exquisitissimis disciplinis non quēquam posse crediderim. Iam ipsa terræ uarietas, & cuiusq; soli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorum est discernere. Contemplatio uero cunctarum in ea disciplina partium quando cuiq; contingit, ut & segetū, arationumq; perciperet usum, & uarias dissimilimasq; terrarū species pernosceret, quarū nonnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, est laudabilis: in alijs pinguis rubrica melius respondet, quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenae fecunditate uel robustissimum solum uincunt. In Asia Mysiaq; densa, & glutinosa terra maximè exuberat. Atq; in his ipsis habere cognitum, quid recuset collis, quid campestris positio, quid cultus, quid syluester ager, quid humidus, & graminosus, quid siccus, & spurcus, ratione quoq;

disspic

dispicere: & in arboribus, uinetisq; quorum infinita sunt genera, conferendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, conseruandisq; quoniam & hanc adsciuiimus quasi agriculturæ partem, cum separata sit ab agricolatione pastoralis scientia. Nec ea tamen simplex: qui ppe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum, & in eo ipso dissimilem rationem postulat tarentinum, atq; forſa pro moll. possit hyrtum, aliud caprinum, & id ipsum aliter curatur mutilum, & raripilum, aliter cornutum, & fetosum, quale est in Cilicia. Porculatoris uerò, & subulci diuerſa profeſſio, diuerſe paſtiones, nec eundem glabræ ſues, denſe q; coeli ſtatutum, nec eandẽ educationem, cultum ue querunt. Et ut à pecoribus recedam, quorum in parte auium cohortalium, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum? tot putationum? tot pomorũ holerumq; cultus exercere? tot generibus ficorum, ſic ut roſarijs impenderet curam, cum à plerisq; etiam maiora negligantur? quanquã & iſta iam non minima uectigalia multis eſſe cœperunt. Nam prata & ſalieta, geniſtæq; & arundines, quamuis tenuem, nihilominus aliquam deſiderant indiſtriã. Poſt hanc tam multarum, tamq; multipliciũ rerum prædicationẽ non me præterit, ſi quem deſideramus agricolã, quemq; deſcribimus, exegero à participibus agreſtium operũ tardatum iri ſtudia diſcentium, qui tam uariæ, tamq; uaræ ſciẽtiæ deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffidẽt. Veruntamen quod in oratore iam M. Tul. rectiſſime dixit, Par eſt eos qui generi humano res utiliſſimas conquirere, & perpenſas, exploratasq; memoriæ tradere cõcupierint, cuncta tentare. Nec ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium deſecerit inſtrumentũ, conſeſtim debemus ad otium

& inertiam deuolui, sed quod sapienter sperauimus, perse-
 ueranter consecrari. Summū enim culmen affectantes, satis
 honestē uel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiae mu-
 sa non solos adytis suis Accium & Vergilium recepere,
 sed eorū & proximis & procul à secundis sacras conces-
 sere sedes? Nec Brutū, aut Cælium, Pollionem uē cum Mes-
 sala, & Catulo deterruere ab eloquētiæ studio fulmina illa
 Ciceronis. Nam neq; ille ipse Cicero territus cesserat to-
 nantibus Demostheni, Platoniq; nec parēs eloquentiæ deus
 illa Mæonius uastissimis fluminibus faciūdiæ suæ posterita-
 tis studia restinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices
 per tot iam secula uidemus laborem suum destituisse qui
 Protogenē, Apellemq; cū Parrhasio mirati sunt. Nec pul-
 chritudine Iouis Olympij, Mineruæq; Phidiacæ sequentis
 ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippum, Pra-
 xitelem, Polycletum, quid efficere, aut quousque progredi
 possent. Sed in omni genere scientiæ, & summis admira-
 tio, ueneratioq;, & inferioribus merita laus contingit. Ac-
 cedit huc, quod ille, quem nos perfectū esse uolumus agri-
 colam, si quidem artis consummate non sit, nec in uniuersa
 rerum natura sagacitatem Democriti, uel Pythagoræ non
 fuerit cōsecutus, & in motibus astrorum, uentorumq; Me-
 tonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctri-
 nam Chironis ac Melampodis, & in agrorum soliq; moli-
 tione Triptolemi aut Aristæi prudentiā: multū tamē pro-
 fecerit, si usu Tremellios, Sasernasq; & Stolones nostros
 æquauerit. Potest enim nec subtilissima, nec rursus, quod
 aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nā illud
 procul uero est, quod pleriq; crediderunt, facillimā esse, nec
 ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil
 attinet plura nunc differere, quando quidem cunctæ partes
 eius

eius destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cū præfatus fuero que reor ad uniuersam disciplinam maxime pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rusti-
cari uelint.

C A P. I.

QUod si studiū agricolationi dederit, antiquis-
sima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiã
rei, facultatē impendendi, uoluntatē agēdi.
Nam is demum cultissimū rus habebit, ut

*Quæ ad cultis-
simū rus hinc
necessaria*

ait Tremellus, qui & colere sciet, & po-
terit, & uolet: neq; enim scire, aut uelle, cuiquam satis fue-
rit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus facien-
di, aut impendendi uoluntas profuerit sine arte: quia ca-
put est in omni negotio, nosse quid agendum sit, maximeq;
in agricultura, in qua uolūtas, facultasq; citra scientiã sepe
magnam donūnis afferunt iacturam, cum imprudēter facta
opera frustrantur impensas. Itaque diligens paterfamilias,
cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei fami-
liaris augendæ, maxime curabit, ut ætatis suæ prudentissi-
mos agricolas de quaq; re consulat, & commentarios an-
tiquorum sedulo scrutetur, atq; æstimet, quid eorum quisq;
senferit, quid præceperit. An uniuersa quæ maiores prodi-
derunt, huius tēporis culturæ respondeant, an aliqua disso-
nent. Multos enim iam memorabiles autores cōperi per-
suasum habere, longo æui situ qualitatem cœli, statumq;
mutari, eorumq; consultissimum astrologiæ professorem
Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi
loco mouerentur, idq; etiã non spernendus autor rei rusti-
cæ Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quem de a-
gricultura scriptū reliquit, mutatū cœli statum sic colligit,
quod quæ regiones antea propter hyemis assiduã uiolen-
tiam

*Hipparchus
astrologus.*

Oliuatus

tiam nullam stirpē uitis aut oleæ depositam custodire potuerint, nunc mitigato iam & intepescente pristino frigore largissimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent. Sed hæc siue falsa, seu uera ratio est, literis astrologiæ concedatur. Cætera non dissimulanda erunt agrorum cultori præcepta rusticationis, quæ cū plurima tradiderint Pœni ex Africa scriptores, multa tamē ab his falsò prodita coarguunt nostri coloni, sicut Tremellius, qui quærēs id ipsum tamen excusat, quòd Italiæ & Africae solum, cælumq; diuersæ naturæ, nequeat eosdē prouentus habere. Quæcumq; sunt autē, quæ propter disciplinam ruris nostrorū temporum cū prisca discrepent, non deterrere debent à lectione discētē. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ nobis probanda sint, quàm quæ repudiāda. Magna porro & Græcorū turba est, de rusticis rebus præcipiens, cuius princeps celeberrimus uates nō minimum professioni nostræ contulit Hesiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarentinus Architas, Peripatetici magister ac discipulus Aristoteles cum Theophrasto. Siculi quoq; non mediocri cura negotium istud profecuti sunt. Hieron, & Epicarmus discipulus, Philometor, et Attalus. Athenæ uerò scriptorū frequentia pepererunt, è quibus probatissimi autores Chereas, Aristandros, Amphiloehus, Euphron, Chrestus Euphronis, nō, ut multi putant, Amphipolites qui & ipse laudabilis habetur agricola, sed indigena soli Attici. Insule quoq; curā istam celebrauerunt, ut testis est Rhodius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipolis Thasijs. Vnius quoq; de septem Biantis illius populares Menander, & Diodorus in primis sibi uendicauerunt agricolationis prudentiam. Ne his cessere Milesijs Bacchius

chius & Mnasseas, Antigonus Cymeus Pergamenus, Apollonius, Dion Colophonius, Hegesias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticensem totū Dionysium Pœni Magonis interpretē per multa diffusum uolumina, sex epitomis circumscripsit. Et alij tamen obscuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod stipedium nostro studio contulerunt. Hi sunt Androtion, Aeschriion, Aristomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionysius πῶπι φυτόν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lysimachus, & Cleobolus, Menestratus, Pleutiphanes, Persis, Theophilus. Et ut agricolationē Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc istis autoribus Græcæ gentis fuit (iam nunc M. Catonem Censorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus instituit. Post hunc duos Salsernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec postremo quasi pædagogi eius meminisse dedignemur Iulij Higiniij. Veruntamē ut Carthaginiensem Magonem rusticationis parentem maxime ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex senatusconsulto in Latinum sermonem conuersa sunt. Non minorem tamen laudē meruerunt nostrorū temporū uiri Cornelius Celsus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus discipline quinq; libris complexus est. Hic de una specie culturæ pertinentis ad uites singularem librum edidit, Cuius uelut discipulus duo uolumina similitum præceptorū de uineis Iulius Græcinus composita facetius, eruditius posteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quam cum agricolatione contrahas, aduocato in consilium

lium: nec tamen sic mente dispositus uelut summam totius rei sententijs eorū consecuturus: quippe eiusmodi scriptorum monumenta magis instruunt, quam faciunt artificem. *Vsus, & experientia dominantur in artibus: neq; est ulla disciplina, in qua nō peccando discatur: nam ubi quid perperam administratum cesserit improspere, uitatur quod se- fellerat, illuminatq; rectā uiam docentis magisteriū. Quare nostra præcepta non consummare scientiam, sed adiuuare promittunt, nec statim quisquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: nisi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula studiosis promittimus, non profutura per se sola, sed cū alijs. Ac ne ista quidem prædia, ut diximus, non assiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantum pollent, quantum uel una præsentia domini: quæ nisi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cū abest imperator, cuncta cessant officia: maximeq; reor hoc significantem Poenum Magonem suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quam rusticum la- rem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus: quod ego præceptum, si posset his temporibus obseruari, non immutarem. Nunc quoniam plerosq; nostrum ciuillis ambitio sæpe euocat, ac sæpius detinet euocatos, sequitur, ut suburbanum prædium commodissimum esse putem, quò ut occupato quotidianus excursus facile post negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam transmarina, rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio suo, & quod grauius est, uini cedunt seruis suis, quoniam quidē & illi tam longa domi- norum distantia corrumpuntur, & corrupti post flagi- tia,*

Experientia

Domini præsentia
agri fertilitati
purimū cōferre

tia, quæ commiserunt, sub expectatione successorum rapinis magis quam culturæ student.

Qualiter dispositus fundus maximè probetur.

CAP. II.

Censco igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, quam sit uenturus, denuntiet. Sub hoc enim metu cum familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occasionis ruri moretur, quæ non sit mora segnis, nec umbratilis: nam diligentem patrem familiars decet agri sui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam soli, siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus contempletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus est, & Cato nis, agrum pessimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum sit, non docet, sed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditū, possidenti, uel empturo fundum præcipua cura sit scire, quod maximè regionis genus probeatur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd si uoto fortuna subscripserit, agrum habebimus salubri coelo, uberi gleba, parte cæpestri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq; alijs cultis, atq; alijs syluestribus & asperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per quòd merces inuchi possint. Cæpus in prata, & arua, salicta q; & arundinetæ digestus, edificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiant, quæ tamè modicè siccis, ac pinguibus cæpis melius, quam præcipitibus locis proueniunt. Ideoq; etiã celsiores agri frumētarij planicies habere, & quam mollissimè deuexi, ac simillimi debent esse cæpestri positioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetisq; & earū futuris

Catonis dictū

futuris pedamentis uestiantur: materiam, lapidemq; si necessitas edificandi coegerit: nec minus pecudibus pascua præbere possint. Tum riuos decurrentes in prata, & hortos, & salicta, uiuæ aquæ salientes demittant, nec absint greges armentorum, cæterorumq; quadrupedum culta, & dumeta pascentium: sed hæc positio, quam desideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima est huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucissima.

Quæ præcipuè respiciendo agro, antè, quàm ematur, noranda sunt.

CAP. III

Duo in agro emendo præcipuè inspicienda

Porcus quidem Cato censebat in emendo, inspiciendq; agro præcipuè duo esse consideranda, salubritatem cæli, & ubertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente esse captum, atq; cum ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilenti, quamuis feracissimo, pinguiq; agro dominum ad fructus peruenire. Nam ubi sit cū orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionē fructuum, sed & uitam colonorum esse dubiam, uel potius mortem quæstu certiozem. Post hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si uexationem uie non reformidet: deinde ad uehenda & exportanda utensilia, quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impensas rerum inuectarum, quia minoris apponentur eò, quò facili nifu perueniatur. Nec non nihil esse etiam paruo uehi, si conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̄ tueri propria. Seruos quoq; qui secuturi patrem familiàs sunt, non agrè iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita omnibus

omnibus clarum est, ut pluribus non sit differendum. Quis enim dubitet eam maxime probatā haberi, sine qua nemo nostrum uel prosperæ, uel aduersæ ualetudinis uitam pro-roget? De uicini commodo non est quidem certum, qui nonnunquā mors, aliæq; nobiscum diuersæ causæ mutant. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodū sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ipsum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam uicinum suis numis parat, cum à primis cunabulis, si modò liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,

Μὴ ἢ ἀρ βούς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γέτωρ κακὸς εἴη.
 quod non solum de boue dicitur, sed etiam de omnibus par-tibus rei nostræ familiaris: ad cō quidem, ut multi præ-tulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorum sedes suas profugerint, nisi aliter existimamus diuersum orbem gentes uniuersas petiisse, relicto patrio solo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq; nec minus Siculos: & ut pri-mordia nostra contingam, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quā quia malos uicinos ferre non potuerant. Ac ne tan-tum de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; me-moria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse uicinos, nisi Autolicus ille cui-quam potuit tolerabilis esse cōterminus, aut Auentini mon-tis incolā Palatinis ullum gaudium finitimus suis Cacus at-tulit. Malo enim præteritorū, quā præsentium meminisse, ne uicinū meum nominem, qui nec arborē prolixiorē stare nostræ regionis, nec inuiolatum seminariū, nec pedamenti quicquam adnexum uincæ, nec etiam pecudes negligentius pasci sinit. Iure igitur quantum mea fert opinio, M. Portius talem pestem uitare censuit. Et in primis futurū, agricolam

præmonuit, ne sua sponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adiicimus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati pronuntiauit, *μὲτ' ἑοῦ ἀγροῦ*, adhibendum modum mensuramq; rebus, idq; ut non solum aliud acturis, sed et agrum paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quam ratio calculorum patiatur, emere uelit: nam huc pertinet præclara nostri poetæ sententia:

— Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum uetus præceptum numeris signauit: quippe acutissimam gentem Pœnos dixisse conuenit, Imbecillio rem agrum, quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandū cum eo, si fundus præualeat, allidi dominū. Nec dubiū quin minus reddat laxus ager non recte cultus, q̄ angustius eximit. Ideoq; post reges exactos Liciniana illa septena iugera, quæ plebis triuiritini diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quam nunc nobis præbent amplissima ueruacta. tanta quidem Curius Dētatus, quem paulo antè retulimus, prospero ductu parta uictoria ob eximiam uirtutē deferente populo præmij nomine quinquaginta soli iugera, supra cōsularem, triumphalemq; fortunam putauit esse. Repudiat oq; publico munere populari, ac plebeia mensura contentus fuit. Mox etiam cum agrorū uastitatē uictoriæ nostræ, et interniciones hostium fecissent, criminofum tamen senatori fuit supra quinquaginta iugera posseidisse. Suaq; lege C. Licinius damnatus est, quod agri modum, quem in magistratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica possidendi libidine transcendisset: nec magis quia superbium uidebatur tantum loci detinere, quam quia flagitiosum, quos hostis profugiendo desolasset agros, noxo more ciuem Romanum supra uires patrimonij possidendo deserere. Modus ergo qui

Curius Dentatus 50
agri iugera a Po
Pœno oblata re-
pudiavit, publica
7 iugera huius
in ceteris.

Supra 50 iugera
senatori
posseidisse crimino-
sum.

in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendū est, quanto est opus, ut emisse uideamur, quo potiremur, non quo oneraremur ipsi, atq; alijs fruendum eriperemus, more præpotentiū, qui possident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, sed proculcandos pecudibus, & uastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu* ciuium, & ergastulis* *crurum.* tenent. *Modus agri* Modus autem erit sua cuique moderata uoluntas, facultasq;. Neq; enim satis est, ut iam prius dixi, possidere uelle, si colere non possis.

De salubritate regionum. CAP. IIII.

SEquitur deinceps Cæsontianam præceptum, quo fertur usus etiam Cato, mercaturis agrum esse reuiscendum sæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inspectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. Inspectionis quoq; uelut formula nobis à maioribus tradita est. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus suo loco, cum de generibus terræ differemus. In uniuersam tamen quasi testificandū, atq; sæpius prædicandum habeo, quod primo iam Punico bello dux inçlytissimus M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundum, sicuti ne fecundissimi quidē soli, cum sit insalubris, ita nec effœti, si uel saluberrimus sit, parandū: quod Attilius ætatis suæ agricolis, maiore cum autoritate sua debet peritus usu. Nam Pupinæ pestilentis simul, & exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiae. Quapropter cum sit sapientis, non ubi que emere, nec aut ubertatis illecebris, aut deliciarum concinnitate decipi. sic uerè industrii patrisfamilias est, quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuosum, atq; utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderunt, quibus mitigetur pe-

Attilii Reguli fundus pestilens.

stifera lues, & in exili terra cultoris prudentia, ac diligentia maciem soli uincere potest. Hæc autem consequemur, si uerissimo uati, uelut oraculo crediderimus dicenti:

Ventos, & uarium cœli prædiscere morem

Cura sit, ac patrios cultusq; habitusq; locorum,

Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recusset.

Nec contenti tamē autoritate uel priorū uel præsentium colonorū, nostra prætermisimus exempla, nouaq; quæ tentauerimus, experimenta. Quod etsi per partes nonnunquam damnosum est, in summa tamen fit cōpendiosum, quòd nullus ager sine profectu colitur: simul attentando possessor efficit, ut in id formetur, quod maxime præstare possit, ea res etiā feracissimos agros utiliores reddit. Itaq; nusquam experimentorum uarietas omittenda est: longeq; etiam in pingui solo magis audendū, quoniā nec laborem, nec sumptum frustratur effectus. Sed quoniā refert qualis fundus, & quomodo colatur, tū uilla qualiter ædificetur, et quā utiliter disponatur. Multos enim deerrasse, memoria prodidit, sicut præstantissimos uiros L. Lucullū, & Q. Scæuolam, quorū alter maiores, alter minus amplas, quā postulat modus agri, uillas extruxit, cum utrunq; sit cōtra rem familiārē. Diffusiora enim conscripta, nō solum pluris ædificamus, sed etiā impensis maioribus tuemur: at minora cum sunt, quā postulat fundus, dilabitur fructus, nā & humidæ res, & siccæ, quas terra prognerat, facile uitiantur, si aut nō sūt, aut propter angustias, incōmoda sunt tecta quibus inferatur. Pro portione etiā facultatum, quā optimè pater familiās debet habitare, ut & libētius rus ueniat, & degat in eo. Iucundius utiq; uiro, si etiam matrona comitabitur, cuius ut sexus, ita animus est delicatior, quam obrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patientius moretur

cum

Aedificium

cum uiro. Elegāter igitur ædificet agricola, nec sit tamen ædificator, atq; aræ idem tantū cōplectatur, quod ait Cato, quantū ne uilla fundū quærat, ne' ue fundus uillam: cuius uniuersum sitū qualem oporteat esse, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificium, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet constitui: nā circumfusus aër, atque corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarū. Sunt quædam loca, quæ solstitijs minus concallescunt, sed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, sicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepent hyeme, sed æstate seuissime cudent, ut affirmāt Euboicam Calcidē. Petatur igitur aër calore, & frigore temperatus, quem ferè medius obtinet collis, quod neq; depressus hyeme pruinis torpet, aut torret æstate uaporibus, neq; elatus in summa montiū perexiguus uentorū motibus, aut pluuijs omni tempore anui seuit. Hæc igitur est medijs collis optima positio, loco tamen ipso paululū intumescente, ne cum à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua.

C A P. V.

Si autem uel intra uillam, uel extrinsecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinum. Si deerit fluens unda, putealis quærat in uicino, quæ nō sit haustus profundi, non amari saporis, aut salis: hæc quoq; si deficiet, & spes arctior aquæ manantis coegerit, uastæ cisternæ hominibus, piscinæq; pecoribus instruantur, colligendæ aquæ tādē pluuiali, quæ salubritati corporis est accōmodatissima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in cōtectam cisternā deducatur: huic proxima fluēs aqua è mōtibus oriūda, si per saxa præceps deuoluitur, ut est in Guarceno Cāpaniæ. Tertia putealis, uel collina, uel quæ nō infima ualle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit. Pe-

Pluuialis aqua

palustris aqua

stilens, quæ in palude semper cõsistit. Hic idẽ tamẽ humor
 quãtis nocētis naturæ, temporibus tamẽ hyemis edomitus
 imbribus mitescit, ex quo coelestis aqua maxime salubris
 intelligitur, quòd etiã uenenati liquoris eluit perniciẽ: sed
 hæc potui pbatissimã diximus. Ceterum ad aestuũ tẽperã-
 dos calores, & amœnitatẽ locorũ, plurimũ conferũt salie-
 tes riuus, quos, si cõditio loci patietur, qualescũq;, dummodo
 dulces, utiq; perducẽdos in uillam cõfero. Sin summotus lon-
 gius à collibus erit amnis, & loci salubritas, editiorq; si-
 tus ripæ pmutet superponere uillã profluẽti, cauẽdũ tamẽ
 erit, ut à tergo potius, q̃ præ se flumẽ habeat, & ut a difi-
 cij frõs auersa sit ab infestis eius regiõis uētis, & amicissi-
 mus aduersa, cùm pleriq; amnes æstate uaporatis, hyme
 frigidis nebulis caligēt: quæ, nisi ui maiore inspiratiũ uen-
 torũ submouẽtur, pecudibus, hominibusq; cõferunt pestem.
 Optime autẽ salubribus, ut dixi, locis ad oriẽtẽ, uel ad me-
 ridiẽ: grauibus ad septẽtrionem uilla conuertitur, eademq;
 semper mare rectẽ cõspicit, cùm pulsatur, ac fluctu resper-
 gitur, nuquam ex ripa, sed paulum summoa à littore. Nam
 præstat à mari longo potius interuallo, quã breui refu-
 gisse, quia media sunt spatia grauioris halitus: nec paludẽ
 quidẽ uicinã esse oportet edificijs, nec iũctã militarẽ uiam,
 quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infestis aculeis
 armata gignit animalia, quæ in nos dẽsistimis examinibus
 inuolant. Tum etiã natricũ, serpentiumq; pestes hyberna
 dẽstitutus uligine, cœno & fermentata colluue uenenatas
 emittit, ex quibus sepe contrahuntur cæci morbi, quorum
 causas ne medici quidem perspicere queunt. Sed & anni
 toto tempore situs atque humor instrumentum rusticum,
 supellectilem; & inconditos, conditosq; fructus corrup-
 pit. Hæc autem prætereantium uiatorum populationi-
 bus

Pluuialis aqua
 salubritas.

Salientes riuus

Ville situs.

bus, & assiduis diuertentium hospitij infestat rem familia-
rem, propter que censeo eiusmodi uitare incommoda, uil-
lamq; nec in uia, nec pestilenti loco, sed procul, & editiore *Villa pyritio*
sua condere, ut frons eius ad orientem equinoctialem di-
recta sit. Nam eiusmodi positio medium, temperatumq; li-
bramentum uentorum hyemalium, & aestiuorum tenet:
quantoq; fuerit edificij, solum pronius orienti, tanto &
estate liberius capere perflatus, & hyemis procellis mi-
nus infestari, & matutino regelari ortu poterit, ut concre-
ti rores liquecant: quoniam fere pestilens habetur, quod
est remotum ac sinisterum soli, & apricis flatibus, quibus
si caret, nulla alia uis potest nocturnas pruinas, & quod-
cunq; rubiginis aut spurcitiæ excedit, siccare atq; deterge-
re. Hæc autem cum hominibus afferant perniciem, tum &
armentis, & uirentibus eorumq; fructibus. Sed quisquis
edificia uolet in decliuis arcis extruere, semper ab infe-
riore parte auspicietur, quia cum ex depresso loco fue-
rint orsa fundamenta, non solum superficiem suam facile
sustinebunt, sed & pro futura, & substructione fungen-
tur aduersus ea, quæ mox, si forte uillam prolatare libuerit,
ad superiorcm partem applicabuntur: quippe ab imo præ-
structa ualenter resistent contra ea, quæ postmodum su-
perposita incumbent: at si summa pars cliui fundata, pro-
prium molem susceperit, quicquid ab inferiore mox appo-
sueris, fissum erit, rimosumq;. Nam nouum cum ueteri ad-
struatur, rimosoq; recens edificium quasi surgenti relu-
ctans oneri cedit, & quod prius extructum imminet ce-
denti paulatimq; degrauatum pondere suo præceps attra-
hetur. Igitur id strueturæ uitium, cum primum statim fun-
damenta iaciuntur, uitandum est.

Depositione uillæ.

CAP. VI.

b 4

Modus

Modus autem, membrorumq; numerus aptetur uni-
 uerso concepto, & diuidatur in tres partes, urba-
 nam, rusticam, & fructuariam. Urbana rursus in hyberna,
 & æstiuæ, sic digeratur, ut spectent hyemalis temporis cu-
 bicula brumalem orientem: cœnationes, æquinoctialē occi-
 dentem. Rursus æstiuæ cubicula spectent meridiē æquino-
 ctialem, sed cœnationes eiusdē temporis prospectent hyber-
 num orientem. Balnearia occidenti æstiuo aduertantur, ut
 sint post meridiem, & usq; in uesperum industria. Ambula-
 tiones meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut hyeme plu-
 rimum solis, & æstate minimum recipiant. At in rustica
 parte, magna & alta culina ponetur, ut & contignatio ca-
 reat incendij periculo, & in ea commodē familiares omni
 tempore anni morari queant. Optimē solutis seruis cellæ
 meridiem æquinoctialē spectantes fient: uinctis quàm salu-
 berrimum subterrancū ergastulum plurimis, sicq; id angu-
 stis illustratum fenestris, atq; à terra sic editis ne manu con-
 tingi possint. Pecudibus fient stabula, quæ neque frigore,
 neq; calore infestentur. Domitis armentis duplicia bubilia
 sint, hyberna, atq; æstiuæ. Cæteris autē pecoribus, quæ in-
 tra uillam esse cōuenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio
 parietibus altis, circumsepta, ut illic per hyemem, hic per
 æstatē sine uiolentia ferarum conquiescant. Sed omnia sta-
 bula sic ordinentur, ne quis humor influere possit: & ut
 quisq; qui ibi conceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur,
 ut nec fundamenta parietum corrupantur, nec ungulæ pe-
 cudū. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minimē
 nouē: quæ mensura & ad procumbendū pecori, & iugario
 ad circumcundum laxa ministeria præbeat. Non altius
 edita esse præsepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum
 sine incommodo stans uesci possit. Villico iuxta ianuā fiat
 habit

habitatio, ut intrantium exeuntiumq; conspectum habeat. Procuratori supra ianuam ob easdem causas, & is tamen uillicum obseruet ex uicino, sitq; utriq; proximū horreum, quò cōferatur omne rusticū instrumentū, & intra ad ipsum clausus locus, quo ferramenta condantur. Bubulcis, pastoribusq; cellæ ponantur iuxta sua pecora, ut ad eorū curam sit opportunus excursus. Omnes tamen quàmproximè alter ab altero debēt habitare, ne uillici diuersas partes circumcuntis sedulitas distendatur, & ut inter se diligentia, & negligentia cuiusq; testes sint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariā, cellam uinariam, defrutariam, fœnilia, paleariaq; & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ sunt in plano, custodiam recipiant humidarū rerum tanquā uini aut olei uenaliū. Siccæ autē res congerantur tabulatis, ut frumenta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraq; pabula. Sed granaria, ut dixi, scalis adcantur, & modicis fenestellis aquilonibus inspirentur. Nā ea cœli positio maximè frigida & minimè humida est, quæ utraq; perennitatē conditis frumentis afferunt. Eadem ratio est in plano sitæ uinariæ cellæ, quæ summota procul esse debet à balneis, furno, sterquilinio, reliquisq; immunditijs tetrum odorem spirantibus: nec minus à cisternis, aquis uel salientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit sedem frumentis optimam quibusdā uideri horreū camera contactum, cuius solum terrenum prius quàm consternatur perfossum, & amurca recenti non salsa madefactum, uelut signinum opus pauculis condensatur. Tum deinde cum exaruit simili modo pauimenta testacea, quæ pro aqua receperint amurcā mistam calci, & arenæ supersteruntur, & magna ui paniculis inculcantur, atq; expoliuntur, omnesq; parietum, & soli iuncturæ testaceis puluinis

At Aquilonaris
sitis

fibulantur. Nam ferè cum his partibus edificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus. Sed & lacubus distinguuntur granaria, ut separatim quæque legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca subactoluto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel si ea non sint, oleæ folia. Deinde cum prædictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum inferitur. Ea res ab noxa curculionis, & similibus animalibus commodissime uidetur conditas fruges defendere, quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab ijs consumuntur. Sed id genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione uille, quamuis granum robustissimū corrumpit situ: qui si nullus adsit, possunt etiam defossa frumenta seruari, sicut transmarinis quibusdā prouincijs, ubi puteorū in modum, quos appellant Syros, exhausta humus, editos a se fructus recipit. Sed nos in nostris regionibus, quæ redundant uliginè, magis illam positionē pensilis horrei, & hanc curam pauimentorum, & parietū probamus, quoniā, ut retuli, sic emunita sola, & latera horrearū prohibent curculionem, quod genus exitij cum incidit, multi opinantur arceri posse, si exese fruges in horreo uentilentur, & quasi refrigerentur. Ad autem falsissimum est: neque enim hoc factu expelluntur animalia, sed immiscetur totis aceruis: qui si manent immoti, summis tantum partibus infestantur, quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio, longèque præstat id solū, quod iam uitiatum est, quam totū periculo subijcere: nam cum exiget usus, facile est eo sublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: sed hæc, etsi extrinsecus, non tamen intempestiue uideor hoc loco retulisse. Forcularia præcipue, cellæque oleariæ calide esse debent, quia commodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus

magis

Curculio nō nascitur
 infra palmi mē-
 suram.

magis constringitur. Oleum, quod minus provenit, si congelatur, fracescit: sed ut calore naturali est opus, qui contingit positione cœli, & declinatione, ita non est opus ignibus, aut flammis, quoniã fumo & fuligine sapor olei corrumpitur. Propter quod toreular debet à meridiana parte illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernãq; adhibere cum premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incommodo minister, qui saram decoquet, uersari possit. Fumarium quoq; quo materia, si non sit iam priã casa, festinato siccet, in parte rusticæ uillæ fieri potest iunctum rusticis balneis: nam eas quoq; refert esse, in quibus familia, sed tantũ ferijs, laetetur. Neq; enim corporis robori conuenit frequēs usus earum. Apotheca recte superponentur his locis, unde plerũq; fumus carũ exoritur, quoniã uina celerius uetustescunt, quæ fumi quodam tenore præcocem maturitatẽ trahit. Propter quod & aliud tabulauũ esse debet, quo admoueantur, ne rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad uillæ pertinet situm, partiumq; eius dispositionẽ, satis dictũ est. Circa uillam deinceps hæc esse oportebit, furnũ & pistrinum, quantum futurus numerus colonorũ postulauerit. Piscinas minimũ duas, alteram, quæ asferibus, ac pecoribus seruiat: alterã in qua lupinũ, uimina, & uirgas, atq; alia quæ sunt usibus nostris apta, macremus. Sterquilinia quoq; duo sint, unũ, quod noua purgamenta recipiat, & in annũ conferret: alterum ex quo uetera uehantur: sed utrunq; more piscinarum deuexum leni cliuo, & extructum pauitumq; solum habeat, ne humorem transmittant. plurimum enim refert non ad siccatũ succo simum uires continere, & assiduo macerari liquore, ut si qua interiecta sint stramentis aut palcis, spinarum, uel graminum semina, intereant, nec

fumo et fuligine sa-
por olei corrumpitur

Balnei usus corpo-
ris robori n̄ conuenit

piscinæ

Sterquilinia

in agrū exportata segetes herbidas reddant. Ideoq; periti rustici quicquid ouilibus, stabulisq; conuersum proferunt, superpositis uirgeis cratibus tegunt, nec arefcere uentis sinunt, aut solis incurſu patiuntur exuri. Area, ſi cōpetit, ita cōſtituenda eſt, ut uel à domino, uel certè à procuratore deſpici poſſit. Eaq; optima eſt ſcilicet conſtrata, quòd & celeriter frumēta deterūtur, nō cedēte ſolo pulſibus unguarū, tribularumq;, & eadē euentilata mundiora ſunt, lapillisq; carēt, & glebulis, quas per triturā fere terrena remittit area. Huic autē nubiliariū applicari debet, maximeq; in Italia propter inconstantia cœli, quò collata ſemitrita frumēta protegātur, ſi ſubitanus imber inceſſerit. Nam in tranſmarinis quibuſdam regionibus, ubi æſtas pluuiā caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoq; & hortos oportet ſepto circundari, & eſſe in propinquo, atq; in ea parte, quò poſſit omnis ſtercorata colluuiēs cortis, balnearumq;, & oleis expreſſa amurcæ ſanics influere: nam eiſmodi quoq; lætatur alimentis, & olus & arbor.

De officijs patriſfamilias. CAP. VII.

His omnibus ita uel acceptis, uel compositis, præcipua cura domini requiritur, cum in cæteris rebus, tum maxime in hominibus. Atque hi uel coloni, uel ſerui ſunt ſoluti, aut uincti. Comiter agat cum colonis, facilemq; ſe præbeat, & auarius opus exigat, quàm penſiones: quoniam & minus id offēdit, & tamen in uniuerſum magis prodeſt. Nam ubi ſedulò colitur ager, plerunq; cōpendiū, nunquam (niſi ſi cœli maior uis, aut prædonis inceſſit) detrimentum affert, eoq; remiſſionē colonus petere non auct. Sed nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, ut lignis, & cæteris paruis acceſſionibus exigendis, quarum

quarum cura maiorem molestiam, quàm impensam rusti-
 cis affert. Nec sanè est uindicandum nobis quicquid licet.
 Nam summum ius antiqui summam putabant crucem. Nec
 rursus in totum remittendum, quoniam uel optima nomi-
 na non appellando fieri mala, scænerator Alphius dixisse
 uerissime fertur. Sed & ipse nostra memoria ueterem con-
 sularem, uirumq; opulentissimum L. Volusium asseueran-
 tem audiui, patrisfamilias felicissimum fundum esse, qui co-
 lonos indigenas haberet, & tanquam in paterna posses-
 sione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate re-
 tineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam esse frequen-
 tem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum,
 qui per familiam mauult agrum, quàm per se colere. Sa-
 serna dicebat ab eiusmodi homine ferè pro mercede litem
 reddi. Propter quod operam dandam esse, ut & rusticos,
 & eosdem assiduos colonos retineamus, cum aut nobis-
 metipsis non licuerit, aut per domesticos colere nō expe-
 dierit, quod tamen non euenit, nisi in his regionibus, quæ
 grauitate cœli, soli q; sterilitate uastantur. Cæterum cum
 mediocris adest & salubritas, & terræ bonitas, nunquam
 non ex agro plus sua cuique cura reddidit, quàm coloni:
 nunquam non etiam uillici, nisi si maxima uel negligentia
 serui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata ple-
 runq; uitio domini uel cõmitti, uel foueri, nihil dubium est:
 cum liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut
 iam præpositus, ut submoueatur, curare. In longinquis ta-
 men fundis, in quos non est facilis excursus patrisfamilias,
 cum omne genus agri tolerabilius sit sub liberis colonis,
 quàm sub uillicis seruis habere, tum præcipue frumenta-
 rium, quem minime (sicut uincas aut arbustum) colonus
 euertere potest, & maxime uexant serui, qui boues elo-
 cant

Alphius scænerator

cant, eosdemq; , & cætera pecora male pascunt, nec industrie terram uertunt, longeq; plus imputant seranis iacti, quàm quod seuerint: sed nec quod terræ mandauerint sic adiuuant, ut rectè proueniat: illq; cum in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipsi diripiunt, & ab alijs furibus non custodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt: ita fit, ut & actor, & sàmilia peccent, & ager sæpius infametur: quare talis generis prædium, si, ut dixi, domini præsentia cariturum est, censeo locandum.

De pecore, & pecorum magistris. CAP. VIII.

Proxima est cura de seruis, cui quæq; officio præponere conueniat, quosq; & qualibus operibus destinare. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere seruorum, qui corpore placuerunt, instituamus: ne ex eo quidem ordine, qui urbanas, ac delicatas artes exercuerit. Socors & somniculosum genus id mancipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum, nunquàm non easdem ineptias somniat, quas cum in agriculturam transtulit, non tantum in ipso seruo, quantùm in uniuersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis operibus ab infante duratus & inspectus experimentis. Si tamẽ is nõ erit, de ijs præficiatur, qui seruitutẽ laboriosam tolerauerunt. Iamq; is transcenderit ætatem primæ iuuentæ, necdum senectutis attingerit: illa ne & auctoritatem detrahat ad imperiũ, cum maiores dedignentur parère adolescentulo: hæc ne laboriosissimo succumbat operi. Mediæ igitur sit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certè maximæ curæ, quò celerius addiscat. Nam non est nostri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet, qui quid,

aut

aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiam
 illiteratus, dummodo tenacissima sit memoria, rem satis com-
 mode administrare. Eiusmodi villicū Cornelius Celsus ait, *Villicus illiteratus*
 se pius numos domino, quā librum asserre, quia nescius
 literarum uel ipse minus possit rationes confingere, uel per
 alium propter conscientiam fraudis timere. Sed qualicumq;
 villico contubernalis mulier assignanda est, quæ contineat
 eum, & in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemq; acto-
 ri præcipiendum est, ne conuictum cum domestico, mul-
 toq; minus cum extero habeat. Nonnunquam tamen eum,
 quem assidue sedulum, & fortem in operibus administran-
 dis cognouerit, honoris causa mensæ suæ die festo digne-
 tur adhibere. Sacrificia, nisi ex præcepto domini, ne fece-
 rit. Aruspices, sagasq; quæ utraque genera uana supersti-
 tione rudetis animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia
 compellunt, ne aduferit: neque urbem, neq; ullas nundinas
 nouerit, nisi emendæ, uendendæ uel pertinentis ad se rei
 causa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator esse non de-
 bet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquā culturam,
 & hoc si ita in uicino est, ut citò remeare possit. Semitas,
 nouosq; limites in agro fieri ne patiat, ne uel hospitem,
 nisi amicum, familiarcmq; domini necessarium receperit.
 Ut ab his arcēdus, ita exhortandus est ad instrumentorum,
 ferramentorumq; curam, ut duplicia quā numerus seruo-
 rum exigit, refecta, & reposita custodiat, nequid à uicino
 petendū sit, quia plus in operis seruorū, quā in pretio re-
 rum eiusmodi consumitur. Cultam uestitamq; familiā magis
 utiliter quā delicate habeat, nuntiamq; diligenter à uen-
 to, frigore, pluuiaq; quæ cuncta prohibentur pellibus ma-
 nicatis, centonibus confectis, uel sagis cucullis. Id si fiat, nul-
 lus dies tam intolerabilis est, quo non sub diuo moliri ali-
 quid

quid possit. Nec tantum operis agrestis sit artifex, sed et animi, quantum seruire patitur ingenium, uirtutibus instructus, ut neq; remisse, neq; crudeliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius seueritatē, quā crudelitatem detestentur. Id cōtingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quā negligentia sua committere, ut puniat delinquentes. Nulla est autem maior uel nequissimi hominis custodia, quā operis exactio: ut iusta reddantur, ut uillicus semper se representet. Sic enim et magistri singulorum officiorum sedulo munia sua exequentur, et ceteri post defatigationem operis, quieti, ac somno potius, quā delicijs operam dabunt. Iam illa uetera, sed optimi moris, quæ nunc exoluerunt, utinam possint obtineri: ne conseruo ministro quoquam, nisi in re domini, utatur: ne cibum, nisi in conspectu familiæ, capiat: ne uel alium, quā qui ceteris præbetur: sic enim curabit, ut et panis diligenter confiat, et reliqua salubriter apparentur. Ne extra fines, nisi à se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna necessitate cogente. Ne uel negotietur sibi, pecuniamq; domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquam patitur eum cū rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro numis ostendit. In uniuersum tamen hoc maximè obtinendum ab eo est, ne quid se putet scire, quod nesciat, quæratq; semper addiscere quod ignorat. Nam cū multum prodest peritè quid facere, tum plus obest perperā fecisse. Vnum enim ac solum dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturæ semel facere, quippe cū emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodum

dum exuberat, ut & rem amissam restituat, & questum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc ferè præcepta seruanda sunt, quæ me custodisse non pœnitent, ut rusticos, qui modò non incommodè se gessissent, sepius quàm urbanos, familiarisq; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuū laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, & plus ipsis iocari permitterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoscam cuiusque ingenium, quale, quamq; sit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo secum deliberatum, & consilio ipsorum susceptum putant: nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent, an diligenter uincta sint, an ipsæ sedes custodiae satis tutæ, munitæq; sint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam utrunque maximè seruare debet, ut & quem paterfamiliàs tali pœna multauerit, uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: & quem ipse sua sponte uinxerit, antè, quàm sciat dominus, non resoluat: tantoq; curiosior inquisitio patrisfamiliàs debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in uestiarijs, aut in cæteris præbitis uiuiose tractentur, quanto & pluribus subiecti, ut uillicis operum magistris, ut ergastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rursus seuitia atque auaritia lesi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cum & ab ipsis, tum & absolutis, quibus maior est fides, querat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atque ipse panis, potionisq; bonitatem gustu suo exploret, uestem, manicas, pedumq; tegmina recognoscat. Sæpe etiam querendi potestatem faciat, de ijs, qui aut crudeliter

deliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem aliquan-
to iuste dolentes, tam uindictam, quam animaduertimus
in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumnian-
tur magistros suos: ac rursus prænio prosequimur eos, qui
strenue, atque industriè se gerunt. Fœminis quoque fœcun-
dioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honora-
ri debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cum
complures natos educassent: nam cui tres erant filij, ua-
catio: cui plures, libertas quoque contingebat. Hæc enim in-
stituta, & cura patris familiæ multum confert augendo pa-
trimonio. Sed & illa meminerit, cum è ciuitate remeauerit,
deos penates adorare: deinde si tempestiuum erit, con-
festim: si minus, postero die fines oculis perlustrare, &
omnes partes agri reuisere atq; æstimare, nunquid absen-
tia sua de disciplina, & custodia remisit. Num aliqua
uitis, num arbor, num fruges absint, tum etiam pecus
& familiam recenscat, fundiq; instrumentum, & supelle-
ctilem: quæ cuncta si per plureis annos facere instituerit,
bene moratam disciplinam, cum senectus aduenerit, obti-
nebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut sperna-
tur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi
contribuenda sunt.

CAP. IX.

Dicendum etiam est, quibus operibus quenque habitum
corporis aut animi contribuendum putemus. Magi-
stros pecoribus oportet præponere sedulos, ac frugalissi-
mos, ea res utraq; plus quam corporis statura, roburq;
confert huic negotio, quoniam id ministerium custodiæ di-
ligentis & artis officium est. Bubulco quamuis necessa-
ria, non tamen satis est indoles mentis, nisi cum uasditas
uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed tempe

ret

ret uires clementia, quoniam terribior debet esse, quam
 seuior, ut & obsequatur eius imperijs, & diutius peren-
 nent boues non confecti uexatione simul operum, uerbe-
 rumq;. Sed quæ sint magistrorum munera, quæq; bubul-
 corum, suo loco repetam. Nunc admonuisse satis est, ni-
 hil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem.
 Nam longissimum queng; aratorem, sicut dixi, faciemus,
 & propter id, quod paulò antè retuli, & quòd in re ru-
 stica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in aran-
 do stiuæ penè rectus inmittitur: mediastinus qualiscūq; sta-
 tus potest esse, dummodo perpetiando labori sit idoneus.
 Vineæ non sic altos, quemadmodum latos, & lacertosos
 uiros exigunt. Nam is habitus fossuris, & putationibus,
 cæterisq; earum culturis magis aptus. Minus in hoc offi-
 cio, quam in cæteris agricolatio frugalitatem requirit,
 quia & in turba, & sub monitore uinitor opus face-
 re debet. Ac plerunque uelocior animus est improbo-
 rum hominum, quam desiderat huius operis conditio: non
 solum enim fortem, sed & acuminis strenui ministrū po-
 stulat. Ideoq; uincta plurimum per alligatos excolum-
 tur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frugi non me-
 lius, quam nequam faciet. Hoc interposui, nequis existi-
 met in ea me opinione uersari, qua malim per noxios,
 quam per innocentes rura colere. Sed & illud censeo, ne
 confundantur opera familiæ, sic ut omnes omnia exequā-
 tur. Nam id minime conducit agricolæ, sed quia nemo
 suam propriū aliquod esse opus credit, seu quia cum eni-
 xus est, non suo, sed communi officio proficit, ideoq; la-
 boru multum se subtrahit: nec tamen uirum malefactum
 deprehenditur, quod fit à multis: propter quod separan-
 di sunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratori-

bus, ijsq; à mediastinis. Classes etiã nō maiores, quã denūm hominū faciundæ, quas decurias appellauerunt anti-
qui, & maxime pbauerūt, quòd is numeri modus in ope-
re cōmodissimè custodiretur, nec præcuntis monitoris di-
ligentiã multitudo confunderet. Itaq; si latior est ager, in
regiones deducendæ sunt eæ clãses diuidūdumq; ita opus
ut neq; singuli, bini'ue sint, quoniam dispersi non facîle cu-
stodiūtur. Nec tamē supra decē, ne rursus ubi nimia turba
sit, id opus ad se pertinere singuli non existiment: hæc or-
dinatio non solūm cōcitāt emulationē sed & deprehendit
ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in ces-
santeis animaduersio iusta, & sine querela uidetur adhi-
beri. Sed nimirū dum quæ maximè prouidenda sunt agri-
cole futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de uicino,
de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorum, & seruorum
generibus, officiorum operumq; distributione, tempestiuè
per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de quo
pluribus libro insequente mox differemus.

L. IVN. MODERA- TI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. II.

Terram nec senescere, nec fatigari, si
stercoretur.

CAP. I.

VAERIS ex me Publi Siluine, quod
ego sine cunctatione nō recuso docere, cur
priori libro ueterū opinionē ferè omnium,
qui de cultu agrorum locuti sunt, à princi-
pio confestim repulerim, falsamq; sententiã repudiauerim,
censentium

eensentium longo cui sita, longiq; iam temporis exerci-
 tatione fatigatam, & effectam humum consenuisse. Nec te
 ignoro cum & aliorum illustrium scriptorum, tam præ-
 cipue Tremellij auctoritatem reuereri, qui cum plurima
 rusticarum rerum præcepta simul eleganter, & scite me-
 morie prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore prisco-
 rum de simili materia differentium, falso credidit paren-
 tem omnium terram, sicut muliebrem sexum æate anili-
 iam confectam, prognerandis esse foetibus inhabilem.
 Quod ipse quoque confiterer, si in totum nullæ fruges
 prouenirēt. Nam & hominis tum denum declaratur ste-
 rile senium, non cum desinit mulier trigeminos, aut ge-
 minos parere, sed cum omnino nullum conceptum edere
 ualet. Itaque transactis iuuentæ temporibus, etiam si lon-
 ga uita superest, partus tamen annis denegatus, non resti-
 tuitur. At è contrario seu sponte, seu quolibet casu de-
 stituta humus, cum est repeita cultu, magno scœnore ces-
 sationis colono respondet. Non ergo est exiguarum fru-
 gum causa terræ uetustas, si modò cum semel inuasit se-
 nectus regressum non habet, nec reuiuescere, aut repube-
 scere potest: sed ne lassitudo quidem soli minuit agrico-
 le fructum. Neque enim prudentis est adduci tanquam in
 hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicui-
 ius pondere, sic cultibus, & agitationibus agrorum fati-
 gationem succedere. Quid ergo est, inquis, quod assene-
 rat Tremellius intacta, & syluestria loca, cum primum
 cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita responde-
 re labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat, sed
 cur id accadat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, Cur recens, p. 159?
 & modò ex syluestri habitu in aruum transducta fecun- ager fecundior sit
 dior haberi terra debet, quòd sit requietior & iunior,

sed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quæ suapte natura progenerabat, uelut saginata largioribus pabulis facilius edendis educandisq; frugibus sufficit. At cum perruptæ rastris, & aratris radices herbarum, ferroq; succisa nemora frondibus suis desierunt alere matrem, quæq; temporibus autumnii fructetis & arboribus delapsa folia superiaciebantur, mox conuersa uomeribus, & inferiori solo, quod plerunque est exilius, permista, atque absumpta sunt, sequitur, ut destituta pristinis alimentis macrescat humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benignè nobis arua respondent. Licet enim maiorem fructum percipere, si frequenti & tempestiua & modica stercoratione terra resoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc differemus.

Quot sint genera terreni, quot deinde species generibus subiungantur: quod solum maxime probetur.

CAP. II.

CAllidissimi rusticarum rerum Siluine genera terreni tria esse dixerunt: campestre, collinum, montanum. Campum non æquisima situm planicie, nec perlibrata, sed exigue prona. Collem clementer, & molliter assurgentem. Montem non sublimem & asperum, sed nemorosum & herbidum maxime probauerunt. His autem generibus singulis senæ species contribuuntur: soli pinguis uel marci, soluti uel spissi, humidi uel sicci: quæ qualitates inter se mistæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorum uarietates: eas enumerare non est artificis agricolæ. Neq; enim artis officium est, per species, quæ sunt innumerabiles, euagari: sed ingredi per genera, quæ possunt cogitatione

tatione mentis, & ambitu verborum facile copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatum inter se dissidentium, quasi quasdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιότητων, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quam colle, plura pingui solo quam macro letari. De siccaneis & riguis non comperimus ultra numero uincant, cum utique pene infinita sint, quæ siccis, quæq; humidis locis gaudent, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quam densa prouenit. Quod noster quoq; Vergilius cum & alias fecundi arui laudes retulisset, adiecit,

Et cui putre solum, namq; hoc imitamur arando.

Neq; enim aliud est colere, quam resolucere, & fermentare terram, ideoq; maximos quæstus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum postulat, exiguo labore atque impensa conficitur. Præstantissimum igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguius densum, quod impensam coloni, laboremq; magno foctu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impensa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maxime redditum pratorum ceteris anteponebat: sed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quam quod est siccum, pariter & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel pascuis abunde sufficit. Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est poenitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus,

pingue solum

pratorū redditus

λιμῶ δ' ὀϊνῆτος θανέειν, καὶ πότμου ἐπιπαῖν. Sed
 nunc potius uberioris soli meminerimus, cuius demonstran-
 da est duplex ratio, culti & sylvestris: de sylvestri regione
 in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est
 antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur lo-
 cum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arbori-
 bus, an lapidibus confragosus, iunco'ne sit, an gramine ve-
 stitus, ac filictis alijs'ue fructis impeditus: si humidus erit,
 abundantia uliginis antiè siccetur fossis. Earum duo gene-
 ra cognouimus, cæcarum & patentium, spissis atque creto-
 sis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi solutior humus
 est, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita
 ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: sed & pa-
 tentes latius, & apertas summa parte declivesq; & ad
 solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conue-
 nient: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis ui-
 tiantur, & superioris soli lapsibus replentur. Opertæ rur-
 sus obcæcari debent, sulcis in altitudinem trepidaneam de-
 pressis, qui cum parte dimidia lapides minutos, uel nudam
 glæream receperint, æquentur supericcta terra, quæ fue-
 rat effossa. Vel si nec lapis erit, nec glærea, sarmentis con-
 nexis uelut funis informabitur in eam crassitudinem, quam
 solum fossæ possit angustè, quasi accommodatam coar-
 ctatamq; capere. Tum per inum contendetur, ut su-
 per calcatis cupressinis, uel pineis, aut si eæ non erunt,
 alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exi-
 tu fossæ more ponticulorum binis saxis tantummodo pila-
 rum uice constitutis, & singulis superpositis, ut eius-
 modi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humo-
 ris illapsu atque exitu. Nemorosi, frutetosiq; tractus du-
 plex cura est, uel extirpandis radicibus arboribus &

fossorū gna duo

remouendis, uel, si rare sint, tantum succidendis, incendendisq; & inarandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum, quorum si magna est abundantia, uelut quibusdam substructionibus partes agri sunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum uilitas. Iunci & graminis perniciæ, repastinatio est: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri potest, quoniam intra biennium sæpius conuulse moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino uel faba conseras, ut cum aliquo reddito medearis agri uitio. Nanque constat filicem sationibus & stercoratione facilius interimi. Verum & si subinde nascentem falce decidas, quod uel puerile opus est, intra prædictum tempus uiuacitas eius absumitur. Sed iam expediendi rudis agri rationem sequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ antiè discenda sunt aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore satis admirari non possum cum alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersæ naturæ prudentem uirum, sic & sententia, & uisu decrassæ, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus serè contribuantur prædicti colores. Nul- lum enim temerè uidemus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, nisi fortè in eo fallor ipse, quòd non putem aut in

solo limosae paludis, & uliginis amare, aut in maritimis
 arcis salinarum gigni posse iacta frumenta: sed est manife-
 stior hic antiquorum error, quam ut pluribus argumentis
 conuincendus sit: non ergo color, tanquam certus auctor, te-
 stis est bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id
 est pinguis magis alijs qualitatibus aestimandus est. Nam
 ut fortissimae pecudes diuersos ac penè innumerabiles, sic
 etiam robustissimae terrae plurimos & uarios colores for-
 titae sunt. Itaque considerandum erit, ut solum, quod exeo-
 lere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si
 dulcedine caret, quod utrunque satis expedita nobis ratio-
 ne contingit discere: nam per exigua conspergitur aqua
 gleba, manuq; subigitur, ac si glutinosa est, & quouis leuis-
 simo tactu pressa inhaerescit, & picis in morem ad digitos
 lentescit habedo, ut ait Vergilius. Eademq; illisa humo non
 dissipatur, ea res admonet nos inesse tali materiae natura-
 lem succum, & pinguitudinem. Sed & si uelis scrobibus
 egestam humum recondere, & recalcare, cum aliquo qua-
 si fermento abundauerit, certum erit esse eam pinguem:
 cum defuerit, exilem: cum aequauerit, medioerem: quan-
 quam ista quae nunc retuli, non tam uera possunt uideri,
 quam si sit pullula terra, quae melius prouentu frugum ap-
 probatur. Sapore quoque sic dignoscemus, si ex ea parte
 agri, quae maxime displicebit, effossa glebae, & in fictili
 uase madefactae, dulci aqua permisceantur, ac more seculè-
 ti uini diligenter colatae gustu explorentur: nam qualem
 traditum ab eis retulerit humor saporem, talem esse dice-
 mus eius soli: sed citra hoc experimentum multa sunt, quae
 & dulcem terram, & frumentis habilem significant, ut iun-
 cus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulu, rubi pruni
 syluestres, & alia copulata, quae etiam indagatoribus aquarum

frumentarius ager
 pro pingui

pinguis ager qui
 dimoscatur

Sapor terrae. in
 pulu dignoscend.

nota, non nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploranda est inferioris materiæ qualitas, terrena nec ne sit. Frumentis autem sat crit, si æque bona suberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedum abunde est. Hæc cum ita explorauerimus, agrum sationibus faciendis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, si curiosse & scilicet subigitur: quare antiquissimi ferè omnes formam huius operis conscripserunt, quam uelut scita legemq; in proficendendis agris sequantur agricolæ. Igitur in opere boues arctè iunctos habere conuenit, quò speciosius ingredientur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius apium ceruicibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maxime probatum est. Nam illud, quod in quibusdã provincijs usurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum est ab omnibus, qui præcepta rusticis conscripserunt, neq; immerito: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quam cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere niuntur: at illo, retractis & resupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ summam partem leui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus aratris molliuntur, qui non ualent aliè perfossam noualium terram rescindere: quod cum sit, omnibus uirentibus plurimum confert: nam penius aruis sulcatis maiore incremento segetum, arborumq; factus grandescunt. Et in hoc igitur a Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ scilicet largior est in amplioribus armetis, censet exiguis uomericibus & dentalibus terram subigere, quò minoris forme bubus administrari id possit, ignorans plus esse redditus in ubertate frugum quam impendij, si maiora merce-

mur

mur armenta, præsertim in Italia, ubi arbutis atq; oleis
 consitus ager r̄solui ac subigi desiderat, ut & sum-
 mæ radices uitium, olcarumq; uomeribus rescindantur:
 quæ si maneat, frugibus obsint, & inferiores penitus sub-
 acto solo facilius capiant humoris alimentum. Potest ta-
 men illa Celsi ratio Numidiæ, & Aegypto conuenire, ubi
 plerunq; arboribus uiduum solum frumentis seminatur.
 Atq; eiusmodi terrã pinguibus arenis putrem ueluti cine-
 rem solutam, quamuis leuissimo dente moueri satis est. Bu-
 bulcum autem per proficissum ingredi oportet, alternisq;
 uersibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto ple-
 noq; sulcare, sed ita, nec ubi crudum solum, & immotum
 relinquat, quod agricolæ scamnum uocant. Boues, cum
 ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardare, ne in
 radicem maiore nisu uomis impactus colla commoueat,
 ne ue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat,
 aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet,
 uoce potius quàm uerberibus terreat. Vltimaq; sint opus
 recusantibus remedia, plagæ, nunquàm stimulo lacestat
 iuencum, quod retrectantem, calcurosumq; eum reddit,
 nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media
 parte uersuræ consistat, detq; requiem in summa, ut spe-
 cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum au-
 tem ducere longiorem, quam pedum centumviginti, con-
 trarium pecori est, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc
 modum excessit. Cum uentum erit ad uersuram, in priorẽ
 partem iugũ propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum
 refrigescant, quæ celeriter conflagent (nisi assidue refri-
 gerentur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec
 minus dolabra, quàm uomere bubulcus utatur, & præfra-
 ctas stirpes, summamq; radices, quibus arbutis consi-

Sulcorũ longitudo

tus implicatur, omnes refodiatur, ac persequatur.

Quæ cura adhibenda sit bubus ab opere.

disiunctis.

CAP. III.

Boues cum ab opere disiunxerit substrictos confricet, manibusq; comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maxime est armētis noxiū. Colla subigat, merumq; faucibus, si aestuauerint, infundat. Satis autē est singulis binos sextarios præbere: sed antè ad præsepia boues religari non expedit, quàm sudare, atq; anhelare desierint: cum deinde tempestiuè potuerint uesci, non multum, nec uniuersum cibum, sed partibus & paulatim præbere conuenit. Quem cum absumpserint, ad aquam duci oportet, sibilōq; allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo satiari. Hactenus de officio bubulci dixisse abunde est, sequitur, ut tempora quoque subigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, &

quomodo.

CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proscindendi sunt anni tempore iam incalescente, cum omneis herbas ediderint, neq; adhuc earum semina maturerint, sed tam frequentibus densisq; sulcis arandi sunt, ut uix dignoscatur in utram partem uomer actus sit, quoniam sic omnes radices herbarum perruptæ necantur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur ueruaetum in puluerem, ut uel nullam, uel exiguam desideret occasionem, cum seminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt malè subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit: eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantum uisu, qui fallitur nonnunquam,

super

superfusa terra latentibus scannis, uerumetiam tactu, qui
 minus decipitur, cum solidi rigoris admota pertica trans-
 uersis sulcis inseritur: ea si equaliter, ac sine offensione
 penetravit, manifestum est totum solum deinceps esse
 motum: sin autem subeunt durior aliqua pars obstitit
 erudum ueruaetum esse demonstrat. Hoc cum sepius bu-
 bulci fieri uident, non committunt scanna facere. Igi-
 tur uliginosi campi proscindi debent post Idus mensis
 Aprilis. Quo tempore cum arati fuerint diebus in-
 terpositis circa solstitium, quod est nonum uel octauum
 Calendas Iulias, iteratos esse oportebit ac deinde cir-
 ca Septembris Calendas tertiatos. Cum iam tempus ab
 aestiuo solstitio conuenit inter peritos rei rusticae non esse
 arandum, nisi si magnis, ut fit nonnunquam, ac subi-
 taneis imbribus, quasi hybernis pluuijs terra permadue-
 rit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quò minus men-
 se Iulio ueruaetia subigantur: sed quandocumque arabi-
 tur, obseruabimus, ne lutosus ager tractetur, neue exi-
 guis nimbis semmadidus, quam terram rustici uariam ca-
 riosamq; appellant. Ea est cum post longas siccitates leuis
 pluuia superiorem partem glebarum madefecit, inferiorem
 non attingit. Nam quae limosa uersantur arua, toto anno
 desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occa-
 sioni, aut sationi. At rursus quae uaria subacta sunt, con-
 tinuo triennio sterilitate afficiuntur. Medium igitur tem-
 peramentum maxime sequamur in arandis agris, ut neq;
 succo careant, nec abundant ulgine. Quippe nimius hu-
 mor, ut dixi, limosos, lutososq; reddit: at quae siccitatibus
 aruerunt, expediri probe non possunt, nam uel respuitur
 duritia soli dens aratri, uel si qua parte penetravit, non
 minute diffundit humum, sed uastos cespites conuellit, qui-
 bus

Solstitium aestiuum

Terra uaria et cari-
osa.

bus obiacentibus impeditum aruum minus rectè potest iterari, quia ponderibus glebarum, sicut aliquibus obstantibus fundamentis uomis à sulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque scamna fiant, & boues iniquitate operis maximè multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quamuis letissima, tamen inferiorem partem ieiuniorè habet, eamq; atrahit excitatè maiores glebæ. Quò euenit, ut infocundior materia mista pinguiori segetem minus uberem reddat, tum etiã ratio rustici aggrauatur exiguo profectu operis. Iusta enim fieri nequeunt, cum induruit ager. Itaque siccitatibus censeo quòd iam proficissum est, iterare. pluuiaq; oppriri, quæ madefacta terra, facilem nobis culturam præbeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commodè profcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in liram statim redigitur quadrante opere. Liras autem rustici uocant easdem porcas, cum sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis præbeat. Colles pinguis soli peracta satione trimestri mense Martio, si uerò tepor cœli, siccitasq; regionis suadebit, Februario statim profcindendi sunt. Deinde de Aprili medio usque in solstitium iterandi, tertiandiq;. Septembri, circa æquinoctium ac totidem operis, quot uliginosi cãpi excolitur iugerum talis agri. Sed in arando maximè est obseruandum, semper ut transuersus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuatatis infringitur, laborq; pecudum, & hominum commodissimè sic minuitur. Paulum tamen quotiescunq; iterabitur, modò in elationa, modò in depressiona cliui obliquum agi sulcum oportebit, ut in utranque partem rescindamus, nec eodem uestigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aretur,

ultima

ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratusq; sementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiusmodi solo est, eò quòd pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero sufficiunt. Item graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septembres Calēdas: quoniam si ante hoc tempus proscinditur, effæta, & sine succo humus æstiuo sole perurit, nullasq; uirium reliquias habet. Itaque optimè inter Calēdas, & Idus Septēbris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conseri possit: neque in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur. CAP. V.

PRius tamen, quàm exilem terram iteremus, stercorare conueniet, nam eo quasi pabulo gliscit. In campo rarius, in colle spissius, acerui stercoris instar quinque modiorum disponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat erit, sed id nobis decrescente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod spissius stercoratur, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Disiectum deinde protinus finum inarari, & obrui conuenit, ne solis halitu uires amittat, & ut permista humus prædicto alimento pinguescat. Itaque cum in agro disponentur acerui stercoris, non debet maior modus eorum dissipari, quàm quem bubulci eodem die possint obruere.

De generibus seminum. CAP. VI.

Quoniam sementi terram docuimus præparare, nunc seminum genera persequemur. Prima, & utilissima sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adonum. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maxime serendum

Decrescente luna
stercorandi ager.

serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratissimus. Nam ubi propter aquas, aliam uel causam matura satio est ommissa, præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacue sunt. Adorei autem plerumque uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur clusinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atque alterum candidum, sed utrumque maioris ponderis, quam clusinum. Semen trimestre, quod dicitur halic astrum, idque pondere, & bonitate est præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea custodienda sunt agricolis, quod raro quisquam ager ita situs est, ut uno semine contenti esse possimus, interueniente parte aliqua uel uliginosa, uel arida. Triticum autem sicco loco melius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

Leguminum genera cum sint complura, maxime grata, & in usu hominum uidentur, faba, lenticula, pisum, phaselus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo pitisana est. Item pabulorum optima sunt medica, & fœnum Græcum, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ est ex ordeo: sed de his prius differemus, quæ nostra causa seminantur, memores antiquissimi præcepti, quomone mur, ut locis frigidis nouissime, tepidis celerius, calidis ocysime seramus. Nunc autem proinde, ac si temperate regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus. CAP. VIII.

d Placet

PLacet nostro poëtae adorcum, atque etiam triticum non antè seminare, quàm occiderint Vergiliæ, quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticeam in messem, robustaq; farræ
Exercebis humum, solisq; instabis aristis,
Antè tibi coe Atlantides abscondantur.

Abscondantur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem *ix*. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; post eam conse-

*15 dieb; ante, totidem
post brumæ neq;
arantur, neq; utis
ut curbor pntur*

ctam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minime humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris seminare conuenire, dum sicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infestentur. Sed quamuis tempestiue sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patentis liras, crebrosq; sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorem in colliquias, atq; inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres autores præcepisse, ne seminarentur agri, nisi cum terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestiue competat, magis conducere agricolæ non dubito. Sed si, quod euenit nonnunquam, feri sunt imbres, quamuis sitienti solo rectè semen committitur, idq; etiam in quibusdam prouincijs, ubi status cœli talis est, usurpatur. Nam quod sicco loco ingestum, & in-

occatum

occatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum sementis uno die surgit. Tremellius quidē asseuerat, prius quā impluerit, ab auibus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis serenitatibus ager aret. Idq; etiam sepius non experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis apte tamen in eiusmodi agris ad oreum, quā triticum scriitur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum
postulet, & medicinæ

seminum. CAP. IX.

Iugerum agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinque postulat: ad orei modios nouem, si est letum solum, si mediocre, decem desiderat. Nam quamuis de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodissimam docuit noster usus, quem si quis sequi recusat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in singula iugera tritici quinque, & ad orei octo modijs obserere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbenda censent. Nobis ne istam quidem, quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quod eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cum uel in campis, uel collibus frumentum seritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporibus, cum autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima sementis rarius serere permittit, nouissima spissius postulat. Cœli, cum aut pluuium, aut siccum est. Nam illud idem quod prima sementis, hoc quoque ultima desiderat. Omne autem frumentum maxime campo patente, & ad solem prono, apricoque & soluto letatur. Collis enim quamuis

frumentis maxime cœ-
leste letatur

granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densa, cretosa que & uliginosa humus siliginem, & far adorem non incommode alit. Ordeum nisi solutum, & siccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatam que alterius, & quam latissimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem postulat: nam uel pinguijssima, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa post cōtinuos imbres, si necessitas exigat, quamuis adhuc limoso & madente sole sparseris, iniuriam sustinent. Hoc si luto commiseris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, si mediocriter cretosus uliginosus ue ager est, etiam paulo plus, quam ut prius iam dixi, quinque modijs ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis est, quatuor: quoniam & e contrario macer tantundem seminis poscit. Nam nisi rare conferitur, uanam, & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis frutificauit, etiam ex rara segete densam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum consitum arbussto, quam uacuum, & apertum. Atque adhuc de satione autumnali loquimur, hanc enim potissimam ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas, trimestrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac uinosis, ubi æstas est humida, & sine uaporibus, rectè committitur. Cæteris admodum raro respondet, quam tamen ipsam celeriter, & utique ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uero locorum, & cæli conditio patietur, quanto maturius seuerimus, tanto commodius proueniet. Neque enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen, quippe idem tactum autumnno melius respondet. Sed sunt nihilo minus quedam alijs potiora, quæ sustinent ueris tepores,

Trimestre semen

tepores, ut siligo, & ordeum galaticum, & halicastrum, granumque sube marisica. Nam cetera robusta frumenta semper ante hyemem feri debent in regionibus temperatis. Solet autem fallam nonnunquam & amaram uliginem uomere terra, que quamuis natura iam sata manante noxio humore corrumpit, & locus glabrentibus sine ulla stirpe seminum areas reddit. Ea glabreta signis adhibitis notari conuenit, ut suo tempore uitij eiusmodi mēdeamur. Nam ubi uel uligo, uel aliqua pestis segetem enecat, ibi columbenum stercus, uel si id non est, folia cupressi conuenit spargi, & inarari. Sed antiquissimum est, omnem inde humorem, facto sulco, deducere, aliter uana erunt predicta remedia. Nonnulli pelle hyenae satoriam trimodiam uestiunt, atque ita ex ea, cum paulum immorata sunt semina iaciunt, non dubitantes prouentura, que sic sata sint. Quedam etiam subterraneae pestes adultis segetes radicibus subsectis enecant. Id ne fiat, remedio est, aque mistus succus herbae, quam rustici sedum appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris anguinci humorē expressum, & eiusdem tritam radicem diluunt aqua, similiq; ratione madefacta semina terrae mandant. Alij hac eadem aqua uel amurca insulsa, cum coepit infestari seges, perfundunt sulcos, & ita noxia animalia summouent. Illud deinceps precipiendum habeo, ut demesis segetibus iam in area futuro semini cōsulamur. Nam quod ait Celsus, ubi mediocris est fructus, optimam quanq; specieā legere oportet, separatinq; ex ea semen reponere: cum rursus amplior messis prouenerit, quidquid exeretur, capisterio expurgandum erit, & semper quod propter magnitudinem ac pōdus in imo subsederit, ad semen reseruandum: nam id plurimum prodest,

loca sunt satis stirpibusq; uicida

Uel inest uel alia peste laborantis agrum remedia

Sempernum in alias appellatur.

de semine legendo

quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod uerò protinus exile natum sit, nunquam robur accipere manifestum est. Ideoq; Vergilius cum & alia tum & hoc de seminibus præclare sic disseruit:

Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen, ni uis humana quotannis

Maxima quæque manu legeret, sic omnia fatis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Granum autem rutilum si, cum difissum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus. Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet: nec nos tanquam optabilis agricolis fallat siligo. Nam hoc tritici uitium est, & quamuis candore præstet, pondere tamen uincitur. Verum in humido statu caeli recte prouenit, & ideo locis manantibus magis apta est. Nec tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda est. Nam omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem. Proximus est his frumentis usus ordeï, quod rustici hexastichum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri sunt, melius quàm triticum, & hominem salubrius quàm malum triticum patiscit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta, sicq; terra, & uel præualida uel exili, quia constat arua segetibus eius macescere: propter quod pinguisimo agro, cuius nimis uiribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud committitur. Altero sulco seminari debet post æquinoctium media ferè sementi, si lato solo: si gracili, maturius. Iugerum quinque modij occupabunt

pabunt. Id' que ubi paulum maturuerit, festinantius, quam ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit, iisdem' que de causis facilius teritur, quam cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, & omne uirus, quod adhuc inest terræ, propulsare. Alterum quoque genus ordeï est, quod alij distichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeo ut tritico mistum egregia cibaria familiæ præbeat. Scritur quam pinguisimis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tamen respondet, si clementia hycnis permittit, cum seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni sustinentur. Leuem, solutam' que humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modo humido coelo, uel riguo solo, nam siccum cretosum' que reformidant. Ante uer feri non possunt, quoniam tēporibus maxime latantur: ultima tamē parte Martij mensis comodissime terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quam semina hient a stibus, manu carpuntur, & suspensa in sole cum assiccata fuerint, recoduntur, atq; ita reposita perennant diutius quam cætera. Panis ex milio conficitur, qui antè quam refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & euolutum fursure, sed & milium, quoque pultem, quauis inopia, maxime

cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuiq; legumini
conueniat.

CAP. X.

Quoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps differamus. Lupini primario est, quod & minimum operarum absument, & uilissimum emittitur, & maxime ex ijs, quæ seruntur, iuuat agrum. Nam uincis iam emaciatis, & aruis optimum stercus præbet, ac uel effecto solo prouenit, uel repositum in granario patitur æuam. Boues per hyemem coctum maceratumq; probè alit. Famem quoq; si sterilitas annonæ incessit hominibus, commode propulsat. Spargitur statim ex arca. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumnii desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatum, quò siuus peruenit, optime reponis. quoniam si humor inuasit, uermes gignit, qui simulatq; oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non potest. Id, ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipue. Nam cretam reformidat, limosq; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaselus terræ mandabitur, uel in ueruacto, uel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obseritur. Similis quoque ratio est pisti, quod tamen facilem, & solutam terram desiderat, tepidumq; locum & cælum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, uel modio minus quàm phaselum, licet obserere primo tempore semen-
tis ab

Lupini maxime
estis & seruntur
agrū iuuat.

phaselus.

Pisum

tis ab æquinoctio autumnali. Faba pinguisſimus locus, fabā
 uel ſtercoratus deſtinatur, & ſi ueruaſtum erit in ualle
 ſitum, quod à ſuperiore parte ſuccum accipit, prius tamen
 iacimus ſemina, deinde proſcindemus terram, proſciſſamq;
 in liram reuocabimus, occabimusq;, quo altius largiore
 humo contegatur. Nam id plurimum reſert, ut radices ena-
 torum ſeminum penitus demerſæ ſint. Sint autem proxi-
 mæ meſis, occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis
 quatuor & uiginti uehes ſtercoris in iugerum diſpone-
 mus, diſſipabimus' que. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſo-
 lo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatum' que occabimus,
 quamuis ſint, qui negent locis frigidis oportere occari fa-
 bam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram
 uindicent, & aliquem teporem frigori laboranti præbe-
 ant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice ſter-
 coris fungi, quod ſic ego interpretor, ut exiſtimem non ſa-
 tionibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quàm fabā minus care-
ris ſeminibus non
terra coſumit
 cætera ſemina uim terræ conſumere. Nam certum habeo
 frumentis utiliorem agrum eſſe, qui nihil, quàm qui iſtam
 ſiliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tre-
 mellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ ſex occupant mo-
 dij, ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocri paulò amplius. Ea' que
 nec macrum, nec nebulofum locum patitur. Densa ta-
 men humo ſæpe commode reſpondet. Media ſementi pars
 ſeri, & pars ultima debet, quæ ſeptimuncialis ſatio di- forſa ſeptimuncialis
i: unciorum ſeu pſius
ſapient.
 citur. Tempeſtiua frequentius, nonnunquam tamen ſe-
 ra, melior eſt. Poſt brumam parum rectè ſeritur peſſimè
 uere, quamuis ſit etiam trimestris faba, quæ menſe Februa-
 rio ſeratur. quinta parte amplius, quàm matura, ſed exi-
 guas paleas, nec multam ſiliquam facit. Veteres itaq; ru-
 ſticos plerunque dicenteis audio, malle ſe matura fabalia
d 5
quàm

Quo tpe faba
serenda.

quàm fructum trimestrem. Sed quocumque tempore anni
seretur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in
satione, tantum quintadecima luna, si tamen ea non tran-
scurret eo die solis radios, quod Graeci ἀπόκαυσις uocant.
Si minus, quartadecima utiq; adhuc crescente lumine spar-
gatur, etiam si confestim totum semen operiri non pote-
rit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs uel ex
causis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priscis autem
rusticis, nec minus Vergilio prius amurea, uel nitro ma-
cerari eam, & ita seri placuit:

Latior ut foetus siliquis fallacibus esset.

Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; sic medicatam cōperimus, cum ad maturitatem
perducta sit, minus à curculione infestari. Sed & illud
quod deinceps dicturi sumus, experti praecipimus, silente
luna fabam uellito ante lucē. Deinde cū in area exaruerit,
confestim prius quàm luna incrementum capiat, excussam
refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à cur-
culionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, &
sine iumentis teri, & sine uento purgari expeditissime sic
poterit. Modicus fasciculorum numerus resolutus in ex-
trema parte areae collocetur, quem per longissimum eius,
mediumq; spatium tres uel quatuor homines promoueant
pedibus, & baculis furcillis uel contendant: deinde cum ad
alteram partem areae peruenerint, in aceruum culmos re-
gerant. Nam semina excussa in area iacebunt, superq; ea
paulatim eodem modo reliqui fasciculi excutientur. Ac du-
rissimae quidem acus resectae, separateq; erunt à cudenti-
bus: minutae uero, quae de siliquis cum faba resederunt, ali-
ter secernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq; mistus
in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uentilabris per
longius

Quo tpe faba uel
serenda.

longius spatium iactetur, quo facto, palea, quæ leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quo uentilator eam iaculabitur. Lentem sementi media, crescenti luna usq; in duodecimam, solo tenui & resoluto, uel pingui & sicco maxime loco feri conuenit: nam in flore facile luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandescat, antequam seratur, fumo arido permisceri debet, & cum ita quatuor, aut quinque diebus requieverit, spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, seriore alteram mense Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus absumatur (nam etiam dum est in siliqua, estur) curandum erit, ut cum extrita sit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, separetur solida: tunc in sole siccetur, & radice silphij trita cum aceto aspergatur, defriceturq; atque ita rursus in sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, in uasis olearijs, salsamentarijs quæ, quæ repleta cum confestim gypsata sint, quandocunq; in usus prompserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mista commodè seruari. Lini semen, nisi magnus est eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium proritat, serendum non est: agris enim præcipue noxiu est: itaq; pinguisimum locum, & modice humidum poscit. Seritur a Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui est VII. Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obseritur. Nonnullis placet macro solo quàm spississimum semen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam silato solo seratur mense Februario, X. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sesama, quæ rigantur maturius, quæ ca-

Lentis

Lini

Sesima

rent

rent humore, ab æquinoctio autumnali serenda sunt, in Idus Octob. putre solum, quod Campani pullum uocant, plerumq; desiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congestitia humo proueniunt: tantumq; seminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus sextarijs amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipse uidi mense Iunio Iulioq; conseri, & per autumnum cum permaturuerit, tolli. Cicerula quæ ipso est similis, mense Ianuario, aut Februario feri debet læto loco, cælo humido. Quibusdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. seritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, sed rarò respondet, quoniam nec siccitates, nec austros in flore sustinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni sunt quo deflorescit. Cicer quod arictinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, feri mense Martio toto potest, cælo humido, loco quàm lætissimo. Nam etiam id terram ledit: atq; ideo improbatum à callidioribus agricolis, quod tamen si feri debeat, pridie macerandum erit, ut celerius enascatur. Iugero modij tres abude sunt. Cannabis solum pingue stercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & aliè subactum, deposcit. In quadratum pedem seruntur grana sex eius seminis Arcturo exoriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen usq; in æquinoctium uerum, si sit pluuius cæli status, improbè seretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum raporumq;, nam utraque rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & non hominem solum, uerum etiam boues pascunt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. Solum

Cicerula.

Cicer arictinum
Cicer punicum

Cannabis

Napus

Rapum

lum putre, & solutum res utraq; desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis letantur. Napus deuexam amat, & siccam, tenuiq; propiorcm terram. Itaque glareosis, sabulosisq; aruis melior exit, lociq; proprietates utriusque semen commutat. Nanque in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrunque recte ab solstitio seritur, siccis ultima parte mensis Augusti, uel prima Septembris. Subactam solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoq; stercore satiatum postulant. Nam id plurimum refert, non solum quod melius ea proueniunt, sed quod etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporum seminis obsidendū est, quarta parte amplius napsi spargendum, quia non in uentrem latefcunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque hæc hominum causa serenda censemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia,
farragine, auena, fœno græco,
eruo, & cicera. CAP. XI.

Pabulorum genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorum conscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica, quod cum semel seritur, decem annis durat: quod per annum, deinde recte quater, interdum etiam sexies demeritur, quod agrum stercoreat, quod omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quod egrotanti pecori remedium est, quod iugerum eius toto anno tribus

Medica herba
le grand tressle
ou
sain de bouzignie

tribus equis abūde sufficit. Seritur, ut deinceps præcipie-
 mus. Locum in quo medicam proximo uerè saturus es,
 profcindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme
 putrescere finito. Deinde Calendis Februarijs diligen-
 ter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito.
 Postea circa Martium mensem tertiato, & occato. Cū
 sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum
 denūm, longas pedum quinquagenūm facito, ut per se-
 mitas aqua ministrari possit. Aditusq; utraque parte
 runcantibus pateat: deinde uetus stercus iniicito, atque
 ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singu-
 li cyathi seminis locum occupent decem pedum longum,
 & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis rastris id enim
 multum cōfert, statim iacta semina obruantur, nam celer-
 rimè sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non
 debet. Atq; ut dixi, ligneis rastris sarriendus, & identidem
 runcandus est, ne alterius generis herba inualidam medi-
 cam perimat. Tardius messem primam eius facere oport-
 tebit, cum iam seminum aliquam partem eiecerit. Postea-
 quam uoles teneram, cum profiluerit, deseces licet, & iu-
 mentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum consuescant,
 ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat
 sanguinem. Cum secueris autem, sæpius eam rigato. Pau-
 cos deinde post dies, ut cœperit fruticare, omneis alte-
 rius generis herbas eruncato. Sic culta, sexies in anno de-
 meti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem
 duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa equi-
 noctium autumnale serimus, septem modios eius in unum
 iugerum. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel
 etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraque satio
 potest cruda terra fieri, sed melius profcissa, idq; ue genus
 præcipue

Vicia, 7' esse.

præcipue non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole uento uel deterfus est: neque amplius proijci debet, quam quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit, quantumcunque humore prius, quam obruatur, corrumpitur. Obseruandum crit, ne ante quintam ^{et} uigesimam lunam terræ mandetur. Aliter satis ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili sterco- ^{Farrago, uel} ratissimo loco, ^{est hanc de pluri} et altero sulco serere conuenit. Ea fit o- ^{ms sarter dicitur} ptima cum cantherini ordeci decem modijs iugerum obse- ^{rome, ego, de eo,} ritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus ^{uone, alias dicitur} pluuijs, ut consita, rigata que imbribus celeriter prodeat, ^{per a ch-nale.} et confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisque pecudibus optime desecta præbetur, et si depascere sepius uoles, usque in mensem Maium sufficit. Quod si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, et ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus. Similis ratio auenæ, quæ autumnò sata, partim cæditur in foenum, uel pabulum, diem adhuc uirot, partim semini custoditur. Fœnum Græcum, quod siliquam uocant ^{Fœnum Græcū.} rustici, duo tempora sationum habet, quorum alterum est ^{du simegr.} Septembris mensis (cum pabuli causa seritur) iisdem diebus quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in messem seminatur: sed hac ratione iugerum sex modijs, illa septem occupamus: utraque cruda terra non incommode fit: datur que opera, ut spissè aretur, nec tamen altè: nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen eius non facile prodit: propter quod nonnulli prius quam serant, minimis aratris proscindunt, atque ita iaciunt semina, et sarcu-
lis ad

Eruum, Erv. lis adobruunt. Eruum autem letatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerumque corrumpitur. Potest & autumnose, nec minus post brumam Ianuarij parte nouissima, uel toto Februario, dum ante calendas Martias: quem menssem uniuersum negant agricolae huic legumini conuenire, quod eo tempore satum pecori sit noxium, & praecipue bubus, quos pabulo suo cerebroso reddat. quinque modijs iugerum obseritur. Cicera bubus erui loco, fresca datur in Hispania betica, quae cum suspensa mola diuisa est, paulum aqua maceratur, dum lentescat. Atque ista mista paleis subtritis pecori praebetur. Sed erui duodecim librae satisfaciunt uni iugo, cicerae sexdecim: eadem hominibus non inuutilis, neque iniucunda est. Sapore certe nihilo differt a cicercula, colore tantum discernitur: nam est obsoletior, & nigro propior: scribitur primo uel altero sulco, mense Martio, ita ut postulat soli letitia: quod eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac semodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodque legumen colatur. CAP. XII.

Quoniam quando quidque serendum sit persecuti sumus, nunc quemadmodum quotque operis singulorum, quae retulimus colenda sint, demonstrabimus. Peracta sementi, sequens cura est sarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quod frumenti radices sarculo detegantur, aliqua etiam succidantur, ac si frigora inceserint, post sarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem esse ea tempestiue runcari & purgari. Pluribus tamen sarriri placet, sed neque eodem modo, neque iisdem temporibus usquequaque fieri. Nam in agris siccis & apricis, simulac primum

*Cicera, p. 101. s. 11.
Atq. fresca, fuba
est, quae mola facile
frangitur, a
seruando dicitur
Proximo capite
mola in fractu
ur intelligere.*

mum sarritionem pati queant segetes, debere eas permota terra adobruī, ut fructicare possint: quod ipsum ante hyemem fieri oportere, deinde post hyemem iterari. In locis autem frigidis, & palustribus plerumque transacta hyeme sarriri, nec adobruī, sed plana sarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hyemalem sarritionem comperimus, duntaxat ubi & siccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus, uerum incolarum consuetudine uti: sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti & Africæ, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi desideratur sarritio, non antè sunt attingendæ segetes, etiam si cœli status permittit, quàm cum sata sulcos con texerint. Triticumque & adorem cum quatuor fibras habere coeperint, ordeum cum quinque, faba & cætera legumina cum quatuor digitis à terra extiterit, rectè sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuum tamen esset cultus, cum sola hæc res adeò non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes uel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen siccæ sarruntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine, hordeum uerò nisi siccissimum tangi non debet. Fabam multi ne sarrendam quidem putant, quòd & manibus, cum maturuerit, ducta seceratur à cætera runcatione, & internata herbæ sceno reseruentur. Cuius opinionis etiam Cornelius Celsus est,

e qui

Lupinum herbis non infestatur, sed atò herbas perimat y imit

forſa ſuperfluit, aut
detrahit legētis, nō
detrahitur

qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoque enume-
rat, quòd ſublata faba fœnum ex eodem loco ſecari poſ-
ſe dicat. Sed mihi uidetur peſſimi agricolæ, committe-
re, ut ſatis herba proueniat. Frugibus enim plurimum de-
trahitur runcatio. Neque enim eſt ruſtici prudentis ma-
gis pabulis ſtudere pecudum, quàm cibus hominum, cum
præſertim liceat illa quoque cultus prætorum conſequi:
adeoq; fabam ſarriendam cenſeo, ut exiſtitem debere
ter ſarri, nam ſic cultam comperimus non ſolum mul-
tiplicare fructum, ſed exiguam portionem in ualuulis ha-
bere. Freſe q; eius & expurgatæ modum penè tam ple-
num eſſe, quàm integræ, cum uix minuatur meſura de-
tractis putaminibus. Atque in totum, ſicut antiè iam dixi-
mus, hyberna ſarritio plurimum iuuat diebus ſerenis, ac ſic-
cis poſt brumam cōſectam meſe Ianuario, ſi gelicidia non
ſint. Ea porrò ſic debet fieri, ne radices ſatorum ledantur,
& ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut la-
tius ſe frutex humi diſſundat. Id prima ſarritione feciſſe, pro-
derit, ſecunda oberit, quia cum pullulare deſiit frumentum,
putreſcit ſi adobrutum eſt. Nihil itaq; amplius in iteratio-
ne, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; tranſacto
æquinoctio uerno ſtatim peragi oportet intra dies uiginti
antiè, quàm ſeges in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita
corrumpitur in ſequentibus æſtiuis ſiccitatibus, & calori-
bus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni runcatio, curã dumq;
ne florentem ſegetem tangamus, ſed aut antea, aut mox
cum deſloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum,
quicquid denique non duplici ſemine eſt, ſpicam à tertio
ad quartum nodum emittit, & cum totam edidit, octo
diebus deſoreſcit, ac deinde grandæſcit diebus quadra-
ginta, quibus poſt ſlorem ad maturitatem deuenit. Rur-
sus

*fus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus
x l. florent, simulq; grandescunt.*

Pro modo cuiusq; agri quot operæ
designentur.

CAP. XIII.

ET ut iam percenseamus quot operis in aream perdu-
cantur ea, quæ terræ credidimus. Tritici modij qua-
tuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor.
occatoris unam, sarritoris duas primū, & unā cum iterum
sarruntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiam:
in totum summa operarum decem & dimidia. Siliginis
modij quinq;, totidem operas desiderant. Sesami modij no-
uem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq;
postulant. Hordei modij quinq; bubulci operas tres exi-
gunt, occatoriam unam, sarritoriam unam & dimidiā, mes-
soriā unam. Summa operarum sex & dimidia. Fabæ mo-
dij quatuor, uel sex, in ueruacto duas operas bubulcorum
detinent, at in restibili unam. Occantur sesquiopera, sar-
riuntur sesquiopera, iterum sarruntur una opera, &
tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel
septem. Viciæ modij sex, uel septem, in ueruacto bubulco-
rum duas operas uolunt, in restibili unam: item occantur
una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor
uel trium. Erui modij quinque totidem operis conferun-
tur, occantur una: item singulis sarruntur, runcantur,
metunturq;: cuncta sex operas occupant. Siliquæ modij
sex, uel septem totidem operis obruuntur, metuntur una.
Phaseoli modij quatuor obruuntur totidem operis, occan-
tur una, metuntur una. Cicera, uel cicercula modij qua-
tuor, operas bubulcorum tres postulant, occantur opera
una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit sex opera-
rum. Lentis sesquimodius totidē operas desiderat, occantur

una, sarritur duabus, rucatur una, uellitur una. Summa fit
 operarū octo. Lupini modij decē, obruūtur una, occantur
 una, metūtur una. Milij sextarij quatuor, totidemq; pani-
 ci bubulcorū operas occupāt quatuor, occātur operis tri-
 bus, sarruūtur tribus: quot operis carpātur incertū est. Ci-
 ceris modij tres, operis totidē seminātur, occātur duabus,
 sarruūtur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit
 decē operarū. Lini decē modij, uel octo, quatuor iugis con-
 feruntur, occantur operis tribus, runcātur una, uelluūtur tri-
 bus. Sūma fit undecim operarū. Sesami sextarij sex, tribus
 iugis à proscissione colūtur, occātur operis quatuor, sar-
 riuntur quatuor, & sarruūtur iterū duabus, metūtur dua-
 bus. Summa fit operarum quindecim. Cannabis feritur, ut
 suprā docuimus: sed incertū est quātam impēsā, curamq;
 desideret. At medica obruitur non aratro, sed ut dixi, li-
 gneis rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus, sarrit-
 tur una, metitur una. Hac consummatione operarum col-
 ligitur posse agrum ducentorum iugerum subigi duobus
 iugis boum, totidemq; bubulcis, & sex mediastinis, si ta-
 men uacet arboribus: at si sit arbustum, eundem modum
 Sacerna tribus hominibus adiectis asseuerat probē satis
 excoli: quae nos ratio docet sufficere posse iugū boum tri-
 tici centum uiginti quinq; modijs totidemq; leguminum, ut
 sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorum quin-
 quaginta: & post hanc nihilominus conferat trimestrium
 modios quinq; & septuaginta. Hoc deinde sic probatur.
 Semina, quae quarto sulco feruntur in iugeribus uiginti-
 quinq; desiderant bubulcorū operas c x v. Nā proscindi-
 tur is agri modus, quamuis durissimi, quinquaginta operis,
 iteratur quinq; & uiginti, teruatur & conferitur x l.
 Cetera legumina occupant operas l x. id est mēses duos.

Pluiales

Pluuiiales quoq; & feriarum computantur, quibus non aratur, dies quinque & x l. item peracta sementi, quibus requiescunt, dies x x x. Sic in asse sunt octo menses, & dies x. Superfunt tamē de anno tres reliqui menses, & dies v. & xx. quos absumamus aut in satione trimestriū, aut in uecturis foeni, & pabulorū, & stercorū, aliorumq; utensilium.

Quæ legumina aruis noceant, quæq;

profunt.

CAP. XIII.

Sed ex ijs, quæ retuli, seminibus, idem Sacerna putat. Alijs stercorari & iuuari agros, alijs rursus perari, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, cruo, lente, cicercula, piso. De lupino nihil dubito, atq; etiam depabulari uicia, si tamen eam uiridem defectā cōiunctim aratrū subsequatur, & quod falx reliquerit prius quam inarescat, uomis rescindat, atq; obruat: id enim cedit pro stercore: nam si radices eius defecto pabulo relicte inaruerint, succum omnem solo auferent, uimq; terræ absument. Quod etiam in faba, ceterisq; leguminibus, quibus terra gliscere uidetur, uerisimile est accidere, ut nisi protinus sublata messe eorū proficiat, nihil ijs segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debent, profuturum sit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uelluntur, Tremellius obesse maxime ait solo uirus cicercis, & lini: alterū quia sit salse, alterum quia sit feruidæ naturæ, quod etiam Vergilius significat dicendo;

Vrit enim lini campum seges, urit auenæ,

Vrunt letheo perfusa papauera somno.

Neq; enim dubium, quin & ijs seminibus infestetur ager, sicut etiam milio, & panico. Sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fūscit, una præfens medicina est, ut stercore adiuues, & absumptas uires hoc uelut pabulo resoucas. Nec tantū propter semina, quæ sulcis aratri

committuntur, uerum etiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modum lætantur eiusmodi alimento. Quare si est, ut uideatur agricolis utilissimum, diligentius de eo dicendum existimo cum priscis autoribus, quamuis non omissa res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoris. CAP. XV.

TRia igitur stercoris genera sunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus confit. Auium primū habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteræq; uolucres edunt exceptis tamē palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nā id noxiū quoq; est. Maximē tamē colūbinū probamus, quod modice sparsum terrā fermētare cōperimus. Secundum deinde qd' homines faciūt, si & alijs uillæ purgamētis immisceatur, quoniam per se naturæ est feruentioris, & ideo cō terrā perurit. Aptior est tamē surculus hominis urina, quā sex mensibus passus fueris ueterascere, si uitibus aut pomorū arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solum ea res maiore facit prouētum, sed etiā saporem, & odore uini, pomorumq; reddidit meliore. Potest & uetus amurca, quæ salem nō habet, permista hinc cōmodē frugiferas arbores, & præcipuē oleas rigare. Nam per se quoque adhibita multum iuuat. Sed usus utriusq; maxime per hyemem est: & adhuc uere ante æstiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ sunt. Tertium locum obtinet pecudum stercus, atq; in eo quoque discrimen est, nam optimum existimatur, quod asinus facit, quoniam id animal lentissime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene cōfectum, atq; idoneum protinus aruo firmum reddit. Post hæc quæ diximus, ouillum, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum iumentorum, armētorumq;

Deterri

Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satis profuit cineris usus & fauilla. Erutex uero lupini succus optimi stercoreis uim praebet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora neque auis haberi possint, attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. Licet depressa fossa, qualem stercorei reponendo primo uolumine fieri praecipimus, cinerem, coenumq; cloacarum, & culmos, caeteraq; quae eueruntur, in unum congerere, sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit: namq; ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Haec ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uersantur, quaedam quotidie, ut culina, & cascade, quaedam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At si tantum frumentarius ager est, nihil refert genera stercoreis separari, sin autem surculo, & segetibus, atq; etiam pratis fundus est dispositus, generatim quoque reponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in praedictum locum concauum congerenda, & assiduo humore satianda sunt, ut herbarum semina culmis, caeterisq; rebus immista putrescant. Aestiuus deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinum rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneum. Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulae pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itemq; maiores denas uehes stercoreis efficiunt, totidemq; singuli homines, qui non solum ea purgamenta quae ipsi corporibus edunt, sed & quae colluues cortis & aedificij quotidie gignit, con-

trahere & congerere possunt. Illud quoque præcipiendum habeo, stercus omne quod tempestiuè repositum anno requieuerit, segetibus esse maximè utile. Nam & uires adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uctustius sit, minus prodesse, quoniã minus ualeat. Itaque prætis quàm recentissimum debere iniici, quòd plus herbarum progeneret: idque mense Februario luna crescente fieri oportere: nam ea quoque res aliquantum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoris qualis in quaque re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercorandi sunt.

CAP. XVI.

INterim qui frumentis arua præparare uolet, si autumno sementem facturus est, mense Septembri: si uere, quolibet parte hyemis modicos acervos luna decrecente disponat, ita ut plani loci iugrum duodeuiginti, cliuosi quatuor & uiginti uehes stercoris teneant: & ut paulò prius dixi, non antea dissipet cumulos, quàm erit saturus. Si tamen aliqua causa tempestiuam stercorationem facere prohibuerit, secunda ratio est, antè quàm sarrias more seminantis ex auarijs puluerem stercoris per segetem spargere. Si & is non erit, caprinū manu iacere, atque ita terram sarculis permiscere, ea res letas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigerare agrum, qui non stercoretur, ita peruri si nimium stercoretur, magisque conducere agricolæ, frequenter id potius, quàm immodice facere. Nec dubium, quin aquosus ager maiorem eius copiam, siccus minorem desideret. Alter quòd assiduus humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quòd per se tepens siccitatibus, hoc assumptio largiore torretur, propter quod nec deesse ei talem materiam, nec superesse oportet. Si tamen nullum genus stercoris

stercoris suppetet, ei multum proderit fecisse, quod M. Columellam patrum meum doctissimum & diligentissimum agricolam se penumero usurpasse memoria repetio, ut sabulosis locis cretam ingereret: crustosis ac nimium densis sabulum: atque ita non solum segetes letas excitaret, uerum etiam pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat sterco uitibus ingerendum, quod saponem uini corrumpere: melior enim censabat esse materiam uindemijs exuberandis, congestiam, uel de uepribus, uel denique aliam quamlibet arcesitam, & aduectam humum. Iam uero, ut ego reor, si deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certe expediendum praesidium non deesse, quod cum exili loco circa Idus Septembris sparserit, & inarauerit, idque tempestiue uomere uel ligo ne succiderit, uim optime stercorationis exhibebit. Succidi autem lupinum sabulosis locis oportet, cum secundum florere rubricosus, cum terum egerit. Illuc dum temerum est conuertitur, ut celeriter ipsum putrescat, permisceaturque gracili solo: hic iam robustus, quod solidiores glebas diutius sustineat, & suspendat, ut eae solibus & stiuis uaporate resoluantur.

Quemadmodum ex aruo prata fiant, CAP. XVII.

Atque haec arator exequi poterit, si non solum, quae Aruli genera pabulorum, prouiderit, uerum etiam copiam foeni, quod melius armenta tueatur, sine quibus terram commodè moliri difficile est: & ideo necessarius ei cultus est etiam prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoque indiderunt ab eo, quod protinus esset paratum, nec magnam laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa commemorauit, quod nec tempestatibus affligeretur, ut aliae partes ruris, minimique sumptus egens, per omnes annos praebet reditum: neque cum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quam

prati est non

in fœno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum est siccaneum, alterum riguum. Læto pinguiq; campo non desideratur influens riuus, meliusq; habetur fœnum, quod suapte natura succoso gignitur solo, quam quod irrigatum aquis elicitur, quæ tamen sunt necessariae, si macies terræ postulat. Nam & in densa & resoluta humo quamuis exili, pratum fieri potest, cum facultas irrigandi datur. Ac nec campus concauæ positionis esse, neque collis prærupti debet: ille ne collectam diutius contineat aquam: hic ne statim præcipitem fundat. Potest tamen mediocriter accliuus, si aut pinguis est aut riguus ager, pratum fieri. At planicies maximè talis probatur, quæ exiguè prona non patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari: aut si quis eam superuenit humor, lentè proripit. Itaque si palus in aliqua parte subsidens restagnat, sulcis deriuanda est. Quippe aquarum abundantia atque penuria graminibus æque est exitio.

Quæadmodū facta prata colantur. CAP. XVIII.
Cvlus autem pratorum magis curæ, quam laboris est. Primum ne stirpes aut spinas ualidiorisq; incrementi herbas inesse patiamur: atque alias ante hyemem, & per autumnum extirpemus, ut rubos, uirgulta, iuncos: alias per uer euellamus: ut intuba, ac solstitialeis spinas: ac neq; suem uelimus impasci, quoniam rostro suffodiat, & cespites excitet, neque pecora maiora, nisi cum siccissimum solum est, quoniam demergunt ungulas, & atterunt, scinduntq; radices herbarum. Tum deinde macriora, & pendula loca mense Februario luna crescēte fimo iuuanda sunt. Omnesq; lapides, & si qua obiacent falcibus obnoxia colligi debent, ac longius exportari, summittiq; pro natura locorum, aut temporius, aut serius. Sunt etiam quædam prata situ uetustatis

statis obducta ueteri uel crasso musco, quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingesto stercore, quorū neutrum tantum prodest, quantum si cinerem sæpius ingeras, ea res muscum enecat. At tamē pigriora sunt ista remedia, cum sit efficacissimum de integro locum exarare. Sed hoc si, prata cœpimus, facere debemus: sin autē, noua fuerint instituenda, uel antiqua renouanda (nam multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exoleſcant, & fiant sterilia) ea expedit interdum etiā frumētī causa exarare, quia talis ager post longā desidiā letas segetes affert. Igitur cum locum, quē pratō destinauerimus, estate profectum, subactumq; sæpius per autumnum raris, uel natis, uel etiam faba cōseremus: insequente deinde anno, frumento: tertio diligenter arabis, omnesq; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicibus extirpabimus: nisi, si fructus arbusti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permixtam seminibus foeniseremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducta crate coequabimus, grumosq; quos ad uersuram plerunq; tractæ faciunt crates, dissipabimus ita, ut necubi ferramentum foenisecæ possit offendere. Sed eam uiciā non cōuenit antè defecare, quā permaturuerit, & aliqua semina subiacētī solo iccerit. Tum foenisecā messorē oportet inducere, & defectam herbam religare, & exportare, deinde locū rigare, si fuerit facultas aquæ, si tamen terra densior est: nam in resoluta humo non expedit inducere maiore uim riuorū, prius quā cōpissatum, & herbis colligatum sit solum, quoniā impetus aquarū proliat terram, nudatisq; radicibus gramina nō patitur coalescere, propter quod. nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidētibus pratis immittere, sed quoties herba profiluerit falcibus defecare. Nam

pecudes

Cum sæpius ingestas muscum enecat.

pecudes, ut antè iam dixi, molli solo infigūt unguilas, atq; interruptas non sinunt herbarum radices serpere, & cōdē sare. altero tamen anno minora pecora post foenificia permittemus admitti, si modò siccitas, & conditio loci patietur. Tertio deinde cūm pratū solidius, ac durius erit, poterit etiā maiores recipere pecudes: sed in totū curādum est, ut secundū Fauonij exortum, mense Februario, circa Idus immistis seminibus foeni, macriora loca, & utiq; celsiora stercorentur: nam editior cliuus præbet etiā subiectis alimētum, cūm superueniens imber, aut manu riuus perductus, succū stercoris in inferiorē partem secum trahit: atq; ideo fere prudentes agricolæ etiā in aratis collem magis, quā uallem stercorant, quoniam, ut dixi, pluuiæ semper omnem pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum succisum foenum

tractari, & condi debeat. CAP. XIX.

Foenum autem demetitur optimè, antè, quā inarescat, nam & largius percipitur, & iucundiorē cibū pecudibus præbet. Est autem modus in siccādo, ut neq; peraridum, neq; rursus uiride colligatur: alterum quòd omnem succū si amisit, stramēti uicē obinet: alterū quòd si nimium retinuit, in tabulato putrescit: ac sæpe concaluit, ignem creat, & incēdiū: nōnunquā etiam cūm foenum cecidimus, imber oppressit, quòd si permaduit, inutile est udū mouere: meliusq; patiēmur superiorem partem sole siccari. tunc demum cōuertemus, & utrunq; siccatum coartabimus in striam, atq; ita manipulos uinciemus: nec omnino cunctabimur, quò miuus sub testū congeratur, uel si nō competit, ut aut in uillā foenum portetur, aut in manipulos colligatur. Certè quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas extrui cōueniet, easq; ipsas in angustissimos uertices

uertices exacui. Sic enim cōmodissimè fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiam si non sint, nō alienū tamē est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atq; excoquatur in aceruis, propter quod prudētes agricolæ, quāuis iam illatam tecto non ante cōponunt, quā per paucos dies tenuere congestum, ut in se concoqui, & defruescere patiantur. Sed & iam fœnificia sequitur cura messis, quam ut rectè possimus percipere, prius instrumenta præparāda sunt, quibus fruges coguntur.

De area constituenda. CAP. XX.

Area quoq; si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primū radatur, deinde cōfodiatur, permistisq; paleis cum amurca, quæ salem non accepit, extergatur: nam ea res à populatione murium formicarumq; frumēta defendit: tum æquata pauculis, uel molari lapide cōdensetur, et rursus subiectis paleis inculcetur, atq; ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacentium fabalium partem trituræ destināt, areamq; demessa faba & lecta expoliunt. nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam unguis atteruntur, atq; ita glabrescit, & fit idonea trituris area.

De messe facienda, & de tritura. CAP. XXI.

Sed cum matura fuerit seges, antè, quā torreatur uasporibus æstiuæ sideris, qui sunt uastissimi per ortū Caniculæ, celeriter demetatur. nam dispendiosa est cunctatio. Primū, quòd auibus prædam, cæterisq; animalibus præbet: deinde quòd grana, & ipsæ spicæ culmis arenibus & aristis celeriter decidunt, si uerò procellæ uentorum, aut turbines incesserint, maior pars ad terrā defluit: propter quæ recrastinari non debet: sed æqualiter flauentibus iam satis, antè, quā ex toto grana indurescāt, cum rubicundum

cundum colorem traxerunt, messis facienda est, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandescât frumenta: cōstat enim si tempestiuè decisa sint, postea capere incrementū. Sunt autē mctendi genera cōplura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel rostratis uel denticulatis medium culmum secāt, multi mergis, alij pectinibus spicam ipsam legunt, idq; in rara segete facilimū, in densa difficilimū est. Quòd si falcibus seges cum parte culmi demessa sit, protinus in aceruum, uel in nubilarium cōgeritur & subinde opportunis solibus torrefacta proteritur. Sin autem spicæ tantummodo reccisæ sunt, possunt in horreum conferrri, & deinde per hyemem uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At si competit, ut in area teratur frumentum, nihil dubium est, quin equis melius, quàm bubus ea res cōficiatur, & si pauca iuga sunt, adijcere tribulā & traham possis, quæ res utraq; culmos facilimè cōminuit. Ipsæ autē spicæ melius fustibus tunduntur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immista sunt frumenta, uento separentur: ad eā rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq; æstius mē sibus perflat, quem tamē opperiri lenti est agricolæ: quia dum expectatur, seua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta sic sunt aggerenda, ut omni flatu possint excerni. At si compluribus diebus undique silebit aura, uannis expurgentur, ne post nimiam uentorum segnitiem uasta tempestas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, si in annos recōduntur, repurgari debent: nā quanto sunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: sin protinus usui destinantur, nihil attinet repoliri, satisq; est in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminū quoq; nō alia cura est, quàm reliquorum frumentorum: nam ea quoq; uel statim absumentur,

uel reconduntur, atq; hoc supremum est aratoris emolumentum percipiendorum seminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere.

CAP. XXII.

Sed cum tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores nostri censuerint, nos quoq; monendos esse agricolas existinamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ festis exercere diebus,

Fas, & iura sinunt, riuos deducere nulla

Relligio uetuit, segeti prætere segetem,

Insidias auibus moliri, incendere uepres,

Balantumq; gregem fluuio mersare salubri.

Quanquam Pontifices negent segetem ferijs sepi debere. Vetant quoque lanarum causa lauare oues, nisi propter medicinam. Verg. quod liceat ferijs flumine ablueri gregem, præcepit, & idcirco adiecit, fluuio mersare salubri. Sunt enim uitia, quorum causa pecus uile sit lauare. Ferijs autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinsere, faces incidere, candelas sebare, uineam conductam colere, piscinas, lacus, fossas ueteres tergere, & purgare, prata sicilire, stercore æquare, fœnum in tabulata componere, fructus oliucti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caseum facere, arbores seredi causa, collo uel mulo clitellario afferre, sed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata ferere, neque terram aperire, neque arborem collucare: sed ne sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris: nec fœnum secare, aut uincire, aut uehere, ac ne uindemiam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere, nisi prius catulo feceris. Defrutum quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itemq; oliuas conditui legere licet, Pellibus oues uestiri non licet. In horto

quicq

Quæ feris exercere
apud antiquos liceret.

quicquid olerum causa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum sepelire non licet. M. Porcius Cato mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorum aduehendorum causa. nos apud Pontifices legimus ferijs tantum denicalibus mulos iungere non licere, ceteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam cum solennia festorum percensuerim, desideraturos lustrationum, ceterorumq; sacrificiorum, quae pro frugibus fiunt, morem priscis usurpatum. nec ego abnuo docendi curam: sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cum agricolationis totam disciplinam praescripsero. Finē interim praesentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quae de uineis, arbutisq; prodidit ueteres autores, quaeq; ipse mox comperi.

L I V N MODERATI
COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuiq; solo,
& statui caeli.

CAP. I.

HACTENVS aruorum cultus, ut ait praestantissimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluane, de iisdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspiciari principia. Sequitur arborum cura, quae pars rei rusticae uel maxima est. Earum species diuersae, & multiformes sunt, quippe uarij generis (sicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipse sponte sua ueniunt: multae etiam nostra manu satē procedunt. Sed quae non ope humana gignuntur,

tur, syluestres, ac feræ sui cuiusque ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ sunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta præbet. Idq; tripartitò diuiditur. Nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campestris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem proprie dixerim, ut est uitis. Hanc nos cæteris Vitis stirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali, uel præferuida, curæ mortalium respondet. Tamq; felix campis, quam collibus prouenit, & in densa non minus, quam in resoluta, sepe etiam gracili, atq; pingui terra, siccaq; & uliginosa. Tum sola maxime utranque patitur intemperie cæli, uel sub axe frigido, æstiuo, procellosoq;. Refert tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere censeas: neque enim omni cælo solo'ue cultus idem: neque est idem stirpis eius genus: quod'que præcipuum est, ex omnibus non facile dictu est, cum suum cuique regioni magis aut minus aptum esse doceat usus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; sine noxa perfert, cæli'que siccitatem, uentos'que patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fecundam: macro stracem: terræ dense uehementem, multa'que materia frondentem: resoluta, & leto solo rari sarmenti: humido loco sciet non rectè mandari fructus teneri, & amplioris acini, sed callosi, & angusti, frequentisq; uinacci: sicco rectè contribui diuerse quoque naturæ semina. Sed & post hæc non ignorabit dominus loci, plus posse qualitatem cæli frigidam, uel calidam, siccam, uel rosidam, grandinosam, uentosam'que, uel

f placidam

placidam, serenam, uel nebulosam. Frigidæq; aut nebulosæ duorum generum uites aptabit, seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem: seu firmi, durique acini, quarum inter caligines uuæ deflorescunt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus mitescunt: uentoso quoq; & tumultuoso statu cœli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet, rursus calido teneriores uberiorēsq; cōcredet: sicco destinabit eas, quæ pluuijs aut continuis roribus putrescunt: rosido, quæ siccitatibus laborant: grandinosi, quæ folijs duris latisq; sunt, quo melius protegant fructum: nam placida & serena regio nullam non recipit: commodissime tamen eam, cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At si noto est eligendus uineis locus, & status cœli, sicut censet uerissime Celsus, optimum est solum, nec densum nimis, nec resolutum, soluto tamen propius: nec exile, nec letissimum, proximum tamen uberi: nec campestre nec præceps, simile tamen edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modicè tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat, sed ut uicinum radicibus humorem subministret, eumq; nec amarum, nec salsum, ne saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coërceat, si modò credimus Vergilio dicenti,

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,

Frugibus infelix, ea nec mansuescit arando,

Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Cœlum porrò neq; glaciale, uinea, sicut prædixi, nec rursus æstuosum desiderat. Calido tamen potius quàm frigido letatur, imbribus magis quàm serenitatibus offenditur, & solo sicco quàm nimis pluuio est amior: perflatu modico leniq; gaudet, procellis obnoxia est, atque hæc

maxime

maxime probabilis est cœli & soli qualitas.

Quæ vitæ suburbanis regionibus ad escam
conferendæ sunt.

CAP. II.

Vitis autem uel ad escam, uel ad effusionem deponitur.
Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam
suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum
mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis est con-
ditio, maxime præcoques, & duraciæ, tum deniq; purpu-
ræ, & bumasti, dactylicæ & rhodiæ, libycæ quoque &
cærauniæ. Nec solum quæ iucunditate saporis, uerum etiam
quæ specie commendari possint, conferri debent, ut stepha-
niæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydoniæ. Item qua-
rum uix temporibus hyemis durabiles uasis conduntur, ut
uenuculæ, ut nuper in hos usus exploratæ, numisianæ. At
ubi uino consilimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet,
& in materia: quod alterum ad redditus coloni, alterum
ad diuertitatem stirpis plurimam confert. Sed ea tum præ-
cipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque
tempore deflorescit, nec nimis tarde mitescit: quæ etiam
pruinæ, & caliginem, & carbunculum facile propulsat,
eademq; nec imbribus putrescit, siccitatibus abolescit. Ta-
lis nobis eligatur uel mediocriter fecunda, si modò is locus
habetur, in quo gustus nobilis pretiosusque fluit: nam si
sordidus aut uilis est, feracissimam quanque serere condu-
cit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere
autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed
iucundius afferunt collina: quæ tamen ipsa modico statu
cœli magis exuberant Aquiloni prona, sed sunt gene-
rosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnulla-
rum uitium natura, ut pro locorum situ bonitate uini mo-
dò uincat, modò superetur. Solæ traduntur amineæ ex-

Amineæ nites

cepto cœli statu nimis frigidò, ubicunq; sint etiã si degenerent, sibi comparatæ magis aut minus probi gustus uina præbere, & cæteras omnes sapore præcedere. Eæ, cū sint unius nominis, nō unam speciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarū minor ocyus & melius deflorescit, habilis arbori, nec nō iugo: illic pingue terram, hic mediocrem desiderat, longeq; præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideoq; nō est uineis apta, uix etiã arbusto, nisi præpingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoq; minus in exili: prolixarum frequentia materiã, foliorumq; & uuarum, & acinorum magnitudine dignoscitur: internodius quoq; rarior, largis fructibus à minore superatur, gustu nō uincitur, & hæc quidē utraq; amineæ. Verum & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt, gemellæ uocantur, austerioris uini, sed æquæ perennis: Earum minor uulgo notissima: quippe Campaniæ celeberrimos Vesuuij colles, surrentinosq; uestit. Hilaris inter æstiuos Fauonij flatus, Austris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quàm arbusto est idonea, cum prædictis regionibus cõmodissime iugum sustineat materiã, fructumq; nisi quòd duplicem nō absimilem minori germanæ egerit, sicut maior gemina minori germanæ: quæ tamen minor hoc melior est, quòd fecundior etiã mediocri solo: nam illã nisi præpingui non respondere iam dictũ est. Lanatam quoque amineã quidam maxime probant, quæ hoc uocabulum nō ideo usurpat, quòd sola ex omnibus amineis, uerum quòd præcipue canescit lanugine. Sanè boni uini, sed leuioris, quàm superioris, crebrã quoq; materiã fundit, atque ideo propter pampini densitatẽ sepe parũ rectè deflorescit, eademq;

demq; maturo fructu celeriter putrescit. Super hunc numerum, quæ retulimus, singularis habetur aminea maiori gemine nō dissimilis, primum specie pampini & trunci, sed uini sapore aliquanto inferior, quamuis generosissimus sit, proxime præferenda etiam proprijs uirtutibus: nā & feracior est, & flore melius exiit, spissaq; et albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non desceiscit: atque ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate subsequuntur amineas, fœcunditate uerò etiā præueniunt: quippe cum se frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq; feracior est minor, cuius & folium parcius scinditur, & materia nō ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupatur: eademq; fecinæ, quòd plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamen incōmodum repensant uuarum multitudine, quas & in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo citius mitescunt, omnis incōmodi patientes, præter caloris: nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æstibus cōtrahuntur. Pingui aruo maximè gaudent, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac rosidum solum, & cœlū cōmodissime sustinent eugenie, dum sunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini suo respōdent. nec minus Allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ cōmendantur, omnes feraces, iugoq; & arboribus satis idoneæ, generosior tamen una, quæ nudis folijs est: nam duræ lanatæ quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem uetustatis. Pingui solo feracissimæ, mediocri quoq; fœcundæ, præcoquis fructus.

Nomentanæ uites

Cæp. uites, quæ ferat æstum

Eugenie uites

Allobrogicæ

Apianæ, ab apibus dicitur quod eas amidi inuestentur: nobis a musca, muscatellæ.

Idcoq; frigidis locis aptissimæ, uini dulcis, sed capiti, ner-
 uis, uenisq; non aptæ, nisi mature lectæ: pluuijs, uentis que,
 & apibus asserunt prædam, quarum uocabulo propter
 hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretiosi
 gustus celeberrimæ. Possunt tamen etiam secundæ notæ ui-
 tes prouentu & ubertate commendari, qualis est biturica,
 qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant Hi-
 spani, longe omnium primis utræq; proximæ: nam & ue-
 tustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam
 per annos uenit. Iam uerò ipse fecunditate præstant om-
 nibus quas antè retuli, tum etiam patientia: quippe tur-
 bines, imbresq; fortissimè sustinent, & commode fluunt nec
 deficiunt macro solo. Frigora melius quàm humores susti-
 nent, humores commodius quàm siccitates, nec caloribus ta-
 men contristantur. Visula deinde ab his & minor argitis
 terræ mediocritate letantur: nam in pingui nimis uiribus
 luxuriant, in macra tenues & uacue fructu ueniunt. Ami-
 ciores iugo quàm arboribus, sed argitis etiam in sublimi-
 bus fertilis uastis materijs & uuis exuberat, humilimis ta-
 bulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium
 exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus
 grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoq; tēporē ma-
 turi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius
 quàm defluant putrescunt. Sunt & heluolæ quas nonnulli
 uarias appellant, neq; purpureæ, neq; nigre, ab heluo (nisi
 fallor) colore uocitate: melior est nigrior abundantia uini,
 sed hæc sapore pretiosior: color acinorum in neutra con-
 spicitur æqualis, utraq; candidi musti alterna uice anno-
 rum plus aut minus asserunt: melius arborē, sed & iugum
 commode uestiunt: mediocri quocq; solo fecundæ, sicut pre-
 tiæ minor, & maior: sed eæ generositate uini magis com-
 mendan

Biturica una
 Basilica.

Visula uites

Heluolæ uites

mendantur, & frequentibus materijs frondent, & cito maturefcunt. Albuclis utilior, ut ait Celfus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in iugo: in summa arbore, quam in ima, ferax & materiae frequentis, & uuae: nam quae Graecule uites sunt, ut mareoticae, thasiae, psibiae, sophortiae sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Graeci amethyston appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quod & boni uini est, & innoxia, unde etiam uomen traxit, quod iners habetur in tentandis neruis, quamuis gustu non sit herbes. Tertium gradum facit earum Celfus, quae fecunditate sola commendantur, ut tres heluenaciae, quarum duae maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolae emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemque auaram sordidi, nec tam largi quam ex numero uuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima est tribus facillime folio dignoscitur: nam rotundissimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quod siccitates maxime perfert, quod frigora sustinet, dum tamen sine imbris sit, quod nonnullis locis etiam uinum eius in uctustatem diffunditur, quod praecipue sola acerrimum quoque solum fertilitate sua commendet. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis uuarum, quam numero fertilis, ut oleagina, ut murgentina, eademque pompeiana, ut numisiana, ut uenucula eademque scirpula, atque sticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copiosissima arcelaca maior, a multis argitis falso existimata. Nam has nuper mihi cognitae pergulanam dico, & irtiolam, fereolamque non facile asseuerem

Albuclis uitis

Inerticula

Spionia

Dracontion

quo gradu habendæ sint: quòd etsi satis fœcundas scio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui: unam etiam præcocem uitam nobis ante hoc tempus incognitã in Græca consuetudine dracontion uocitari comperimus, quæ fœcunditate iucunditate uel arcclacæ basillicæq; & bituricæ comparari possit, generositate uini amineæ. Multa præterea sunt genera uitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre possumus. Neque enim, ut ait poëta, numero comprehendere refert:

Quem qui scire uelit, Libyci uelit æquoris idem

Discere quàm multæ Zephyro uersentur harenæ.

Quippe uniuersæ regiones, regionumq; pene singulæ partes habent propria uitium genera, quæ consuetudine sua nominant: quædam etiam stirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorum, sicut supra diximus, etiam à qualitate sua discesserunt, ita ut dignosci non possint: ideoq; in hac ipsa Italia, ne dicã in tam diffuso terrarum orbe, uicinæ etiã nationes nominibus eorum discrepant, uariantq; uocabula: quare prudētis magistri est eiusmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeant, studiosos nō demorari: sed illud in totum præcipere, quod & Celsus ait, & ante eum M. Cato. Nullum genus uitium conferendum esse nisi fama, nullum diutius conseruandum nisi experimento probatum: atq; ubi multa inuēbunt regionis commoda, ut nobilem uitam conseramus, generosam requiremus, inquit Iulius Græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius sequemur: quæ non eadem portione uincitur pretio quàm uincit abundantia. Sed de hac sententia, quanquam & ipse paulò antè id censuerim, quid tamen arcanius iudicem, suo loco mox dicam. Propositum est enim docere qua ratione uinæ pariter

ter feraces & pretiosæ, fluxuræ possint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quàm
uitem colere.

CAP. III.

NVnc prius quàm de satione uitium disseram, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere disputationi futuræ, ut ante perpensum & exploratum habeamus, an locupletet patrem familiàs uinearum cultus: est enim penè adhuc superuacuum de his conferendis præcipere, dum quod prius est, nondum concedatur, an omnino sint habendæ. Idq; adeò plurimi dubitent, ut multi resugiant, & reformident talem positionem ruris, atque optabiliorem pratorum possessionem, pascuorum que uel syluæ cædæ iudicent: nam de arbusto etiam inter autores non exigua pugna fuit, abnuente Sacerna genus id ruris, Tremellio maximè probante, sed & hanc sententiam suo loco æstimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum docendi sunt, uberrimum esse redditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & antè iam M. Cato, & mox Terentiùs Varro prodidit singula iugera uinearum sexcenas urnas uini præbuisse: id enim maximè asscuerat in primo libro rerum rusticarum Varro: nec una regione prouenire solitum, uerum & in Fauentino agro, & in Gallico, qui nunc Pyccino contribuitur: hæc ijs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipuè quam possidet Seneca, uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearum iugera singula culleos octonos reddidisse plerunque compertum est: nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum nullium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra biennium septe-

f 3 nos

Seneca, Colum.
contemporaneus

nos culleos peræquarent, ut primæ uincæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & pascua, & syluæ, si centenos sestertios in sigula iugera efficiant, optimè domino consulere uideamur: nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto responderint, uix meminisse possumus. Cur ergo res infamis est: non quidem suo, sed hominum inquit uitio Græcinus. Primum, quòd in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis pleriq; uincta conferunt, deinde facta non ita enutriunt, ut antè conualescant, ac profoliant, quàm retorrescant, sed & si fortè adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud à principio nihil referre censent, quem locum conferant, immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum, tanquam sola sit huic stirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perspicunt, aut perspectam exequuntur: tum etiam dotem, id est, instrumentum rarè uineis præparant, cum ea res si omiſsa sit, plurimas operas, nec minus arcam patris familiæ semper exhauriat. Fructum uerò plerique quàm uberrimum præsentem consecantur, nec provident futuro tempore, sed quasi planè in diem uiuant, sic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cum commiserint, quiduis malunt quàm suam culpam confiteri: querunturq; nō respondere sibi uincta, quæ uel per auaritiam, uel inſcitiam, uel per negligentiam perdidierunt. At siquæ cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas uel quadragenas certè, sed ut Græcinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex singulis iugeribus, omnibus istos, qui scænum suum, & olera amplexantur, incremento patrimonij

monij facile superabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo posito uidet id genus agrigationis maxime rei familiari conducere. Nam ut amplissimas impensas uineae poscant, non tamen excedunt septem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem paru-
 ueris, uel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plurimorum opinionioni dissentiens, pretiosum uinitorem in primis esse censeo, isq; licet sit emptus sex, uel potius sestertijs octo milibus, cū ipsam solum septē iugerum totidem milibus numerum partum, uineas que cum sua dote, id est, cū pedamentis, & uiminibus binis milibus in singula iugera positas duco: fit tum in assem consummatum pretium sestertiorum $\times \times \text{ i } \times$. milium. Huc accedunt semisses usurarum sestertia tria milia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu. Fit in assem summa sortis, & usurarum $\times \times \times \text{ i i}$. milium quadringentorum $\text{L } \times \times \times$, numerum, quod quasi nomen sit, ut scenerator cum debitor, ita rusticus cum uincis suis fecerit, eius summae, ut in perpetuum prædictam usuram semisium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sestertios numos, qua computatione uincit tamen redditus vii . iugerum secundum opinionem Græcini usurarum trium milium quadringentorum octoginta numerum. Quippe, ut deterrimi generis sint uineae, tamen si cultura singulos utiq; culleos uini, singula earum iugera peraequabunt: utq; trecentis numis quadragenae urnae ueneant, quod minimum pretium est annonae, consumant tamen septem cullei sestertia duo milia, & centum numos: ea porro summa excedit usuram semisium: atq; hic calculus quem posuimus, Græcini rationem continet: sed nos

Uinus uinitoris
 per septē iugera
 binis sufficit.

extirp

extirpanda uineta censemus, quorum singula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adhuc tamē sic computauimus, quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur: cum sola ea res omnem impensam terreni pretio suo liberet, si modo non prouincialis, sed Italicus ager est: neque id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, & Iulij Attici rationem dispexerit. Nos iam enim uicena milia mallcolorum per uinæ iugerum inter ordines pangimus. Ille minus quatuor milibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquissimus locus nō maiorem questum reddet, quàm acceperit impensam. Sit quidē, ut cultoris negligentia sex milia seninum intereant, reliqua tamen decem milia tribus milibus nummorum libeter, & cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo milia sestertia, quanti constare iugerū uinearum prædiximus: quanquam nostra cura in tantum iam processit, ut nō inuiti sestertijs sexcētis numis, singula milia uiuiradicis à me rustici mercantur. Sed uix istud alijs præstiterit: nam nec quisquam nobis facile crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiam uini, quātam tu Syluine nouisti. Mediocre itaq; uulgatumq; pretiū uiuiradicis posui, quò celerius nullo dissentiente perducere possent in nostram sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidat. Siue ergo pastinationis reditus, seu futurarum spes uindemiarum cohortari nos debet ad positionē uinearum, quas cum docuimus rationis esse conferere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obseruare debet, qui uineas instituit.

CAP. IIII.

Cvi uineta facere cordi est, præcipue caueat, ne alienæ potius curæ, quàm suæ credere uelit, ne uerum meretur

cetur uiradicem. Sed genus surculi probatissimum domi
conserat faciatq; uitiarium, ex quo possit agrū uineis ue-
stire: nam quæ peregrina ex diuersa regione semina trans-
feruntur, minus sunt familiaria nostro solo, quàm uerna-
cula: eoque uelut alienigena reformidant mutatam cœli lo-
ciq; positionem. Sed nec certam generositatis fidem polli-
centur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligen-
ter exploratum, probatumq; genus surculi deposuerit.
Quamobrem biennij spatium longum esse minime existi-
mandum est, intra quod utique tempestiuitas seminum re-
spondet, cum semper, ut dixi, plurimum retulerit exquisiti
generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit ac-
curate locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maxi-
mam diligentiam sciat adhibendam pastinationi: quam
cum peregerit, non minore cura uitam conserat: & cum
seuerit, summa sedulitate culturæ seruiat: id enim quasi ca-
put & columen est impensarum, quoniam in eo consistit,
melius an segnius terræ mandauerit paterfamilias pecu-
niam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum,
quæ præposui suo iam prosequar ordine.

Quali solo, & quomodo uitiarium
faciendum sit.

CAP. V.

Vitiarium neq; ieiuna terra, neq; uliginosa faciendam
est: succosa tamen, & mediocri potius, quàm pingui,
tametsi ferè omnes autores huic rei lætissimum locum de-
stinauerūt. Quod ego minime reor esse pro agricola: nam
deposita stirpes ualido solo, quamuis celeriter cōprehen-
dant, atq; profoliant, tamen cū sint uiradices factæ prius
quàm transferantur, retorrescunt, nec adulescere queunt.
Prudētis autem coloni est ex deteriori terra potius in me-
liorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter
quod

quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni maliq; posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt, siue letior ager conferendus est, longè celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo uitiarium facere minime rationis est, quoniam malleolorū pars maior deperit, & quæ superest tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modice siccus ager uituario est aptissimus, isq; bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes, & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatijs, per quæ semina excolantur, in singulis ordinibus, qui duccenos quadragenos pedes obtinent, sexcenteni malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totum iugerum seminum milia quatuor & uiginti. Verum hanc curam præuenit inquisitio, & electio malleolorum: nam ut sæpe iam retuli, quasi fundamentum est prædictæ rei, probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus sit.

CAP. VI.

SEd electio dupliciter facienda est: non enim solum secundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumantur, quæ & genitales sunt, & maxime fertiles. Vitis autem fecunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eò æstimari, quòd uuas complures exigit: potest enim trunci uasitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulæ uuæ in singulis sarmentis conspiciuntur, sed si per unumquenq; pampinum maior numerus uuarum dependet, si
ex sing

ex singulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: si deniq; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, si etiam nepotum fructu grauida est, ea sine dubitatione ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus autè nouellus est, palmes, innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à similitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex uetere sarmento prominens utrinque malleoli speciem præbet. Hunc ex fœcundissima stirpe legendū censemus omni tempore, quo uincæ putantur, ac super terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uliginoso, dum tamen antiquissimum sit cōsiderare, ne uitis ex qua is sumitur, ancipitem floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandescat, ne aut præcoquem, aut seræ maturitatis fructū afferat: nam illa uolucris, hæc etiã tempestatibus hyemis infestatur. Tale porrò genus non una comprobatur uindemia: potest enim uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infœcunda uitis semel exuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorum stipendijs fides surculo constitit, nihil dubitandum est de fœcunditate: nec tamen ultra quadriennium talis extenditur inquisitio: id enim tempus serè uirentium generositatè declarat, quo sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat, quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexagintaunius ænoratæ 500,11 uocant studiosi rerum cœlestium.

Malleolus.

Quadrienni tempus

Quomodo fœcunditatem uitis

explores,

CAP. VII.

Sed certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fœcunda uitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significetur

cetur, quæ uulgò non habentur feracissime: plurimi namq; bituricam, multi spioniam, quidam basilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus testimonio nostro, sunt enim largissimi uini: sed proposuimus docere uineas eiusmodi conscrere, quæ nec nunus uberes fructus prædictis generibus afferant, & sint pretiosi saporis, uelut amineci, uel certè non procul ab eo gustu: cui nostræ sententiæ scio pene omnium agricolarum diuersam esse opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenta sterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio est, quæ desidia, nec minus imprudentia colonorû damnata, & uelut ignorantie tenebris obæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempestiuum est nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere posse.

Quæ spectanda sit qualitas in eo solo, quod uineis destinaueris.

CAP. VIII.

Igitur si rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fecunditatis eam dixisse uirentibus, atque hominibus, ceterisq; animalibus, nec sic alijs nationibus, regionibus uel proprias tribuisse dotes, ut alijs in totum similia munera denegaret: quibusdam gentibus numerosam progenerandi sobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac pene solennes sunt: sed & Itali generis esse uoluit eximie fecunditatis Albanas Curiatie familie trigeminorum matres. Germaniam decorauit altissimorum hominum exercitibus, sed & alias gentes non in totum fraudauit præcipue staturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero testis est Romanum fuisse ciuem

Nerium

Natura benignitas argumentis

Neuium Pollionem pede longiorem quàm quenquam longissimum: & nuper ipsi uidere potuimus in apparatu pompe Circesium ludorum Iudæe gentis hominem proceriorem celsissimo Germano. Transeo ad pecudes. Armentis sublimibus insignis Meuania est, Liguria paruis. Sed & Meuaniæ bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis stature conspicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis, pari tamen in hac terra uastitate beluas prognerari quis neget? cum intra mœnia nostra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redco. Mysiam, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosq; agros opimis defici segetibus. Tmolon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi, sed nec nostram ciuitatem prædictis egere stirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam casiam frondentem conspicimus, iam turcam plantam, florentesq; hortos myrrha & croco. His tamen exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obsequentissimam esse Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito studio colonorum ferre didicrit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq; & uernaculus est huius soli. Neq; enim dubium est massici, surrentiniq; & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas terra sustinet, in nobilitate uini principes esse.

Neuium pollionis
proceritas.

In Romano solo et
casia frondens et
turca planta
Croci hinc raritate
apud Rom. contice.

Nobiliora uineta.

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

Fœcunditas ab his forsitan desideratur, sed & hæc adiuuari potest cultoris industria: nam si, ut paulò antè retuli, benignissima rerum omnium parens natura quasq; genteis atque terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen ceteras non in uniuersum similibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in uitis prædictam legem

g seruasse?

seruasse? ut quamuis earum genus aliquod præcipuè fecundum esse uoluerit, tanquam bituricum, aut basilicum, non tamen sic amineum sterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne paucissimæ quidem uites fecundæ, tanquam in Italicis hominibus Albanæ illæ sorores reperiri possint. Id autem cum sit uerisimile, tum etiam uerum esse nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro, quem multis temporibus ipsi antè possedimus, & in Carseolano, itemq; in Albano generis aminei uites huiusmodi notæ habuerimus, numero quidem per paucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singule decimas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fecunditas uideri: nam quemadmodum Terentius Varro, & ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscais cultoribus singula uineraum iugera fuisse, si fecunditas amineis defuisset: quas plerumq; solas antiqui nouerant, nisi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici uinetæ eos coluisse, cum uetustissimas quasq; uineas adhuc existimemus amineas. Si quis ergo tales, quales paulò antè possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas notet, ut ex his malleolos feracissimos eligat, posset is pariter generosas uineas & uberes efficere: nihil enim dubium est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse uoluerit. Vnde etiam pastor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos

Noram.

Vnde sacrorum certaminum studiosi perniciosissimarum quadrigarum semina, diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum uictoriarum concipiunt propagata sobole gener

generosi armenti: nos quoq; pari ratione uelut olympio-
nicarum equarum, ita feracissimarum aminearum semini-
bus electis largæ uindemiæ spem capiamus: neq; est quod
temporis tarditas quenquã deterreat, nam quidquid mo-
ra est, in exploratione surculi absimitur. Cæterum, cum
fœcunditas uitis comprobata est, celerrius in sitionibus ad
maximum numerum perducitur. eius rei testimonium tu
præcipue Publi Siluæ perhibere nobis potes, cū pulchre
memineris à me duo iugera uinearum intra tempus bien-
nij ex una præcoque uite, quam in Cretano tuo possi-
des, insuione facta consummata. Quemnam igitur existi-
mas uitium numerum intra tantundem temporis interseri
posse duorum iugerum malleolis, cum sint ipsa duo iuge-
ra unius uitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & cu-
ram uelimus adhibere, facile prædicta ratione tam feraces
aminei generis uineas cõstituemus, quam biturici, aut ba-
silici: tantum retulerit, ut in transferendis seminibus simi-
lem statum cœli, lociq; & ipsius uitis habitum obserue-
mus, quoniã plerūq; degenerat surculus, si aut situs agri,
aut aëris qualitas repugnent, aut etiam si ex arbore in iu-
gum defertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in si-
milia, de uineis in uineas transferemus: magis tamen ex fri-
gido statu stirps aminea potest calidū sustinere, quam ex
calido frigidum, quoniam omne uitis genus, tum maxime
prædictū, naturaliter letatur tepore potius, quam frigo-
re. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro aut
mediocri transducatur in melius: nam quod assuetū est pin-
gui, nullo modo maciē terræ patitur, nisi sepius stercores.
Atq; hæc de cura eligendi malleoli generatim præcepimus
nunc illud proprie specialiter, ut non solū ex fœcūdisima
uite, sed etiam e uitis parte feracissima semina eligantur.

Ex qua uitis parte semina eligenda sunt.

CAP. X.

Feracissima autē semina sunt, nō ut ueteres autores tradiderunt, extrema pars eius quod caput uitis appellat, id est ultimum & productissimum flagellum: nam in eo quoq; falluntur agricolae. Sed erroris est causa prima species, & numerus uuarum, qui plerunq; conspicitur in productissimo sarmento, quae res nos decipere non debet: id enim accidit non palmitis ingenta fertilitate, sed loci oportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentū, quod à solo ministratur trāscurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim spiritu omne alimentum, uirentis quasi quaedam anima per medullā trunci ueluti per siphonē, quē diabeten uocant mechanici, trahitur in summum, Quò cum peruenierit, ibi consistit, atq; consumitur. Vnde etiam materiae uehementissimae reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: sed & cæ. stirpes, quae è duro citantur, duplici ex causa probatae sunt, quòd à foetu uacant, quodq; ex proximo terrae integro atq; illibato succo aluntur: & illae fertiles ac firmae, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut supra dixi, ad eas alimentum peruenit, indiuiduum est. Mediae sunt macerrimae, quia trāscurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à se tractus humor. Non debet igitur ultimum flagellum quasi foecundum obseruari, etiā si plurimum afferat, siquidē loci ubertate in fructum cogitur: sed id sarmentum quod media uite situm, nō importuna quidē parte deficit, ac numeroso foetu benignitatem suam ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex dexteriore statu meliore sortitur, siue enim pastinato deponitur, siue trūco inferiatur, largioribus satiatur alimentis, quàm prius, cum esset in

egno

egeno. Itaque custodiemus, ut à prædictis locis, quos hu-
 morosos rustici uocant, semina legamus tamè quæ attulisse
 fructū antea animaduertimus: nam si foetu uacua sint
 quamuis laudabilè partem uitis nihil censemus ad feracita-
 tem conferre malleolo: quare uitiōsissima est eorum agri-
 colarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas
 sarmentū habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex
 duro trunco enatum, quod pampinariū uocant. Hæc autem
 opinio, quæ orta est ex inscitia seminum eligendorum, pri-
 mum parum fecundas uineas, deinde etiam nimis steriles
 reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem
 annorum agricole malleolum legenti præcepit ea quæ
 paulò antè retulimus? Immo quis non imprudentissimum
 quenque, & eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic
 negotio delegat? Itaque ex hac consuetudine ueniunt im-
 prudentissimi ad rem maximè necessariam, deinde, etiam
 infirmissimi: nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui
 nullum alium laborem ferre queat, huic officio applica-
 tur. Is porro etiam si quam scientiam eligendi malleoli
 habet, eam propter, infirmitatem dissimulat, aut seponit:
 & ut numerum, quem uillicus imperauit, explere possit,
 nihil curiose, nihil religiose administrat, unūq; est ei pro-
 positum peragere operis sui p̄sum, cum tamè & ut sciat,
 & quod scit exequatur, hoc solum præceptum à magi-
 stris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera
 omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rã-
 tionem seculi, nunc etiam longi temporis experimentum,
 non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus,
 nisi quod in parte genituali fructum attulerit. Nam illud
 quidem, quod loco sterili lætum, robustumq; sine foetu
 processit, fallaceni fecunditatis imaginem præfert, nec

ullam generandi uim possidet. Id procul dubio uerum esse ratio nos admonet, si modò ut in corporibus nostris propria sunt officia cuiusq; membri, sic & frugiferarum stirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inspiratam uelut aurigam reatricemq; membrorum animã sensusq; iniectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusq; & oculis indagatur, pedes ad gressum compositos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices ministeriorum uazetur insolenter oratio, nihil aures agere ualent quod est oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generandi quidem data est facultas manibus aut plantis, sed quod hominibus ignotum uoluit esse genitor uniuersi, uentre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quasi quibusdam secretis corporis in arcano atq; operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordijs misceret, atq; hanc animantis machinæ speciẽ effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progeniuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipsa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quasi pedibus insisteret. Truncum deinde superposuit uelut quandam staturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quasi brachijs. Tum caules & pampinos elicit, uelut palmas, eorumq; alios fructu donauit, alios fronde sola uestiuit ad protegendos tutandosq; partus. Ex his igitur, ut supra diximus, si non ipsa membra genitalia conceptu atq; sæctu grauida, sed tanquam tegmina & umbracula eorũ, quæ fructibus uidua sunt, legerimus, umbræ scilicet non uide-mur laborabimus. Quid ergo est cur quamuis nõ sit è duro pampinus, sed è tenero natus, si tamen orbis est, etiam in futurum quasi sterilis damnatur à nobis? Modò enim disputatio nostra colligebat uniuersisq; corporis parti pro-prium

prium esse attributum officium, quod scilicet ei conuenit, ut malleolo quoq; qui opportuno loco natus est, fecunditatis uis adsit, etiam si interim cesset à partu. Nec ego abnuerim in hoc me instituisse argumentari: sed & illud maxime profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, si fructum non attulerit, ne uim quidem fecunditatis habere: nec hoc illi sententiæ repugnat. Nam & homines quosdam non posse generare, quamuis omnium membrorum numero constante, manifestum est, ne sit incredibile, si genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; esse foetum. Itaq; ut ad consuetudinem agricolarum reuertar, eiusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant, quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipsa appellatio rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, si fructum non tulissent: quanquam & hos sciam non in totum sterilitate affectos: nam confiteor pampinarios quoq; cum è duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere fecunditatem, & ideo in resecem submitti, ut progenerare possit. Verum eiusmodi partum comperimus, non tam ipsius resecis, quam materni esse muneris. Nam quia inheret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, & fecundi partus seminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiscit. At quæ citra nature quandam pubertatem, immatura atque intempestiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam stirpi recisæ inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptum habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certe minuit. Quare magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curâ, uti fructuosa parte uitis palmitem legamus eos, qui futuram fecunditatem iam toto fructu pro-

mittunt. Nec tamen contenti sumus singulis uuis, maximeq;
 probemus eos, qui numerosissimis foetibus conspiciuntur.
 An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propa-
 gantem, quae geminos enixa sit, & caprarium summitten-
 tem foetus earum pecudum, quae trigemino partu commen-
 dantur? uidelicet quasi semper sit parentium foecunditati pro-
 les responsura, & nos sequamur in uitibus hanc ipsam ra-
 tionem, tanto quidem magis, quod compertum habeamus
 naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamuis
 diligenter probata semina, idq; nobis poëta uelut surdis ue-
 ritatis indulget dicendo,

Vidilecta diu, & multo spectata labore

Degenerare tamen, ni uis humana quotannis

Maxima quaeq; manu legeret, sic omnia fatis

In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam
 agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Si
 modo longi temporis obseruatione comperimus, quod certe
 comperimus, cum malleolum, qui quatuor uuas tulerit,
 deputatum, & in terram depositum à foecunditate mater-
 na sic degenerare, ut interdum singulis, nonnunquam etiam
 binis uuis minus afferat. In quantum autem censemus defe-
 cturos eos, qui binos, aut serè singulos foetus in matre tulerint,
 cum etiam feracissimi translationem saepe reformi-
 dent: itaque huius rationis demonstratorem magis esse me,
 quam inuentorem, libenter profiteor, nequis existimet frau-
 dari maiores nostros laude merita: nam id ipsum censuisse
 eos non dubium est, quamuis nullo alio sit scripto productum,
 exceptis quae retulimus metris Vergilij. Et hic tamen ut de
 seminibus leguminum praecipiat. Cur enim aut è duro na-
 tam uirgam, aut etiam ex foecundo malleolo, quem ipsi pro-
 basset,

bassent, decisam sagittam repudiabant, si nihil interesse dicebant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia uim fecunditatis certis quasi membris inesse non dubitabant, idcirco pampinarium, & sagittam uelut inuitiles ad deponendum prudentissimè damnauerunt. Quod si ita est, nihil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attulisset. Nã, si sagittam, id est, superiorem partem malleoli, uituperandam censebant, cum esset eadem pars surculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt id translatum, & abscissum à sua stirpe, destitutumq; materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam fuisset. Atq; hæc & forsitan pluribus dicta sunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm postulabat præuè detorta, & inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectandæ qualitates in eo solo, quod

uineæ destinaueris.

CAP. XI.

Nunc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pastinationis officium, si tamen ante de qualitate soli constiterit, nam cum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum conferre nihil dubium est, ac prius, quàm ipsum perspiciamus, illud antiquissimum censemus, rudem potius eligendum agrum, si sit facultas, quàm ubi fuerit seges, aut arbustum: nam de uinetis, quæ longo situ exoleuerunt, inter omnes autores constituit, pessima esse si rescere uelimus, quòd & inferius solū pluribus radicibus sit impeditum, ac uelut irretitū, & adhuc nō amiserit uirus, & cariē illā uetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humus tor

peat. *Quam ob causam syluestris ager præcipue est eligendus, qui etiam si frutetis, aut arboribus obsessus est, facile extricatur, quod suaapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, sed per summum terræ dispergunt, atq; deducunt, quibus ferro recisis, atque extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli rastris licet effodere, & in fermentum congerere, atq; componere; si tamen rudis terra non sit, proximum est uacuum arboribus aruum: si nec hoc est, rarissimum arbustum, uel obiectum quod non fuerit maritum, uincis destinatur. Vltima est, ut dixi, conditio restibilis uincæ: nam si necessitas facere cogit, prius quicquid est residuæ uitis extirpari debet: deinde totum solum sicco fimo, aut, si id non sit, alterius generis quam recentissimo stercorari, atq; ita conuerti, & diligentissime refossas omnes radices in summum regeri, atq; comburi. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia non gignit herbas, uel de uepribus egesta humo pastinatum large cõtegi. At ubi pura noualia arboribus sunt libera, considerandum est ante, quam pastinemus, surcularis, nec ne sit terra: idq; facillime exploratur per stirpes, quæ sua sponte proueniunt. Neq; enim est illum tandiu uiduum solum uirgultis, ut non aliquos surculos progeneret tanquam pyros syluestris, & prunos, uel rubos certe. Nam hæc quamuis genera spinarum sint, solent tamen fortia, & læta, & grauida fructu consurgere. Igitur si non retorrida, & scabra, sed leuia, & nitida, & proluxa, foecundaq; uiderimus, eam intelligemus esse terram surcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uincis præcipue est idoneum, proprie considerandum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modice resoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia sola ea, sed quia sit habilis maxime uinctis. Quis enim uel mediocris*

agricola nesciat etiam durissimum tophum, uel carbunculum, simulatq; sunt contracti, & in summo rogesti tempestaibus, geluue, nec minus æstiuus putrescere caloribus, ac resolui, eosq; pulcherrimè radices uitium per æstatem refrigerare, succumq; retinere? quæ res alendo furculo sunt accommodatissimæ. Simili quoque de causa probari solutam glaream, calculosumq; agrum, & mobilem lapidem, si tamen hæc pingui glæ permista sunt, nam eadem ieiuna maximè culpantur. Est autem (ut mea fert opinio) uineis anucus etiam filix, cui superpositum est modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculae non patitur sitire radices. Higinius quidem secutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ à uerticibus desluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluue, & inundationibus concreuerint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cretosa humus utilis habetur uiti, nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimicissima est: nec minus ieiunus sabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum furculum facit. Id autem solum uel uliginosum est, uel salsum, uel amarum, & uel siticulosum, & peraridum. Nigrum tamen, & rutilum sabulonè, qui sit humidæ terræ permistus, probauerunt antiqui, nam carbunculosum agrum, nisi stercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus ait, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cum tenuit, uerum est in opere difficilior, quòd neq; humentem fodere possis, quòd sit glutinosissima, nec nimium siccam, quia ultra modum prædicta.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de

terra uincali,

CAP.

XII.

Sed

Sed ne nunc per infinitas terreni species euagemur,
 non intempestiuè cōmemorabimus Iulij Græcini con-
 scriptam uelut formulam, ad quam posita est limitatio ter-
 ræ uincalis. Idem enim Græcinus sic ait: Esse aliquam ter-
 ram calidam, uel frigidam, humidam, uel siccam, raram,
 uel densam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram: sed
 neque nimum calidum solum posse tolerare uitem, quia
inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut stupentes, &
congelatas radices nimio frigore moueri non sinat, neque
humidum, quoniam cū se promunt uites, modico tepore
euocant humorem terræ iusto maiorē, qui putrefacit de-
posita semina. Rursus nimiam siccitatem destitucere plan-
tas dicū naturali alimento, aut in totum necare, aut sca-
bras, & retorridas facere. Perdensan humum coelestis
 aquas non sorbere, nec facîle perflari, facilmè perripi,
 & præbere rimas, quibus sol ad radices stirpium pe-
 netret: eademq; uelut conclausa, & coarctata semina
 comprimere, atq; strangulare. Raram supra modum uelut
 per infundibulū transmittere imbres, & sole, ac uento pe-
 nitus siccari, atq; exarescere. Grauem terram uix ulla cul-
 tura uincibilem, leuem uix ulla sustineri, pinguisimam, &
 letissimam luxuria, macram, ac tenuem, ieiunio laborare.
 Opus est, inquit, inter has tam diuersas inæqualitates ma-
 gno temperamento, quod in corporibus quoq; nostris de-
 sideratur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humi-
 di, & aridi, densi, & rari, certo, & quasi examinato modo
 continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quæ
 uineis destinetur, pari momento libratum esse debere ait,
 sed in alteram partē propēsius, ut calidior terra sit, quàm
 frigidior, siccior quàm humidior, rarior quàm densior, &
 siqua sunt his similia, ad quæ contemplationem suam diri-
 gat

Quod terrenū uiti
 cōueniat

gat, qui uineas instituet: quæ cuncta (sicut ego reor) magis profunt, cum suffragatur etiã status cœli, cuius regionem, quã spectare debeãt uineæ, uetus est dissensio, Saferna maxime probante solis ortum, mox deinde meridiẽ, tum occasum, Tremellio Scrofa præcipuã positionẽ meridianã censente, Vergilio de industria occasum repudiante,

Né ue tibi ad solem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudantibus cœli plagam septentrionalem, quia existimẽt ei subiectas feracissimas fieri uineas, quæ tamen bonitate uini superentur. Nobis in uniuersum præcipere optimũ uisum est, ut in locis frigidis meridiano uineta subijciantur, tepidis orienti aduertantur, si tamẽ non infestabuntur austris, curisq; uelut ora maritimæ in Betica. Sin autem regiones prædictis uëtis fuerint obnoxie, melius aquiloni, uel fauonio cõmittentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni septentrioni rectius opponẽtur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipimus.

Quomodo terra pastinetur. CAP. XIII.

Etus autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda est, quoniam in longinquis, & remotis regionibus istud genus uertendi, & subigendi agri minime usurpatur, sed aut scrobibus, aut sulcis uineæ plerunq; cõseruntur. Scrobibus uineta sic ponuntur. Quibus uitem mos est scrobibus deponere, serẽ per tres longitudinis pedes, perq; duos in altitudinem, cauato solo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iusta latera fossarum cõsternunt, & aduersis scrobium frontibus curuatos erigunt: duabusq; gemmis supra terram eminare passi reposita humo cætera coequat, quæ faciunt in eadem linea intermissis totidem pedum scannis,
dum

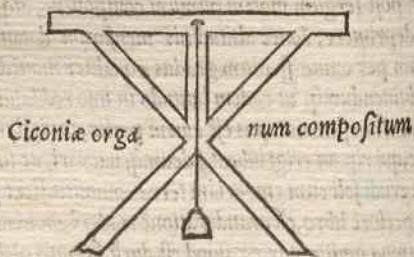
dum peragant ordinem. Tum deinde relicto spatio prout cuiq; mos est uineas colenti, uel aratro, uel bidente, persequentibus ordinem insistent. Et si fossore tantum terra uersetur, minimum est quinq; pedum interordinium, septem maximum: sin bubus, et aratro, minimum est septē pedum, satis amplum decem. Nonnulli tamē omnē uitē per denos pedes in quincūccm disponunt, ut more noualiū terra traſuersis, aduersisq; sulcis proſcindatur. Id genus uineti non conducit agricolæ, nisi ubi letiſſimo solo uitis amplo incremento conſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationē imitari ſtudet, paribus alternis omiſſis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigūt: ſodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera ſoſſarum uitē, uel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante alium ſulcum, latum pedum quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius ſpatium crudum relinquunt: atq; ita ſequentem ſulcum inſodiunt: quod cum per definitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuadices, uel decifos quā recentiſſimos palmitē nouellos erigunt, cōſitis compluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſteaquā conualuerint, crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus propagent, atq; ordinēt uineam paribus interuallis: ſed eā, quas retulimus, uinearū ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpādæ, aut repudiandæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere. Ac primum ex omni ſue arbustiūo, ſue ſylueſtri loco, quem uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, & ſum moueri debet, ne poſtea ſoſſorē meretur, ne ue iam paſtinatum ſolum iacentibus mollibus imprimatur, & exportatiū ramos, atq; trūcos ingreſſu procullectur. Neq; enim parum refert

refert suspensissimum esse pastinatum, & si fieri possit, vestigio quoque inuolutum, ut meta equaliter humus nouelli seminis radicibus quancumque in partem prorepserint, moliter cedat, ne incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero uelut nutritio sinu recipiat, & coelestes admittat imbres: eosq; alendis seminibus dispenset: ac suis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conspiret. Campestris locus altè duos pedes, & semissem infodiendus est, accliuis regio treis. Præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniam cum à superiore parte in inferiorem detrahitur humus, uix iustum pastinationi præbet regestum: nisi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rursum depressis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineam non placet. Nam præstat non conserere, quàm in summa terra suspendere. Nisi tamen si scaturigo palustris obuia (sicut in agro Raucennate) plus quàm sesquipedem prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordium est, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricole, sulcum paulatim exaltare, & ita secundo, uel tertio gradu peruenire ad destinatum pastionis altitudinē. Sed protinus æqualiter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, & post tergum motam humum componere, atq; in tantum deprimere, donec altitudinis mensuram datam ceperit: tum per omne spatium gradus equaliter mouēda linea est: obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cepta est in summo: opus est autem perito, ac uigilante exa clare, qui ripam erigi iubeat, sulcumq; uacuari, ac totū spatium crudi soli cum emota iam terra committi, sicut præcepti superiore libro, cū arandi rationē traderē, monendo nec ubi scamna onūtantur, & quod est durū, summis glebis obtegatur: sed huic operi exigēdo quasi quādam machinā cōmenti

maiores nostri, regulam fabricauerunt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam uocant rustici.

Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam plurimum interest utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaque huic machine quasdam partes adieciimus, quæ contendentium litæ, disputationemque dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturus est in speciem Græcæ literæ X decussauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam suppositæ basi ad perpendicularum normata insistere: deinde transuersæ quæ est in latere uirgulæ, fabrilem libellam supposuimus.

Sic compositum organum, cum in sulcum demissum est, li-

tem domini, & conductoris sine iniuria deducit. Nam libella, quam diximus Græcæ literæ faciæ obtinere, pariter inæ foffe solum metitur, atq; perlibrat, quia siue prouum, seu resupinum est, positione machine deprehenditur: quippe prædictæ uirgule superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi: sic per mensum, & perlibratu opus in similitudinem ueruacti semper procedit: tantumq; spatij linea promota occupatur, quantum effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus preparandi soli probatissimum est.

Quot modis uitis ponatur aut in
prouincijs, aut in Italia.

CAP. XIII.

SEquitur opus uineæ conferendæ, quæ uel uere, uel autumno tempestiue deponitur. Vere melius, si aut pluuus, aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis, aut cæpestis, & uliginosa planities: rursus autumno si sicca, si calida est aeris qualitas, si exilis, atq; aridus campus, si macer præruptus uel collis: uernæq; positionis dies ferè quadraginta sunt ab Idibus Februarijs usq; in æquinoctium: rursus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunq; ab agricolis usurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neq; enim seminarijs student, nec usum habent faciendæ uiuiradicis: hanc sationem cultores Italiae plerique iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præstet uiuiradix. Nam minus interit, cum & calorè, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; sit tempestiua edendis fructibus, tum etiam nihil dubium est sepius translatur: potest tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conseri soluta, & facili

h terra:

terra: ceterum densa, & grauis utiq; uitem desiderat.

Meliozem esse positionem pastinato

solo quàm nouali.

CAP. XV.

Seritur ergo prius in emundata, inoccataq; & equata
 Spastinatione, macro solo quinīs pedibus inter ordi-
 nes omīssis: mediocri, senis: in pingui uerò septenūm pe-
 dum spatia danda sunt, quò largiora uacent interualla,
 per que frequentes, prolixoq; materiæ diffundantur: hæc
 in quincuncem uinearum metatio expeditissima ratione
 conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot destina-
 ueris interordiniorum spatij purpura, uel quolibet alio
 conspicuo colore insuitur: eaq; sic denotata per repastina-
 tum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur:
 atque ita paribus spatij ordinēs diriguntur: quod dein-
 de cum est factum, fossor insequitur, scrobemq; alternis
 omīssis per ordinem spatij a calamo ad proximum cala-
 mum non minus altum quàm duos pedes & semissem pla-
 nis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem,
 præcipitibus etiam in tres pedes: in hanc mensuram scrobi-
 bus depressis uiuiradices ita deponuntur, ut à media scro-
 be singule & in diuersum sternantur, & contrarijs fron-
 dibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem offi-
 cium est primum quam recentissimam, & si fieri possit, eo-
 dem momento, quo serere uelit: de seminariò transferre
 plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam ue-
 lut ueteranam uitam totam exputare, & ad unā materiam
 firmissimam redigere, nodos que, & cicatrices alleuare: si
 que etiam radices (quod maxime cauendum est, ne fiat in
 eximendo) laborauerint, eas amputare, sic deinde curuatum
 deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim
 uitare facile est per imū solum iuxta diuersa latera fossarum
 disposi

dispositis paucis lapidibus, qui singuli nō excedant quinq;
librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas
hyemis, & uapores aestatis propulsare radicibus: quē secu-
tus Vergilius tutari semina, & muniri sic praecepit:

Aut lapidem bibulum, aut squallentes infode conchas:

& paulo post: - Iamq; reperti

Qui saxo super, atq; ingentis pondere testæ

Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,

Hoc ubi hudea siti findit canis æstifer arua.

Idemq; Poenus autor probat uinacea permixta stercore de-
positis seminibus in scrobem uires mouere, quod illa pro-
uoceat, & eliciant nouas radículas: hoc per hyemem frig-
entem, & humidā scrobibus inferre calorē tempestiuum,
ac per æstatem iurētibus alimentū, & humorē præbere. Si
uerò solum, cui uitis cōmittitur, uidetur exile, longius ac-
cessit pingue humum scrobibus inferre censet: quod an
expediat, regionis annonæ, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinandi soli

abunde sit uineis. CAP. XVI.

EXigüe humidum pastinatum sationi conuenit: melius
tamen uel arido, quàm lutofo semen committitur: idq;
cum supra summā scrobem cōpluribus internodijs produ-
ctum est, quod de cacumine superest, duabus gemmis tan-
tum supra terrā relictis amputatur, & ingesta humo scro-
bis completur. Coæquato, deinceps pastinato mallicolus
ordinarijs uitibus interserendus est: cumq; sat erit medio
spatio, quod uacat inter uites per unam lineam depange-
re. Sic enim melius & ipse conualescit, & ordinarijs semi-
nibus modicè uacuum solum ad culturam præbebit iter: in
eadem deinde linea, in qua uiuæ radix obtinebit ordinem
suum, præsidij causa quorum ex numero propagare pos-

fit in locū demortuæ uitis, quinque malleoli pangendi sunt, per spatium pedis, isque pes à medio interordinio sumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis distent: tali constitutioni Iulius Atticus abunde putat esse malleorum sexdecim millia. Nos tamen plus quatuor milibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitus seminum cætera, quæ uirent, rarescunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis serenda sit.

CAP. XVII.

DE positione surculi non minima disputatio fuit inter auctores: quidam totum flagellum sicut erat matri detractum crediderunt sationi conuenire: idque per gemmas quinas, uel etiam senas partiti complureis taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisque assentior his autoribus, qui negauerunt esse idoneam frugibus superiorem partem materiae. solamque eam, quæ est iuncta cum uetere sarmento, probauerunt. Cæterum omnem sagittam repudiauerunt. Sagittam rustici uocant nouissimam partem surculi, siue quia longius recessit à matre, & quasi micuit, atque profiliuit, seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit. Hanc ergo prudentissimi agricolæ negauerunt conseri debere: nec tamē sententiæ siue rationem nobis prodiderunt, uidelicet quæ ipsis in re rustica multum cælitibus prompta erat, & ante oculos penè exposita: omnis enim sæcundus pampinus intra quintam, aut sextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quauis longissima uel cessat, uel per exiguos ostēdit racemos: quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis, incusata est. Malleolus autē sic ab iisdē pangebatur, ut nouello sarmento pars aliqua ueteris hæeret: sed hanc positionē dānauit usus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depressum, atque

obru

obrutum celeriter humore putrescebat, proximasque radices teneras, et uixdum prorumpentes uitio suo emecabati quod cum acciderat, superior pars feminis retorrescebat. *Nox Iulius Atticus, et Cornelius Celsus aetatis nostrae celeberrimi auctores patrem, atque filium Sasernam secuti, quicquid residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, refecerunt, atque ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.*

Corn. Celsus Co-
lumbella epib. 11. 1000

Quae obseruare debet qui uitem ponit.

CAP. XVIII.

Sed Iulius Atticus praetorito capite, et recumbato, ne spastium effugiat, praedictum semen demersit. *Pastinam* uocant agricolae sarmentum bissercum, quo semina panguntur: unde etiam repastinatae dictae fuerunt uiciae meteres, quae resudiebantur: haec enim propria appellatio restibilis uiceti erat: nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid cmosi soli uineis preparatur, repastinatum uocat: sed redeamus ad propositum, uitiosa est (ut meae fert opinio) Iulij Attici sententia, quae contortis capitibus malleolum recipit eiusque rei uitanda non una ratio est. Primum quod nulla stirps ante quam deponatur, uexata, et infracta melius prouenit, quam quae integra, et inuictata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, et sursum uersus spectans, diuersam esse cum tempestiuum eximitur, in modum hami repugnat obluentanti fissori: et uelut uncus infixus solo ante quam extrahatur, praerumpitur. Nam fragilis est ea parte materia, qua toris, et recumbata cum deponeretur, coeperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista praeteream, certe illud, quod est inimicissimum, dissimulare nequeo. Nam paulo ante cum de summa parte sarmenti dis-

Pastinam

putarem, quam sagittam dixeram uocitari, colligebam fore
 intra quintam, uel sextam gemmam, quæ sint proxime ue-
 teri sarmento fructus medij. Hanc ergo fecundam partem
 consumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars,
 quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & re-
 liqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram de-
 primuntur, mersi q; non materias, sed radices creant: ita
 euenit, ut quod in salicto cõserendo uitaueramus, id sequa-
 mur in eiusmodi malleolo, quem necesse est facere longio-
 rem si uolumus detortum depangere: nec dubiũ, quin gem-
 mæ cacumini proxime, quæ sunt infecundæ, in eo relin-
 quantur, ex quibus pampini pullulant uel steriles, uel cer-
 te minus feraces, quos rustici uocãt racemarios: quid quod
 plurimum interest, ut malleolus, qui deponitur ea parte,
 qua est à matre decisus, coalescat, & celeriter cicatricẽ du-
 cat. Nam si id factũ non est, uelut per fistulã, ita per aper-
 tam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq; truncum
 cauat: unde formicis, alijsq; animalibus, quæ putrefaciunt
 crura uitium, latebræ præbentur: hoc autem euenit retor-
 tis seminibus: cum enim per exemptionem imæ partes eorũ
 perfractæ sunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus
 aquis, prædictisq; animalibus celeriter senescunt, quare præ-
 gendi optima est ratio recti malleoli, cuius imum
 caput, cum consertũ est bifurco pastini, angustis faucibus
 ferramenti facile continetur, ac deprimatur: idq; sarmentũ
 sic depressum citius coalescit. Nam & radices è capite,
 qua recisum est æque mittit: quæ cum excreuerunt, cicatri-
 cem obducunt, & alioquin plaga ipsa deorsum spectans
 non tantum recipit humorem, quantum illa, quæ reflexa,
 & resupina more infundibuli per medullam transmittit
 quicquid aquarum cœlestium superfluit.

Quam

Quàm longus debet esse malleolus.

CAPVT XIX.

Longitudo, quæ debeat esse malleoli, parum certa est, quoniam siue crebras gemmas habet, breuior facendus est: seu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor esse debet. hic ne per summa terre sitiatur est tibus: ille ne depressus altius cum adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. sed hæc in plano. Nam in cliuosis, ubi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigemmem, qui est paulò minor dodrante, longior utique semipede, isq; non ab eo trigemmis dictus est, quòd omnino triam oculorum est, cum fere circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum, sed quòd his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet. Super cætera illud quoq; siue malleolum, siue uinradicem ferentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicū uentum, solemq; uitare, qui uterq; non incommodè arcetur obiectu uestis, aut cuiuslibet densi tegminis. Veruntamen præstat eligere sationi silentis, uel certè placidū spiritus diem. Nam sol umbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod nondum tradidimus, antè quàm disputationi clausulam imponamus, dicendum est, an plurium generum uites habende sint, eaq; separate, & distinctè specialiter, an confuse, & mistæ cateruatim. Prius differemus de eo, quod primum proposuimus.

Malleoli longitudo

Quot genera uitium ponenda sint.

CAPVT XX.

Prudentis igitur agricolæ est uitam, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ stirpe conserere, numerumq; quam maximum eius semper auge-

h *

re. Sed

re. Sed prouidentis est diuersa quoq; genera deponere: neque enim unquam sic mitis, ac temperatus est annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: siue enim ficcus est, id, quod humore proficit, contristatur, seu pluuus, quod siccitatibus gaudet, seu frigidus, & pruinofus, quod non est patiens uredinis, seu feruens, quod uaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est aliquid, quod uincas offendat: igitur si unum genus seuerimus, cum id acciderit, quod ei noxium est, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint: at si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, sed quod iudicauerimus eximium genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod est tertie notæ, uel quartæ, quodq; eatenus uelut lectarum quoddam contenti simus tetartæo, satis est enim per quatuor, uel summum quinq; genera uindemie fortunam opperiri: de altero quod mox proposueram, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæq; sint in proprios hortos semitis, ac decumani distinguendæ: nec quod ipse potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficilimum, quia, & summam diligentiam legendis desyderat seminibus, & nonnihil discernendis, in quo maxima plerunque felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea consecrandi, quæ propter infirmitatem commortalis nature consequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia,

facul

facultasq; cum uoluntate congruant, non ægerrimè perficiemus, quamuis non omnino minimè ætatis spatio perseuerandum sit, ut magnus numerus per aliquot annos discernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter similitudinè coloris, aut trunci, flagellorum uè dignosci nequeunt, maturo fructu, folijsq; declarantur, quam tamen diligentiam nisi per ipsum patrem familiàs exhiberi posse nõ affirmauerim: nõ credidisse uillico, uel etiã uinitori secordis est, cū qd' longè sit facilius, adhuc ppaucissimis agricolis cõtigerit, ut nigri uini stirpe careãt, quãuis color uice possit uel ab imprudẽtissimo deprehẽdi.

Vtrum distinctis generibus uicium horti
cõferendi sint. CAP. XXI.

Illa tamen una mihi ratio suppetit, celerrimè quod propositum efficiendi, si sint ueteranæ uincæ, ut separatorum surculorum cuiusque generis singulos hortos inseramus, sic paucis annis multa nos milia malleolorum ex insitis percepturos: atque ita discreta semina per regiones consituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de causis compellere potest: & ut à leuioribus incipiam, primum quòd ad omnem rationem uitæ, non solum agricolationis, sed cuiusq; disciplinæ, prudentem delectant impensius ea, quæ proprijs generibus distinguuntur, quàm quæ passim uelut abiecta, & quodam aceruo confusa sunt. Deinde quòd uel alienissimus rusticæ uitæ, si in agrum tempestiuè consitum ueniat, summa cum uoluptate naturæ benignitatem miretur: cum istinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ respondent. Illinc arcellæ, rursus illinc spionicæ, basilicæ uè conueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut eterno quodã puerperio) læta, mortalibus distenta musto demittit ubera. Inter quæ fauente libero sce-

tis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micatis, undiq; uersicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quamuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatem. Nam & paterfamilias libentius ad spectaculū rei suæ quanto est ea luculentior descendit, & quod de sacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honestum.

Verum quocunq; domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in descriptis etiā uitibus contingere potest, illa, quæ sunt maxime spectanda, persequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter deflorescunt, nec ad maturitatem simul perueniunt. Quã ob causam, qui separata generibus uineta non habet, patiatur alterum incòmodum necesse est, ut aut serum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorem facit, aut si maturitatē serotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunque populationibus uolucrum, pluuijsq; aut uentis laceßita dilabitur. Si uerò interiectibus capere cuiusq; generis fructum aueat, primum necesse est, ut uindemiatorū aleam subeat, neq; enim singulis totidem antistites dare potest, qui obseruent, quiq; præcipiant, ne acerbe uuæ cū maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas competit, cum diuersæ notæ sint, melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confususque in unum multarū sapor, uetustatis impatiens fit: atq; ideo necessitas cogit agricolam musti annonam expedire, cum plurimum pretio accedat, si uenditio uel in annū, uel in æstatem certè de ferri possit. Iam illa generū separatio summam commoditatem habet, quòd uinitor suam cuiq; facilius putationem reddet, cum scit cuius notæ sit hortus, quæ deputet: idq; in uineis non consemineis obseruari difficile est, quia

maior

maior pars putationis per id tempus administratur, quo
 vitis neq; solum notabile gerit, ac nullum interest plures ne
 an pauciores materias pro natura cuiusque stirpis uinitor
 summat, prolixis ue flagellis incitet, an angusta putat
 tione uitem coerceat. Quin etiam quam coeli parte spectat
 genus quodq; uineti plerimum refert, neq; enim omni ca
 lido statu, nec rursus frigido letatur, sed est proprietas in
 furculis, ut alij meridiano axe conualescant, quia rigore
 uitantur: alij septentrionem desiderent, quia conaristentur
 aestu, quidam temperamento letentur orientis, uel occiden
 tis. Has differentias seruat pro situ, & positione loco
 rum, qui genera per hortos separat. Illam quoq; non exi
 guam sequitur utilitatem, quod & laborem uindemiæ mi
 norem patitur, & sumptum. Nam & quæ maturescere
 incipiunt, tempestiue leguntur, & quæ nondum maturi
 tatem coeperunt uicæ, sine dispendio differuntur. Nec pa
 riter uetus, atq; tempestiuus fructus præcipitat uindemiam,
 cogitq; plureis operas quantocunque pretio conducere.
 Iam & illud magnæ dotis est posse gustum cuiusq; gene
 ris non mustum, sed uere merum condere, ac separatim re
 ponere, siue est ille bituricus, seu basilicus, seu spionicus,
 quæ genera cum sic diuisa sunt, quia nihil interuenit di
 uerse nature, quod repugnet, per potus tamen nobilitan
 tur: neq; enim post annos quindecim, uel paulo plures de
 prehendi potest ignobilitas in gustu, quoniam serè omne
 uinum post id tempus eam qualitatem sortitur, ut uetustate
 acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus, utilissi
 ma est generum dispositio, quam si tamen obtinere non
 possis, secunda est ratio, ut diuerse notæ non alias conse
 ras uites, quam quæ saporem consimilem, fructumq; ma
 turitatis eiusdem præbeant. Potes iam si te cura pomor
 rum

rum tangit) ultimis ordinibus in ea uineti sine, que subiacet septentrionibus, ne cum increuerint obumbrent, cacumina ficorum, pirorum ue, & malorum depangere, que uel inferas interposito biennij spatio, uel si generosa sint, adulta transferas. Hæc de positione uinearū. Superest pars antiquissima, ut præcipiamus etiam cultus earū, de quibus sequenti uolumine pluribus differemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse
satis altos scrobes bipedaneos
uineaticis seminibus. CAP. I.

V M de uineis conferendis librum à me scriptum Publi Siluine compluribus agricolationis studiosis relegisses, quosdam repositos esse ais, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, unum tamen atque alterum reprehendissent, quippe seminibus uineaticis nimium me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam, quam Celsus, & Atticus prodiderant, singulasq; uiuiradices singulis adminiculis parum prudenter contribuisse, cum permiserint iisdem illi autores minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem uestire pedamenta, que utraque ambigam magis habent æstimationem, quam ueram. Etenim (ut quod prius proposui, prius refellam) si cõtinenti bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura uitam

uitem posituri? Dicit aliquis, ut sit inferior tenera subid-
 cens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat nouas
 irrepentes radículas. Istud quidē contingere potest etiam
 si ager bipalio moueatur, & deprimantur semina in re-
 gesso, quod est fermentatum, plus dupondio semisse: nam
 semper in plano refusus egesta humus tumidior est, quàm
 gradus soli crudi: nec sanè positio seminum sibi altum cu-
 bile substerni desiderat. Verum abunde est semipedaneam
 confitis resolutam uitibus terram subijcere, quæ uelut ho-
 spitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa ui-
 rentium. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, ubi cum
 scrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici
 subijcimus. Verior igitur causa est depressius pastinandi,
 quoniam iugata uineta melius consurgunt altioribus de-
 missa scrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus
 agricolis approbati possunt, apud quos humili statu uitis
 plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq; iugo destina-
 tur, altiore fundamento stabilienda sit, & si modo scandit
 excelsius, plus alimenti, terræq; desiderat. Et ideo in ma-
 ritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem ui-
 tibus comparat. Cæterum illa parum profunt agricola-
 rum studio præcipua commoda humilis positionis, quòd
 & celeriter adolecant semina, quæ non fatigantur mul-
 to soli pressa pondere, fiantq; uberiora, quæ leniter sus-
 pensa sunt. Nam utraque ista Iulij Attici ratio conuin-
 citur exemplo arbustiue positionis, quæ scilicet multo ua-
 lidiorem, fertilioremq; stirpem reddit, quod non facerent
 si non laborarent altius demersa semina. Quid quòd repa-
 stinata humus, dum est recens soluta, laxaq; uelut fermento
 quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit
 uetustatem, còdensata subsidit, ac uelut innatantes radices
 uitium

uitium summo solo destituit? Hoc autem minus accidit nostræ sationi, in qua maiore mensura uitis demittitur. Nam quòd in profundo semina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non est dupondij, & dodrantis altitudo, quæ istud efficere possit, cum præsertim, quòd paulò ante retulimus, de pressior arbusitiuæ uitis satio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos uestire, sed singula semina singulis adimniculis esse contribuenda. CAP. II.

Alterum illud, quòd minori impensa duos palos unius seminis flagellis censent maritari, falsum est. Siue enim caput ipsum demortuum est, duo uideantur statumina, & mox uiuiradices totidem substituendæ sunt, quæ numero suo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut sæpe uenit, uel nigri est generis, uel parum fertilis, non in uno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quamquam etiam generosæ stirpis uitem sic in duos palos diuisam rerum rusticarum prudētiores existimant minus fertilem fore, quia cratem factura sit. Et idcirco ueteres uincas mergis propagare potius, quàm totas sternere idem ipse Atticus præcipit, quòd mergi mox facile radicanter, ita ut quæq; uitis suis radicibus tanquam proprijs fundamentis innitatur. Hæc autē, quæ toto prostrata corpore cum inferius solum quasi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter se connexis angitur, nec aliter quàm si multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendium consecrari, quòd in utranque partem longe maius afferre possit dispendium. Sed iam prioris libri disputatio repetit à nobis promissum

promissum sequentis exordium.

Nouam conditionem uineæ, nisi magna, &
assidua cultura adiuuetur, cele-
riter interire.

CAP. III.

IN omni genere impensarum (sicut ait Græcinus) ple-
riq; noua opera fortius auspiciantur, quàm tuentur per-
fecta. Nam quidam, ut inquit, ab inchoato domos extruunt,
nec perædificatis cultum adhibent. Nonnulli strenuè fabri-
cant nauigia, nec consummata perinde instruunt armamen-
tis, ministrisq;: quosdā emacitas in armentis, quosdam exer-
cet in comparandis mancipijs, sed iisdem tuendis nulla cura
tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt,
leuitate destruunt. Ac ne ista Siluine miremur, liberos suos
nonnulli nuptijs, uotis'que quæsitos auarè nutriunt, nec
disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis.
Quid ijs colligitur? scilicet plerunque simili genere pec-
cari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas uineas
antè quàm pubescant, uarijs ex causis destituunt. Alij sum-
ptum annuum refugientes, & hunc primum redditum cer-
tissimum existimantes impendere nihil, quasi planè fue-
rit necesse uineas facere, quas mox auaritia desererent.
Nonnulli magna potius, quàm culta uincta possidere pul-
chrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persua-
sum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colen-
dum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura,
sciteq; exerceatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum
uel maximè uineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ
maximè impatiens, quæ plerunque nimio labore, & uber-
tate consumitur, peritq; si modum non adhibeas, sæcun-
ditate sua. Cum tamen aliquatenus se confirmauit: & ue-
luti iuuenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella

*Vineæ infructuosas
nisi diligenti cura
exerceantur.*

uero

uerò, dum adolefcit, nifi omnia iufta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, & fic intabefcit, ut nullis deinceps impensis recreari poffit. Igitur fuma cura ponenda funt quafi fundamenta, & ut membra infantium à primo ftatim die confitionis formanda, quod nifi fecerimus, omnis impensa incaffum recidat, nec prætermiffa cuiufq; rei tempeftiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene pofitam uineã boniq; generis, & bono cultore nunquã non cum magno fcenore gratiam reddidiffe. Idq; non folum ratione, fed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis fcripfit, cum refert ex patre fuo fepe fe audire folitum Paridium quendam Veterenfem uicinum fuum duas filias, & uineis confitum habuiffe fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filie dediffe in dotẽ, ac nihilo minus æquẽ magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere folitum. Minorem deinde filiam nuptui collocaffe in dimidia parte reliqui agri. Nec fic ex prifino reditu detraxiffe. Quo quid conijcit? nifi melius fcilicet poftca cultam effe tertiam illam fundi partem, quã antea uniuerfam.

Profterni uitem in fcrobem, & recuruatam
ufque ab imo folo rectam calamo

applicari oportere. CAP. IIII.

ET nos igitur Publi Siluine magno animo uincas ponamus, ac maiore ftudio colamus, quarum confitionis fola illa commodiffima ratio eft, quam priore tradidimus exordio, ut facta in pafinato fcrobe, tota uitis à media fere parte fulci profternatur, & ad frontem eius ab imo ufq; recta materies erigatur, calamo que applicetur, id enim præcipuẽ obferuandum eft, ne fimilis fit aluco fcrobs, fed ut expreffis angulis uelut ad perpendicularum frontes eius

dirig

Vineã bñ culta, & uent9 uberes.

Elegans & Joro
fons paridij rini
Dau. Jotac. in
Diding.

dirigantur. Nam uitis supina, & uelut recumbens in alueo deposita, posteaquam ablaqueatur uulneribus obnoxia est. Nam dum exaltare fortius orbem ablaqueationis fessor studet, obliquā uitem plerūq; sauciat, & nonnunquam præcidit. Meminerimus ergo usq; ab imo scrobis solo rectum adminiculo sarmentum applicare, & ita in summum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis super extantibus terrā coequare. Deinde malleolo inter ordines posito crebris fessionibus pastinatum resolueret, atq; in puluerem redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua semina, quæ deposuerimus, conualescent, si mollis, ac tenera hamus nullis herbis irrepentibus humorem stirpibus præbuerit, nec duritia soli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compresserit.

A' consitione omnibus mensibus fodiendū, & curandum, ne herbae nascantur. C A P. V.

Numerus autem uertendi soli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non est, cum quanto crebrior sit, plus prodesse fessionē conueniat. Sed quoniam impensarum ratio modum postulat, satis plerisq; uisum est, ex Calendis Martijs usque in Octobres trigesimo quoq; die nouella uineta confodere, omnesq; herbas, & præcipue gramina extirpare, quæ nisi manu eligantur, & in summū reijciuntur, quantulacumq; parte adobruta sunt, reuiuiscunt, & uitium semina ita peruerunt, ut scabra, atq; retorruda efficiant.

De pampinatione, malleolis, & uiuiradicibus facienda. C A P. VI.

EA porro siue malleolo, seu uiuiradice deposuimus, optimum est ab initio sic formare, ut frequenti pampinatione superuacua detrahantur: nec patiamur plus quam in unam materiam uires, & omne alimentum conferre, pri-

mò tamen bini pampini summittuntur, ut sit alter subsidio, si alter fortè deciderit. Cum deinde paulum induruerit uirgæ, tum deteriores singulæ detrahuntur. Ac ne quæ relictae sunt procellis uentorum decutiantur, molli, & laxo uinculo adsurgentes subsequi conueniet, dum clauiculis suis quasi quibusdã manibus adminicula comprehendant. Hoc si operarum penuria facere prohibet in malleolo, quæ & ipsum pampinare censemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendũ est, ne pluribus flagellis emacientur, nisi si propaginibus futuris prospiciamus. Sed ut singulis materijs seruiant, quarum incrementa eligere debemus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, ut sequentis anni iugum exuperent, & in fructum curuari possint. Ad quam mensuram cum inoreuerint, cacumina infringenda sunt, ut potius crassitudine conualescant, quàm superuacua longitudine attenuentur. Idem tamen sarmentum, quod in materiam submittimus, ab imo usq; in tres pedes, & semissem pampinabimus, & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid deinde supra germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim conueniet proximo autumno falce deputari superiorem partem, quàm æstiuo tempore pampinari, quoniam ex eo loco, unde nepotem ademeris, confestim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia, qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito palmites deſciuntur. CAP. VII.

OMnis autem pampinationis ea est tempestiuitas, dum adeò teneri palmites sunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam si uehementius induruerint, aut maiore nisu conuellendi sunt, aut falce deputandi, quod utrunque uitandum

dam est. Alterū quia lacemat matrem, si reuellere coneris. Alterum quia sauciū, quod in uiridi, & adhuc serpe immatura fieri noxiū est. Neq; enim eatenus plaga cōsistit, qua uestigium fecit arces: sed aestiuis caloribus falcem uulmis penitus impressum, latius inarescit ita, ut non minimā partem de ipso matris corpore enectet. Atq; ideo si iam caulibus duris falcem adhibere necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidendi, & uelut resoces relinquendi sunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur à latere palmitis. Ultra enim non serpit uaporis uolentia. In melleolo similis ratio est pampinandi, & in longitudinem eliciedi materiā, si eo uelimus adminiculo uti, quod ego sepe feci: sed si propositum est utiq; recidre, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinam iam redegeris, & ipse excesserit pedale longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & sit robustior. Atq; hæc positorum seminum prima cultura est.

Per autumnum ablaqueandam
esse uineam.

CAP. VIII.

SEquens deinde tempus (ut prædicit Celsus, & Atticus, quos in re rustica maxime nostra ætas probauit) ampliorem curam deposcit. Nam post Idus Octobris priusquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda est, quod opus adopertas ostendit æstiuas radículas, easq; prudens agricola ferro decidit. Nam si passus est conualescere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea summa parte terrenaradices agat, quæ & frigore infestentur, & caloribus maiorem in modum æstuent, ac uehementer suture matrem in ortu canicula cogant. Quare quicquid intra sesquipedem natum est, cum ablaqueaueris, recidendum est. Sed huius non eadem ratio est, quæ amputandi, quæ traditur in

superiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga est, minimeq; applicandum ferramentum ipsi matri, quoniam si iuxta truncum radicem præcideris, aut ex cicatrice plures enascuntur, aut hyemalis, quæ ex pluuijs consistit in lacusculis ablaqueationis aqua brumæ congelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipso codice instar unius digiti spatio conueniet, atq; ita radículas præcidere, quæ sic ademptæ non amplius pullulant, & à cætera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõsummato, si est hyems in ea regione placida, patens uitis relinquenda est, sin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris prædicti lacusculi æquandi sunt. Si uerò etiam prægelida frigora regionis eius suspecta erunt, aliquid fimi, uel si est cõmodius, columbini stercoreis, aut in hunc usum præparatæ ueteris urinæ senos sestarios, antè quàm uitæ adobruas, radicibus superfundes. Sed ablaqueare omnibus autûnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis conualescat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus est eius operis labor. Nam & minus ferro crura uitium leduntur, nec tam celeriter radiculæ inueterato iam codice enascuntur.

Quemadmodum ablaqueata

uinea putetur.

CAP. IX.

Ablaqueationem deinde sequitur talis putatio, ut ex præcepto ueterû autorû uitis ad unam uirgulâ reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terrâ relictis. Quæ putatio non debet secundû articulû fieri, ne reformidet oculus, sed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si trãuersa fuerit cicatrix, cœlestẽ superincidentẽ aquã cõtineat. Sed nec ad eam partẽ, qua est gema, uerûm ad posteriorem declinatur, ut in terram potius de-

uexa, quàm in germen delacrymet. Namq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.

Quod sit optimū tempus putādi. CAP. X.

Putandi autem duo sunt tempora, melius autem (ut ait Mage) uernum, antè quàm surculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuam, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem secuti sunt Celsus, & Atticus. Nobis neq; angusta putatione coercenda semina uidentur, nisi si admodum inuulnata sunt, neq; utiq; uerno recidenda. Sed primo quidem anno, quo sunt posita, frequentibus fossionibus, omnibus mensibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuanda sunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ seruiat: quam ut educauerint, autumno, uel uere si magis competit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in superiore parte onuserat, liberanda censemus, atq; ita in iugū imponenda. Ea enim leuis, & recta sine cicatrice uinea est, quæ se primi anni flagello supra iugū extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti auctores primitias uitis resecare censuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio est: nā ubi cœlū frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Vbi uerò aprica loca sunt, mollesq; hyemes, optima, & maximè naturalis est autumnalis, quo tempore diuina quadā lege, & æterna fructum cum fronde stirpes deponunt.

Quomodo malleolus resecandus sit. CAP. XI.

Hoc facere siue uuiradicem, siue malleolum consueuit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident: quod frustra Vergilius, & Salserna, Stolonesq; & Catones timuerunt, qui non solum

in eo errabant, quòd primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed & post biennium cum uiuoradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenuis iuxta ipsum articulum, ut è duro pullularet: nos autem magister artium docuit usus, primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem superuacuis frondibus luxuriantem syluescere: nec rursus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam superficiem amputemus: nam id quidem maxime contrarium est. Primum quòd cum ad terram decideris, semina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intercunt, & nonnulla etiam, quæ pertinaciter uixerunt, minus foecundas materias efferunt: siquidè è duro quæ pullulant, omnium confessione, pãpina-ria sæpißime fructu carent. Media igitur ratio sequèda est, ut necq; solo tenuis malleolum recidamus, nec rursus in longiorem materiam prouocemus: sed annotato superioris anni pollice supra ipsam commissuram ueteris sarmeti unam, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda sit uinea.

& de canterio.

CAP. XII.

PUtationem sequitur iam pedandæ uineæ cura: uerum hic annus nondum uehementer palum, aut radicem desiderat: notatum est enim à me plerunq; tenerã uineam melius adminiculo modico, quàm uehementi palo adquiescere: itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arundines binas singulis uitibus applicabimus, aut si regionis conditio permittit, uetera deponemus hastilia, quibus adnectantur singule trãuersæ perticæ in imã partè ordinis, quod genus iugi canteriũ uocant rustici: plurimum id refert esse, quod paulum infra curuationem uitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transfusa potius se fun

se fundat, quam in edita, uentosq; facilius sustineat subnixus canterio. Idq; iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum se uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda sit. CAP. XIII.

DEinde sequitur alligator, cuius officium est, ut rectam uitam producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, ut quibusdam placuit autoribus, obseruare debet, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si forte caruus est) sequendum putet, nam ea res uincam uitam facit, siue (ut Attico, & nonnullis alijs agricolis usum est) inter uitam & palum spatium relinquatur, quod nec mihi displicet. Recta arundo adiungenda stirpi est, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda. Vincidi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert. Nam dum nouella uinea est, quam mollissimo nectenda est, quia si uiminibus salicis, aut ulmi ligaueris, increscens uitis se ipsam præcidit. Optima est ergo genista, uel paludibus defectus iuncus, aut ulua. non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoq; folia.

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus sit. CAP. XLIII.

Sed & malleolorum similis cura agèda est, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinent, iungentur. is, ut dixi canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs submittendus est: neq; enim editior esse debet pedali altitudine, ut sit quo teneri adhuc pampini se capreolis illigent suis, ne uentis explantentur. insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim soli terga conuertat: hanc planam fossuram maximè nos probamus: nam illa, quam in Hispania hybernam appellant, cum terra uitibus detrahatur, & in media

spatia interordiniorum confertur, superuacua nobis uide-
tur, quia iam præcessit autumnalis ablaqueatio, quæ &
nudauit summa, & ad inferiores peruenit radículas, &
hybernos transmisit imbres: numerus autem fossionis, aut
idem debet esse, qui primi anni, aut una minus: nam utique
frequentè solum exercendum est, dum id incremento suo
uites inumbrent, nec patiantur herbam suberescere. Pan-
pinationis eadem debet esse ratio huius anni, atque prioris,
adhuc enim compscenda, quasi pueritia seminum est, nec
plus quam in unum flagellum est submittenda: tanto qui-
dem magis, quòd tenera eius ætas non sustinet, & foetu, &
materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda
est, & propagines faciendæ sint. CAP. XV.

SEd cum annicula, mensiumq; sex ad uindemiam per-
ducta est, sublato fructu protinus frequentanda est, &
præsidiarij malleoli propagandi sunt, qui in hunc usum
fuerant depositi: uel si ne hi quidem sunt, ex ordinaria uite
in alterum palum mergus est attrahendus: nam plurimum
interest, adhuc noua consitione, pedamen omne uestiri:
nec mox uineam tum subseri, cum fructus capiendus est:
mergi genus est, ubi supra terram iuxta adminiculum uitis
curuatur, atque ex alto scrobe summersa perducitur ad ua-
cantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam,
quæ protinus applicata suo pedamento ad iugum euocatur.
Sequente deinde anno infecatur superior pars curuaturæ,
usque ad medullam, ne totas uires matris propagatum fla-
gellum in se trahat, & ut paulatim condiscat suis radici-
bus ali, bima deinde præciditur proxime palmam, quæ ex
arcu summissa est: & id, quod à matre abscissum recens
erit, confestim alte circumfoditur, & scrobiculo factò ad
inum

inum solam præciditur, adobruiturq; , ut & radices deorsum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra resectum progernat: tempus autem non aliud magis idoneum est hunc mergum amputandi, quam ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. ut bybernis mensibus suas radices confirmet: nam si uere id fecerimus, quo gemmare palmæ incipiunt, matris alimentis subito destitutus languescit.

Quo tempore uiuiradix transferenda sit.

CAPVT XVI.

Eadem ratio est in transferendo malleolo: nam in secundo autumno, si cæli, & loci qualitas patitur, commodissime post Idus Octob. exemptus conferitur: si autem aliqua terre, uel aëris repugnat iniuria, tempestiuitas eius in proximum uer differtur: neque diutius in uincis relinquendus est, ne soli uires absumat: & ordinaria semina infestet: quæ quanto celerius liberata sunt consortio uiuiradicum, tanto facilius conualescunt: at in seminario licet trimam, atque etiam quadrimam uitam resectam, uel angustè putatam custodire, quoniam non consulitur uindemiæ: cum mensem trigesimum excesserit posita uinea, id est tertio autumno uehementioribus statumibus statim impedanda est, idq; non ut libet, aut fortuito faciendum: nam siue prope truncum defigitur palus, pedali tamen spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut fossor ab omni parte semina circumsodiât: isq; palus sic ponendus est, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uolentiam, uitamq; protegat, siue medio interordino pangetur, uel defodiendus est, uel prius paxillo perforato solo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum sustineat. Nam quanto propius truncus cum radice statuitur, etiam leuiter defixa stabilior est, quoniam

contingens uitem mutua uice sustinetur, & sustinet. Staminibus deinde firmiora iuga sunt alliganda, eaq; uel salignis perticis, uel compluribus quasi fasciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pendent onere fructuum: nam binæ iam materię singulis seminibus summittendæ erunt, nisi si tamen gracilitas uitis alicuius angustiore putationem desiderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum sit. CAP. XVII.

Perticæ iugum firmius faciūt, minusq; operosum, arundines pluribus operis iugantur, quoniam & pluribus locis nectuntur: eaq; inter se conuersis cacuminibus uinciendæ sunt, ut æqualis crassitudo totius iugi sit: nam si cacumina in unum compctunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturū fructum prosternit, & canibus, ferisq; reddit obnoxium. At cum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum est, fere quinquennij præbet usum: neq; enim est alia ratio putationis, aut ceterę culturę, quàm quæ primū biennij: nam & autumnalis ablaqueatio sedulo faciendā, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ: hoc enim opus nunquam intermittendum est, quin omnibus instauretur annis. Neque enim ea, quæ seruntur à nobis, immortalia esse possunt, attamen æternitati eorum sic consulimus, ut demortuis seminibus alia substituamus: nec ad occidionem uniuersum genus perducī patimur complurium annorum negligentia: quinetiam crebrę fossiones dandæ, quamuis possit una detrahi culturę prioris anni: pampinationes quoq; sepe adhibendæ: neq; enim satis est semel, aut iterū tota æstate uiti detrabere frondē superuacua. Præcipue autē decutiendæ sunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint: item si oculi

si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, quamuis largos fructus ostendat, detrahendi sunt eis singuli palmities, quo latior, quæ superest materia consurgat, & reliquam melius educet fructum post quadragesimam, & alteram mensem perfectam vindemia, sic instituenda est putatio, ut submissis pluribus flagellis, vitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali ferè spatio circa iugum vitem compescere, ut e capite quicquid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per iugum inflexum præcipitetur, ad eam mensuram, quæ terram non possit contingere: sed modus pro uiribus trunci seruandus est, ne plures palmities submittantur, quam quibus uitis sufficere queat: ferè autem prædicta ætas leto solo, truncoq; tres materias, raro quatuor desiderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in stellam decussari, atque diduci, nisi & palmities adiungentur: quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi simplici ordine suere contenti: uerum stabilior est uinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdam distinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique subnixa, quam quæ in simplici canterio frequentibus palmities stipatur: potest tamen, si uel parum latè disposita uinea, uel parum fructuosa, cœlumq; non turbidum, nec procellosum habeat, uno iugo contenta esse: nam ubi magna uis, & incurfus est pluuiarum, procellarumq; ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cœnis uelut pendens plurima præsidia desiderat, ibi quasi quadrato circumfirmanda est agmine: calidis uerò, & sicioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, ut prorepentes

repentes undiq; pampini iungantur, & condensati carne moræ, terram sitientem obumbrent: contra frigidis, & pruinosis regionibus simplices ordines instituendi, nam & sic facilius insolatur humus, & fructus percoquitur, per flatumq; salubriorem habet: fiffiores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perspicitur à custodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidentæ sint. CAP. XVIII.

SEd quando uineta placuerit ordinare, centenæ stirpes per singulos hortos semitis distinguantur: uel (ut quibusdam placet) in semiuigera omnis modus dirimatur, quæ distinctio præter illud commodum, quòd plus solis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & uestigia domini (res agro saluberrima) facilius admittit, certamq; æstimatione in exigendis operibus præbet: neq; enim falli possumus per paria interualla iugeribus diuisis. Quinetiam ipsa hortulorum descriptio, quanto est minoribus modulis confita, fatigationem ueluti minuit, & simul eos, qui opera moluntur, ad festinandum inuitat: nam ferè uastitas instantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodest uires, & prouetum cuiuscûq; partis uinearû nosse, ut æstimemus, quæ magis, ut minus colenda sint. Vindemiatoribus quoq; hæc semitæ, & iugum, pedamentaq; sarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel statumina portentur.

De positione iugi, & quatenus à terra leuandum. CAP. XIX.

DE positione iugi quatenus à terra leuandum sit, hoc dixisse abunde est, humilimam esse quatuor pedum, celsissimam septem. Quæ tamen in nouellis seminibus ui-

tanda

tanda est. Neq; enim hæc prima constitutio uinearum esse debet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudinem uitis perducenda est. Cæterum quanto humidius est solum, & cœlū, humidioresq; uenti, tanto est altius attollendum iugum. Nam lætitia uitium patitur se celsius euagari, fructusq; summotus à terra minus putrescit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem pestiferum celeriter adsiccant, multumq; ad deflorescendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra, & accliuis, torrensq; æstu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia est, humilius iugum poscit. At si cuncta competunt uoto, iusta est altitudo uincæ pedum quinque, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

C A P. X X.

PEdatam uincam, iugatamq; sequitur alligatoris cura, cui antiquissimum esse debet, ut supra dixi, rectam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ persequi, ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem configuret. Id non solum ad speciem plurimum refert, sed ad ubertatem, & ad firmitatem, perpetuitatemq; Nam rectus truncus similem sui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere sine flexu, atq; impedimento facilius terræ matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At quæ curuæ sunt, & distortæ, non æqualiter alligantur, inhibentibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris ueluti salebris, retardante. quare cum ad summum palum recta uitis extenta est, capistro cōstringitur, ne foetu grauata subsidat, curueturq;. tum ex eo loco quod proximum iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes, palmæq;

palmeq; superpositæ deorsum uersus curuantur à uinculo: itaque id quod iugo dependet, fructu impletur: rursusq; curuatura iuxta uinculum materiam exprimit. Quidam eam partem, quam nos præcipitamus, supra iugum porrigunt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruine, grandines uel tantum nocent, quantum religatis, & quasi tempestatibus oppositis. ijde tamen palmities prius quam fructus mutescant, uariantibus aëhæ, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queant putrescere, aut uentis, ferisq; deuastentur. Iuxta decumanum, atque semitas palmities intrinsecus flectendi sunt, ne prætercuntium incursum lædantur. & hac quidem ratione tempestatiuâ uitis ad iugum perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis est, ad duas gemmas recidenda est, quo uehementiorẽ fundat materiam, quæ protinus emicet in iugum.

Nouella uinea quomodo putanda sit.

CAP. XXI.

Quinquennis uincæ non alia est putatio, quàm ut frugretur, quemadmodum supra instituumus, ne ue superuagetur. Sed ut caput trunci pedali serè spatio sit inferius iugo, quaternisq; brachijs, quæ duramenta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia sat erit interim singulis palmitibus in fructum summitti, donec uincæ iusti sint roboris. cum aliquot deinde annis, quasi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmities relinqui debeant, incertum est. Nam loci letitia plures, exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa uitis nisi fructu compescitur, male deflorescit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rursus, cum onerata est, affligitur. Itaque pingui terra singulis brachijs licebit bina iungere flagella.

nec tamen numerosius onerare, quàm ut una uitis octo seruiat palmitibus, nisi si admodum nimia ubertas plurcis possulabit. illa enim pergulae magis, quàm uinea figuram obtinet, quæ supra hunc modum materijs distenditur: nec debemus cõmittere, ut brachia pleniora trunco sint: uerum assidue, cum è lateribus eorũ flagella licuerit summittere, amputanda erunt superiora durameta, ne iugum excedant, sed nouellis palmis semper uitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponantur: sin aliqua earũ uel perfracta, uel parum procerã fuerit, locumq; idoneum obtinebit, unde uitis anno sequenti renouari debeat, in pollicem tondeatur, quem quidã custodem, alij resecem, nonnulli præsidarium appellant, id est, sarmentũ gemmarum duarum: uel trium, ex quo cum processere fructiferae materiæ, quicquid est supra uctusũ brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulascit. Atq; hæc ratio bene institutarum uinearum in perpetuum custodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uinæ
restituantur.

CAP. XXII.

SI uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia superuenerint iugum, considerandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quia excedunt prædictam mensurã. Nam si duorum pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuersa uinea sub iugum mitti. Si autem palus trunco est applicitus, is à uite summouetur, & in medio spatio duorum duraminum ad lineam pangitur, transfuersa deinde uitis ad statumen perducitur, atq; ita iugo subijcitur. At si duramenta eius longius excesserint, aut in quartum, uel etiam in quintum statumen prorepserint, maiore sumptu restituentur mergis. His nanque, quod nobis maxime placet, propagata celerime

rime prouenit. Hoc tamen si uetus, & exesa est superficies trunci, maiorem, at si robusta, & integra, minorem operam desyderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata simo satiatur, angusteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridissima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequētibus deinde fossuris terra permiscetur, ut incitari uitis possit, & ab ea maxime parte, quæ uulnerata est, pampinum fundere. Plurimq; autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius prosiluerit, in flagellum summittitur, siue breuius, in pollicem, siue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri potest. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus proropsit è duro, dummodo ad maturitatem proueniat, sequente uere si non obnodatus, neq; abrasus est, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuagatam partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo subijcere. Multi sequentes compendium temporis, tales uineas supra quartū pedem detruncant, nihil reformidantes eiusmodi refectionem, quoniam ferè plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulescant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet, siquidē uastior plaga nisi habeat superpositam ualentem materiam, qua possit inolescere, solis halitu torretur: mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen cum est utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulum infra terram conuenit amputare, ut superiecta humus uim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint uel sua maritare statumina, uel si qua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Hæc autem ita fieri debbunt, si uineæ alius posita,

sita, nec in summo labentis radices habebunt, & si boni generis erūt, namq; aliter incassum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouate pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terrae uix adhaerebunt, & deficient ante, quam conualescant. Altera ergo uinea fructuosius potius surculis inferenda erit, altera funditus extirpanda & reserenda, si modo soli bonitas suadebit: at si cum eius uitio consensit, nullo modo restituendam censemus. Loca porro uitia sunt, quae ferè ad internicionem uineta perduciunt, macies, & sterilitas, terra salsa, uel amara, aligo, praecipua & praeerupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosae, arenosus etiam tofus, & plus iusto icuinus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glareas, & si qua est proprietates similis, quae uitam non alit: Ceterum si uacat ijs, & horum similibus incommodis, potest ea ratione fieri restitibilis uinea, quam priore libro praecipimus. Illa rursus mali generis uineta, quae quamuis robusta sint, propter sterilitatem fructu carent, ut diximus, emendantur institutione facta, de qua suo loco disseremus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eadem putentur.

CAPVT XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, coeli clementia, facta uindemia secundum Idus Octobris auspiciari putationem, cum tamen aequinoctiales pluuiae praecesserint, & sarmenta iustam maturitatem coeperint, nam siccitas seriore putationem facit. Sin autem coeli status frigidus, & pruinosis hyemis uiolentiam denuntiat,

k in Idus

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam ubi ruris uasitas electionem nobis temporis negat, ualentiſſimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi. oppositas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum uirgultorum natura talis, ut quanto maturius deſonſa ſint, plus materie, quanto ſerius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in conſtituta iam uinea uitare aut ſequi debeat. CAP. XXXIII.

Quandocunq; igitur uinitor hoc opus obibat, tria præcipue cuſtodiat. Primum, ut quammaxime fructui conſulat. deinde, ut in annum ſequentem quamleuiſſimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongiſſimam perennitatem ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino diſpendium. Vitis autem cum ſit per quatuor diuerſa parteis, totidem coeli regiones aſpicit. Quæ declinationes cum contrarias inter ſe qualitates habeant, uariam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuæ conſtitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, & magis ſi putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inueruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam cuſtos erit ſummittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus æſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inareſcere. Orientis, atque occidentis haud ſane magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pari horarum

rarum numero sub utroque axe uitis accipi. Modus itaque materiarum is erit, quem distabit humi, atque ipsius stirpis leuita. Hæc in uniuersum illa per parteis custodienda sunt. Nam ut ab una uite quasi à quibusdam fundamētis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles quam rustici suffraginem uocant, radicibus adheret, diligenter explantanda, ferroq; alleuanda est, ut hybernas aquas respuat. Nam præstat ex uulnere sobolem repullescentem uellere, quam nodosam, & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atque putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ipsa, trunciq; circumspectiendi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerrucæ similis furunculus relinquatur, nisi si iugo superiecta uitis, desiderabit ab inferiore parte reuocari. Si uerò trunci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs uel animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis est, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum est: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem. Neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem formicamq; prohibet. Solem etiam, & pluias arcet eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fructum uiridem conseruat. Cortex quoque aridus, fissusq; per summa trunci dependens corpore tenus delibrandus est, quòd & melius uitis quasi sordibus liberata conualescit, & minus uino fecis affert. Iam uerò muscus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, situq; & ueterno macerat, ferro distringendus, & eradendus est. Atque hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite seruanda sint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, rotundæq;

tund.æq; fieri debent, nam citius conualescunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuerse plus humoris & excipiunt, & cōtinent. Eam culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta lata, uetera, male nata, contorta, deorsum spectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta summittito. Brachia tenera, & uiridia seruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos ressecato. In quatuor fermè pedes supra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum singula spectent decussati iugi partes. tum uel unum flagellum, si macrior uitis erit, uel duo, si plenior, brachio cuiq; summittito, caq; iugo superposita præcipitato. Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij esse duas materias, plures ue patiamur. Nanq; id maxime uitæ infestat, ubi nō omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor assumitur, uelut iccta fulgure arefcat. Vocatur etiā focaneus palmes, qui solet in bifurco medius prorepere, & idcirco cum prædicto uocabulo rustici appellant, quod inter duo brachia, quæ se diuidit uitis, enatus uelut fauces obsidet, atq; utrisq; duramenti alimēta præripit. Hunc ergo tanquā æmulū diligenter ijdē amputant, & abnodāt, prus quam corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium afflixerit, id quod imbecillius est, tollitur, & ipse focaneus summittitur. Reciso enim brachio, æqualiter utriusque parti uires mater sumministrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum constituito, unde se pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et summissis nouis palmitibus, quarū delectus scite faciendus est. Nā ubi magna materiārū facultas est,

putator

putator custodire debet, ne aut proximas duro, id est, à trūco, & capite uitis relinquat, aut rursus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cum exiguum fructū præbent, similes scilicet pampinarijs, hæc uicē exhauriunt, quia nimio foetu onerant, & usq; in alterum ac tertium palum, quod uitiosum esse diximus, se extendunt. Quare medio in brachio comodissime palmæ summittentur, quæ nec spem uindemiæ destituant, nec emacient stirpem suam, nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella summitendo, nec minus proximum duro sarmentum in custodem refecando, quod faciendū, nisi permittentibus soli, & trūci uiribus minime censeo. Nam ita se induit uuis, ut nequeat maturitatem capere, si benignitas terræ, atq; ipsius trunci letitia non adsit, subsidiarius, idemq; custos in pollicem refecari non debet, cum palmæ, ex quibus proximi fructus sperantur, idoneo loco sitæ sunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terram spectantes deflexeris, infra uinculū materias exprimes. At si longius, quam ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluua perrepsit, custodem ualidum, & quam maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in summittendo custode hæc maxime sunt obseruanda. Primum, ne resupina cœlum, sed prona potius plaga terram spectet; sic enim & gelicidijs ipsa se protegit, & ab sole obumbratur, deinde ne sagittæ, sed unguis quidem similis fiat refectio: nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & angustius reformidat. Quodq; etiam usurpari uitiosissime animaduerto, maxime uitandum est. Nam dum seruiunt decori, quo

sit breuior custos, & similis pollici, iuxta articulum sarmen-
 tum recidunt. Id autem plurimum officit, quonia secundum
 plagam posita gema pruinis, & frigore, tum deinde aestu
 laborat. Optimum est igitur medio ferè internodio sub-
 sidiarium tondere palmetem, de uexamq; refectionem fa-
 cere post gemmam, ne (ut iam antea diximus) superla-
 crymet, & gemmantem caecat oculum. Sed si rescis fa-
 cultas non erit, circumspectendus est furunculus, qui quan-
 uis angustissime praecisus in modum uerrucæ proximo ue-
 re materiam exigat, quam uel in brachium, uel in fructu-
 riarum remittamus: si neque is reperitur, saucianda fer-
 ro est, atque exulceranda uitis in ea parte, qua pampi-
 num studemus clicere. Iam uerò ipsos palmites, quos uin-
 demus praeparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos
 magnopere censeo. Sed in ijs recidendis alia conditio est,
 atque alia in ijs, quae procedunt è trunco, nam quicquid
 est, quod è duro prominet, uehementius applicata falce
 abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatri-
 cem. Rursus quicquid è tenero processit, sicut nepos, par-
 cius detundetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab late-
 re gemmam, cui consulendum est, ne falce destringatur,
 pressus enim si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur,
 aut conuulneratur: propter quod palmes, quem mox
 in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuosus
 erit: tum etià magis obnoxius uentis, scilicet, quia infirmus
 de cicatrice prorupserit. Ipsius autem materiae, quam sum-
 mittemus longitudini modum difficile est imponere. Pleriq;
 tamen in tantum prouocant, ut curuata, & praecipitata per
 iugum nequeat terram contingere. Nos subtilius dispicien-
 da illa censemus: primum uitis habitum, nam si robusta est,
 ampliores materias sustinet: deinde soli quoq; pinguitudi-
 nem

nem, quæ nisi adest, quâuis ualidissimâ uitam celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura, uerum gemmarû numero æstimantur: nam ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet eousq; materiam producere, dum pene terrâ cõtingat: nihilo minus enim paucis frondescet pampinis. At ubi spissa internodia, frequentesq; oculi sunt, quamuis breue sarmentum, multis palmütibus uirescet, & numeroso sætu exuberat. Quare modus talis generis necessario maximè est adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut consyderet uinitor proximi anni magna, nec ne fuerit uindemia. Nã post largos fructus parcendû est uitibus, & ideo anguste putandum, post exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam censemus, ut duris, tenuissimisq; & acutissimis ferramentis totû istud opus exequamur: obiusa enim, & hebes & mollis falx putatorè moratur, eoq; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in retuso, & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ, atq; inæquales, uites lacerat. Neq; enim uno, sed sepius repetito ictu res transigitur. Quo plerûq; fit ut quod præcidi debeat, perfringatur, et sic uitis lamata, scabrataq; putrescat humoribus, nec plagæ consanentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet aciem ferramenti, & quantum possit, nouacule similem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum sit. Nam pluri-
mos per hanc inscitiam uistare uincta comperi.

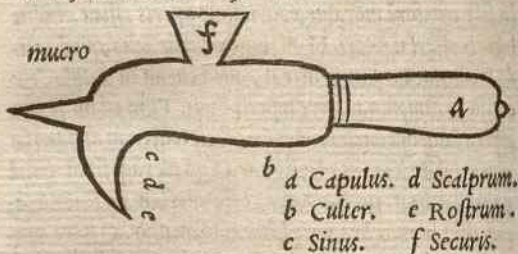
Figura falcis.

CAP. XXV.

Est autè sic disposita uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob similitudinem non uincitur. Quæ flectitur, sinus: quæ à flexu

k 4 procur

procurrit, scalprum. Quæ deinde adunca est, rostrum appellatur. Cui superposita semiformis Lunæ species, securis dicitur. Eiusq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si modo uinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa manu defecare quid debet, cultro utitur: cum autē retrahere, sinu: cum alleuare, scalpro: cum incauare, rostro: cum ictu cedere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineã ductim potius, quam cæsim facienda est. Nam ea plaga, quæ sic efficitur, uno uestigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrum, atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitam petit, si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

b a Capulus. d Scalprum.
b Culter. e Rostrum.
c Sinus. f Securis.

Decura adminiculandæ, iugandæq;
uineæ.

CAP. XXVI.

His peractis, sequitur (ut antè iam diximus) adminiculandæ, iugandæq; uineæ cura, cui stabiliendæ melior est ridica palo, neque ea quælibet: nam est præcipua cunctis fissa olea, quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obinet locum pedamen teres: idq; maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Rectè etiam

etiam faciunt ad eam rem syluestres pinus, atq; etiam sambuci probabilis usus: tamen in his hæc, eorumq; similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesq; eorum putres dedolande. Atq; alia conuertenda, quæ sinceritatem habent, alia summouenda, quæ uel cariota, uel iusto breuiora sunt, eorumq; in uicem idonea reponenda, iacencia statuenda, declinata corrigenda. Iugo si non erit opus noua sartura, recentia uincula inferantur. Si restituendum uidebitur antè quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut in nouella præcipimus) uitè iuxta caput, infraq; brachia colligemus cum ridica, idq; facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum strangulet. Brachia deinde sub stella quadripartitò locabimus, tenerosq; palmities super iugum ligabimus nihil repugnantes nature, sed ut quisquis obsequetur, leuiter curuabitur, ne deflexu frangatur, ne uel iam tumentes gemmæ detergeantur: atq; ubi duæ materiæ per unam partem iugi mittentur, media pertica interueniat, directæq; palmæ per iugorum compluuiâ decurrant, & uelut mersæ cacuminibus in terram despiciant. Id ut scitè fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmentum, sed tantum inflexum deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notauimus per imprudentiam rusticos subijcere iugo palmam, & ita colligare, ut solo uimine suspendeat. quæ uinea cum accipit pampini, & uuarum pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uicare, aut sequi debeat. CAP. XXVII.

Sic deinde ordinata uineta festinabimus emundare, sarmentisq; & calametis liberare. Quæ sicco tamen solo

legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori
 laborem præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis in-
 ducendus est. Nam si palmis incipientibus, progemmantibusq;
 fossorem immiseris, magnam partem uidentiae decusseris.
 Igitur autè, quàm gemment, per diuortium ueris, atq;
 hyemis quamaltissime fodiente uineae sunt, quo letius,
 atq; hilarius pullulent. Eaq; ubi se frondibus, & uitis
 uestierint, teneris caulibus necdum adultis modus adhibendus
 est. Idemq; uinitor, qui ante serro, nunc manu decutiet
 umbrasq; compescet, ac superuacuos pampinos deturbabit.
 Nam id plurimum refert, non inscite facere, siquidem uel
 magis pampinatio, quàm putatio uitibus consilii. Nam illa
 quamuis multum uiuat, sauciat tamen, & refecat: hæc
 clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis
 expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus
 cicatricosam reddit, quoniam id ex quo uiride, & tenerum
 decerptum est, celeriter confanescit. Super hæc materiae,
 quae fructum habent, melius conualescunt, & uuae
 commodius insolatae percoquantur. Quare prudentis est,
 ac maxime callentis uinitoris aestimare, ac dispicere,
 quibus locis in annum debeat materias summittere, nec
 orbos tantum detrahere palmites, uerum etiam frugiferos,
 si supra modum se numerus eorum profuderit: siquidem
 euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, qui
 bus binos detrahere oportet, quò commodius singulos al-
 lumnos educent. Est enim sapientis rustici reputare, num
 maiore fructu uitis se induerit, quàm ut perferre cum possit.
 Itaq; non solum frondem superuacuam debet decerpere,
 quod semper faciendum est, uerum interdum partem aliquam
 foetus decutere, ut ubere suo grauatam uitem leuet, idq;
 faciet uarijs de causis pampinator industrius, etiam si non
 erit

erit maior fructus, quam ut maturefcere queat. Si autem continuus superioribus annis dapfili prouentu fatigata uitis fuerit, requiescere, ac refici par erit, & sic futurae materiae consulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxurie comprimendae causa uel e dura parte, aut a trunco surgentes pampinos subinouere oportebit, nisi ad renouandam uitem unus, atque alter seruandus est. Tum e capite quicquid inter brachia uiret explantare: atque eos, qui per ipsa duramenta steriles, nequequam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officium.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uinea excoli debeat.

CAP. XXVIII.

TEmpus autem pampinationis ante, quam florem uitis ostendat, maxime est eligendum, sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubescentem uero, & quasi adolescentem conuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris fossionibus implere, nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior plerosq; ante me rusticarum reru magistros tribus fossuris contentos fuisse: ex quibus Græcinus, qui sic refert, Potest uideri satis esse constitutam uineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo florcat: tertium, quo maturefcat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari. Non enim natura, quod uult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atque haec colendarum uinearum cura est, quae finitur uindemia.

De inferendis uitibus, & insitione tuenda.

CAPVT XXIX.

Redeo

REdeo nunc ad eam partem disputationis, qua sum
 professus uitium inserendarum, tuendarumq; insitio-
 num praecepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit
 ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad posse cu-
 stodiri surculum, siue gemmā affirmat. Eoq; debemus intel-
 ligere nullam partē anni excipi, si sit sarmentis alendis fa-
 cultas. Id porrò in alijs stirpium generibus, quae firmioris
 & succosioris libri sunt, posse fieri sanè cōcesserim. In ui-
 tibus nimis temere tot mensium rusticis insitionē permis-
 sam dissimulare non est fidei meae, non quòd ignorem bru-
 mae temporibus aliquādo insitam uitem cōprehendere: sed
 non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerum
 quid certa ratione plerunq; proueniat discentibus, prae-
 cipere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandū sit,
 in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus
 conuiuere. Cum uerò uastitas operis etiam diligentissimi
 agricolae curam distendat, omnem scrupulum summouere
 debemus. Est enim contrariū quod Atticus praecipit. Nam
 idem per brumam negat recte putari uinem. Quae res,
 quamuis minus laedat uitem, merito tamē fieri prohibetur,
 quòd frigoribus omnis surculus rigore torpet, nec propter
 gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atque
 idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inserere,
 quod tum, & totius obruncatione uitis, & cum eiusdem
 resectionis fissura praecipit fieri. Verior itaq; ratio est in-
 serendi tepentibus iam diebus post hyemem, cum & gem-
 mas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit,
 quod possit aut surculū insitū, aut fissurae plagā inurere.
 Permisserim tamen festinantibus autumnō uitem inserere,
 quia non dissimilis est eius aëris qualitas uernae: sed quo-
 cunq; quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat
 esse

esse curam surculis explorandis, quàm quæ traditã est prio
 re libro, cum de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi
 generosos & fecundos, & quàm maturissimos uiti de-
 traxerit, diem quoq; tepidum, silentemq; à uentis eligat.
 Tum consideret surculum teretem, solidiq; corporis, nec
 fungosæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus inter-
 nodijs: nam plurimum interest non esse longum sarmen-
 tum, quod inseratur, & rursus plures oculos, quibus eger-
 minet, inesse. Itaq; si sunt longa internodia, necesse est ad
 unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne
 proceriorem faciamus, quàm ut tempestates, & uentos,
 & imbres immobilis pati possit. Inseritur autem uitis uel
 rescissa, uel integra perforata terebra: sed illa frequentior,
 & penè omnibus agricolis coguita insitio: hæc rarior, &
 paucis usurpata: de ea igitur prius disseram, quæ magis in
 consuetudine est. Reciditur uitis plerunq; supra terram,
 nonnunquam tamen & infra, quo loco magis solida est,
 atq; enodis: cum iuxta terram insita est, surculus adobru-
 tur cacumine tenuis: at cum editior est à terra, fissura dili-
 genter subactò luto linitur, atq; superposito musco liga-
 tur, quòd & calores, & pluias arceat: temperatur ita sur-
 culus, ut calamo nõ absimilis, coagmentet fissurã sub qua
 nodus in uite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram,
 nec rimam patiatur ultrã procedere. Is nodus etiã si qua-
 tuor digitis à resectione absuerit, illigari tamen cum prius
 quàm uitis findatur, conueniet, ne cum scalpro factum fue-
 rit iter surculo, plus iusto plaga hiet, calamus autem non
 amplius tribus digitis debet allenari: equaliter ex ea par-
 te, qua raditur, ut sit leuis, eaq; rasura ita deducitur, ut
 medullam contingat uno latere, atque altero paulò ul-
 tra corticem dstringatur, figureturq; in speciem cunei,
 sic ut

sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atque altero plenior, perq; tenuiorem partem inserius eo latere arctetur quo est plenior, & utrinque contingat fissuram. Nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco transluceat, nequit coalescere. Vinculi genus ad insitionem non unum est: alij uiminibus obstringunt: nonnulli circumdant libro fissuram: plurimi ligant iunco, quod est aptissimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & infecat corticem, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cum circūuenero truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: sed antiquissimum est, & ante hæc ablaqueari uitem, radices que summæ, uel soboles amputari, & post hæc adobruui truncum: is que cum comprehendit, aliam rursus exigit curam, nam sæpius pampinandus est, cum germinat, frequentius que detrahendæ sunt soboles, quæ a lateribus, radicibusq; prorepunt: tum quod ex insito profundit subligandum, ne uento surculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriam, & caluitium loci sumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: sed putationis insitis custoditur ea ratio, ut ubi nulla desideratur propago, unus surculus euocetur in iugū: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, sic tamen nequid radatur è duro: pampinandum non aliter est, quam in nouella uiu radice: putandum uerò sic, ut usque in quartum annum parcius impetetur, dum plaga trunci dueat cicatricem, atque hæc per fissuram insitarum est ordinatio, in illa autem quæ fit per terebrationem, primū ex uicino fructuosissimā oportet cōsiderare uitem, ex qua (uelut traducē inherentē matri) palmitem attrahas, & per foramē trāsmittas: hæc enim tutior,

& certior est insitio, quoniam & si proximo uere nō com-
 prehendit, sequente certē, cum increuit, cōiungi cogitur, &
 mox à matre reciditur, atq; ita superficies insitæ uitis usque
 ad receptum sureulum obtruncatur: huius traducis si non
 est facultas, tum detractum uiti quàm recentissimum eligi-
 tur sarmentum, & leuiter circumrasum, ut cortex tantum
 detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur re-
 secta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti seruiat: quod
 quidem non fit in traduce, qui à materno sustinetur ubere,
 dum inolescat, sed aliud est ferramentum, quo priores uitem
 perforabant, aliud, quod ipse usu nunc magis aptum compe-
 ri. Nam antiqua terebra, quam solam ueteres agricolæ no-
 uerāt, scobem faciebat, perurebatq; eam partem, quam per-
 forauerat, deusta porrò raro reuirescebat, uel cum priore
 coalescebat, in eaq; nec insitus surculus comprehendebat:
 tum etiam scobis nunquam sic eximebatur, ut non inhære-
 ret foramini: ea porrò interuentu suo prohibebat corpus
 surculi corpori uitis applicari: nos terebram, quam gallicā
 dicimus, ad hęc insitionem commenti longē habiliorē, uti-
 liorēq; comperimus, nam sic excauat truncum, ne forā-
 men micrat: quippe non scobē, sed ramēta facit, quibus exem-
 ptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte sēden-
 tem surculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam
 excitabat antiqua terebra: igitur secundum uernum æqui-
 noctiū perfectū uitiū insitionē habeto, locisq; aridis, & sic-
 cis nigram uitē inserito, humidis albam: neq; est ulla eius
 propagandi necessitas, si modo tam mediocris est crassi-
 tudo tunci, ut incrementum insiti plagam possit contege-
 re, & nisi tamen uacius locus demortui capitis uitē re-
 poscit: quod cū ita est, alter ex duobus surculis mergitur,
 alter e ductus ad iugum in fructum summittitur: neq; inu-
 tile ex

tile ex ea uitæ, quam merferis, enascentes in arcu propaginis pampinos educare, quos possis mox, si ita competet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum,
& de salicto.

CAP. XXX.

Quoniam constituendis, colendisq; uincis, quæ uidebantur utiliter præcipi posse, differuimus, pedaminum, iugorumq; & uiminum prospiciendorum tradenda ratio est: hæc enim quasi quædam dotes uincis antè præparantur, quibus si deficitur agricola, causam faciendi uineta non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria extra fundum querenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus) pretium onerat uitis rationem, sed est etiam comparatio molestissima: conuehenda sunt enim tempore iniquissimo hyberno, quare salices uiminales, atq; arundineta, uulgaresq; syluæ uel consultò confitæ è castaneis prius facienda sunt. Viminaliū (ut Atticus putat) singula iugera, sufficere possunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uincæ: arundineta singula iugera, uigenis iugandis: castaneta iugerum, totidem palandis, quot arundineta iugandis: salicem uel riguus ager, uel uliginosus optimè, nec incommodè tamè alit planus, & pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & semissem salicto destinatum solum: nec refert cuius generis uimen seras, dum sit lentissimum, putant tamen tria esse genera præcipue salicis, Græcæ, Gallicæ, Sabine, quam plurimi uocant amerinam. Græca flauæ coloris est, Gallica obsoleti purpurei, & tenuissimi uiminis. Amerina salix gracilem uirgam, & rutilam gerit. Atq; hæc uel cacuminibus, uel taleis deponuntur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamè dipondiarj orbiculi crassitudinem non excedant, optimè panguntur

guntur, consq; dum ad solidum demittantur, talia a sesquipeda-
dales terreno immerse paulatim obruuntur. Rigiuis locus
spatia laxiora desyderat, caq; sennam pedum per quancun-
cem recte faciunt, siccancus spissiora sic, ut sit facilis acces-
sus colēribus ea, quinam pedū interordina esse abunde est,
ut tamen in ipsa linea consuetudinis alterna uacuis intermis-
sis bipedancis spatijs consistant semina. Satio est eorum
prius, quam germinent, dum silent uirge, quas arboribus
dehabet siccas conueniet. Nam rosidas si recideris, parum
prosperare proueniunt: ideo pluuij dies in exputanda salice
uizantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut
nouella uincta, cum deinde conualuerint, tribus fossuris con-
tenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis
adhuc beatur cura, plurime salices intereunt, quarum in lo-
co ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, &
defessis cacuminibus, quibus restituatur quicquid interci-
dit. annicius deinde mergis decidatur à stirpe, ut suis radi-
cibus tanquam uitis ali possit.

De genista.

CAP. XXXI.

Pradida loca, que genas id uirgultorum non recipi-
unt, genistam postulant, eius cum sit satis firmum, tum
etiam lentissimum est uinculum. Scribitur autem fenune, quod
cum est natum, uel defertur bima uir adix, uel relicta cum
id tempus excessit, omnibus annis more segetis iuxta ter-
ram demeti potest: cetera uincula, qualia sunt ex rubo, ma-
iorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt:
perticalis fere salix eundem agrum, quem uiminalis, desy-
derat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conscri-
tur, & cum germinauit ad unam perticam summatitur,
crebroq; foditur, atque exherbatur, nec minus, quam uinea
pampinatur, ut in longitudinem ramorum potius, quam in
l
latitud

latitudinem euocetur: sic culta quarto demum anno ceditur. Nam quæ uinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, ut e trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea disponatur: si tamen siccior fuerit ager, bima potius refecabitur.

De arundinetis.

CAP. XXXII.

ARundo minus altè pastinatur, melius tamen bipalio seritur: ea cum sit uiuacissima, nec recuset ullum locum, prosperius resoluta, quàm denso, humido, quàm sicco, uallibus, quàm cliuis, fluminum ripis, & limitibus, ac uepreiis commodius, quàm medijs agris deponitur: seritur bulbis radicis, seritur & talca calami, nec minus toto prostermitur corpore: bulbis tripedaneis interuacantibus spatij obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo serius prædicto tempore euenit: sed siue recisa in dupondium, & semissem talea, siue totæ arundines prostratæ deponantur, extent earum cacumina oportet, quòd si obruta sunt, totæ putrescunt: sed cultus arundinetis primo triennio non alius est, quàm cæteris: cum deinde consenuit, repastinandum est: ea est autem senectus, cum uel exaruit situ, & inertia plurimum annorû, uel ita densatum est, ut gracilis, & canne similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet, hoc potest intercidi, & dirarari, quod opus rustici castrationem uocant: quæ tamen refectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra quid aut tollendum sit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo castratur antè, quàm ceditur: quatenus calami uelut indices demonstrant, quid eruendum sit: tempus repastinandi, & conferendi est prius, quàm oculi arundinum egerminent: ceditur deinde post brumam. Nam usq; in id tempus incrementum capit, ac tum compefcitur, cum obrigant

rigant hyberno frigore, faciendum quoties & uincta: sed & macies eius, cinere, uel alio stercore iuuanda est, propter quod caesum pleriq; incendunt arundinetum.

De castaneis, & castanetis. CAP. XXXIII.

Castanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis Cuneis habilis, eius enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquennium caesa more salicti recreatur, atq; in palum formata serè usq; in altera caesione perenat: ea pulla terram, & resolutam desiderat. sabulonè humidum, uel refractum tosum non respuit. opaco, & septentrionali cliuo letatur, spissum solium, & rubricosum reformidat: feritur ab Nouembri mense per totam hunc sicca terra, & repastinata in altitudine dupondij, & semissis: nuces in ordinem semipedalibus: ordines autem quantum pedum spatij dirimuntur: in altitudine dodratis castanea de pressis sulcis committitur, qui ubi nucibus sunt consiti prius, quam coplanentur, breues arundines ab latere castancarum panguntur, ut per hos sationis indices cautius fodi, & runcari possint: simul atq; semina stillauerint, & iam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbusculis uacui relinquuntur, ne densitas plantas emaciet: spissius autem semen propter uarios casus deponitur: nam interdum prius quam enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus sicuti muribus, & talpis infestatur: propter que sepe nouella castaneta caluescunt: atq; ubi frequentanda sunt, melius ex uicino, si copetit (mergi more) pertica declinata propagatur, quam exëpta reseritur: hæc enim uelut immota sua sede uehementer germinat: at que radicitus exëpta, & deposita est, biennio reformidat, propter quod compertum est commodius nucibus, quam uiu radicitus

eiusmodi sylvas institui: spatia huiusce sationis, quæ supra scripta sunt, capita castancarum recipiunt M. M. D. C C C L X X X. cuius summæ (sicut ait Atticus) ex facili iugera singula præbebunt statuminum duodena millia: etenim talæ propius stirpem recisæ quadrifidas plerunq; , ac deinde secunde talæ eiusdem arboris bifidas ridicas sumministrat: quod genus fissilis adminiculi manet diutius, quam teres palus. Cultus eiusdē est fossionis, positionisq; , qui vineæ supputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetenda est ueris principio, ut incitetur eius proceritas: potest etiā quercus simili ratione feri, uerum biennio tardius, quàm castanca deciditur: propter quod ratio postulat tempus potius lucrari, nisi si dumosi, glareosiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ supra diximus, glandem magis, quàm castancam postulabunt. Hæc de uincis Italicis, uinciarumq; instrumentis, quantum reor, non inutiliter, et abunde differui, mox agricoliarum prouincialium uincaticos, nec minus nostratis, et Gallici arbusti cultus traditurus.

L. IVN. MODERATI
COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum
metiri debeas. CAP. I.

UPERIORIBVS libris, quos ad te de constituendis, colendisq; uincis Siluine scripseram, nonnulla defuisse dixisti, quæ agrestium operum studiosi desiderarēt: neq; inficior aliqua me præterisse, quāuis inquirentem sedulo, quæ nostri seculi

seculi cultores, quæq; ueteres literarum monumentis prodiderunt. sed cum sim professus rusticæ rei præcepta, nisi fallor, non assueueram, quæ uastitas eius sciëntiæ cõtineret, cuncta me dicturum, sed plurima: nam illud in unius hominis prudentiam cadere nõ poterat: neq; enim est ulla disciplina, aut ars, quæ singulari consummata sit ingenio: quapropter ut in magna sylua boni uenatoris est indaganter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse: ita nobis satis, abundeq; est, tam diffuse materiæ, quam suscepimus, maximã partem tradidisse: quippe cum in eã uelut omissa desiderentur, quæ non sunt propria nostræ professionis, ut proxime cum de commeticendis agris rationem M. Trebellius noster à me requireret, uicinum ad eò atque coniunctum esse censebat demonstranti quemadmodum agrum pastinaremus, præcipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non agricolæ, sed mensoris officium esse dicebam, cum præsertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur consummatorum ædificiorum, quæ ipsi disposuerint, modum comprehendere, sed aliud existiment professioni suæ conuenire, aliud eorum, qui iam extructa metiuntur, & imposito calculo perfecti operis rationem computant, quo magis ueniam tribuendã esse nostræ disciplinæ censeo. si eatenus progreditur, ut dicat, qua quidq; ratione faciendum, non quantum id sit, quod effecerit. Verũ quoniam familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta mensurarũ desideras, obsequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarum magis esse quàm rusticorum, desq; ueniam, siquid in eo fuerit erratum, cuius scientiam mihi non uindico: sed ut ad rem redã, modus omnis areæ pedali mensura cõprehenditur, qui

digitorum est XVI. pes multiplicatus in passus, & actus,
 & climata, & iugera, & stadia, cēturiasq; mox citam in
 maiora spatia procedit. Passus pedes habet quinq; actus
 minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, lon-
 gitudinis habet pedes CXX. Clima quoquouersus pedum
 est LX. actus quadratus undiq; finitur praibus CXX. hoc
 duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum,
 nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum prouinciæ Bati-
 cæ rustici agnam uocant: ijdemq; triginta pedum latitu-
 dinem, & CLXXX. longitudinem porcā ducunt: at
 Galli cadetum appellant in arcis urbanis, spatium cen-
 tum pedum, in agris autem pedum CL. quod arato-
 res cadetum nominant: semiugerum quoq; arepennem
 uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt lon-
 gitudine pedum CCXL. latitudine pedū CXX. quæ utra-
 que summa inter se multiplicata quadratorū faciūt pe-
 dum uigintioctomilla & octingentos: stadiū deinde ha-
 bet passus CXXXV. id est pedes DCXXXV. quæ octies multi-
 plicata efficit mille passus, sic ueniunt quinquemillia pe-
 dum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducent-
 orum iugerū modum: olim autē ab centum iugeribus uo-
 cabatur centuria, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti
 tribus dictæ primum à partibus populi tripartito di-
 uisi, quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum nomen pos-
 sident: hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod
 tradituri sumus, breuiter præfari oportuit: nunc uenia-
 mus ad propositum. Iugeri partes non omnes posuimus,
 sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis, nam
 minores persequi superuacuum fuit pro quibus nulla mer-
 ces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet qua-
 dratorum pedum uigintioctomillia & octingentos, qui
 pedes

pedes efficiūt scrupula CC LXX XVII. ut autem à mi-
nima parte, id est ab dimidio scrupulo incipiam, pars quin-
gentesima septuagesima sexta pedes efficit quinquaginta: id
est iugeri dimidium scrupulum: pars ducentesima octoge-
sima octaua pedes centū: hoc est scrupulū: pars CXLIII.
pedes CC. hoc est scrupula duo: pars septuagesima secun-
da, pedes CCCO: hoc est sextula, in qua sunt scrupula
quatuor. Pars quadragesima octaua, pedes DC. hoc est sic-
licus, in quo sunt scrupula sex. Pars uigesima quarta, pedes
mille ducentos, hoc est semūcia, in qua sunt scrupula XIII.
pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc est un-
cia, in qua sunt scrupula XXXIII. pars sexta, pedes qua-
tuormillia & octingentos, hoc est Sextans, in quo sunt scru-
pula XLVI. pars quarta pedes septemmillia et ducent-
tos, hoc est Quadrans, in quo sunt scrupula LXXXI. Pars
tertia pedes nouemmillia & sexcentos, hoc est Triens, in
quo sunt scrupula XCVI. Pars tertia & unaduodecima,
ped. duodecimmillia, hoc est Quincunx, in quo sunt scru-
pula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia &
quadringentos, hoc est Semis, in quo sunt scrupula CXL-
III. Pars dimidia & unaduodecima, pedes sexdecim mil-
lia & octingentos, hoc est Septunx, in quo sunt scrupula
CLXVIII. Partes due tertia, pedes decemnouem millia
& ducetos, hoc est Bes, in quo sunt scrupula CCXII. Par-
tes tres quarta, pedes unum & uigintimillia & sexcetos,
hoc est Dodrās, in quo sunt scrupula CCXVI. pars dimi-
dia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc est Dextans,
in quo sunt scrupula CCXL. Partes due tertia & una
quarta, pedes uigintifexmillia & quadringentos, hoc est
Deunx, in quo sunt scrupula CCLXIII. Iugerū pedes
uigintioctomillia & octingentos, hoc est As, in quo sunt
l 4 scrupula

scrupula CCLXXXVIII. Iugeri autem modus si semper quadraret, & in agendis mensuris in longitudinem habeat pedes CCL. in latitudinē pedes CXX. expeditissimum esset eius ratio cinium, sed quoniam diuersæ agrorum formæ ueniunt in disputationē, cuiusq; generis species subiiciemus, quibus quasi formulis utemur.

De uarijs agrorum formis, & eorum dimensionibus. CAP. II.

OMnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam semicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formā exhibet. Quadrati mensura facilima est: nam cum sit undiq; pedum toridem, multiplicantur in se duo latera, & quæ summa ex multiplicatione effecta est, eā dicemus esse quadratorum pedum: tanquam est locus quoquoersus C. pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemnullia. Dicemus igitur cum locum habere decemnullia pedum quadratorum, quæ efficiunt iugeri trientem, & sextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.

100

quadrati 100

100 agri forma

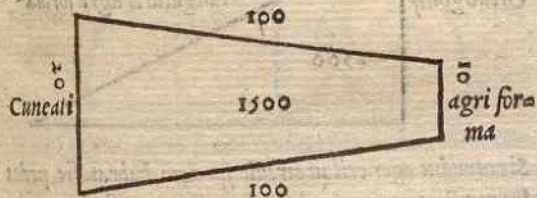
100

At si longior fuerit, quàm latior, ut exēpli causa iugeri forma pedes habeat longitudinis CCL. latitudinis pedes CXX. ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cū longitudinis pedibus sic multiplicabis centies uicies ducenti quadrag

drageni fiunt uigintioctomillia, & octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris. quorum longitudo maior sit latitudine.

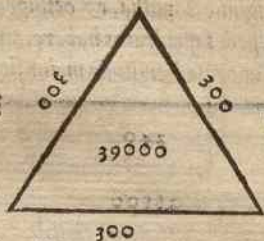

Sin autē cuneatus ager fuerit, ut puta lōgus pedes centum: latus ex una parte pedes x x . & ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; summa pedes x x x . Huius dimidia pars est quindecim, quā cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cunco quadratos pedes esse dicemus, quae pars erit iugeri semuncia, & scrupula tria.

At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formā sequēris. Esto ager triangulus pedum quoquō uersus tricentorum. Hunc numerū in se multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius summæ partē tertiam sumito, id est, trigintamillia: item sumito decumā, id est, nouemmillia. Vtranq; summā composito, fiūt pedes trigintanouemmillia. Dicemus hanc summā pedum quadratorū esse in eo triquetro. Quae mēsurā efficit iugerū, & trientem, & sicilicum.

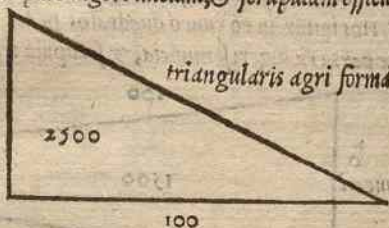
Triquetri

agri forma

Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquam in subiecta forma, quae habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quae facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedum centum. Has duas summas in se multiplicato, quinquagescenteni fiunt quinque millia. Horum pars dimidia duomillia-quinquageni: quae pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

Orthogonij

triangularis agri forma

Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes $L \times X$. Hoc in se multiplicato, septuages septuageni fiunt quatuormillia & noningenti. Hanc summam undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatrimillia nongenti. Huius summae quartamdecimam subduco, scilicet pedes trimillia octingenti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quae summa efficit iugeri sexunciam, scrupula duo & dimidium.

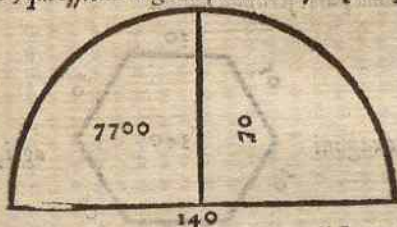
Rotundus

Rotundi

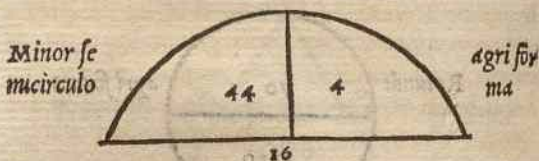

agri forma

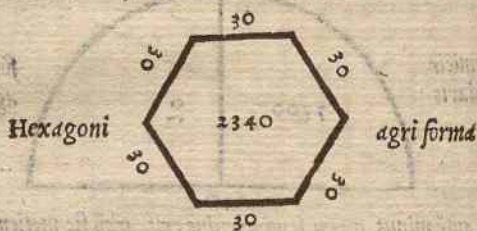
Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes $c\ x\ l.$ curuatur. & autē latitudo pedes $l\ x\ x.$ oportebit multiplicare latitudinē cū basi, septuagies ceterū quadrageni sūt novēmillia & octingēti. Hec undecies multiplicata fiunt cētūseptēmillia & octingēti. Huius summæ quartadecima est septē millia & septingēti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiūt iugeri quadrantē scrupula quinq.

Semicir
cularisforma
agri

Si autē minus, quā semicirculus erit, arcū sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes $x\ v\ i.$ latitudo autem pedes $l\ i\ i\ i.$ Latitudinē cum basi pono. Fit utrunq; pedes $x\ x.$ Hoc duco quater, fiunt $l\ x\ x\ x.$ horū pars dimidia est $x\ l.$ Itē sexdecim pedū, qui sunt basis pars dimidia $v\ i\ i\ i.$ hi $v\ i\ i\ i.$ in se multiplicati sūt $l\ x\ i\ i\ i.$ Quartadecimā partē duco, ea efficit pedes $l\ i\ i\ i.$ paulò amplius, hoc adijciet ad quadraginta. Fit utraque summa pedes $x\ l\ i\ i\ i.$ hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidiū scrupulum quinta, & uigesima parte minus.

Si fuerit sex angulorum in quadratos pedes, sic redigitur. Est hexagonum quoquoersus lineis pedum $x \times x$. Latus unū in se multiplico tricies tricensi fiunt $cccc$. Huius summæ tertiam partem statuo ccc . eiusdem partem decumam $\times c$. Fiunt $ccc \times c$. Hoc sexies ducendum est, quoniam sex latera sunt, quæ consummata efficiunt duomilliatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaq; erit iuger i uncia dimidio scrupulo, & decima parte scrupuli minus.

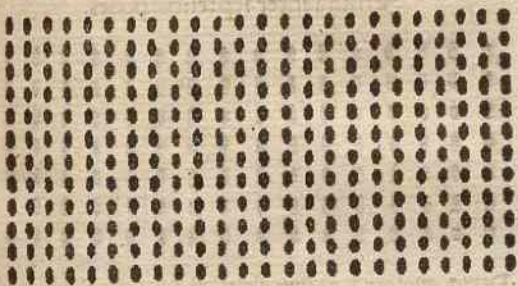
Inter uites pangendas quot pedes relinquendi sint.

CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorum nunc omneis persequi species & longum, & arduum est. Duas etiam nunc formulas præpositis adijciā, quibus frequenter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Est ager longus pedes milleducentos, latus pedes $c \times x$. in eo uites disponendæ sunt ita, ut quini pedes inter ordines relin-

linquantur. Quæro quot seminibus opus sit, cum quinum pedum spatia inter semina desiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt CCXL. & quintam partem latitudinis, hoc est XXXIII. bis utrisque summis semper singulos asses adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera summa ducentorum quadraginta unius, altera uiginti quinque. Has summas sic multiplicato, quinquies & uicies ducentiquadrageni singuli. fiunt sexmillia & uiginti quinque. Totidem dices opus esse seminibus.

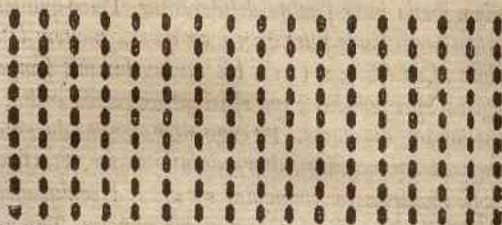
Semina inter quinos pedes.

Similiter inter senos pedes si uoles ponere, duces sextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt CC. & sextam latitudinis CXX. id est XX. His summis singulos asses adijcies, quos dixi angulares esse. Fiunt CCCI. & XXXI. Has summas inter se multiplicabis uicies, & semel ducentos & unum, atque ita efficias quatuor millia ducentos & uiginti unum. Totidem seminibus opus esse dices.

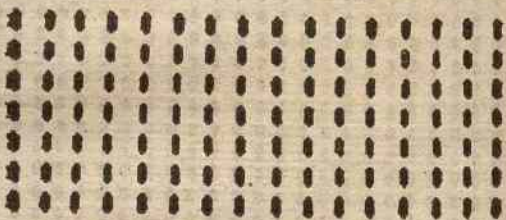
Semina

Semina inter senos pedes.

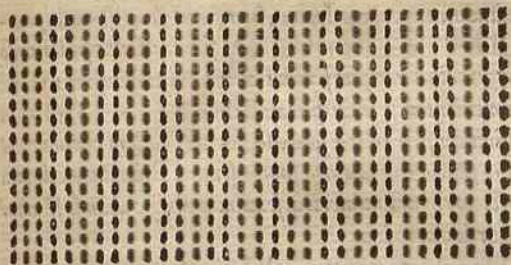
Similiter si inter septenos pedes ponere uoles septimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies asses angulares, eodem modo, eodemq; ordine consummabis numerum seminum.

Semina inter septenos pedes.

Deniq; quocunq; pedum spatia facienda censueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & praedictos asses adijcies. Haec cum ita sint, sequitur uti iugerum agri, qui habet pedes CCXL longitudinis, & latitudinis pedes CXX. recipiat inter pedes ternos (hoc enim spatium minimum esse placet uitibus ponendis) per longitudinem semina LXXXI. per latitudinē inter quinos pedes semina XXXV. Qui numeri inter se multiplicati fiunt seminum duomillia & uigintiinq;.

Semina inter ternos pedes.

Vel si quoquo uersus inter quaternos pedes uinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina $L \times I$. latitudinis $xx \times I$. qui numeri efficiunt in iugero uites mille octingentas & nonaginta unam: uel si in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinem per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina $L \times I$. latitudinis xxv . quod si inter quinos pedes consitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit semina $xli \times x$. & rursus per latitudinem semina xxv . qui numeri duo inter se multiplicati efficiunt mille ducentum & uiginti quinque. At si per senos pedes eundem uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est, quin longitudini dandæ sint xli . uites, latitudini autem uiginti una. Quæ inter se multiplicatæ efficiunt numerum $dccclxi$. Sin autem inter septenos pedes uinea fuerit constituenda, ordo per longitudinem recipiet capita triginta quinque, per latitudinem $xviii$. qui numeri inter se multiplicati efficiunt $dcxxx$. Totidem dicemus semina præparanda. At si inter octonos pedes uinea conseretur, ordo per longitudinem recipiet semina xxx . per latitudinem autem xv . qui numeri inter se multiplicati efficiunt $ccccxvi$. At si inter nouenos pedes, ordo

ordo in longitudinem recipiet semina uigintiseptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter se multiplicati faciunt CCC LX XVIII. At si inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet semina xxxv. latitudinis xiii. Hi numeri inter se multiplicati faciunt CCC xxv. & ne in infinitum procedat disputatio nostra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora spatia semina faciemus. Ac de mensuris agrorum, numerisq; seminum dixisse abunde sit, nunc ad ordinem redeo.

De cultura provincialiū uinearum. CAP. IIII.

Vinearum provincialium plura genera esse comperi. Sed ex ijs, quas ipse cognoui, maxime probantur, uelut arbusculæ, breui cura sine adminiculo per se stantes: deinde quæ pedaminibus adnixæ singulis iugis imponuntur, eas rustici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circummunitæ per statamina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyrosq; fluctuntur, eas nonnulli characatas uocant. Ultima est conditio stratarum uitium, quæ ab enata stirpe confestim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem sationis ferè eadem est conditio. Nam uel serobe, uel sulco semina deponuntur, quoniam pastinationis expertes sunt externarū gentium agricolæ: quæ tamen ipsa penè superuacua est ijs locis, quibus solum putre, & per se resolutum est: nanque hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam pastinando: itaque Campania, quoniam uicinum ex nobis capere potest exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius soli minorem operam desyderat: sicubi autem densior ager provincialis rustici maiorem poscit impensam, quod nos pastinando efficiamus, ille sulco factò consequitur, ut laxius subactò solo deponat semina.

Repetitio eorum, quæ dicta sunt, per
singula genera.

CAP. V.

Sed ut singula earum, quæ proposui, vinearum genera
persequar, prædictum ordinem repetam. Vitis, quæ sine
adminiculo suis viribus consistit, solutiore terræ scrobe,
densiore sulco pomenda est. Sed & scrobes & sulci plu-
rimum profunt, si in locis temperatis, quibus æstas non
est perferuanda, ante annum fiant, quàm uincta conseran-
tur: soli tamen ante bonitas exploranda est. Nam si ieiun-
no, atq; exili agro semina deponentur, sub ipsius tempus
sationis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum
fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, al-
titudinemq; defossus tripedaneus abunde est, latitudine ta-
men bipedanea: uel si quaternum pedum spatia inter or-
dines relicturi sumus, commodius habemus eandem quo-
quouersus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen
quàm in tres pedes altitudinis depressis. Ceterum quatuor
angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra, &
ita scrobes adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus
præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ siue ara-
tro uineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda,
siue bidentibus angustiora: sed neque spatiosiora, quàm
decem pedum, neque contractiora quàm quatuor. Multi
tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos
pedes, aut ut plurimum, ternos inter semina relinquunt.
Trâuersa rursus laxiora spatia faciât, per quæ uel fessor,
uel arator incedat. Sationis autem cura nõ alia debet esse,
quàm quæ tradita est à me tertio uolumine. Vnum tamen
huic consitioni Mago Carthaginiensis adijcit, ut semina
ita deponantur, ne protinus totus scrobs terra complea-
tur, sed dimidia ferè pars eius sequente biennio paulatim

adequetur. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negauerim, sed ubi aut uliginosa regio est, aut coeli status imbrifer, minime faciendum censeo. Nam consistens in semiplenis scrobibus nimius humor ante, quam eoualescat, semina necat. Quare utilius existimo repleti quidem scrobes stirpe deposita, & cum semina comprehenderint, statim post aequinoctium autumnale debere diligenter, atque alte ablaqueari, & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post paucos dies adobruui: sic enim utrunque incommodum uitabitur, ut neque radices in superiore partem euocentur, neque immodicis pluuijs parum ualida uexentur semina: ubi uero iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin coelestibus aquis plurimum iuuentur. Itaque locis quibus clementia hyemis permittit, ad apertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas conueniet. De qualitate autem seminum inter autores non conuenit. Alij malleolo protinus conseri uineam melius existimant, alij uiuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus uoluminibus professus sum. Et nunc tamen hoc adijcio, esse quosdam agros, in quibus non aequè bene translata semina, quam immota respondeant, sed istud rarissime accidere. Notandum itaque, & diligenter explorandum esse, & quid quaeque ferat regio, & quid quaeque recuset: depositam ergo stirpem, id est, malleolum, uel uiuiradicem formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine consistat: hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculum tenerae uiti, atque infirmae contribueris, prorepens pampinus terrae se applicabit: itaque posito semini arundo adnectitur, quae uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatque in tantam staturam, quantum permittit agricola: ea porro non debet esse sublimis: nam

usque

usq; in sex qui pedum coarctandum est: cum deinde robur accipit, & iam sine adiumento consistere ualet, aut capitatis, aut brachiorum incrementis adolescit: nam duæ species huius quoq; culturae sunt: alij capitatis uineas, alij brachiatas magis probant, quibus cordi est in brachia uitem componere, conuenit ut à summa parte, qua decisa nouella uitis est, quicquid iuxta cœatricē citauerit, conseruari, & in quatuor brachia pedalis mēsuræ diuidere, ut ut omnem partē cœli singula aspiciant: sed hæc brachia non statim primo anno procerà summuntur, ne omeretur exilitas uitis, sed cōpluribus putationibus in prædictam mensurā educuntur: deinde ex brachijs, quasi quædā cornua prominentia relinquere oportet, atq; ita totā uitē omni parte in orbē diffundi: putationis autē ratio eadē est, quæ in iugatis uitibus: uno tantū differt, quod pro materijs longioribus pollices quatermūm, aut quinū gemmarū relinquuntur, pro custodibus autē vigētes refices fiunt: in ea deinde uinea quam capitatam diximus, iuxta ipsam matrem, usq; ad corpus sarmentū detrahitur, una aut altera tantummodò gemma relicta, quæ ipsi trunco adheret: hæc autē riguis, aut pinguisimīs locis fieri tuō potest, cum uires terræ, & fructum, & materias ualent præbere: maxime autē aratris excolant, qui sic formatas uineas habet, & tam rationē sequuntur detrahendā uitibus brachia, quod ipsa capita sine ulla extantia neque aratro, neq; bubus obnoxia sunt: nam in brachiatis plerumque fit, ut aut erure, aut cornibus bouum ramuli ultimum defringantur, sepe etiam & stiuā, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, & quā proximam partem uitium excolere studet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uinibus ante, quā gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, fossor insequitur, ac bi-

dentibus eas partes subigit, quas bubulcus non potuit per-
tingere: mox ubi materia uitis exigit, insequitur pampi-
nator, & superuacuos deterget, fructuososq; palmites
submitit, qui cum induruerunt, uelut in coronam religan-
tur: hoc duabus ex causis fit, una, ne libero excursu in lu-
xuriam prorepant, omniaq; alimenta pampini absument,
altera ut religata uitis rursus aditum bubulco, fossoriq; in
excolenda se praebeat. Pampinandi autem modus is erit, ut
opacis locis, humidisq; & frigidis aestate uitis nudetur, fo-
liaq; palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus cape-
re possit, & ne situ putrescat: locis autem siccis, calidisq;
& apricis, ut e contrario palmitibus uuae contegantur, etsi
parum pampinosa uitis est, aduectis frondibus, & inter-
dum stramentis fructus muniatur. M. quidem Collumella
patruus meus uir illustribus disciplinis eruditus, ac diligen-
tissimus agricola Baticae prouinciae sub ortu caniculae pal-
meis tegetibus uineas adumbrabat, quoniam plerunq; dicti
Syderis tempore quaedam partes eius regionis sic infestan-
tur Euro, quem incolae Vulturnum appellant, ut nisi tegmi-
nibus uites opacentur, uelut halitu flammico fructus ura-
tur: atque haec capitatae, brachiatæq; uitis cultura est. nam
illa, quae uno iugo superponitur, aut quae materijs summis-
sis arundinum statunibus per orbem connectitur, fere
eandem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in ui-
neis characalis animaduerti, & maxime eluenaci generis
prolixos palmites, quasi propagines summo solo adobruere,
deinde rursus ad arundines erigere, & in fructum sum-
mittere, quos nostri agricolae mergos, Galli candosoccos
uocant: eosq; adobruunt simplici ex causa, quod existiment
plus alimenti terram praebere fructuarijs flagellis: itaque
post uindemiam uelut inutilia sarmenta decidunt, & a stir-
pe

pe summouent: nos autem præcipimus easdem uirgas, cum à matre fuerint præcisæ, sicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut si nouellam quis uineam instituere uelit, pro uiuadice ponere, quoniam quidem partes sarmetorum quæ fuerant obrutæ, satis multas habent radices, quæ depositæ scrobibus, confestim comprehendant. Superest reliqua illa cultura prostratæ uinæ, quæ nisi uiolentiſſimo coeli statu suscipi non debet: nam & difficilem laborem colonis exhibet, nec unquam generosi saporis uinum præbet: atque ubi regionis conditio solam eam culturam recipit, bipedaneis scrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiam reuocatur: eaq; primo anno compeſcitur in duas gemmas: sequente deinde, cum palmities profudit, unus summittitur, cæteri decutiuntur: at ille, qui summiffus est, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij spatium: nec magna est putationis differentia cubantis, & stantis rectæ uinæ, nisi quod iacenti uiti breuiores materiæ summitti debent, reserces quoque angustius in modum furuncolorum relinquit, sed post putationem: quam utique autumnno in eiusmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atque ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel fuditur, uel aratur, & cum exculta est, eandem uitem recipit, ut altera quoque pars excoli possit: de pampinatione talis uinæ parum inter autores conuenit: alij negant esse nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq; fructum abscondat: alij placet parcius pampinari, ut & uitis non in totum superuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum uestire, aut protegere possit, quæ ratio mihi quoque commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis.

CAP. VI.

m 3

Scd

Sed iam de uincis satis diximus, nūc de arboribus præ-
 Scipiendum est: qui uolet frequens, & dispositum arbu-
 stum paribus spatijs, fructuosumq; habere, operā dabit ne
 emortuis arboribus rareseat, ac primam quanque senio, aut
 tempestate afflictam summoueat, & in uicem nouellā sobo-
 lem substituatur: id autem facile consequi poterit, si ulmo-
 rum seminarium paratum habuerit: quod, & quomodo,
 & qualis generis faciendum sit, non pigebit deinceps
 præcipere: ulmorum duo esse genera conuenit: gallicam,
 & uernaculam: illud atinia, hoc nostrās dicitur. Atiniam
 ulmum Tremelleius. Scrofa non ferre sameram (quod est
 semen eius arboris) falsò est opinatus: nam rariorem
 sine dubio creat, & idcirco plerisque & sterilis uidetur,
 feminibus inter frondem, quam prima germinatione edit,
 latentibus: itaque nemo iam serit ex samera, sed ex soboli-
 bus: est autem ulmus longè letior, & procerior, quam
 nostrās, frondemq; iucundiorē bubus præbet: qua cum
 assidue pecus alueris, & postea generis alterius fron-
 dem dare institueris: fastidium bubus affert: itaque si fieri
 poterit; totum agrum genere uno atiniæ ulmi confere-
 mus: si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponen-
 dis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita
 semper mista fronde utemur, & quasi hoc condimento
 illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficient: sed
 uitem maximè opulus uidetur alere, deinde ulmus, post
 etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neque idoneam fron-
 dem pecori præbet, à plerisq; repudiata est. Fraxinus, quæ
 capris, & ouibus gratissima est, nec inutilis bubus, locis
 asperis, montosis, quibus minus letatur ulmus, rectè scri-
 tur: ulmus, quod & uitem commodissime patitur, & iu-
 cundissimum pabulum bubus affert, uarijs que generibus
 soli

foli prouenit, à plerisq; refertur: itaq; cui arbustum no-
uum instituire cordi est, seminaria ulmarum, uel fraxino-
rum parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus:
nam opuli melius cacuminibus, in arbusto proinuis depo-
nuntur. igitur pingue solo, & modice humido bipale ter-
ram pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam,
uerno tempore in aream componemus, sametiam deinde,
que iam rubicandi coloris erit, & compluribus insolata
diebus iacuerit, ut aliquem tamen succū, & leniorē habeat,
inijciemus areis, & eas totas seminibus spisse contegemus,
atq; ita cribro purem terram duos alte digitos incerne-
mus, & modice rigabimus, stramentisq; areas cooperie-
mus, ne prodeuntia cacumina seminum ab aëbus prero-
dantur: ubi deinde prorepserint plantæ, stramenta collige-
mus, & manibus herbas carpemus: idq; leuiter, & curio-
se faciendum est, ne adhuc teneræ, breuesq; radice ul-
morum conuellantur, atq; ipsas quidem areas ita angustè
compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt, medias par-
tes earum facillè manu contingant: nam si latiores fuerint
ipsis seminibus, que proculcata erunt, noxam capient. Aë-
state deinde prius quam sol oriat, aut ad uesperum, semi-
naria conspergi potius, quam rigari debent, & cum ter-
nium pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transfer-
ri, ac ne radices altius agant (que res postmodum in exi-
mendo magnam laborem affert, cum plantas in aliud semi-
narium transferre uolumus) oportebit non maximos scro-
biculos sesquipede inter se distantes fodere: deinde radices
in nodum si breues, uel in orbem coronæ similem, si lon-
giores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis de-
poni, ac diligenter circūculari, possunt etiam collectæ cum
strypibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia ul-

mo fieri necesse est, quæ non feritur è samera, sed hæc ulmus autūni tēpore melius, quàm uere disponitur, paulatimq; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demū anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea est, ex eo tempore autumnii, quo terra imbribus permaduērit, usq; in uernū tempus ante, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, recte feritur. igitur in resoluta terra ternū pedū quoquò uersus faciendi scrobes: at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi: sed deinde in solo rosido, & nebuloso conferendæ sunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus solis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innuitur, accipiant. Quòd si etiam frumentis consulemus, uberi solo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil feritur, intra uiginti arbores disponantur: cum deinde adulescere incipient, falce formandæ, & tabulata instituenda sunt: hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos, truncosq; prominentes, eosq; uel propius ferro compefcunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur. hoc in solo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint, atq; ita formētur, ne superior ramus in eadem linea sit, qua inferior: nā demissū ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: sed quacunque arborem seueris, eam biennio proximo putare non oportet: post deinde si ulmus exiguū incrementum recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda est iuxta ramulum, qui uidebitur esse nitidissimus, ita tamen uti supra cum trunco stirpem dodrantalem relinquant, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat.

beat. Deinde stirpem post annū præcidi, & alleuari oportet: quòd si nullum ramulum arbor idoneum habuerit, sat erit nouè pedes à terra relinqui, & superiorè partem detruncari, ut nouè uirgæ, quas emiserit, ab iniuria pecoris tutæ sint: sed si fieri poterit, uno icta arborè præcidi: si minus, ferrà defecari, & plagã falce alleuari oportebit, eãq; plagam lato paleato contegi, ne sole, aut pluuijs infestetur. Post annum, aut biennium, cum enati ramuli rectè conuoluerint, superuacuos deputari, & idoneos in ordinem summitti conueniet: quæ ulmus à positione bene prouenerit, eius summæ uirgæ falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro amputentur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquant. Cum deinde arbor conuoluerit, quicquid falce contingi poterit, exputandū est, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vnum autem nouellam sic formare conueniet: loco pingui octo pedes à terra, sine ramo relinquiendi, uel in aruo gracili septem pedes: supra quod spatium deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato assignentur, mox de ternis pedibus superpositis, alij rami submittendi sunt, ita ne iisdem lineis, quibus in superiore positi sunt, in eademq; ratione usq; in cacumē ordinada erit arbor, atq; in frondatione cauendū, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquuntur, aut rursus ita alleuentur, ne ipse truncus lædatur, aut delibretur, nam parū gaudet ulmus, quæ in corpus nudatur: uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cum talem cicatricē non facile cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura est, non solum antè diligenter eadem disponere, sed etiam truncum circumfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis

annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra
 uiti noceat. cùm deinde arbor uetustatē fuerit adcepta, pro-
 pter ramū uulnerabitur ita, ut excauetur usq; in medullā,
 quā sit exitus humori, quem ex superiore parte concepe-
 rit. uitē quoq; antē quā ex toto arbor præualeat, con-
 serere cōuenit. At si tenerā ulmum maritaueris, nouā suffe-
 ret, si uetustam uitem applicueris: coniugem necabit: ita sibi
 pares esse ætate, & uiribus arbores, uitesq; conuenit. Sed
 arboris maritandæ causa scrobis uiuiradici fieri debet, la-
 tus pedū duorū, altus leui terra: totidem pedum, graui, du-
 pondio, & dodrāte, longius pedū sex, aut min. mū quinq;
 absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali spatio.
 Nam si radicibus ulmū iunxeris, male uitis comprehendet,
 & cū tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc
 scrobem, si res permittit, autūno facito, ut pluujs, & ge-
 licijs maceretur. Circa uernum deinde æquinoctiū binæ
 uites, quo celerius ulmū uestiant, pedem inter se distantes
 scrobibus deponēdæ: cauendumq; ne aut septentrionalibus
 uentis, aut rorulentæ, sed siccæ serātur. Hanc obseruatio-
 nem non solum in uitium positione, sed in ulmorū, cætera-
 rumq; arborū præcipio, & uti cū de seminario eximun-
 tur, rubrica notetur una pars quæ nos admoncat, ne ali-
 ter arbores cōstituamus, quā quemadmodū in seminario
 steterint, plurimum enim refert, ut eam partem cœli spe-
 ctent, cui ab tenero consueuerūt: melius autem locis apri-
 cis, ubi cœli status neq; prægelidus, neq; nimium pluuus
 est, autūni tempore, & arbores, & uites post æquinoctiū
 deponuntur. Sed eæ ita cōserendæ sunt, ut summam terrā,
 quæ aratro subacta sit semipedem alte substernamus, ra-
 dicesq; omnes explicemus, & depositas stercoremus (ut
 ego existimo) si minus terra subacta operiamus, & circū-
 cale

calcemus ipsum seminis codicem, uites in ultimo scrobe
 deponi oportet, materiasq; earum per scrobem porrigi,
 deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caucis
 emuniri. Locis autem fruidis semina septentrionali parte
 arbori applicanda sunt: locis frigidis a meridie, tempera-
 to statu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die
 solem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione
 melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosq; coles in
 modum coronæ contortos arbori circumdari, ut flexura
 materias profundat, quarum ualidissimam sequente anno
 caput uitis faciamus. Me autem longus docuit usus, multo
 uilius esse primo quoque tempore falcem uitibus admo-
 uere, nec superuacuis sarmentis pati syluescere. Sed eam
 quoque, quæ primo summittetur, materiam ferro coercen-
 dam censeo usque in alteram, uel tertiam gemmam, quo ro-
 bustiores palmites agat: qui cum primū tabulatum appre-
 henderint, proxima putatione disponetur omnibus annis,
 alioquin in superius tabulatum excitabitur, relicta semper
 una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris spe-
 ctet. Iamq; uitis cōstitutæ certa lex ab agricolis imponitur:
 plerique ima tabulata materijs frequentant: uberiorem fru-
 ctum, & magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati
 uini student, in summas arbores uitem promouent, ut quæq;
 materiæ se deuectæ in celsissimū quenq; ramum extendunt
 sic, ut summa uitis summam arborem sequatur, id est ut duo
 palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumē
 eius spectent, & prout quisque ramus conualuit, uitem ac-
 cipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio se-
 parati imponantur, gracilioribus pauciores. Vitisq; no-
 uella tribus toris ad arbore religetur, uno qui est in crure
 arboris à terra quatuor pedibus distans; altero, qui sum-

ma parte uitem capit : tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum inuum imponi tum oportet, cum uires uiti adimit, interdum enim necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis truncata est, aut uitis præualens in luxuriam euagatur. Cætera putationis ratio talis est, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati commutantur. & si leta uitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: si gracilis, trunco proximis: si mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimum fructum affert, proximus nimium, uitemq; exhaurit, atque attenuat: maxime autem prodest uitibus, omnibus annis resolui. Nam & commodus enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ sunt, minusq; leduntur, ac melius conualescunt, atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; non constringi, ne sarmentum uimine præcidatur. Quod si ita longe tabulatum est, uti materia parum commodè in id perducipotest, palmitem ipsum uiti alligatum supra ternam gemmam religabimus: hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata est, fructu induitur: At quæ uinculo adnexa sursum tendit, ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterum, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunque frondem sine fructu affert, p. unpinarium uocant. Alterum, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant, cuius ut semper habeamus copiam in uinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt, ut quicquid intra uinculum est, materias exigat. Cum deinde annis, & robore uitis conualuit, traduces in proxi-

nam quanque arborem mittende, easq; post biennium amputare, simulatq; alias teneriores transmittere conuenit: nam uetustate uitem fatigant. nonnunquam etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rursus ad eandem arborem duas, uel tres propagines excitare, quò pluribus uuibus circumuenta celerius uestiatur. Viti nouelle pampinariu[m] dimitti non oportet, nisi necessario loco natus est, ut iuduum ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt, & plerique ad tertiam gemmam resecti optime submittuntur. Nam in sequenti anno materias fundunt. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modò ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidior[m] materiam ex una creabit. Præcipientes palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, sed plurimum matri nocent. Itaque nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, præcipitari palmitem non oportet. Quòd si tamen id genus colis propter fructum summittere quis uelit, palmitem intorqueat. Deinde alliget, & præcipitet. Nam & post eum locum, quem intorseris, letam materiam citabit, & præcipitata minus uirium in se trahet, quamuis fructu exuberet. Præcipientem uerò plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alligatum dependet: (materiam uocamus) ea & fructum & noua flagella bene procreat, & iam si ex uno capite due uirgæ summittantur, tamen utraq; materia dicitur. Nam pampinarius quam uim habeat, supra docui. Focaneus est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur. Eum

colem

colem deterrimum esse comperi, quòd neq; fructum ferat, & utraque brachia inter quæ natus est, attenuet: itaq; tollendus est. Pleriq; uitem ualidam, & luxuriosam falso crediderunt feraciorem fieri, si nullis palmitibus submissis oneretur. Nam ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq;, & rores diutius continet, omnemq; uiam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere, atque diradiare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut densum arbustum commendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rarescit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamilias est, primam quanque arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere uitem queat, nec tam uiu radice frequentare (ea & si sit facultas) quam (quod est longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio cõsimilis est ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbusto satis præcepimus.

De arbusto Gallico.

CAP. VI.

Est & alterum genus arbusi Gallici, quod uocatur Rumpotinum. Id desiderat arborem humilem, nec frondosam. Cui rei maximè uidetur idonea opulus. Ea est arbor corno similis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix à plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non est, quia uini sapor em infestat. Potest etiam ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam ferè ita constitutum rumpotinetum adinad-

uerit

uerti, ut ad octo pedes locis siccis, & cliuosis, ad duodecim locis planis, & uliginosis tabulata disponantur. Plerumque autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus singulis ab utraq; parte complura brachia summittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis si frumentum non inferitur, in utraq; partem uiginti pedum spatia interueniunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera simili ratione, atq; in arbusculo Italico administrantur, ut uites longis sero-ribus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis cõnectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, subiectis ad- miniculis sustineatur. Hoc autem genus arbusculi, cæteræq; omnes arbores quãto altius arantur, & circumfoduntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliãs facere cultus docet.

De generibus olearum. CAP. VII.

OMnis tamen arboris cultus simplicior, quàm uinea- rum est, longeq; ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat olea, quæ prima omnium arborum est. nam quamuis non continuis annis, sed serè altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio est, quòd leui cultu sustinetur, & cùm se non induit, uix ullam impensam poseit: sed & siquam recipit, subinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis nõ ut uinea deficit, eoq; ipso tempore aliquid etiam interim patrifamiliãs præstat, & cùm adhibita cultura est, uno anno emendatur. Quare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere censuimus.

suimus. Olæarum, sicut uitium, plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pausia, algiana, liciniana, sergia, neuia, culmînia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucundissima est pausia, speciosissima est regiae, quæ potius escæ, quam oleo est idonea. Pausiæ tamen oleum saporis egregij, dum uiride est, uetustate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad escam, quam in liquorem stringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimû sergia: omnisq; olea, & maior ferè ad escam, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum statum coeli patitur. Itaq; æstuosis locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depressa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborè pleriq; existimât ultra miliarium sexagesimum à mari, aut non uiuere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis rectè ualet. Optime uapores sustinet pausia, frigus sergia. Aptissimum genus terræ est oleis, cui glarea subest, si superposita creta sabulo admista est. Nō minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est. Sed & densior terra, si uuida, & leta est, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda est, magis etiam soaturiginosa, & in qua semper uligo consistit. Inimicus est etiam ager sabulo macer, & nuda glarea. Nam & si non emoritur in eiusmodi solo, nunquam tamen conualescit. Potest tamen in agro frumentario feri, uel ubi arbutus, aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias oliueto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuersum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De seminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

Seminarium oliucto præparetur cælo libero, terreno modicè ualido, sed succoso, neq; denso, neq; soluto solo, potius tamen resoluto, id genus terræ ferè nigræ est, quam cum in tres pedes pastinaueris, & alta fossa circumdederis ne aditus pecori detur, fermentari finito. Tum ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehensos manus possit circumuenire, hoc est manubrij crassitudine feracissimos arboribus adimuto, & ex his quàm recentissimas taleas recidiito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ serra præciderit, lædas: hoc autem facile contingit, si prius uaram feceris, & eam partem supra quam ramum secaturus es, scæno, aut stramentis texeris, ut molliter, & sine noxa corticis taleæ superpositæ secentur. Taleæ deinde sexquipedales serra præcidantur, atque earam plagæ utraq; parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cælum spectans deponatur. Nam si inuersa mergatur, difficulter comprehendet, & cum ualidius conualuerit, sterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes misto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè superueniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humanantur: hi sunt de qualibet arbore breui spatio iuxta eas positi, & in summa parte inter se uinculo connexi, ne facile singuli deiciantur. Hoc facere utile est propter fossorum ignorantiam, ut cum bidentibus, aut sarculis seminarium colere institueris, depositæ taleæ non lædantur. Quidam melius existimant hortulis excolere, & chorida simili ratione disponere: sed utrunq; debet post uernum æquinoctium feri, & quàm frequentissime seminarium pri-

mo anno sarriri, postero, & sequentibus, cum iam radice
 seminum conualuerint, rastris excoli. Sed biennio à puta-
 tatione abstineri, tertio anno singulis seminibus binos ra-
 mulos relinqui, & frequenter sarriri seminarium conue-
 niet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputan-
 dus est, sic excolta quinquennio arbusculæ habiles trans-
 lationi sunt. Plantæ autem in oliueto disponuntur opti-
 mè siccis, minimeq; uliginosis agris per autumnum, leuis,
 & humidis uerno tempore paulò ante, quàm germinent.
 Atq; ipsis scrobes quaternum pedum præparantur anno
 ante: uel si tempus non largitur, prius quàm deponantur
 arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis pu-
 tres faciat, quos sol, & pruina facere debuerat. Spatium
 inter ordines minimum esse debet, pingui, & frumentario
 solo sexagenum pedum in alteram partem, atque in alte-
 ram quadragenum: macro, nec idoneo segetibus quinum
 & uicenum pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines con-
 uenit, ut aestiuo proflatu refrigerentur. Ipse autem arbu-
 sculæ hoc modo possunt transferri, antè quàm explantes
 arbusculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiem spe-
 ctat, ut eodem modo, quo in seminario erat, deponatur.
 Deinde ut arbusculæ spatium pedale in circuitu relinqua-
 tur, atq; ita cum suo cespite planta eruatur. Qui cespes in
 eximendo ne resoluetur, modicos surculos uirgarum inter
 se connexos facere oportet, eosq; pilæ, quæ eximitur, ap-
 plicare, & uiminibus ita innectere, ut constricta terra ue-
 lut inclusa teneatur. Tum subruta parte ima leuiter pilam
 cômouere, & suppositis uirgis alligare, atq; plantam trans-
 ferre. Quæ antè quàm deponatur, oportebit solum scrobis
 imum fodere bidentibus, deinde terram aratro subactam
 (si tamen pinguior erit summa humus) immittere, & in
 ordi

ordei semina substernere, & si constet in scrobibus aqua, ea omnis haurienda est ante quam demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea musta pingui solo, depositisq; seminibus latera scrobis circuncidenda, & aliquid stercoreis interponendum. Quod si cum ea terra planta non conuenit, tum optimum est omni fronde priuare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq;, & cinere oblitis in scrobem, uel sulcum deponere. Truncus autem aptior translationi est, qui brachij crassitudinem habet. Poterit enim longe maioris incrementi, & robustioris transferri, quem ita conuenit poni, ut si non periculum à pecore habeat, exiguus admodum supra scrobem emineat, lætius enim frondet: si tamen incursum pecoris aliter uitari non poterit, celsior truncus constituetur, ut sit innoxius ab iniuria pecorum, atq; etiam rigandæ sunt plantæ, cum siccitates inceserunt, nec nisi post biennium ferro tangendæ: ac primo surculari debent, ita ut simplex stylus altitudinem maximi scrobis excedat: deinde arando ne coxam bos, aliam uel partem corporis offendat: optimum est etiam constitutas plantas circummunire caueis, deinde constitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque enim olea continuo biennio uberat. Cum subiectus ager consitus non est, arbor coliculum agit: cum seminibus repletur, fructum affert, ita sic diuisum oliuetum omnibus annis æqualem redditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circumfodiri. Nam post solstitium cum terra æstibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices arborum penetret. Post æquinoctium autumnale ita sunt arbores ablaqueandæ, ut à superiore parte, si olea in cliuo sit, incilia excitentur, quæ limosam

aquam ad codicem deducant. Omnis deinde soboles, quae
 ex uno stirpe nata est, quotannis exirpanda est, ac tertio
 quoque; fimo uel pabulanda sunt oleae. Atque eadem ratione
 stercorebitur oliuetum, quam in secundo libro proposui, ut
 men segetibus prospicietur. Ac si ipsas tantummodo arbori-
 bus satis seruaueras, singulis stercoreis caprini sex librae,
 stercoreis siccis modij singuli, uel amurcae in singulis cõgias.
 Stercus autumnano debet inijci, ut permixtum hyemæ radices
 oleae calefaciat. Amurca ualentibus infundenda est, nam per
 hyemæ si uermes, atque alia suberunt animalia, hoc medica-
 mento necantur. Plerumque etiam locis siccis, et humidis,
 arbores musco infestantur, quem nisi ferramento reseueris,
 nec fructum, nec letam frondem olea inducit. Quinetiam
 compluribus interpositis annis oliuetum putandum est:
 nam ueteris prouerbij meminisse conuenit, Eum, qui aret
 oliuetum, rogare fructum; qui stercoret, exorare, qui ce-
 dat, cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse, ne
 fructuarij rami subinde amputentur. Solent etiam quam-
 uis letæ arbores fructum non asferre. Eas terebrari gallica
 terebra conuenit, atque ita in foramen uiridem taleam oleastri
 demitti, sic uelut inita arbor fecundo semine fertilior ex-
 tat. Sed et sine ablaqueatione adiuuanda est amurca in-
 sulsa cum suilla, uel nostra arina uetere, cuius utriusque mo-
 dus seruatur. Nam maxime arbori, ni tantundem aquae mi-
 sceatur, urna abunde erit. Solent etiam uitio soli fructum
 oleae necare. Cui rei sic medebimur: altis gyris ablaque-
 abimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus,
 minus uel circumdabimus: sed minima arbor modicum po-
 stulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad praesidium
 insuionis confugiendum erit. Quemadmodum autem o-
 lea inferenda sit postmodum dicemus. Nonnunquam etiam

in olea unus manus ceteris aliquanto est latior, quem mi-
si recideris, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis haute-
mus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum,
cui rei deinceps praecepta dabimus.

De arboribus pomiferis.

CAP. X.

Locum pomarij, priusquam semina seras, circummu-
nare maceris oportet, uel sepe, uel fossa praecipiti, ut
non solum pecori, sed & homini transitu negare ualeat:
quoniam si saepius cacumina hominis manu tractata, aut à
pecoribus praerosa sunt, in perpetuum semina incrementum
capere nequeunt. Generatim autem disponere arbores utile
est maxime etiam ne imbecilla à ualentiore prematur, quia
nec uiribus, nec magnitudine par est, impari que spatium tem-
poris adolescit. Terra, quae uitibus apta est, etià arboribus
est utilis: ante annum, quam seminare uoles, scrobem fodi-
to, ita sole, pluujs uel macerabitur, & quod positum est,
cito comprehendet. At si eodem anno & scrobem facere,
& arbores serere uoles, minimum ante duos menses scro-
bes fodiato, postea stramentis incensis calefacito: quos si
latiores, patientioresque feceris, latiores, uberioresque
fructus percipies. Sed scrobis ciliato similis fiat, cuius
unum summo patentius est, ut laxius radices uagentur ac
minus frigoris hyeme, minusque aestate uaporis per angu-
stum os penetret, etiam ut cluosis locis terra, quae in
eum congesta est, à pluujs non abluatur. Arbores raris
interuallis serito, ut cum creuerint, spatium habeant, quo
ramos extendant: nam si spisse posueris nec infra serere quæ-
poteris, nec ipse fructuosæ erunt nisi interual seris itaque in-
ter ordines quadragenos pedes, minimumque tricenos relin-
quere conuenit. Semina lege crassa, non minus, quam manu-
brii bidentis, recta, leuia, proccra, sine ulceribus, integro

libro, ea bene, & celeriter cōprehendent. Si ex ueteribus ramis sumes, de ijs quoq; qui quotannis bonos, & uberiores fructus afferūt, eligito, ac illos magis qui sunt cōtra solem, quàm qui umbris, ramis, aut plātis continētur. Sed antè quàm arbusculas transferas, nota quibus uentis antea fuerāt cōstitutæ, postea manus admoüeto, ut de cliuo, & sicco in humidū agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas, aut tres arbusculas uoles constituere, curato, ne inter sese contingant, quoniã mutuo contactu aut cōputrescent, aut uermibus interibunt. Cùm semina depones, dextra, sinistraq; usq; in imum scrobē fasciculos sarmētorum brachij crassitudinis demittito, ita ut supra terrā paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus sumministrare possis. Arbores, ac semina cū radicibus autūno serito, hoc est circa Calēdas, & Idus Octobris. Primo uere antè quàm germinēt, arbores deponito: ac ne tineæ molesta sit seminibus ficulneis, in imū scrobē lentisci taleam inuerso cacumine demittito. Ficū frigoribus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa interdū & saxosa amat. Eiusmodi arbor cito cōualescit, si scrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorū genera, & si sapore, atq; habitu distant, uno modo, sed pro differentia agri seruntur. Locis frigidis autumnī temporibus, & aquosis præcoques ponito, ut ante pluuiã fructum deligas. Locis calidis hybernas serito: at si uoles ficum, quamuis non natura, seram facere, tum grossulos, priorem uel fructum decutito, iterū alterum edet, quem in hyemem differt: nonnunquam etiam, cùm frondere cœperunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare, sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac semper conueniet, simulatq; folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam diluere

lucre, & cum stercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiores fructum, & factum fici pleniores, ac meliores. Serendæ sunt autem præcipue liuianæ, africanæ, calcidicæ, fulcæ, lydiæ, callistrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam bifæræ, & trifæræ flosculi. Nucem Græcam serito circa Cal. Februar. quæ primæ gemmascit: agrum durum, calidum, siccum desiderat. Nam in locis diuersis nucem si deposueris, plerunq; putrescit. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato. ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonum statrato, ut nux à nuce minimè palmo absit, & anceps ad fauoniu spectet. Omnis autem nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepat. Cùm ad serobis solum radix peruenit, duritia humi coercita recuruat, & ex summo diuim ramorum ambas radices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo serobe destinaueris nuces serere, in eo terram minutam pro modo semipedis ponito, ibiq; semen serulæ repangito. Cùm serula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius sine putamine nucem Græcam, aut auellanam abscondito, & ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, uel etiã inter Nonas, & Idus Mart. Eodem tempore iuglandem, & pineam, & castaneam serere oportet. Malum punicum ab eodem tempore usq; in Cal. Aprilis rectè seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum seret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, urinaq; uetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructu uinosum, & post quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum laseris uino diluimus, & ita cacumina arboris

*summa obleuimus. Ea res emendabit acorē malorū. Mala punica ne in arbore rumpantur. remedio sunt lapides tres, si cum seres arborē, ad radicē ipsam collocaueris: at si iam arborem satam habueris. scillam secūdam radicem arboris serito. Alio modo cū iam matura mala fuerint antē, quā rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodem modo seruabuntur incorrupta etiam toto anno. Pyrum autumno ante brumam serito, ita ut minime dies x x v. ad brumā supersint: quæ ut sit ferax, cū adoleuerit, altē eam ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & fissuram cuneo tede pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde absumpta ablaqueatione, cinerem supra terram inijecto. Curandum est autem, ut quā generosissimis pyris pomaria conseramus. Ea sunt crustumina, regia, signina, tarentina, quæ syria dicuntur, purpurea, superba, ordeacea, antiana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turrana, uolema, mulsa, præcocia, uenerca, & quædam alia, quorum enumeratio nūc longa est. Præterea malorū genera exquirenda maximē scādiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syrica, melimela, cydonia, quorum genera tria sunt struthia, chrysomeliana, mustea. Quæ omnia non solum uoluptatē, sed etiā salubritatem afferunt. Sorbi quoq; & armeniaci, atq; persici nō minima est gratia. Et mala sorba pruna post mediam messē usq; in Idus Febru. serito. Mororum ab idibus Febru. usq; ad æquinoctium uernum satio est. Siliquam Græcam, quam quidam *νεπέτιον* uocāt, & persicum ante brumā per autumnum serito. Amygdala si parum ferax erit, forata arbore lapidē adijcto, & in librum arboris inolescere finito. Omnium autem generum ramos, circa Cal. Martias in hortis subacta, & stercorata terra supra puluinos arearum dispone-
re con-*

re conuenit: danda est opera, ut dum teneros ramulos habent, ueluti pampinētur, & ad unū stylum primo anno semina redigantur, & cū autumnus inceserit, antē quā frigū cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habeant, uelut pileis induere, atq; sic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post uigintiquatuor deinde menses siue transferre, & disponere in ordinem uoles, siue inferere, satis tute utrunq; facere poteris.

De insitione arborum.

CAP. XI.

Omnis surculus omni arbori inferi potest, si non est ei cui inferitur, cortice dissimilis. Si uerò etiam similem fructum, & eodem tempore affert, sine scrupulo egregiè inferitur. Tria genera porrò insitionum antiqui tradiderunt. Vnū, quo resecta, & fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum quo resecta inter librum & materiam semina admittit, quæ utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem, uel, ut quidam, inoculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tempore optimè usurpatur, quarum insitionum rationem cū tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus. Omnes arbores simulatq; gemmas agere cœperint, luna crescente inferito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto, ut sit tenera, & ferax, nodisq; crebris, & cū primū germīna tumbunt de ramulis anniculis, qui solis ortū spectabūt, & integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi, surculi sint bifurci, uel trifurci. Arborem, quam inferere uoles, ferrā diligenter exsecato ea parte, qua maximè nitida, &

sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librum lœdas. Cum de-
 inde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato:
 deinde cuneum tenuem ferreum, uel osseum inter corticem,
 & materiam ne minus digitos tres, sed considerate demit-
 tito, ne lœdas, aut rumpas corticem. Postea surculos, quos
 inferere uoles, falce acuta ex una parte deradito tantum,
 quantum cuneus demissus spatij dabit, atq; ita, ne medullas,
 ne ue alterius partis corticem lœdas. Vbi surculos paratos
 habueris, cuneum uellito, statimq; surculos in ea foramina,
 quæ cunco adacto inter corticem, & materiam feceris, de-
 mitto. Ea autem sine, qua adraseris, surculos sic inserito, ut
 semipede, nec amplius de arbore extent, supra deinde mus-
 scum imposito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quosdam
 tamen magis delectat in trunco arboris locum seminibus
 ferra facere, insectasq; partes tenui scalpello leuare, atque
 ita surculos aptare. Si pusillam arborem inferere uoles,
 imam abscindito, ita ut sexquipedè è terra extet, & cum
 deinde præcideris, plagam diligenter leuato, & medium
 truncum acuto scalpello permodicè findito, ita ut fissura
 digitorum trium sit in ea: deinde cuneum, quo diducatur,
 inserito, & surculos ex utraq; parte derasos dimittito, sic
 ut librum seminis libro arboris æqualem facias. Cum sur-
 culos diligenter aptaueris, cuneum eximito, & arborem,
 ut supra dixi, alligato: deinde terram circa arborem ad-
 aggerato usque ad ipsum insitum. ea res à uento, & ca-
 lore maxime tuebitur. Hoc tertium genus insitionis, cum
 sit subtilissimum, non omni generi arborum idoneum est,
 sed fere recipiunt talem insitionem, quæ humidum, suc-
 cosumque, & ualidum librum habent, sicut ficus. Nam
 & lactis plurimum mittit, & corticem robustum habet,
 optime itaq; inseritur caprifisci ramus. Ex arbore, de qua
 inser

inferere uoles, nouellos & nitidos ramos eligito. in ijsdēq; obseruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut gemma media sit, & ita acuto scalpello circumcidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam ledas: postea item alterius arboris, quam emplastraturus es, nitidissimū ramum eligito, & eiusdem spatij corticem circumcidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quam nuda ueris, præparatum emplastrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. ubi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauctoq; ne ledas ipsum germē. deinde commissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem insitæ sobolem, & ramos superiores præcidito, nequid sit, quo possit succus euocari, aut ne cui magis, quam insito seruiat. post x x i .diem soluito emplastrū. & hoc genere optimè etiam inseritur olea. Quartū illud genus insitionis iam docuimus, cū de uitibus disputauimus. itaq; superuacuum est hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inferi, & illam quasi finitionem, qua nos paulò antè usi sumus, ueluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu consimiles ijs arboribus, quibus inferuntur: existimauimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamq; posteris rationem, qua possit omne genus surculi omni generi arboris inferi. quod ne longiore exordio legentem fatigemus, unum quasi exemplū subiiciemus, quo possit omne genus surculi omnibus arboribus inferi. Scrobem quoquò uersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longe fodito, ut extremi ramū oleæ possint eam cōtingere:

in scrobē deinde fici arbusculam deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidissimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq; leua, & mediam cunco finde, cacumina deinde oliuæ, sicuti matri coherent, ex utraq; parte abraide, & ita fissuræ fici insere, cuneumq; exime, diligenterq; ramulos colliga, ne qua ui reuellantur: sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre refecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniã ferè species surculorum omnium persecuti sumus, prioribus libris, de Cythiso dicere nunc tempestiuum est.

De Cythiso.

CAP. XII.

Cythisum in agro esse quàm plurimū maxime referet, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoq; & omni generi pecudū utilissimus est, quòd ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis, præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam sine noxa patitur. mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduorit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipse ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumnno circa idus Octobr. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, arcolas facito, ibiq; uelut

velut *ocymi* semen *cythisi* autumnis serito. Plantas deinde
 uere disposito, ita ut inter se quoque versus quattuor pedū
 spatia distent. Si semen non habueris, cacumina *cythisorum*
 uere deponito, & stercomatam terram circumaggerato. Si
 pluuia non inuenerit, rigato quindecim proximus diebus,
 simulatq; nouam frondem agere coeperit, serito, & post
 triennium deinde caedito, & pecori praebeto. Equo abun-
 de est uiridis pondo x v. bubus pondo uicena, & ceterisq;
 pecoribus pro portione uirium. Potest etiā ante Septem-
 brem satis commodē ramis *cythisi* seri, quoniam facillē
 comprehendit, & iniuriam sustinet. Aridum si dabis, par-
 ticus praebeto, quoniam uires maiores habet, priusq; aqua
 macerato, & exemptum paleis permisceto. *Cythisum* cum
 aridum facere uoles, circa mensem Septembrem, ubi semen
 eius grandescere incipiet, caedito, paucisq; horis, dum flac-
 cescat, in sole habeto: deinde in umbra exsiccato, & ita con-
 dito. Hactenus de arboribus praecipisse abunde est, red-
 dituro pecoris curam, & remedia sequenti uolumine.

L. IVN. MODERA- TI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIB. VI.

SCIO quosdam Publi Siluine, pruden-
 tes agricolas pecoris, gregariorumq; pa-
 storum abuisse curam, & eam uelut ini-
 micam professionis suae disciplinam con-
 stantissimē repudiasse: neque inficior id
 eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricolae contrarium
 pastoris propositum: cum ille quàm maximē subactō, &
 puro

puro solo gaudeat, hic nouali, graminosoq; ille fructum
 è terra speret, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abomi-
 natur, contra pastor optet herbarum prouentum. Sed in
 his tam discordantibus uotis est tamen quædã societas, atq;
 coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunque do-
 mesticis pecudibus magis, quàm alienis depascere ex usu
 sit, & copiosa stercoratione, quæ contingit è gregibus,
 terrestres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio est, in
 qua modo frumenta gignantur, quæ non, ut hominũ, ita ar-
 mentorum adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen
 à re traxere, quòd nostrum laborem, uel onera subiuciendo,
 uel arando iuuant. Itaq; sicut ueteres Romani præcepe-
 runt, ipse quoq; censeo tam pecorum, quàm agrorum cul-
 tum pernoscere. Nã in rusticatione uel antiquissima est ra-
 tio pascendi, eademq; questuosissima: propter quod nomi-
 na quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidentur à pecore:
 quoniã id solũ ueteres possederunt, & adhuc apud quas-
 dam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum genus: &
 nunc apud nostros quidem colonos alia res uberior nulla
 est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quam partem
 rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respon-
 dit, si bene pasceret: rursusq; interroganti quid deinde fa-
 ciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmauit si
 mediocriter pasceret: cæterum de tam sapiente uiro piget
 dicere, quod cum quidã autores memorant, quidnam quæ-
 renti cuidam tertium in agricolatione questuosum esset,
 assuecrasse, si quis uel male pasceret, cum præsertim ma-
 ius dispendium sequatur inertem, & inscium pastorem,
 quàm prudentem, diligentemque compendium. De se-
 cundo tamen responso, dubium non est, quin mediocrem
 negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob

rem nos quoq; hanc partem rei rusticæ Siluine, quanta ualimus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati mandauimus. Igitur cum sint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum: alterum uoluptatis, ac reditus, & custodiæ causa, ut ouem, capellam, suam, canem: de eo genere primiam dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubiam, quam (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim autem in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quod olim Græci tauros itaλλς uocarent, & in ea urbe, cuius moenibus condendis mas, & fœmina aratro terminum signauerunt, uelut pecus: quod item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur ministræ: quod inter fulgentissima sycera particeps cœlis: quod deinde laboriosissimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale esset bouem necasse, quam ciuem. Ab hoc igitur promissi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis,

earumq; forma.

CAP. I.

Quæ in emendis bubus sequenda, quæq; uitanda sint, non ex facili dixerim, cum pecudes pro regionis cœliq; statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorem gerant: aliæ formæ sunt Asiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis aliæ: nec tantum diuersitas prouinciarum, sed ipsa quoque Italia partibus suis discrepat. Campania pleriq; boues progenerat albos & exiles, labori tamē & culturæ patrij soli non inhabiles. Umbria uastos, & albos, eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quam corporibus. Hetruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durissimos, omnemq; difficultatem tolerantes

rantes, nec ab aspectu decoros: quæ cum tam uaria & diuersa sint, tamen quædã quasi cõmunia, & certa præcepta in emendis iuuenicis arator sequi debet, eaq; Mago Carthaginiensis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parandi sunt boues nouelli, quadrati, gradibus membris, cornibus proceris, ac nigrantibus, & robustis, fronte lata & crispa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus restimis patulisq; ceruice longa, & torosa, pallearibus amplis, & penè ad genua promissis, pectore magno, armis uastis, capaci & tanquã implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoq; uel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, sed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, unguis magnis, caudis longissimis, & setosis, pilosisq; corpore denso, breuiq; colore rubeo, uel fusco, tactu corporis mollissimo.

De bubus domandis.

CAP. II.

Talis notæ uitulos oportet, cum adhuc teneri sunt, consuescere manu tractari, ad præsepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus sit periculi: uerum neq; ante tertium, neq; post quintum annum iuuenicos domari placet, quoniam illa ætas adhuc tenera est, hæc iam prædura: eos autem, qui de grege feri comprehenduntur, sic subigi conuenit. Primum omnium spatiosum stabulum præparetur, ubi domitor facile uersari, & unde digredi sine periculo possit. Ante stabulum nullæ angustię sint, sed aut campus, aut uia late patens, ut cum producentur iuuenici, liberum habeant excursum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei se implicent, noxamque capiant. In stabulo sint ampla præsepia, supraq; transversa asseres in modum iugorum à terra septem pedibus elati configantur, ad quos religari possint iuuenici: diem deinde, quo do

quo domaturam aspicias, liberum à tempestatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinisq; funibus cornua iuuenorum ligato: sed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti sint, ne tenera fronte sub cornua ledantur: cum deinde buculos comprehenderis, extra stabulum producito, & ad stipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, distentq; inter se aliquanto spatio, ne in collocatione alter alteri noceat: si nimis asperi erunt, patere unum diem noctemq; desuuiant, simulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis ante, & à tergo complures, qui sequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua saligna procedens modicis ictibus subinde impetus eorum coërceat: sin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante uesperum licebit producere, & docere per mille passus compositè, ac sine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arcte ad stipites religato, ita ne capite moueri possint: tum demum ad alligatos boues, neque à posteriore parte, neq; à latere, sed aduersus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentem consuescant aspiciere: deinde nares perfricato, ut hominem discant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & respergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoque, & sub femina manum subijcere, ne ad eiusmodi tactum postmodum pauescant, & ut ricini, qui plerunq; feminibus inhaerent, eximantur: itaq; cum sit, à latere domitor stare debet, ne calce contingi possit. Post hæc diductis malis, educito linguam, totumq; eorum palatum sale defricato, libralesq; offas in præsulsa adipis liquamine tinctas, lingua demittito, ac uini singulos sextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimenta triduo ferè mansuesc

sue sunt, iugumq; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur,
 & temonis uice trahitur: interdum & pondus aliquod in-
 iungitur, ut maiore nisu laboris exploretur patientia: post
 eiusmodi experimenta uacua plostro subiungendi, & pau-
 latim longius cum oneribus producendi sunt. Sic perdomi-
 ti mox ad aratrum insituantur, sed in subacto agro ne sta-
 tim difficultatem operis reformident, ne ue adhuc tenera
 colla, dura profensione terre contendant. Quemadmo-
 dum autem bubulcus in arando bouem insituat, primo
 præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce,
 aut cornu quenquam contingat: nam nisi hæc caueantur,
 nunquam eiusmodi uitia, quamuis subacta, eximi poterunt.
 Verum ista sic agenda præcipimus, si ueteranum pecus
 non aderit: nam si aderit, expeditior, tutiorq; ratio doman-
 di est, quam nos in nostris agris sequimur: nam ubi plau-
 stro, aut aratro iuuenicum consuescimus, ex domitis bubus
 ualentissimum, eundemq; placidissimum cum indomito iun-
 gimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem pro-
 ducat, si uero non pigeat iugum fabricare, quo tres iungan-
 tur, hac machinatione consequemur, ut etiam contumaces
 boues grauissima opera non recusent: nam ubi piger iuen-
 cus medius inter duos ueteranos iungitur, aratroq; iniun-
 cto terram moliri cogitur, nulla est imperium respuendi fi-
 cultas: siue enim efferatus profilit, duorum arbitrio inhi-
 betur: seu consistit, duobus gradientibus etiam obsequitur:
 seu conatur decumbere, à ualentioribus subleuatus trahi-
 tur: propter quæ undique necessitate contumaciam depo-
 nit, & ad patientiam laboris paucissimis uerberibus per-
 ducitur: est etiam post domituram mollioris generis bos,
 qui decumbit in sulco: cum non seuitia, sed ratione censeo
 emendandum: nam qui stimulis, aut ignibus, alijsq; tor-
 mentis

mentis id vitium eximi melius iudicant, ueræ rationis igna-
ri sunt, quoniam peruicax contumacia plerumq; sæuientem
fatigat. Propter quod utilis est citra corporis uexationem
fame potius, & siti cubito rem bouem emendare: nam cum
uehementius afficiunt naturalia desideria, quàm plagæ.
Itaque si bos decubuit, utilissimum est sic pedes eius uincu-
lis obligari, ne aut insistere, aut progredi, aut pasci possit:
quo factò inedia, & siti compulsus deponit ignauiam, quæ
tamen rarissima est in pecore uernaculo: longeq; omnis
bos indigena melior est quàm peregrinus: nam neque
aque, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neque in-
festatur conditione regionis, sicut ille, qui ex planis, & cam-
pestribus locis, in montana, & aspera perductus est, uel ex
montanis in campestria: itaque etiam, cum cogimur ex
longinquo boues arcessere, curandum est, ut ex similibus
patrijs locis traducantur: item custodiendum est, ne incor-
poratione, uel statura, uel uiribus impar cū ualentiore iun-
gatur: nam utraq; res inferiori celeriter affert exitium.
Mores huius pecudis probabiles habentur, qui sunt pro-
prios placidis, quàm concitatis: sed non inertes, qui sunt
uerentes plagarum, et acclamationum, sed fiducia uirium,
nec auditu, nec usu pauidi, nec ad ingredienda flumina,
aut pontes formidolosi, multi cibi edaces, uerum in eo
conficiendo lenti: nam hi melius concoquant: ideoq; ro-
bora corporum citra maciem conseruant, qui ex com-
modo, quàm qui festinanter mandunt. Sed tam uitium est
bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis
enim, & modica corporatura pecoris operarij debet esse,
neruisq; & musculis robusta: non adipibus obesa, ut nec
sui tergoris mole, nec labore operis degrauctur. Sed quo-
niam quæ sequenda sunt in emendis, domandisq; bobus

tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De bouum cura, & cibarijs.

CAP. III.

Boues calore sub diuo, frigoribus intra lectum manere oportet: itaque hybernæ stabulationi eorum præparanda sunt stramenta, quæ mense Augusto intra dies triginta sublata mæsis præcisa, in acruum extrui debent: horum defectio cum pecori, tum agro est utilis: liberatur arua sentibus, qui æstiuo tempore per caniculæ ortum recisi, plerunque radicibus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris efficiunt: hæc cum ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq; operam, ne penuria cibi macrescat pecus. Boues autem recte pascendi non una ratio est: nam si ubertas regionis uiride pabulum sumministrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut rosidis locis non contingit: itaque in ijs ipsis uel maximum commodum est, quod sufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur sicciorebus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosq; nemo dubitat, quin optimi sint uicia in fascem ligata, & cicercula, itemq; pratense fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubique & quibusdam regionibus sole præsidio sunt, cæprobantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: sed iumentis iustam operam reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispensantur. Ianuario mense singulis fressi, & aqua macerati crui quaternos sextarios mistos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicercule macerate semodios, & super hæc affatim paleas, licet etiam si sit leguminum inopia, & eluta, & siccata uinacia, quæ de lora

eximur

eximuntur, cum paleis miscere. Nec dubium est, quin ea longè melius cum folliculis antè, quàm eluantur, præberi possint: nam & cibi, & uini uires habent, nitidumq; & hilare, corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorum uiginti sufficit, uel foeni pondo triginta, uel si non, modius uiridis laureæ & ilignæ frondis, sed his, si regionis copia permittat, glans adijciitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouetus uilitatem facit, semodius sabbæ fræ præberi. Mense Febuario plerunque eadem cibaria sufficiunt. Martio, & Aprili debet ad foeni pondus adijci, quia terra profcinditur: sat autem erit pondo quadrageña singulis dari: ab Idibus tamen mensis Aprilis usque in Idus Iunias uiride pabulum rectè secatur: potest etiam in Calend. Iulias frigidioribus locis idem præstari: à quo tempore in Calen. Nouemb. tota æstate, & deinde autumno satientur fronde, quæ tamen non antè est utilis, quàm cum maturuerit uel imbribus, uel assiduis roribus: probaturq; maxime ulmea, post fraxinea, & ab hac populnea: ultimæ sunt ilignæ, & querneæ, & laureæ, sed post æstatem necessariæ deficientibus cæteris. possunt etiam & folia ficulnea probè dari, si sit eorum copia, aut stringere arbores expediat: ilignæ tamen uel melior est querneæ, sed eius generis, quod spinas non habet: nam id quoque uti uniperus respuitur à pecore propter aculeos. Nouembri mense, ac Decembri, per se mentem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunque tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatè datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua conspersi sextarij v i i. permisti paleis, uel cicercule similiter conspersæ sextarij x i i. musti paleis, uel singuli modij uinaceorum, si ijs, ut supra dixi, largè paleæ adij-

ciantur: uel si nihil horum est, per se sceni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. CAP. IIIII.

Sed non proderit cibus satiari pecora, nisi omni adiuuentur diligentia, ut salubri sint corpore, uiresq; conseruent: quæ utraq; custodiuntur largè dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti lupini, cupressiq; & cum aqua, nocte una sub diuo habitoidq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æstatis, autumnii, hyemis: sepe etiam langor, & nausea discutitur, si integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas: neq; hæc tantum remedia salubritatem faciunt. Multi & largo sale miscent pabula: quidam marrubium dederunt cum oleo, & uino, quidam porri fibras, alij grana thuris, alij sabinam herbã, rutamq; cū mero diluunt. Eaq; medicamenta potanda præbent. Multi caulibus uitis albæ, & ualuis erui bubus medentur: nonnulli pellem serpentis obritam cum uino miscent. Est etiam remedio, cum dulci uino tritum serpillum, & concisa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ potiones trium hemanarum singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq; uitijs, recreant uires, maxime tamen habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ misceas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest: sed primo cibi asperguntur: deinde ex qua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad sanietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

Nullo autem tempore, & nunimè æstate utile est boues in cursum concitari, nam ea res aut cit aluum,

aut mouet febrem. Cauendam quoque est, ne ad præsepia
 sus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immixtum
 pabulo, bubus affert necem, & id præcipue, quod egerit
 sus ægra, pestilentiam facere ualet, quæ cum in gregem in-
 cidit, confestim mutandus est cœli status, & in plures par-
 tes distributo pecore longinquæ regiones petende sunt,
 atque ita segregandi à sanis morbidi, nequis interueniat, qui
 contagione cæteros labefaciat. Itaque cum ablegabuntur,
 in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus,
 ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt
 autem quamuis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs pro-
 pulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices sceniculi semi-
 nibus miscendæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina,
 candentiq; aqua conspergendæ, eoque medicamine saluan-
 dum ægrotum pecus. Tum paribus casie myrrhæq; , &
 thuris ponderibus, ac tantūdem sanguinis marinæ testudi-
 nis miscetur potio, cum uini ueteris sextarijs tribus, & ita
 per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis
 sex uncie diuisum, portione æqua per tridū cum uino de-
 disse sat erit. Præsens etiam remedium cognouimus radicu-
 le, quam pastores consiliginem uocant. Ea in Marsis
 montibus plurima nascitur, omniq; pecori maxime est sa-
 lutaris. Leua manu effoditur ante solis ortum, sic enim le-
 cta maiorem uim creditur habere. vsus traditur talis, ænea
 subula pars auriculæ latissima circumscribitur, ita ut manati
 te sanguine tanquam O literæ ductus appareat orbiculus.
 Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ eum
 factum est, media pars descripti orbiculi eadē subula tran-
 sūitur, & facto foramini prædicta radícula inseritur,
 quam cum recens plaga comprehendit, ita continet, ut ela-
 bi non possit, in eam deinde auriculam, omnis uis morbi,

pestilensq; uirus elicitur, donec pars, quæ subula circumscri-
pta est, demortua excidat, & minima partis iactura caput
conseruatur. Cornelius Celsus etiam uisci folia cum uino tri-
ta per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pe-
cora laborant: illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur boui cru-
ditate laboranti.

CAP. VI.

CRuditatis signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus,
fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Pro-
pter quæ bos neque ruminat, neque lingua se deterget. Re-
medio erūt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta bras-
sicæ caules modicè cocti, & ex aceto dati. Sed uno die ab-
stinendum est alio cibo. Quidam clausum intra tecta con-
tinent, ne pasci possit. Tum lentisci, oleastriq; cacuminum
pondo IIII. & libra mellis una trita permiscēt aquæ con-
gio, quam nocte una sub dio habent, atq; ita faucibus infun-
dunt. Deinde interposita hora macerati crui quatuor libras
obijciunt, aliq; potione prohibent. Hoc per triduum fieri,
dum omnis causa languoris discutatur. Nam si neglecta
erudititas est, & inflatio uentris, & intestinorum maior do-
lor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit,
locoq; stare non patitur, sæpe decumbere, & agitare ca-
put, caudamq; crebrius agere. Manifestum remedium
est proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer
obstringere, uiniq; sextarium cum olei hemina faucibus in-
fundere, atque ita citatum per nulle & quingentos passus
agere. Si dolor permanet, ungulas circumsiccare, & un-
ctâ manu per anum inserta simû extrahere, rursusq; age-
re currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ con-
teruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi
nec medicina processit, myrti syluestris foliorum dua li-
bræ

brae deligantur, totidemq; sextarij calidæ aquæ misti per
nas ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita sub cauda san-
guis emittitur, qui cum satis profuxit, inhibetur papyri li-
gamine. Tum concitate agitur pecus eousq; dum anhelet.
Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus
heminis uini tres uncie passiti alij permiscuntur, & post
eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cepis
decem conteritur, & admisto melle decocto collyria innat-
tuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uentris, &
intestinatorum pecoris. CAP. VII.

Ventris quoq; & intestinatorum dolor sedatur visu nan-
tium, & maxime anatis, quam si conspexerit, cui in-
testinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas
maiore profectu mulos, & equanum genus conspectu suo
sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur tor-
minum uitium, quorum signum est cruenta, & mucosa uen-
tris proluuies. Remedia sunt cupressini quindecim conii, to-
tidemq; gallæ, & utrorumque ponderum uetustissimus
caseus, quibus in unum tursis admiscetur austeri uini qua-
tuor sextarij, qui pari mensura per quatrimum dispensati
dantur: nec desint lentisci, myrtiq; & oleastri cacumina
uiridis. Alius corpus, ac uires carpit, operiq; inutilem red-
dit: quæ cum accident, prohibendus erit bos portione per-
triduum, primoq; die cibo abstinendus. Sed mox cacumina
oleastri, & arundinis, item baccae lentisci, & myrti dan-
de, nec potestas aquæ, nisi quam parcissimo facienda est.
Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani ma-
cerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus se-
xtarijs, atque ita faucibus infundant, eademq; pabula,
ut supra diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas li-

bras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem sextarijs uini austeri, potandum medicamentum præbet, omnique alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum obijciunt. Quod si neque uentris restiterit citata proluius, neque intestinorum, ac uentris dolor, cibosque respuit, & prægrauato capite, si sæpius, quam consueuit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro scindantur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. CAP. VIII.

Solent etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacescita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interposito unius horæ spatio uirides herbae, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neque aliud citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, uel sale, uel cimela defricare fauces, uel eandem partem allio unso, & hallicula linire. Sed hæc his solum fastidium est.

De febre bouum. CAP. IX.

Febrienti boui conuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis coctos brassicæ coliculos triginta ex oleo, & garo saluati more demitti, eamque escam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisci, aut oleæ, uel tenerrimam quantæ frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi potand

potandam. Quæ medicina sub tecto fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manentes lacrymæ, grauatam caput, oculi compressi. fluidum saluus os, longior, & cum quodam impedimento tractus spiritus, interdum & cum gemitu.

De tussi boum. CAP. X.

Recens tussis optimè saluiato farinæ ordeaceæ discutitur. Interdum magis profunt gramina concisa, & his admista fresa faba. Lentæ quoque ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miscentur aquæ calidæ sextarij duo, factaq; sorbitio per cornu infunditur. Veterem tussim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ sextarijs quatuor more saluati datur, ac postea aqua hyssopi per cornu infunditur. Porri etiam succum oleo, uel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radices diligenter lotæ, & cum farre triticeo pinsitæ, ieiunioq; datæ, uetustissimam tussim discutunt. Facit idem pari mensura eruum sine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & saluati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

Suppuratio melius ferro rescinditur, quàm medicamentis. Expressus deinde sinus ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, lamina candenti seuum caprinum, aut bibulum instillatur. Quædam, cum uitiosam partem inusserunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium

adhibeatur. CAP. XII.

Sanguis

Sanguis dimissus in pedes claudicationem affert. quod
 cum accidit, statim ungula inspicitur. tactus autem fer-
 uorem demonstrat: nec bos uitiatam partē uehementius pre-
 mi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruri-
 bus est, fricatione assidua discutitur: uel cum ea nihil pro-
 fuit, scarificatione demitur. At si iam in ungulis est, inter
 duos unguēs cultello leuiter aperies. Postea linamenta sa-
 le, atque aceto imbuta applicantur, ac solea sparteā pes in-
 duitur, maximeq; datur opera, ne in aquam pedē mittat, &
 ut siccē stabuletur. Hic idem sanguis nisi emissus fuerit, sa-
 niem creabit, qui si suppurauerit, tardē procurabitur: ac pri-
 mo ferro circuncisus, & expurgatus, deinde pannis ace-
 to, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia ue-
 tere, & seuo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatem
 perducitur. Si sanguis in inferiore parte unguē est, extre-
 ma pars ipsius unguis ad uiuum refecatur, & ita emitti-
 tur, ac linamentis pes inuolutus sparteā munitur. Mediam
 unguam ab inferiore parte non expedit aperire, nisi eo lo-
 co iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat,
 oleo, & sale genua, poplitesq; & crura confricanda sunt,
 donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouenda
 sunt, & lini semen, aut milium detritū, conspersumq; aqua
 mulsa imponendum: spongię quoq; feruenti aqua imbuta,
 & expresse, atq; melle litę rectē genibus applicantur, ac
 fasciis circundantur. Quod si tumori subest aliquis humor,
 fermentum, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa
 decocta imponitur: & cum maturuerit suppuratio, rescin-
 ditur ferro, eaq; emissa, ut supra docuimus, linamentis cu-
 ratur. Possunt etiam (ut Cornelius Celsus præcipit) lilij
 radix, aut scylla cum sale, uel sanguinalis herba, quam
 πολύγονοι Græci appellant, uel marrubium ferro re-
 clusa

clusa sanare. Ferè autem omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur: uetus uritur, & supra ustrum, buxurum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. CAP. XIII.

Scabies extenuatur trito allio defricto: eodemq; remedio curatur rabiosæ canis, uel lupi morsus, qui tamen & ipse imposito uulnere uetere salsamento, æque bene sanatur. Et ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaq; amurca cum oleo, aqua, aceto incoquantur. Deinde tepè factis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest. Ulceribus gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marrubij cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci à costis non possit. Ea res non aliter accidit, quàm si bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refricit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quæ quoniam perniciose sunt, custodiendum est, ut cum ab opere boues redierint, adhuc æstuentes, anhelantesq; uino aspergatur, & ossæ adipis faucibus eorum inserantur. Quod si prædictum uitium inhæserit, proderit decoquere laurum, & ea calda fouere terga, multoq; oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes apprehendere, & attrahere pellem. Idq; optime fit sub dio sole seruete. Quidam fraces uino, & adipe commiscet, eoque medicamenro post fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. CAP. XIIII. Est

Est etiam illa grauis perniciēs, cū pulmōes exulce-
 rantur: inde tussis, & macies, & ad ultimum phibisis
 inuadit. Quae ne mortem afferant, radix coryli iusta ita,
 ut suprā docuimus, perforatē auriculā inseritur, tum por-
 ri succus instar heminae pari olei mensurae miscetur, &
 cum uini sextario potandus datur diebus compluribus. In-
 terdum & tumore palati cibos respuit, crebrumq; suspi-
 rium facit. & hanc speciem praebet, ut bos in latus pende-
 re uideatur: ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis
 profluat, & exemptum ualuulis eriuuum maeratum, uiri-
 demq; frōdem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur, praebere. Si in opere collum contusum erit, praesentissimum est
 remedium sanguis de aure emissus: aut si id factum nō erit,
 herba, quae uocatur auia, cum sale trita, & imposita. Si cer-
 uix mota, & deiecta est, considerabimus quā in partem
 declinet, & ex diuersa auricula sanguinem detrahemus. Ea
 porrō uena, quae in aure uidetur esse amplissima, sarmento
 prius uerberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello
 soluitur, & postero die iterū ex eodem loco sanguis emit-
 titur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die le-
 uius iniungitur labor, & paulatim ad iusta perducitur.
 Quod si ceruix in neutram partē detecta est, mediāq; intu-
 mit, ex utraque auricula sanguis emititur, qui cū intra
 biduum, cum bos uitium coepit, emissus non est, intumescit
 collum, neruiq; tenduntur, & inde nata durities iugum non
 patitur. Tali uitio comperimus aureū esse medicamentum
 ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, &
 uetere oleo aequis ponderibus compositum, atque inco-
 ctum. Hac compositione sic utendum est, cū disiungitur
 ab opere in ea piscina, ex qua bibit: tumor ceruicis aqua
 madefactus subsiccatur, praedictōq; medicamento defri-
 catur.

eat, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuset, paucis diebus requies ab opere dāda est. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinenda est. Celsus quidem tumenti ceruici herbam, quæ uocatur aua, ut supra dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorū, qui ferè ceruicem infestant, minor molestia est: nam facile operanti lucerna instillatur. Potior tamen ratio est custodiendi, ne nascantur, ne ue colla caluescant, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cum sudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta est: itaq; cum id accidit, ueteri lateri later conteritur, eoq; intrito prius, quàm disiungantur, colla conspergi oportet: deinde cum id siccum erit, subinde oleo imbut.

Ad talum, seu unguam læsam

remedia.

CAP. XV.

SI talum, aut unguam uomer læserit, picem duram, & Axungiam cum sulfure, & lana succida inuolutam candente ferro supra uulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exempta stirpe, si fortè surculum calcauerit, aut acuta testa, uel lapide unguam pertulerit, quæ tamen si altius uulnerata est, latius ferro circūciditur, & ita inuritur, ut supra præcepi: deinde sparteæ calceata per triduum suffuso aceto curatur. Idem si uomer crus sauciarit, marina lactuca, quam Græci τιβύραλλον uocant, admisto sale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde fasce sarmentorum incenso, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere disiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronæ, ac discrimen ipsum, quo diuisa est bouis unguis, uetere axungia defricetur.

Ad

Ad conuulsos armos, & cornua

præfracta

CAP. XVI.

SAepe etiam uel grauitate longioris, uel cum in proscin-
dendo, aut duriori solo, aut obuiæ radici oblectatus con-
uellit armos. Quod cum accidit, e prioribus cruribus san-
guis mittendus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si
læuum, in dextro: si uehementius utrunq; uitiauit, item in
posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis corni-
bus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponun-
tur, ligatisq; per triduum eadem infunduntur. Quarto de-
mum axungia pari pondere cum picce liquida, & cortice
pineo, leuigatoq; imponitur. Et ad ultimum cum iam cic-
atricem ducunt, fuligo infricatur, Solent etiam neglecta ulce-
ra scatere uermibus, qui si mane perfunduntur aqua frigi-
da, rigore contracti decidunt: uel si hac ratione non possunt
eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admisto sale
imponitur: id celerime necat prædicta animalia. Sed expur-
gatis ulceribus, confestim adhibenda sunt linamenta cum pi-
ce, & oleo, uetereq; axungia: & extra uulnera eodem me-
dicamento circumlinienda, ne infestentur à muscis, quæ ubi
ulceribus insederunt, uermes creant.

Ad ictus serpentis, & noxiorum

animalium.

CAP. XVII.

Est etiam mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorum
animalium noxiam uirus: nam & uipera, & cæci-
lia sepe cum in pascua bos improvidè supercubuit, lacesita
onere morsum imprimit. Musq; araneus, quem Græci
σκυτάλην appellant, quamuis exiguis dentibus, non exi-
guam pestem molitur. Venena uiperæ depellit super sca-
rificationem ferro factam herba, quam uocant persona-
tam, trita & cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix
contusa

contusa prodest: uel *symonianum trifolium*, quod inuenitur
 confragosis locis, efficacissimū traditur, odoris grauis, neq;
 absimilis bitumini, & idcirco Græci eā ἀσφάλτιον appel-
 lant, nostri autē propter figurā uocant acutū trifoliū: nam
 longis, & hirsutis folijs uiret, caulemq; robustiorem facit,
 quam pratense. Huius herbæ succus uino mistus infunditur
 faucibus, atque ipsa folio, cum sale trita malagmatis more,
 scarificationi intenditur: uel si hanc herbam uiridem tem-
 pus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cum uiuo
 dantur potanda, radicesq; cum suo caule tritæ, & farina,
 & sale cōmistæ ex aqua mulsæ scarificationi superponun-
 tur. Est etiam præsens remedium, si conteras fraxini tene-
 ra cacumina quinq; librarum cum totidem uini, & duobus
 sextarijs olei, expressumq; succum faucibus infundas. Itemq;
 cacumina eiusdem arboris cum sale trita læsæ parti super-
 ponas. Cæciliæ morsus tumorem, suppurationemq; molitur.
 Idem facit etiam muris aranei. Sed illius sanatur noxa subu-
 la ænea, si locum læsum compungas, cretāq; cimolia ex ace-
 to linas. Mus perniciem, quam intulit, suo corpore luit: nam
 animal ipsum oleo mersum necatur, & cum imputruit, con-
 teritur, eoq; medicamine morsus muris aranei linitur. Vel
 si id non adest, humorq; ostendit iniuriam dentium, cumi-
 num conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, &
 axungię, ut lentorē malagmatis habeat. Id impositum per-
 niciem commouet. Vel si antequam tumor discutiat, in
 suppurationem conuertitur, optimum est ignea lamina con-
 uersionem rescere, & quicquid uitiosi est, inurere, atque
 ita liquida pice cum oleo linire: solet etiam ipsum animal
 uiuum creta figulari circundari: quæ cum siccata est, collo-
 boum suspenditur: ea res innoxium pecus à morsu muris
 aranei præbet. Oculorū uitia plerunq; melle sanantur: nam

siue intunuerūt, aqua mulsā triticæ farinae conspergitur, & imponitur, siue album in oculo est, montanus sal, Hispanus, uel Ammoniacus, uel etiam Cappadocus minutè tritus, & immistus melli uitium extenuat: facit idem trita sepiæ testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quam Græci *σὶλᾶ* uocant, uulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat: huius quantocunq; ponderi decem partes salis ammoniaci adiiciuntur, eaq; pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix contusa, & cum oleo lentisci inuncta uitium expurgat: epiphoram super primit polenta conspersa mulsā aqua, & in supercilia, genasq; imposita, pastinacæq; agrestis semina, & succus armoracæ, cum melle conlinita oculorum sedant dolorem: sed quotiescunq; mel, aliusue succus remedijs adhibetur, circumliniendus erit oculus pice liquida cum oleo, ne à muscis infestetur: nam & ad dulcedinem mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.

Remedia ad haustā hirudinem. CAP. XVIII.

Magnam etiam perniciem sepe affert hirudo hausta cum aqua: ea adhærens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo transitum cibis præcludit: si tam difficili loco est, ut manu detrahi non possit, fistulam, uel arundinem inferito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decedit. Potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert, isq; nidor depellit hærentem: si tamen uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: has medicinas quamuis bubus adhiberi præceperimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

De machina faciendâ, qua clausa,

iumenta curentur.

CAP. XIX.

Sed & machina fabricanda est, qua clausa iumenta, bovesq; curentur, ut & propior accessus ad pecudē medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machine forma; reborēs axibus compingitur solum, quod habet in longitudinē pedes nouem, & in latitudinē pars prior dupondū semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septem pedū stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur: ij autē in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesq; trāsuersis sex temonibus quasi uacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, quæ latior est, uelut in caueâ quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autē duobus statuminibus imponitur firmū iugū, ad quod iumenta capistrantur, uel boum cornua religantur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæteri corpus laqueatū & distentū temonibus obligatur, sicq; immotum animal medentis arbitrio est expositū: hæc ipsa machina cōmunis erit omnium maiorum quadrupedum.

De tauri forma.

CAP. XX.

Quoniam de bubus satis præcepimus, opportunè de tauris, uaccisq; dicemus. Tauros maximè membris amplissimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera ferè eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neque enim alio distat bonus taurus à castro, nisi quòd huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & in uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulò substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas foeminas habilis sit.

De forma uaccæ.

CAP. XXI.

VAccæ quoque probantur altissima forma, longæq; maximis uteris, frontibus latissimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenustis & leuibus, & nigrantibus, pilosis auribus, compressis malis, palearibus, & caudis amplissimis, unguulis modicis, & modicis cruribus: cætera quoque serè eadem in foeminis, quæ & maribus desiderantur, & præcipue ut sint nouellæ, quoniam, cum excesserint annos decem, foetibus inutiles sunt. Rursus minores bimis iniri non oportet. Si antè tamen conceperint, partum earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, postea multra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

Sed & curandum est omnibus annis in hoc æquè, atq; sin reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetustæ, quæ gignere desierunt, summouenda sunt, & utiq; tauræ, quæ locum secundarum occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuueni propter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi armentum maritima, & aprica hyberna desiderat: æstate, opacissima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana pascua; nam melius nemoribus herbidis, & fructetis, & carectis, quàm lapidiosis locis durantur ungule: nec tam fluuios, riuosq; desiderant, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ serè frigidior est, partum abigit, & cœlestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca est, ideoq; facile sub dio hybernat.

De cõseptis, & stabulis faciendis. CAP. XXIII.

Sed laxo spatio cõsepta facienda sunt, ne in angustijs cõseptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris

tioris ictus effugiat: stabula sunt optima saxo, aut glarea strata, non incommoda tamen etiam sabulosa: illa, quod imbres respuant: hæc, quod celeriter sorbeant, transmittantq; sed utraq; deuexa sint, ut humorem effundant, spectentq; ad meridiem, ut facile siccentur, & frigidis uetis non sint obnoxia. Leuis autem cura pascui est: nam ut latior herba consurgat, ferè ultimo tempore æstatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & sentibus ustis fruticem surrecturum in altitudinem compescit: ipsis uero corporibus affert salubritatem iuxta conceptum saxi, & canalibus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cum pastorali signo quasi receptui canitur: nam id quoq; semper crepusculo fieri debet, ut ad sonum buccinæ pecus, si quod in syluis substituerit, septa repetere consuecat: sic enim recognosci grex poterit, numerusq; censeri, si ueluti ex militari disciplina intra stabularij castra manserint: sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberosq; egressus, reditusq; habent, nec reuocantur, nisi ad coitus foeminarum.

Quæ ætas idonea ad admissuram. CAP. XXIII.

EX his qui quadrimis minores sunt, maioresq; quam duodecim annorum, prohibentur admissura: illi quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habent idonei: hi, quia senio sunt effecti. Mense Iulio foeminae maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem mensibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magistri, sed sua sponte marem patiuntur. Atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt desideria, quoniam nimitate uerni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuunt: quod si aut foemina recusat, aut non appetit taurus, eadem ra-

tionē, qua fastidientibus equis mox precipiemus. Elicitur cupiditas, odore genitalium adnato naribus. Sed & pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur foeminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijciatur, quò fortius incant, unumq; marem quindecim uaccis sufficere abunde est: qui ubi iuuentam superuenit, certis signis comprehendere licet, quem sexum generauerit, quoniam si parte dextra defluit, marem seminaisse manifestum est, si leua foeminam: id tamen uerum esse non aliter apparet, quam ubi post unum coitum forda non admittit tauram: quod & ipsam raro accidit. Nam quamuis plena foetu non expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimùm pollent blanda uoluptatis illecebræ. Sed non dubium est, ubi pabuli sit letitia, posse omnibus annis partum educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod maxime in operarijs fieri placet, ut & utuli annui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & ueri grauentur onere, quæ cum partum edidit, nisi cibus facta est, quamuis bonaATRIX labore fatigata nato subtrahit alimentum. Itaq; & foete cythisus: uiridis & torrefactum ordeum, maceratumq; cruuū prebetur, uel tenero olere commisto, torrido, molitoq; malio, & per unã noctem lacte macerato saluiatur: melius etiã in hos usus altina uaccæ probantur, quas eius regionis inceleceuas appellant: ea sunt humilis stature, lactis abundantes, propter quod remotis carum focibus, generosum pecus alienis educatur uberibus: uel si hoc presidium non adest, faba fresa, & uinũ reddere tolerat, idq; precipue in magnis gregibus fieri oportet.

Remedia ad lumbricos uitulorũ. CAP. XXXV.

Solent autem uitulis nocere lumbrici, qui fere nascuntur cruditatibus. Itaq; moderantiam est, ut bene concoquant

coquant: aut si iam tali uitio laborant, lupini semicrudi con-
teruntur, & offe saluiati more faucibus ingeruntur: potest
etiam cum arida fico, & eruo contereri herba santonica, &
formata in offam, sicut saluiatum demitti: facit idem axun-
gie pars una tribus partibus hyssopi permista. Marrubij
quoq; succus, & porri ualet eiusmodi necare animalia.

De castrandis uitulis.

CAP. XXVI.

CAstrare uitulos Mago censet, dum adhuc teneri sunt,
quoq; id ferro facere, sed fissa ferula comprimere testi-
culos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus ca-
strationum putat, quod adhibetur etati teneræ sine uulne-
re. Nam ubi iam induruit, melius bimus, quam ammiculus ca-
stratur. Idq; facere uel autumno Luna decrescente præci-
piunt, uuluumq; ad machinã deligare: deinde prius, quam fer-
rum admoucas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti for-
cipibus) apprehendere testium neruos, quos Græci νεμῶνες
ab eo appellant, quod ex illis genitales partes depen-
dent, quibus comprehensis, statim testes ferro rescicare, &
expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens
predictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptio-
ne sanguinis periclitatur iuuenus, nec in totum effœmina-
tur adempta omni uirilitate, formaq; seruata maris, gene-
randi uim deposuit, quam tamen ipsam non protinus amit-
tit. Nam si patiaris eum à recenti curatione fœminã inire,
constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendum,
ne profluuio sanguinis intereat: uerũ uulnera eius sarmen-
titio cinere cum argenti spuma linenda sunt, abstincendusq;
eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequenti triduo
uelut eger cacuminibus arborum, & desecto uiridi pabulo
oblectandus, prohibendusq; multa potione. Placet etiam
pice liquida, & cinere, cum exiguo oleo ulcera ipsa post

triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muscis infestentur. Haftenus de bubus dixisse abunde est.

De equis.

CAP. XXVII.

Quibus cordi est educatio generis equini, maxime conuenit providere autorem industrium, & pabidi copiam, quæ utraque uel mediocria possunt alijs pecoribus adhiberi. summam sedulitatem, & largam satietatem desiderat equinum pecus. quod ipsum tripartitò diuiditur. est enim generosa materies, quæ circo, sacrisq; certaminibus equos præbet. est mularis, quæ pretio foetus sui comparatur generoso. est & uulgaris, quæ mediocres foeminas, maresq; progenerat: ut quæq; est præstantior, ita ubere campo pascitur. Gregibus autem spatiosa, & palustria, necnon montana pascua eligenda sunt, rigua nec unquam siccanea, uacua uel magis, quam stirpibus impedita, frequenter molibus potius quam proceris herbis abundantia. Vulgaribus equis passim maribus, ac foeminis pasci permittitur, nec admissuræ certa tempora seruantur. Generosis circa uernum æquinoctium mares iungentur, ut eodem tēpore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis cāpis post anni messem paruo cum labore foetum educent. nam mense duodecimo partum edunt. Maxime itaq; curandum est prædicto tempore anni, ut tam foeminis, quam admissarijs desiderantibus coëundi fiat potestas, quoniã id præcipue armentum si prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum est nomen *ἰππόμακας*, quòd equinæ cupidini similem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrèt ardore coëundi foemine, ut etiam si marè non habeant, assidua, & nimia cupiditate figurantes sibi ipse uenerem (cohortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
 Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
 Illas ducit amor trans Gargara, transq; sonantem
 Ascanium superant montes, & flumina tranant,
 Continuoq; auidis ubi subdita flamma medullis,
 Vere magis, quia uere calor redit ossibus, illæ
 Ore omnes uerse in Zephyrum stant rupibus altis,
 Exceptantq; leueis auræ, & sæpe sine ullis
 Coniugijs uento grauidæ (mirabile dictu)
 Saxa per scopulos, & depressas conualles
 Diffugiunt, non Eure tuos, neq; solis ad ortus
 In Boream, Caurumq; aut uide nigerrimus Auster
 Nascitur, & pluuio contristat frigore cœlum.

Cum sit notissimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui
 procurrit in occidentem iuxta oceanam, frequenter equas
 sine coitu uentrem pertulisse, foetumq; educasse, qui tamen
 inutilis est, quòd triennio prius quam adolescat, morte
 absuntur. Quare, ut dixi, dabimus operam, ne circa æqui-
 noctium uernum equæ desyderijs naturalibus angantur.
 Equos autem pretiosos reliquo tempore anni remoue-
 re oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant: aut si id
 facere prohibeantur, cupidine sollicitati noxam contrahant.
 itaque uel in longinqua pascua marem placet ablegari, uel
 ad præsepia contineri, eoq; tempore, quo uocatur à fœ-
 minis, roborandus est largo cibo, & ap propinquante uere
 ordeo, eruoq; saginandus, ut ueneri supersit, quantoq; for-
 tior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi. Qui-
 dam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admissarium
 saginare, ut hac sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat.
 ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rursus plu-

res quàm uiginti, unus debet implere, isq; admissur.e potest
 trimus adhiberi, & usq; ad annos uiginti plerunq; idoneus
 esse. Quòd si admissarius incers in uencrem est, odore præsfi
 catur deterfis spongia fœmin.e locis, & admotà naribus
 equi. Rursus si equa marem non patitur, detrita scylla na
 turalia eius linuntur, qu.e res accendit libidinem, nonnun
 quam ignobilis quoque uulgaris elicit cupidinem coeundi.
 Nam ubi admotus ferè tentauit obsequium, fœmina abdu
 citur, & iam patientiori generosior equus imponitur, inde
 maior prægnañtib; adhibenda cura est, largoq; pascuo
 firmande. Quòd si frigore hyemis herbe defecerint, tectis
 contineantur, ac neq; opere, neq; cursu exerceantur, neque
 frigori cõmittantur, nec in angusto, clauso'ue, ne aliæ alia
 rum conceptus elidant, nam hæc omnia incommoda scetum
 abigunt. quod tamen si aut partu, aut abortu equa labora
 uit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permista,
 dataq; per cornu. Sin autem prospere cecidit, minime manu
 contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuissimò con
 tactu. tantum cura adhibebitur, ut & amplo, & calido lo
 co cum matre uersetur, ne aut frigus adhuc infirmo no
 ceat, aut mater in angustijs, cum obterat. Paulatim dein
 de producendus erit, prouidendumq; ne stercore ungulas
 adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem pascua, in qui
 bus mater est, dimittendus, ne desyderio partus sui labor
 ret equa. Nam id præcipue genus pecudis amore natorum,
 nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari fœmin.e solenne
 est omnibus annis parere, generosam conuenit alternis
 continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus cer
 tamunum præparetur.

De ætate admissarij, & quis pullus

generetur.

CAP. XXVIII.

Marem.

Marem putant minorem trimo nō esse idoneū admis-
suræ, posse uerò usq; ad uigesimum annum proge-
nerare, foeminam bimam recte concipere, ut post tertium an-
num enixa foetū educet, eamq; post decimū non esse utilē,
quod ex annosa matre tarda sit, atq; iners proles, quæ
siue ut foemina, siue ut masculus cōcipiatur, nostri arbitrij
fore Democritus affirmat, qui præcipit, ut cū progenera-
ri marem uelimus, sinistrū testiculum admissarij lineo fu-
niculo, alio uē quolibet obligemus, eum foeminam, dextrū
idemq; in omnibus penē pecudibus faciendum censet.

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

Cum uerò natus est pullus, confestim licet indolem æ-
stimare, si hilaris, si intrepidus, si neq; conspectu, no-
uēq; rei auditu terretur, si ante gregem procurrat, si lasci-
ua, & alacritate interdū & cursu certās æquales exupe-
rat, si fossam sine cunctatione transiit, pontem, flumenq;
transcendit. Hæc erunt honesti animi documēta. Corporis
uerò forma cōstabit exiguo capite, nigris oculis, naribus
apertis, breuiibus auriculis, & arrectis, ceruice molli, lataq;
nec longa, densa iuba, & per dextrā partē profusa, lato,
& musculorū toris numeroso pectore, gradibus armis, &
rectis lateribus inflexis, spina duplici, uētre substrieto, te-
stibus paribus, exiguis, latis lumbis & subsidētibus, cau-
da longa, & setosa, crissaq;, æqualibus, atq; altis, rectisq;
cruribus, tereti genu, paruog;, neq; introrsus spectanti, ro-
tundis clunibus, feminibus torosis, ac numerosis, duris un-
gulis, & altis, & concauis, rotundisq;, quibus coronæ me-
diocres superpositæ sunt: sic uniuersim corpus cōpositum,
ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoq; agile, &
ex longo, quātum figura permittit, rotundū. Mores autem
laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi.

Nam

Nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborū patientissimi. equus bimus ad usum domesticū rectè domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & sex mensium est, medij dentes superiores, & inferiores cadunt: cum quartum agit annum, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra sextum deinde annum, molares superiores cadunt. Sexto anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec postea quot annorum sit, manifestò cõprehendi potest. Decimo tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animum, & mores, corpusq; & ætatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curam rectè, & minus ualentium demonstrare.

De cura, & medicina equorum. C A P. X X X.

SI sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quam ordeo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo surfuribus, dum consuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quam hominum defricanda sunt: ac sepe plus prodest pressa manu subegisse terga, quam si longissimi cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum seruare: quod utrunq; custodimus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquã, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq; fuerit, ut stabulentur sicco loco: ne humore madescant ungulæ: quod faciliè cuitabimus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde emundata fuerit humus, & paleæ superiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt lassitudine, & estu,

æstu, nonnunquã & frigore, & cùm suo tempore urinam non fecerint: uel si sudât, & à concitatione confestim biberint: uel si cùm diu steterint, subito ad cursum extimulata sunt. Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino mista infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq; , & spina tepenti adipe uel uino liniuntur: si urinam non facit, eadem serè remedia sunt nã oleũ immistũ uino super ilia, & renes infunditur, & si hoc parum profuit, melle decocto, & sale collyrium tenue inditur foramini, quò meat urina, uel musca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriũ inseritur naturalibus. Hæc eadẽ remedia adhibentur, si urina genitalia deusserit. Capitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluunt, auresq; flaccidæ, & ceruix cum capite aggrauata, & in terram summissa. Tũ rescinditur uena, quæ sub oculo est, & os calda fouetur, ciboq; abstinetur primo die. In postero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus scœnum uel molle stramentum substernitur, crepusculoq; aqua iterum datur, parumq; ordei cum uiciæ libris 11. s. ut per exigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxillæ dolent, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricandæ sunt, eademq; medicina tumẽtibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinẽ demiserit, medio serè in utroq; crure uenæ soluãtur, & thuris polline cũ eo, qui profluit, sanguine immisto, armũ linantur, & ne plus iusto exinaniatur, stercus ipsius iumentis fluentibus uenis ad motum fascijs obligetur. Postero quoq; die ex ipsã sanguis detrahatur, eodẽq; modo curetur, ordeoq; abstineatur exiguo scœno dato. Postri die deinde usque in diem sextum porri succus instar trium cyathorũ mistus cũ olei hemina faucibus per cornu infundatur. Post sextum diẽ lentẽ ingredi cogatur, & cum am-
bula

bulauerit, in piscinā demitti eū cōueniet, ita ut natet: sic paulatim firmioribus cibus adiutus ad ista perducitur. At si bilis molesta iumento est, uenter intumescit, nec emittit uētos. Manus uētra inseritur aluo, & obsecsi naturales exitus adaperiuntur, exemptosq; stercore posita cuncta bubula & herba pedicularis cū sale trita, & decocta mellis miscetur, atq; ita facta collyria subiiciuntur, quæ uētrē mouēt, bilemq; omnē deducūt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantē cū hemina uini faucibus infundūt, & amūliquida picē oblinūt. Alij marina aqua lauant aluū, alij recenti muria. Solent etiam uermes quasi lumbrici nocere intestinis, quorū signa sunt, si iumēta cum dolore crebro uoluntatur, si admouēt caput utero, si caudā sepius iactant. Præfens medicina est, ita ut supra scriptū est, inferere manum, & finum eximere: deinde aluū marina aqua, uel muria dura lauare, postea radicē capparis tritā cū sestario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tussim.

CAP. XXXI.

Omni autem imbecillo pecori altè substernendum est, quò mollius cubet. Recens tussis celeriter sanatur, pinsita lente, & à ualuulis separata, minuteq; molita. Quæ cum ita facta sunt, sestarius aquæ calidæ in eandem mensuram lentis misectur, & faucibus infunditur, simulisq; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur egrotum pecus. Velus autem tussis discutitur porri succo trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuso, iisdemq; ut supra monuimus, cibus præbitis. Impetigines, & quicquid scabies occupat, aceto & alumine desfricantur. Nonnunquam, si hæc permanent, paribus ponderibus permistis nitro, & scisso alumine, eum aceto linuntur. Papulæ feruentissimo sole usq; cōstrigi

strigile raduntur, quoad eliciatur sanguis: tum ex æquo
 miscentur radices agrestis herbae, sulfurq;, & pix liquida
 cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & scabiem. CAP. XXXII.

Intertrigo bis in die subluitur aqua calida. Mox deco-
 cto, ac trito sale cum adipe defricatur, dum sanici uis
 emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi est, nisi celeri-
 ter succurritur: quæ, si leuis est, inter initia candenti sub so-
 le uel cædria, uel olco lentisci linuntur, uel urticae semine, &
 oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus salitus
 thymus remittit. Præcipue tamen huic noxæ salutaris est
 adeps marini uituli: sed si iam inueterauerit, uehementiori-
 bus opus est remedijs, propter quod bitumen, & sulfur, &
 ueratrum pici liquidæ, axungiaeq; ueteri cõmista pari pon-
 dere incoquantur, atque ea compositione curantur, ita ut
 prius scabies ferro crassa, perluatur urina. Sæpe etiam scal-
 pello usque ad uiuum resecare, & amputare scabiem pro-
 fuit, atque ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo,
 quæ expurgant, & replent uulnera æquæ: quæ cum exple-
 ta sunt, ut celerius cicatricem, & pilum ducant, maxime
 proderit fuligo ex ahenis ulceri infricata.

Ad muscas, & oculorum
 dolores. CAP. XXXIII.

Muscas quoq; uulnera infestantes summouebimus pi-
 ce, & oleo, uel unguine mastis, & infusis, cætera
 erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna sali-
 ua, & sale defricatæ extenuantur: uel cũ fissili sale trita se-
 pie testa, uel semine agrestis pastinacæ punito, & per lin-
 teum super oculos expresso. Omnisq; dolor oculorum inun-
 ctione succi plantaginis, eum melle attico, uel si id non
 est, utique thymino celeriter leuatur: nonnunquam etiam

per

per nares profluuium sanguinis periculum attulit. Idq; repressum est infuso naribus uiridis coriandri succo.

Ad fastidia ciborum, & labem pestiferam remedia. CAP. XXXIII.

Interdum & fastidio ciborum languescit pecus. Eius remedium est genus seminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini sextario, atque ita faucibus infunduntur. Et nausea discutitur, etiam si caput allij tritum cum uini hemina sæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lumina, quam frigido ferramento reseratur, & expressa postea linamentis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur, quod cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares infundere utile est, si minoris formæ sunt: nam si maioris, etiam congios. Ea res omnem pituitam per nares elicit & pcedem expurgat.

De equarum rabie. CAP. XXXV.

Rara quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut cum in aqua imaginem suam uiderint, amore inani capiuntur. Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius uesaniæ signa sunt, cum per pascua ueluti extimulatæ concursant, subinde ut circumspicientes requirere, ac desiderare aliquid uideantur. Mentis error discutitur, si deducas ad aquam. Tum demum speculatæ deformitatem suam, pristinæ imaginis abolent memoriam. Hæc de uniuerso equarum genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipienda sunt ijs, quibus mularum greges curæ est submittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

In educando genere mularum antiquissimū est diligenter exquirere, atque explorare parentem futuræ prolis sexum

foeminam, & marem: quorum si alter non est idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousq; amplissimæ, atque pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat, ac perferat, & ad foetum non solum corporis bona, sed & ingenij conferat: nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolefcunt, ut quæ per actio anno mense ter-tiodesimo uix eduntur, natisq; inheret plus socordiae paterne, quam uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in usus minore cura reperiuntur, ita maior est labor eligendi maris, quoniam sepe iudicium probantis frustretur experimentum. Multi admissarij specie tenus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant. Nam siue parui corporis foeminas fingat, siue etiam speciosi, plures mares, quam foeminas, redditum patrisfamiliae minuunt. At quidam contempti ab aspectu, preciosissimorum seminum feraces sunt, nonnunquam aliqui generositatem suam natis exhibent, sed hebetes uoluptate, rarissime sollicitantur ad uencrem. Huiscemodi mari sensum magistri subadmouere debent generis eiusdem foeminam, quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu eblanditus est, uelut incensus, & obcaecatus cupidine, subtracta, quam petierat, fastidite imponatur equæ.

Ad temperandum sæuitiam admissarij in
libidinem furentis. CAP. XXXVII.

Est & alterum genus admissarij furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & sepe uinculis abruptis grauidas inquietat, &

cum admittitur, ceruicibus, dorsisq; foeminarum imprimit
 morsus: quod ne faciat, paulisper ad molam uinctus amo-
 ris seuiitiam labore temperat, & sic ueneri modestior ad-
 mittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam clemen-
 tioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopi-
 tum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atque
 excitari, uegetioremq; factum marem foeminae iniungi, ut
 tacita quadam ui semina ipsa principijs agilioribus figuren-
 tur. Mula autem non solum ex equa, & asino, sed ex asina,
 & equo, itemq; onagro & equa generatur. Quidam ue-
 rò non dissimulandi autores, ut Marcus Varro, & ante
 eum Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum fetus
 regionibus Africæ adeò non prodigiosos haberi, ut tam
 familiares sint incolis partus carū, quàm sint nobis equa-
 rum. Neque tamen ullum est in hoc pecore, aut animo,
 aut forma præstantius, quàm quod seminabit asinus: quan-
 quam possit huic aliquatenus comparari, quod progene-
 rat onager, nisi & indomitum, & seruitio contumax syl-
 uestri more, strigosum patris præferat habitum. Itaque
 eiusmodi admissarius nepotibus magis, quàm filiis utilior
 est: nam ubi asina, ex onagro natus admittitur equæ, per
 gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam
 formam, & modestiam, fortitudinem, celeritatemq; auitiam
 refert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quam-
 uis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri
 per omnia magis similes sunt. Itaque commodissimum est
 asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut di-
 xi) species experimento est speciosior. Veruntamen ab
 aspectu non aliter probari debet, quàm ut sit amplissimi cor-
 poris, ceruice ualida, robustis ac latis costis, pectore muscu-
 loso, & uasto, seminibus lacertosis, cruribus cõpactis, colo-
 ris ni

ris nigri, uel maculosi : non murinus cum sit in asino uulgaris, tum etiam non optime respondet in mula : neque nos uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualem probamus, conspicimus. Nam quemadmodum ariciū, quæ sunt in linguis, & palatis maculae, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur : ita si discolors pilos asinus in palpebris, aut auribus gerit, sobolem quoque frequenter facit diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentissime in admissario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit: nam interdum etiam citra prædicta signa dissimiles sui mulas fingit : quod accidere non aliter reor, quam ut auitus color primordij seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualē descripsi asellum, cum est à partu statim genitus, oportet matri statim subtrahi, & ignorantia equæ subijci. Ea optime tenebris fallitur : nam obscuro loco partu eius admoto, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus insueuit equa, semper postea destinanti præbet ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere condiscit. Interdum etiã, quamuis materno lacte sit educatus, potest à tenero conuersatus equis familiariter earū cōsuetudinem appetere. Sed non oportet minore, quam trimū admitti. Atq; id ipsum si concedatur, uere fieri cōueniet, cum & defecto uiridi pabulo, & largo ordeo firmandus, nonnunquã etiam saluãdus erit. Nec tamen teneræ foeminae cōmittetur: nam nisi prius ea marem cognouit, adsilientē admissarium calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam cæteris equis reddit inimicū. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus admouetur, qui sollicitet obsequia foeminae : neq; is tamen ini-re sinitur. Sed, si iam est equa ueneris patiens, cōsestim ab-actio uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus (machinam uocant rustici) qui duos parietes ad-

uerso cliuulo in ædificatos habet, & angusto interuallo sic inter se distates, ne foemina colluctari, aut admissario ascendenti auertere se possit. Aditus est ex utraque parte, sed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capi strata imo cliuo constituitur equa, ut & prona melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex asino cõceptum edidit, partum sequenti anno uacua nutrit, id enim uilius est, quàm quod quidam faciunt: ut & foetam nihilo minus admissio equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret, sitq; postea longis uineribus habilis: nam clitelis aptior mulus: illa quidem agilior: sed uterque sexus & uiam rectè graditur, & terram commode profcindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret, aut campus graui gleba robora bouum deposcat.

De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

Medicinas huius pecoris plerunque iam in alijs generibus edocui: propria tamen quedam uitia mularum non omittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti mula cruda brassica datur. Suspiriosæ sanguis detrahatur, & cum sextario uini atque olei thuris semuncia, marrubij succus instar hemine mistus infunditur. Suffraginosæ ordeacea farina imponitur, mox suppuratio ferro reclusa linamenti curatur: uel gari optimi sextarius cum libra olei per narem sinistram demittitur. Admusceturq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor separatis uitellis. Femina secari, & interdum inuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel si est herba, quam ueratrum uocant rustici, pro pabulo cedit. Est ὄσπυρα, cuius semen detritum, & cum uino datum prædi

prædicto uitio medetur. Macies & languor submouetur
 sepius data potione, quæ recipit semunciam triti surfuris,
 ouumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc
 tria uino admiscuntur, atque ita faucibus infunduntur. Sed
 & tussi, doloriq; uentris eadem ista æque medentur. Ad
 maciem nulla res tantum, quantum medica potest: ea herba
 uiridis nec tardè tamen arida scæni uice saginat iumentaz
 uerum modicè danda, ne nimio sanguine stranguletur pe-
 cus. Lassæ, & æstuantî mulæ adeps in fauces demittitur,
 merumq; in os suffunditur. Cætera exequemur in mulis,
 sicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ
 curam bouum, equarumq; continent.

L. IVN. MODERA-

TI COLVMELLÆ

DE RE RVSTICA

LIB. VII.

De asello.

CAP. I.

DE MINORE pecore dicturus P.
 Siluine principium tenebit minor Arca-
 diæ, uilis hic, uulgarisq; asellus, cuius ple-
 riq; rusticarum rerum autores in emen-
 dis, tuendisq; iumētis præcipuam ratio-
 nem uolunt esse, nec iniuria. Nam etiã eo rure, quod pascuo
 caret, contineri potest exiguo, & qualicumque pabulo con-
 tentus. Quippe uel folijs, spinisq; uel perticis salignis ali-
 tur, uel obiecto fæscæ sarmentorum. Paleis uerò, quibus pe-
 nē omnes regiones abundant, etiam gliscit. Tum impru-
 dentis custodis negligentiam fortissime sustinet: plagarum,
 & penuriæ tolerantissimus: propter quæ tardius deficit,

quàm ullum aliud armentum. Nam labores & famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutelae plurima, & necessaria opera supra portionem respondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, tota; Libye sit, leuibus aratris proscindat, & non nimio pōdere uehicularum trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus Poëta memorat,

—Tardi costas agitator aselli

Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens

Incussum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè solentis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime necessarium desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorso commodè potest. Qualis autem species eius uel cura probatissima sit, superiore libro, cum de precioso præcipere-
retur, satis dictum est.

De Ouibus emendis tuendisq;. CAP. II.

Post maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima fit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipue nos contra frigoris uolentiam protegit, corporibusq; nostris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam casei, lactisq; abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis, & numerosis dapibus exornat. Quibusdam uerò nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq; plurimi γὰρ ἀνατολάει dicuntur. Igitur id pecus, quamuis mollissimum sit, ut ait prudentissimè Celsus, ualetudinis tutissimæ est, minimèq; pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota ruris disciplina

plina Vergilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis, & campestris situs proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: syluestris & montosus exiguas: pratis, planisq; noualibus tectum pecus commodissime pascitur. Idq; non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij milefias, calabras, appulasq; nostri existimabant, earumq; optimas tarentinas. Nunc gallicæ pretiosiores habentur, earumq; præcipuè altimates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilissimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiam suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus, quos præbent in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos uocat *ἔγυθῆος*. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere. Nam cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ niri coloris syluestres, ac feri arietes, sicut aliæ bestiae munerarijs deportarentur, M. Columella patrius meus acris uir ingenij, atque illustris agricola quosdam merceatus in agros transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipsi tarentinis ouibus impositi, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem, paternum & autum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunque speciem, quæ fuerit in bestijs, per nepotum gradus mitigata feritate, redijse. Ad propositum reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum. Sed in utroque uel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis

gregibus ferè illa, si candor lanæ maximè placet. nunquam cãdidissimos mares legeris, quoniã ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythro uel pullo nõquã generatur albus.

De arietibus eligendis.

CAP. III.

ITaq; non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere candido uestitur, sed etiam si palatum, atq; lingua concolor lanæ est. Nam cum hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt, pulla uel etiã uaria nascitur proles. idq; inter cætera eximie talibus numeris significauit idem, qui supra:

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,

Nigra subest udo tantum cui lingua palato,

Rijce, ne maculis infuscet uellera pullis

Nascentum. — Vna eademq; ratio est in erythreis,

& nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoq; minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerunque natis inheret. Habitus autem maximè probatur, cum est altus, atq; procerus, uentre promisso, atque lanato, cauda longissima, densiq; uelleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius, quàm surrecta, & patula cornua. quibusdam tamen regionibus, ubi cæli status uuidus, uentosusq; est, capros & arietes optauerimus uel amplissimis cornibus, quòd ea porrecta, altaq; maximam partem capitis à tempestate defendant. Itaque si plerunq; est atrocior hyems, hoc genus eligemus, si clementior, mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quòd cum sentiat se uelut quoddam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam

procur

procurrit, & fit in foeminas quoq; procacior. Nam riualem (quamuis solus admissura non sufficit) uiolentiſſime perſequitur. Nec ab alio tempeſtiuum patitur iniri gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem, cum ſe tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixam promptus eſt, & in uenere minor. Itaque capri, uel arietis petulei ſeuitiam paſtores hac aſtutia repellunt, menſurae pedalis robuſtam tabulam conſigunt aculeis, & aduerſam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cum ſtimulatum ſuo icſtu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus autem Syracuſanus, qui pecudum medicinas diligentiffime conſcripſit, affirmat pugnacè arietem mulgari terebra ſecundum auricularas foratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadra pedis ætas ad progemerandum optima eſt trima: nec tamen inhabilis uſq; in annos octo. Foemina poſt bimatu maritari debet. Iuuenisq; habetur quinquennis fatiſcit poſt annum ſepimum. igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonſas: uariam, & canam comam improbabis, quòd ſit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam uaſti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec aſperi, lanofi, & ampli uteri: nam uitandus eſt glaber, & exiguus. Atque hæc ferè communia ſunt in comparandis ouibus. Illa etiam tuendis: humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut ſimul hyeme calida ſint, nec anguſtiæ foetus oblidant. ea poni debent contra medium diem: nanq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus ueſtiſſimum, frigoris tamen impatientiffimum eſt, nec minus æſtium uaporis. itaque cohors clauſa ſublimi macerie præponi ueſtibulo debet, ut ſit in eam tutus exitus æſtiuandi. deturq; opera, nequis humor ſubſiſtat, ut ſemper quam aridiſſimis filicibus, uel culmis

stabula constrata sint, quo purius, & mollius incubent fœ-
 *caula te. Sint *quala mundissima, ne qua earum ualetudo, que
 præcipue custodienda est, infestetur uligine. Omni autem
 pecudi larga præbenda sunt alimenta. Nam uel exiguus nu-
 merus, cum pabulo satiatur, plus domino reddit, quam ma-
 ximus grex, si senserit penuriam: sequeris autem noualia
 non solum herbida, sed que plerunq; uidua sunt spinis, ut
 murq; sæpius autoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium curæ est, primum aspera sylua,

Lappæq; tribuliq; absint. —

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum ton-
 sis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora ue-
 pres: tum etiam quotidie minuitur lana, que quanto pro-
 lixior in pecore concrescit, tanto magis obnoxia est rubis,
 quibus uelut hamis inuncata à pascentium tergoribus auel-
 litur: molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur, amit-
 tit, atque id non paruo sumptu reparatur: inter autores
 ferè constat primum esse admissuræ tempus uernum pari-
 libus, si sit ouis matura: sin uerò fœta circa Iulium men-
 sem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem uinde-
 mia, fructum deinde uincaticum fœtura pecoris excipiat,
 & totius autumnii pabulo satiatus agnus ante mœsti-
 tiam frigorum, atque hyemis ieiunium confirmetur. Nam
 melior est autumnalis uerno, sicut ait uerissime Celsus,
 quia magis ad rem pertinet, ut ante æstiuum quam hyper-
 num solstitium conualescat: solusq; ex omnibus animali-
 bus bruma commodè nascitur: ac si res exigit, ut plurimi ma-
 res progenerandi sint, Aristoteles uir callidissimus rerum
 naturæ præcipit admissuræ tēpore obseruare siccis diebus
 halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pasca-
 mus, & cum spectans admittatur pecus: at si fœminte ge-
 nerande

nerandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admissarij dexter, uel etiã sinister uinculo testiculus obligetur in magnis gregibus operosum est. Post foeturã deinde longinquæ regionis pascua petiturus opilio, serè omnem sobolem pastioni referuet suburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo sumptu deuchuntur, ijs summotis, fructus lactis ex matribus nõ minor percipitur. Summitti tamẽ etiã in uicinia urbis quandoq; oportebit. Nam uernaculũ pecus peregrino longe est utilius. Nec committi debet, ut totus grex effectus senectute dominum destituat: cum præsertim boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in demortuarũ, uitiosarumq; ouium locũ totidem, uel etiã plura capita substituere, quoniã sæpe frigorũ, atq; hyemis seuitia pastore decipit, & cas oues interimit, quas ille tẽpore autumnĩ ratus adhuc esse tolerabiles, nõ summoerat: quo magis etiã propter hos casus, nisi ualidissima, quæ nõ comprehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus, quod qui faciet, seruare debet, ne minori quadrimæ, neue ei, quæ excessit annos octo, prolem submittat: neutra enim ætas ad educandam est idonea: tum etiã quod ex uetere materia nascitur, plerunque congeneratum parentis senium refert. Nam uel sterile, uel imbecillum est. Partus uerò incipientis pecoris non secus, quàm obstetricum more custodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quàm muliebris sexus emittit, sepiusq; etiã quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare neterinariæ medicinæ prudens esse debet pecoris magister, ut si res exigat, uel integrum conceptum, cum transuersus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuisum citra matris perniciem

ciem partum educat, quod Græci uocant $\epsilon\mu\beta\epsilon\upsilon\varsigma \alpha\gamma\gamma\acute{o}\varsigma$.
 Agnus autem, cum est editus, erigi debet, atq; ubcribus ad-
 moueri, tum etiam eius diductum os pressis humectare pa-
 pillis, ut condiscat maternum trahere alimētum: sed prius,
 quam hoc fiat exiguum emulgendum est, quod pastores
 colostram uocant: ea nisi aliquatenus emittitur, nocet
 agno: qui biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut &
 ea partum suum foueat, & ille matrem agnoscere condi-
 scat. Mox deinde quandiu non lasciuit, obscuro, & calido
 septo custodiatur: postea luxuriantem uirgea cum com-
 paribus arca claudi oportebit, ne uelut puerili nimia ex-
 ultatione macescat: cauendumq; est, ut tenerior separetur à
 ualidioribus, quia robustus angit imbecillum: satisq; est ma-
 ne prius, quam grex procedat in pascua: deinde etiam cre-
 pusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos, qui
 cum firmi esse coeperint, pascendi sunt intra stabulum cy-
 thiso, uel medica, tum etiam fursuribus, aut si permittit an-
 nona, farina ordeï, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa
 meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguas matres ad-
 mouendæ sunt, & à septo emittendi agni, ut condiscant fo-
 ris pasci. De genere pabuli, ut & antè diximus, & nunc
 eorum, quæ omïssa sunt, meminimus, iucundissimas her-
 bas esse, quæ aratro proscissis aruis nascantur: deinde quæ
 pratis uligine carentibus: palustres, syluestresq; minime
 idoneas haberi: nec tamen ulla sunt tam blanda pabula,
 aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu con-
 tinuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito
 sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem ca-
 nalibus ligneis impositum cum è pastu redierint oues, lam-
 bunt, atque eo sapore cupidinem bibendi, pascendiq; con-
 cipiunt. At contra penuriæ hycmis succurritur obiectis
 intra

intra tectum per præsepia cibus: aluntur autem commodif-
 sumè repositis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autūna-
 li fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc
 iucundius est, quàm maturum: cythiso quoque & satiua ui-
 cia pulcherrimè pascuntur: necessaria tamen, ubi cætera de-
 fecerunt, etiam ex leguminibus palea: nam per se ordeum,
 uel fresa cum suis ualuulis faba, uel cicercula sumptuosior
 est, quàm ut suburbanis regionibus exiguo pretio possit
 præberi: sed si uilitas permittit, haud dubie sunt optima. De
 temporibus autem pascendi, & ad aquam ducèdi per æsta-
 tem non aliter sentio, quàm ut prodidit Maro:

Luciferi primo cùm sydere frigida rura
 Carpatum, dum mane nouum, dum gramina canent,
 Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 Inde ubi quarta suum cœli collegerit hora,
 Ad puteos, aut alta greges ad stagna—
 Perducamus, mediog; die, ut idem, ad uallem,
 Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
 Ingenteis tendit ramos, aut sicubi nigrum
 Illicibus crebris sacra nemus accubat umbra.

Rursus deinde iam mitigato uapore compellantur ad
 aquam, etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pa-
 scua producendum

Solis ad occasum, cùm frigidus aëra uesper
 Temperat, & saltus reficit iam rosida luna.

Sed obseruandum est sydus æstatis per emersum canicu-
 læ, ut ante meridiem grex in occidentem spectans aga-
 tur, & in eam partem progrediatur, post meridiem in ori-
 entem: siquidem plurimum refert, ut pascentium capita sint
 obserua soli, qui plerunque nocet animalibus oriente præ-
 dicto sydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra

septa contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nam pruinosa ijs diebus herba pecudi grauedinē creat, uentrēq; proluit: quare etiā frigidis, humidisq; tēporibus anni semel tantum ei potestas aquae faciēda est: tum qui sequitur gregem circumspectus, ac uigilans (id quod omnibus & omnium quadrupedū custodibus praecipitur) magna clementia moderetur. Idemq; duci propior quā domino, & in cogēdis, recipiendisq; ouibus adclaminatione, ac baculo minetur: nec unquam telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut confidat: nam nisi procedit, stare debet, quoniam grex quidem custodis officium, sublimem, celsissimamq; oculorum ueluti speculam desiderat, ut neq; tardiores, et grauidas, dum cūctantur, neq; agiles, & foetas dum procurrūt, separari à cæteris sinat, ne fur, aut bestia hallucinantē pastore decipiat: sed haec cōmunia ferē sunt in omni pecore ouillo: nunc quae sunt generosi propria dicemus.

De ouibus tectis.

CAP. IIII.

Gracum pecus, quod plerique tarentinum uocant, nisi cum domini praesentia est, uix expedit haberi: siquidem & curam & cibum maiorem desiderat: nam cum sit uniuersum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum est molliissimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multo que minus auaritiam, nec æstus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunque domi alitur, & est auidissimum cibi, cui si detrahitur fraude uillici, clades sequitur gregem: singula capita per hyemem recte pascuntur ad praesepia tribus ordi, uel fresse cū suis ualuulis fabae, aut cicerculae quatuor sextarijs, ita ut & aridam frondem praebet, aut siccam, uel uiridem medicam, cythisum ue, tum etiam cordi foeni septena pondo, aut leguminum paleas adsatim. Minimus

agnis

agnis uendundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus haberi potest: nam & qui summoueri debent, paucissimos post dies quàm editi sunt, immaturi ferè mactantur, orbæq; natis suis matres alienæ soboli præbent ubera: quippe singuli agni binis nutricibus summittuntur, nec quicquam subtrahi summis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici consociata minus labore in educatione foetus sui: quam ob causam diligenti cura seruandum est, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni subrumetur. Plures autem in eiusmodi gregibus, quàm in hirtis masculos enutrire oportet: nam prius quàm foeminas inire possint mares castrati, cum bimatum expleuerint, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinem lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur: liberis autem campis, & omni surculo, ruboq; uacantibus ouem græcam pascere meminimus, ne, ut suprâ dixi, & lana carpatur, & tegumen: nec tamè ea minus sedulam curam foris, quia non quotidie procedit in pascua, sed maiorem domesticam postulat: nam sæpius detergenda & refrigeranda est: sæpius eius lana diducenda, uinoq; & oleo insuccanda: nonnunquam etiam tota est eluenda, si dici permittit apricitas: idq; ter anno fieri sat est, stabula uerò frequenter euerranda, & purganda, humorq; omnis urinæ deuerredus est, qui commodissimè siccatur perforatis tabulis, quibus ouilia cõsternuntur, ut grex supercubet: nec tantum coeno, aut stercore, sed exitiosis quoq; serpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere cædrum,

Galbancq; agitare graues nidore chelydros.

Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactus

Vipera delituit, coelumq; exterrita fugit,

Aut

Aut tecto assuetus coluber. — Quare, ut idem iubet,
 Cape saxa manu, cape robora pastor,
 Tollentemq; minas, & sibila, colla tumentem

Deijce. — Vel ne istud cū periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut ceruina sepius ure cornua; quorum odor maxime non patitur stabulis prædictam pestem consistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus considerare tempestates, quibus ovis neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum si nondum detonderis, sentiat: uerum ea quandocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine, succus excocti lupini, ueterisq; uini fex, & amurca pari mensura miscentur, eoq; liquamine tonsa ovis imbuitur, atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, si est uicinia maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, cœlestis aqua sub dio salibus in hunc usum durata paulum decoquitur: eaq; grex perluitur: hoc modo curatum pecus anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat, nec dubium est, quin etiam ob eam rem lana quoque mollior atq; prolixior renascatur.

Medicinæ pecoris ouilli.

CAP V,

ET quoniam recensuimus cultum, curamq; rectè ualentium, nunc quemadmodum uitij, aut morbo laborantibus subueniendum sit, præcipiemus. quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris priore libro disputarem, quia cum sit ferè eadem corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, pauca, paruaq; morborum, & remedium differentie possunt inueniri: que tamè quantulæcunq; sint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus,
 ut &

ut & ante præcepimus, & nunc (quod remur esse maxime salutare) iterum adseueramus in hoc casu, quod est remedium presentissimum: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus statum cœli, curemusque, si ex calore, & æstu concepta pestis inuasit, ut opaca rura: si inuasit frigore, ut eligantur aprica. sed modice, ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totum pigre, ac segniter agere: nam quemadmodum fessas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit modiciter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati uetero consensescere, atque extinguui: cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinas colonis distribuatur: nam particulatim facilius quam uniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ superiore exordio percensuimus, obseruare debemus, si uniuersæ laborabunt: illa, si singule. Oues frequentius, quam ullum aliud animal infestantur scabie, quæ serè nascitur, sicut noster memorat poeta,

—Cum frigidus imber

Altius ad uiuum perſedit, & horrida cano.

Bruma gelu. — Vel post tonsuram, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari, uel flumine non abluas, si tonsuram gregem patiaris syluestribus rubis, ac spinis sauciari: si stabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut asini steterunt: præcipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, sic intelligitur, uitiosum locum pecudes, aut morsu scalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori ad-

r

fricant

fricant, parietibusue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam subest aspera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoque tempore occurrendum est, ne totam progeniem conuincet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oues contagione uexentur: sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio sit. Facit autem commodè primum ea compositio, quam paulò antè demonstrauimus, si ad fecem, & amurcam, succumq; decocti lupini misceas portione æqua detritum album elleborum: potest etiam scabriciem tollere succus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cum iam caullem nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor eius fictili uase reconditur, duabus urnis liquoris, admisto salis torridi semodio: quod ubi factum est, oblitum uas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi uapore concoctum, mox promitur: tepesfactumq; medicamentum linitur scabræ parti, quæ prius aspera testâ, uel pumice defricta redulceratur: eidem remedio est amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina testis candentibus inusta: quidam tamen hanc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscuntq; pari mensura succum uiridis cicutæ. Deinde figularibus tritis, & picis liquida, & fricti salis singulos sextarios infundunt: facit etiam sulfuris triti, & picis liquida modus æqualis igne lento coactus: sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam,

Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Ulceris os, alitur uitium, uiuitq; tegendo.

Itaque referandum est, & ulceræ medicamentis curandum.
Subijcit deinde æque prudenter febricitantibus ouibus, de
talo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere:
nam plurimum id quidem,

Proffit incensos æstus auertere, & inter

Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahi-
mus. Clauis quoq; dupliciter infestant ouem, scilicet cum sublu-
uies, atque intertrigo in ipso discrimine ungula nascitur,
seu cum idem locus tuberculū habet, cuius media ferè par-
te canino similis exstat pilus, eiq; subest uermiculus. Sub-
luuies, & intertrigo pice per se liquida, uel alumine &
sulfure, atq; aceto mistis rite erantur, uel tenero punico
malo, prius quam grana faciat, cum alumine pinfito, su-
perfusq; aceto, uel eris ærugine infriata, uel combusta
galla cum austero uino lenigata, & superposita: tubercu-
lum, cui subest uermiculus ferro quam acutissimè circun-
secari oportet, ne, dum amputatur etiam, quod infra est, ani-
mal uulnere: id enim cum sanctatur, uenenatam sanem
mittit, qua respersum uulnus ita insanabile facit, ut totus
pes amputandus sit: & cum tuberculum diligenter circun-
cideris, candens seuum uulneri per ardentem tedam instil-
lato. Ouem pulmonariam sinubiter ut suem curari conue-
nit, inserta per auriculam, quam ueterinarij consiliginem
uocant: de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam
tradidimus: sed is morbus æstate plerunque concipitur, si
defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi
largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in
pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis
sustinere possit, uel humane ueteris urine tepæ factæ trium
heminarum instar per sinistram nares corniculo infunde-

re, atq; axungie sextantem faucibus inferere. Est etiam insanabilis sacer ignis, quã pusulam uocant pastores: ea nisi compefcitur intra primam pecudem, quæ tali malo correpta est, uniuersum gregem contagione prosternit: sic quidem quòd nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur. Nam penè ad omnem tactum excandescit: sola tamè ea fomenta non aspernatur lactis caprini, quod infusum tantum ualet, ut & blandiatur igneam seuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibens. Sed Aegyptiæ gentis autor memorabilis Dolus Mendesius, cuius commenta, quæ appellantur Græcè ὑπομνήματα, sub nomine Democriti falsò produntur, censet propter hanc sepius, ac diligenter ouium terga perspicere, ut si fortè sit in aliqua tale uitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patiamurq; super obrutam meiere totum gregem, quòd eo factò, morbus propulsetur. Bilis æstiuo tempore non minima perniciès potione depellitur humane ueteris urine, quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, uel nepetæ syluestris surculi lana inuoluti naribus inferuntur, uersanturq; donec sternutet ovis. Fracta pecudum nõ aliter, quàm hominũ crura sanantur, inuoluta lanis oleo, atq; uiuo insuccatis, & mox circumdati ferulis conligata. Est etiam grauis perniciès herbæ sanguinariæ, quam si pasta est ovis, toto uentre distenditur, contrahiturq; & spumam quandam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda in ea parte, quæ proxima est clunibus, nec minus in labro superiore uena soluenda est. Suspiriose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutantq; regiones, quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri debere

debere censemus. Agnis quoque succurrendum est uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; separatim mulgenda sunt oues, & coelestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atq; ea portio febricitantibus danda: multi lacte caprino iisdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiã mentigo, quam pastores ostigenem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit, si per imprudentiam pastoris emissi agni, uel etiam hœdi rosidas herbas depauerint, quod n̄nime cõmitti oportet. Sed cum id factum est, uelut ignis sacer, os, atq; labra fœdis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus, & sal æquis ponderibus contrita. Nam ea m̄stura palatum, atque lingua, totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cum adipe sullo perlinuntur. Quibusdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungie portionibus commiscere, tepesfactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupressi trita miscent aque, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est. Neque enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede seruatur.

De caprino pecore.

CAP. VI.

ET quoniam de ouiarico satis dictum est, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campestrẽ situm desiderat: asperisq; etiam locis, ac syluestribus optime pascitur. Nam nec rubos auersatur, nec uepribus offenditur, & arbusculis, fructetisq; maxime gaudet. Ea sunt arbutus, atque alaternus, cythsusq; agrestis. Nec minus ilignei, querneiq; frutices, qui in altitudinem non profiliunt. Caper, cui sub maxillis binæ uerrucule collo dependent, optimus habetur, amplissimi corporis, cru-

ribus crassis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægriuantibus auribus, exiguo capite, nigro, densoq; & nitido, atq; longissimo pilo. Nam & ipse tundetur

Usum in castrorum, ac miseris uelamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem stupro superuenit, & ideo celeriter, & ante sex annos consenscat, quod immatura ueneris cupidine primis pueritiæ temporibus exhaustus est. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur sceminis implendis. Capella præcipue probatur similima birco, quem descripsimus, si etiam est uberis maximi, & lactis abundantissimi. Hanc pecudem mutilam parabimus quieto coeli statu. Nam procelloso, atq; imbrifero cornutus semper. Nam & omni regione maritos gregum multos esse oportebit, quoniam cornuti serè perniciosi sunt propter petulantiam. Sed numerum generis huius maiorem, quam centum capitum sub uno clauso non expedit habere, cum lanigeræ malle pariter commodè stabulentur. Atque ubi capræ primum comparantur, melius est unum gregem totum, quam ex pluribus particulatim mercari, ut nec in pastione separatim lacinie deducantur, & in caprii maiore concordia quietè consistant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipue foetæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit. Nec tamen ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data est. Itaque nisi potest affatim præberi, non est gregi permittenda. Tempus admissuræ per autumnum serè ante mensem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primum syluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipsum uerò caprile uel naturali saxo, uel manu constratum eligi debet, quoniam

niam huic pecori nihil substernitur. Diligensq; pastor quotidie stabulum conuerit, nec patitur steruus, aut humorem consistere, lutum uel feni, quæ cuncta sunt capris inimica. Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nunquam trigeminos. Pessima est foetura cum matres bimæ, ternos hœdæ efficiunt. Qui ubi editi sunt, eodem modo, quo agni educantur, nisi quod magis hœdorum lasciuia compefcenda, & arctius cobibenda est. Tum super lactis abundantiam samera, uel cythifus, aut edera præbenda, uel etiam cacumina lentisci, aliæq; tenues frondes obijciendæ sunt. Sed ex geminis singula capita, quæ uidentur esse robustiora, in supplementum gregis reseruantur, cætera mercantibus traduntur. Annicula, uel bimæ capelle (nam utraque ætas partum editi submitti hœdum non oportet. Neq; enim educare, nisi trima debet. Sed annicula confestim depellenda soboles, bimæ tandiu admittenda, dum possit esse uendibilis. Nec ultra octo annos matres seruandæ sunt, quod asiduo partu fatigatæ steriles existant. Magister autem pecoris acer, durus, strenuus, laboris patientissimus, alacer, atq; audax esse debet, & qui per rupes, per solitudines, per uepres facile uadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerumq; ut antecedit gregem. Quare cum esse maxime strenuum opus est. Capelle, dum dumeta pascunt, capris cedit subinde quæ cedit compefcisci debet, ne procurrat. Sed placide, ac lente pabuletur, ut & largi sit uberis, & non strigosissimi corporis.

De medicina caprarum.

CAP. VII.

Alia nanque genera pecorum, cum pestilentia uexantur, prius morbo, & langoribus macescunt, sole capelle quamuis opime, atq; hilares subito concidunt, uelut aliqua ruina gregatim prosternantur. Id accidere maxime

solet ubertate pabuli. Quamobrem statim cum unam, uel alteram pestis percudit, omnibus sanguis detrahendus. Nec tota die pascenda, sed medijs quatuor horis intra septa claudenda. Sin alius langor infestat, pabulo medicantur arundinis, & albæ spinæ radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiscemus aquã pluuialem, solamq; potandam pecori præbemus. Quòd si ea res ægritudinem non depellit, uendenda sunt pecora, uel si neq; id contingere potest, ferro necanda, siliendaq;. Mox interposito spatio conueniet alium gregem reparare. Nec tamen antè quàm pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis, uertatur æstate: siue autumnus, uere mutetur. Cum uerò singulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiã ouibus adhibebimus. Nam cum distendetur aqua cutis, quod uitium Græci uocant ὑδρωπία, sub armo pellis leuiter incisa perniciosum transmittet humorem, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœta loca genitalia tumbunt, aut secundæ non responderint, defruti sextarius, uel cum id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore prædictum est, caprino medebimur.

Casei faciendi ratio.

CAP. VIII.

Casei quoque faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuchere non expedit. Is porrò si tenui liquore conficitur, quæcelerrime uendendus est, dum adhuc uiridis succum retinet, si pingui, & opimo longiorem patitur custodiam, sed lacte fieri debet syncero, & quàm recentissimo. Nam requietum, uel mistum celeriter acorem concipit. Id plerunque cogi agni, aut hœdi coagulo, quamuis possit & agrestis cardui flore conduci, & feminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod

emittit

emittit arbor, si eius uiretē saucies corticem. Verum optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet. Minimum autem coagulū recipit sinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caseus iucundissime sapiat. Sed mulctra, cū est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse. Nec tamen admouenda est flammis, ut quibusdam placet, sed haud procul igne constitucnda, & confestim cū concreuit, liquor in fiscellas, aut in calathos, uel formas transferendus est. nam maximē refert primo quoq; tempore serum percolari, & à concreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiuntur quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cū paulo solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serum: deinde ut formis, aut calathis exēptus est, opaco, ac frigido loco, ne possit uitiari, quamuis mundissimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus est, uehementius premitur, ut conspissetur. Et rursus torrido sale contingitur, rursusq; ponderibus condensatur. Hoc cū per dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus contingat, & ut modicē siccetur: deinde quò tenerior permaneat, clauso neq; uentis obnoxio loco stipatur per complura tabulata. Sic neq; fistulosus, neq; salsus, neq; aridus prouenit. Quorum uitiorum primum solet accidere, si parum pressus: secundum, si nimio sale imbutus: tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiā trans maria permitti. Nam is, qui recens intra paucos dies absumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiscellis exemptus in salem, muriamq; demittitur, & mox in sole paulum siccatur. Nonnulli autē quān pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in

mulctram demittunt, & mox super eas emulgent, nec separant, nisi cum transmiserint in formas coactam materiam. Ipsos quidam uirides conterunt nucleos, & lacti permiscunt, atque ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunque uelis saporis efficere possis adiecto quod elegeris, condimento. Illa uero notissima est ratio faciendi casei, quem dicimus manu pressum. Namque is paulum gelatus in mulctra dum est tepidus, rescinditur, & feruente aqua perfusus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Est etiam non ingrati saporis muria perduratus, atque ita maligni ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De suis & eorum medicinis. CAP. IX.

IN omni genere quadrupedum species maris diligenter eligitur, quoniam frequenter patri similior est progenies, quam matri. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt totius quidam corporis amplitudine eximij, & qui quadrati potius, quam qui longi, aut rotundi sunt, uentre promisso clunibus uastis, nec perinde cruribus, aut unguibus proceris, ample, & glandulosa ceruicis, rostris breuibibus, & resupinis. Maximeque quod ad rem pertinet, quam salacissimos oportet esse mares, qui & ab annicula etate comode progenerant, dum quadrimatum agant: possunt tamen etiam semestres implere foeminam. Scrofae probantur longissimi status, & ut sint reliquis membris similes descriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinosa est, quam durissima, densaque, & nigra seta grex eligendus est. Si temperata, atque aprica, glabrum pecus, uel etiam* pristinale album potest pasci. Foemina sus habetur ad partus edendos idonea fere usque in annos septem, quae quanto foecundior est, celerius senescit. Annicula non improbe concipit, sed iniri debet mense Februario.

*pistrinale

Quatuor

Quatuor quoq; mēſibus ſcēta, quinto parere, cū iam her-
 bę ſolidiores ſunt, ut & firma lactis maturitas porcis con-
 tingat, & cū deſierint uberibus ali ſtipula paſcātur, cæ-
 terisq; leguminū caducis frugibus. Hoc autē ſit longinquis
 regionibus, ubi nihil niſi ſubmittere expedit. Nam ſubur-
 banis lactens porcus ære mutandus eſt: ſic enim mater non
 educando, labori ſubtrahitur, celeriusq; iterum conceptum
 partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cū primū in-
 ceunt ſeſtēſtres, aut cū ſepius progēnerauerunt, trimi,
 aut quadrimī caſtrantur, ut poſſint pingueſcere. Fœminis
 quoq; uulvę ferro exulcerātur, & cicatricibus claudūtur,
 ne ſint genitales. Quod facile nō intelligo, quæ ratio com-
 pellat, niſi penuria cibi: nam ubi eſt ubertas pabuli, ſub-
 mittere prole ſemper expedit. Omnem porro ſitū ruris pe-
 cus hoc uſurpat: nam & montibus, & campis cōmodē pa-
 ſcitur, melius tamē paluſtribus agris, quā ſitientibus. Ne-
 mora ſunt conuenientiſſima, quę ueſtiuntur quercu, ſubere,
 fago, cœrris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus, corylis, pomiſe-
 riſq; ſylueſtribus, ut ſunt albę ſpinę, Græcæ ſiliquę, iu-
 ni perus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus,
 atque achrades pyri. Hęc enim diuerſis temporibus mite-
 ſcunt, ac penē toto anno gregē ſaturant. At ubi penuria eſt
 arborum, terrenū pabulū cōſectabimur, & ſicco limoſum
 præferemus, ut paludē rimētur, eſſodiantq; lumbricos, atq;
 in luto uoluentur, quod eſt huic pecori gratiſſimum, quin
 etiam ut aquis abuti poſſint: nāq; & id feciſſe maxime per
 æſtatem profuit, & dulcēis eruiſſe radículas aquatilis ſyl-
 uę, tanquam ſcirpi, iunciq; & degeneris arundinis, quam
 uulguſ cannā uocat: nam quidē cultus ager opimas reddit
 ſues, cū eſt graminofus, & pluribus generibus pomorum
 conſitus, ut per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrum,

multi

multiformes nuces, ac ficū præbeat: nec tamē propter hæc
 parceretur horreis: nam sæpe de manu dandū est, cū foris de-
 ficit pabulum, propter quod plurima glans uel cisternis in
 aquā, uel fumo tabulatis recondenda est. Fabæ quoq; & si-
 miliū leguminū, cū uilitas permittit, faciendæ sunt potestas,
 & utiq; uere, dum adhuc lactāt. Viridia pabula subibus ple-
 runq; nocent: itaq; mane prius, quàm procedant in pascua,
 conditiuis cibis sustinēdæ sunt, ne immaturis herbis citetur
 aluus. Eoq; uitio pecus emaciatur: nec ut cæteri greges
 uniuersī claudi debēt, sed per porticus haræ faciendæ sunt,
 quibus aut à partu, aut etiā prægnantes includantur: nam
 præcipuè sues cateruatim, atq; inconditæ, cū sint pariter
 incluse, super alias aliæ cubant, & foetus elidūt. Quare, ut
 dixi, iunctæ parietibus haræ construendæ sunt in altitudi-
 nem pedum quatuor, ne sus trāsire septa queat: nam cōte-
 gi non debet, ut à superiore parte custos numerū porcorū
 recenseat, & si quē decumbens mater oppresserit, cubanti
 subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus
 omnium, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse
 debet, ut uniuscuiusq; partum consideret. Semper obser-
 uet emitentem: claudatq; ut in hara foetum edat. Tum de-
 notet protinus quotq; & quales sint nati, & curet ma-
 ximè ne quis sub nutrice aliena educetur: nā facillime por-
 ci, si cūserint haram, miscent se, & scrofā cum decubuit,
 æquè alieno, ac suo præbet ubera. Itaque porculatoris ma-
 ximum officium est, ut unamquamque cum sua prole clau-
 dat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuius-
 quæ progeniem, pice liquida candē notam scrofæ, & por-
 cis imponat, & siue per literas, siue per alias formas unū-
 quenq; foetum cum matre distinguat: nam in maiore nu-
 mero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria cu-
 stodis

stodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operosum, commodissimum est has ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem consurgat, quantum possit nutrix euadere, lactens autem supergredi non possit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili suam quisque matrem nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quis ignorem fecunditatem scrofarum maioris esse numeri, sed quia celerrime fatiscit, quae plures educat. Atque ea quibus partus summittitur, cocto sunt ordeo sustinende, ne ad maciem summam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem perculator frequenter suile conuertat, & sepius has; nam quamuis praedictum animal in pabulatione spurce uersetur, mundissimum tamen cubile desiderat. Hic ferè cultus est suilli pecoris rectè ualentis.

De medicina suum. CAP. X.

SEquitur ut dicamus, quae sit cura uitiosi. Febricitantium signa sunt, cum obstipae sues transversa capita ferunt, ac per pascua subito cum paululum procurrerint, consistunt, & uertigine correptae concidunt. Earum notanda sunt capita, quam in partem proclinentur, ut ex aduersa parte de auricula sanguinem mittamus. Item sub cauda duobus digitis à clunibus intermissis uenam feriamus, quae est in eo loco satis ampla, eamque sarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgae tumentum ferro rescindi, detractoque sanguine colligari saligno libro, uel etiam ulmeo. Quod cum fecerimus, uno, aut altero die sub tecto pecudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam uolent, farinaeque ordeaceae singulos sextarios praebimus. Strumosis sub lingua sanguis mittendus est, qui cum proflexerit, sale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet.

conueniet. Quidam presentius putant esse remedium, cum per cornu singulis termos cyathos gari demittant. deinde fissas taleas ferularum lineo fasciculo religant: & ita collo suspendunt, ut struinae ferulis contingantur. Nauseantibus quoque salutaris habetur eburnea scobis sale fricto, & fabe minute frise commista, ieiunisque prius quam in pascua prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus egrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumque in pascua medio campo procumbat, & quodam ueterno pressum somnos aestiuo sub sole capter. quod cum facit, totus grex lecto clauditur stabulo, atque uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita, & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberant, nausea correpta uomitant, atque expurgantur, omniisque bile depulsa cicercula, uel faba, auria muria confersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per aestatem sitis sit infesta, tum sullo maxime est inimica, quare non ut capellam, uel ouem, sic & hoc animal bis ad aquam duci precipimus. sed si fieri potest, iuxta flumen, aut stagnum per ortum caniculae detineri, quia cum sit aestusissimam, non est contentum potione aquae, nisi obesam illuuiem, atque distantiam pabulis aluum demerserit, ac refrigerauerit. nec ulla re magis gaudet, quam riuus, atque cernoso lacu uolutari. Quod si locorum situs repugnat, ne ita fieri possit, puteis extractis & largè canalibus immissa praebenda sunt pocula, quibus nisi affatim satientur, pulmonariae fiunt. Isque morbus optime sanatur auriculis inserta consilagine: de qua radícula diligenter, ac sepius iam locuti sumus. Solet etiam uitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poema,

Strata iacent passim sua queq; sub arbore poma.

Nam pecus insatiabile est. Sues enim, dum dulcedinem pabuli consecretantur, supra modum estate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturq; aqua, & deinde sitientibus admoucantur. Quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum.

CAP. XI.

CAstrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur, ueris, & autumnii: & eius administrande duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cum duobus uulneribus impressis per unamquamq; plagam singuli exprimuntur testiculi: altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partem unam ferro resectam detraxeris, per impressum uulnus scalpellum inscrito, & mediam quasi cutem, que interuenit duobus membris genitalibus, rescindito: atque uncis digitis alterum quoque testiculum educito, sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, que prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamilias, non reticendum putauit: sunt quedam scrofae, que mandunt foetus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientissima famis sunt, ita ut aliquando si indigeant pabuli, non tantum alienam (si liceat) sobolem, sed etiam suam consumant. De armentis, cæterisque pecudibus, & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi, forisq; curantur, atque obseruantur (nisi fallor) satis accurate differui.

De canibus.

CAP. XII.

Nunc, ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquam canis falso dicitur mutus

tus custos : nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione bestiam, uel furem prædicat, quàm iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis deniq; ultor, aut uindex constantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq; & pecora custodit. eius autem parandi, tuendiq; triplex ratio est: nanq; unum genus aduersus hominum insidias eligitur, & id uillam, quæq; iuncta sunt uillæ, custodit: at alterũ propellendis iniurijs hominum, ac ferarũ, & id obseruat domi stabulum, foris pecora pascuntia. Tertium uenandi gratia cõparatur, idq; non solum nihil agricolã iuuat, sed & auocat, de fidemq; ab opere suo reddit: de uillatico igitur, & pastorali dicendũ est: nam uenaticus nihil pertinet ad nostram professionem. Villæ custos eligendus est amplissimi corporis, uasti latratu, canoriq; ut prius auditu maleficum, deinde etiam conspectu terreat, & tamen nonnunquã, ne uisus quidẽ horribili fremitu suo fuget insidiantem: sit autem coloris unius, isq; magis eligatur albus in pastorali, niger in uillatico: nã uarius in neutro est laudabilis: pastor album probat, quoniã est feræ dissimilis, magnoq; opus interdũ discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, uel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur, siue nocte, ne conspicitur quidem propter umbræ similitudinẽ, quamobrem tectus tenebris canis tutiorẽ accessum habeat ad insidiantem: probatur quadratus potius, quàm longus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis, acri lumine

lumine radiantibus, amplo, uilosoq; pectore, latis armis, cruribus crassis, & hirtis, cauda breui uestigiorum articulis, & unguibus amplissimis, qui Græcè *Δογάρη* appellantur. Hic erit uillatici canis status præcipuè laudandus: mores autem neque mitissimi, neq; rursus truces, atq; crudeles, quòd illi furem quoq; adulantur, hi etiam domesticos inuadunt: satis est seueros esse, nec blandos, ut nonnunquã etiam conseruos iratius intueantur, semper excandescant in exteros. Maxime autem debent in custodia uigilaces conspici, nec erronei, sed assidui, & circumspecti magis, quàm temerarij: nam illi nisi quod certum compererunt, non indicant: hi uano strepitu, & falsa suspitione concitantur. Hæc ideo memoranda credidi, quia non natura tantum, sed etiam disciplina mores facit, ut cum emendi potestas fuerit, eiusmodi probemus, & cum educabimus domi natos, talibus institutis formemus. Nec multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces sint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in spatioso cursu facere debent: nam semper circa septa, & intra ædificium consistere, imò ne longius quidem recedere debent, satisq; pulchrè funguntur officio, si & aduenientem sagaciter adoriuntur, & latratu conterrent: nec patiuntur propius accedere, uel constantius appropinquantem uiolenter inuadunt. Primum est enim non adtentari, secundum est laceßitum fortiter, & perseueranter uindicari: atq; hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus. Pecuarius canis neq; tam strigosus aut pernix debet esse, quàm qui damas, ceruosq; & uelocissima sectatur animalia, nec tam obesus, aut grauis, quàm uillæ horreiq; custos, sed & robustus nihilominus, & aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniam & ad rixã, & ad pugnam, nec minus ad cursum comparatur, cum & lupi repellere

insidias, & raptorem ferum consequi fugientem, prædam excutere, atq; auferre debeat: quare status eius longior, productiorq; ad hos casus magis habilis est, quam breuis, aut etiam quadratus, quoniam (ut dixi) nonnunquam necessitas exigit celeritate bestiam consecrandam: cæteri artus similes membris uillatici canis æque probatur. Cibaria ferè eadem sunt utriq; generi præbenda. Nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes erdeacea farina cum sero commode pascit. Sin autem sureudo cõsitus ager sine pascuo est, farreo, uel tritico pane satiendi sunt, aduusto tamen liquore coctæ fabæ, sed tepido: nam feruens rabiem creat: huic quadrupedi neq; foeminae, neq; mari, nisi post annum permittenda uenus est, quæ si teneris cõceditur, carpit & corpus, & uires, animosq; degenerat. Primus effoetæ partus amouendus est, quoniam tiruncula nec rectè nutrit, & educatio totius habitus aufert incrementum. Mares iuueniliter usq; in annos decem progenerant; post id tempus incundis foeminis nõ uidentur habiles, quorum seniorum pigra soboles existit. Foeminae concipiunt usq; in annos nouem, nec sunt utiles post decimum. Catulos sex mensibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrem lusus, ac lasciuia causa, postea & catenis per diem continendi, & noctibus soluendi, nec unquam eos, quorum generosam uolumus indolem conseruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniam semper & lac, & spiritus maternus longè magis ingenij, atq; incrementa corporis auget: quòd si effoetæ lacte deficitur, caprinum maxime conueniet præberi catulis, dum fiant mensium quatuor: nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quò celerius quisque uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus syllabis enuntientur, sicuti

Græcum

Græcum est σκύλαξ, Latiniū ferox: Græcū λάνωρ, Latiniū celer: uel fœmina, ut sunt Græca σκῆδι, ἀλκῆ-ρώμη, Latina lupa, cerua, tigris. Catulorū caudas post diem quadagesimum, quā sint editi, sic castrare conueniet: neruus est, qui per articulos spinæ prorepat, usq; ad ultimam partem caudæ: is mordicus comprehensus, & aliquatenus eductus abruptur: quo factō, neque in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimū pastores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis

canum.

CAP. XIII.

FERè autem per æstatem sic muscis aures canum exulcerantur, sepe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ sunt, quòd si ulceribus iam præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidam suillæ adipi uulneribus stillari conueniet: hoc eodem medicamine contra tircini decidunt. Nam manu non sunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicose cani remedia sunt, sume cuminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquaq; mistum, & inlinitum, seu cucumeris anguinei succū: uel si hæc non sunt, uetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythisi, & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, uitiosamq; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse conueniens: eadem pestis, si fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia sicut in cæteris animalibus præcepimus curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis passionibus, quæ continent uolucrū, pisciumq;, & syluestrium quadrupedum curam, sequenti uolumine præcipiemus.

L. IVN. MODERA
TI COLVMELLAE
DE RE RVTSICA
LIB. VIII.

De uillaticis pastionibus.

CAP. I.

VAE ferè consummabant Publi Siluine raris exercendi, colendiq; scientiam, quæq; pecuariae negotiationis exigebat ratio, septē memorauimus libris. hic nunc sequentis numeri titulum possidebit, nec quia proximam, propriamq; rustici curā desyderet ea, que dicturi sumus, sed quia non alio loco, quam in agris, aut uillis debeat administrari, & tamen agrestibus magis, quam urbanis profint. quippe uillaticæ pastiones, sicut pecuariae, non minimā colono stipem cōferunt, cū & auium stercore macerrimis uineis & omni surculo, atq; aruo medentur, & eisdem familiarem focum, mensamq; pretiosis dapiibus opulentent: postremo uenditorū animalū pretio uillæ redditum augēt. Quare de hoc quoq; genere pastionis dicendum censui. Est autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam, in uilla est, quod appellant Græci ὀριθῶνας, ἢ περὶ περὶ ὀριθῶνας, atq; etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεία sedula cura exercentur. Ea sunt omnia, ut Latine potius loquamur, sicut auium cohortalium stabula, nec minus earum, quæ conclauiibus septæ saginantur, uel aquatiliū animalium receptacula. rursus circa uillam ponuntur μελιτῶνες ἢ χιργότροφεία, quin etiam λαγοτροφεία studiosè administrantur, quæ nos similiter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, que stagnis, pisci

piscinisq; letantur, auicularia : uel etiam pecudū syluestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

Prius igitur de his præcipiam, quæ intra septa uilla pascuntur : ac de alijs quidem forsitan ambigitur, an sint agrestibus possidenda. gallinarum uerò plerunque agricole cura solennis est. Earum genera sunt uel cohortalium, uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis est auis, quæ uulgò per omnes ferè uillas conspicitur. Rustica, quæ non dissimilis uillaticæ per aucupem decipitur : eaq; plurima est in insula, quam nauitæ in Ligustico mari sitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana est, quam plerique Numidicam dicunt, meleagridi similis, nisi quòd rutilam galeam, & cristam capite gerit, quæ utraq; sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellantur gallinæ; mares autem galli, semimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum sint castrati, libidinis abolendæ causa. Nec tamen id patiuntur amissis genitalibus, sed ferro candente calcariibus inustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non spernendus est redditus, si adhibeatur educandi scientia, quam plerique Græcorum, & præcipuè celebrauere Deliaci, sed & ij, quoniam procera corpora, & animos ad prælia pertinacis requirebant, præcipuè tanagricum genus, & rhodium probabāt, nec minus chalcidicum, & medicū, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maxime placet, omisso tamen illo studio Græcorum, qui ferocissimū queng; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos

enim censemus institueret uectigal industrij patris familias, non rixosarum animam lenistae, cuius plerimq; totum patrimonium pignus aleae uictor gallinaceus pyctes abstulit. igitur cui placebit sequi nostra praecepta, consideret oportet primum quam multas, & cuiusmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & pascere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: postremo ut commodè pulli educantur operam dare his etiam curis, et ministerijs exercetur ratio cohortalis, quam Graeci uocant ἐπιβοσφία. Parandi autem modus est, ducentorum capitum, quae pastoris unius curam dispendant, dum tamen anus sedula uel puer adhibeatur custos uagantium, ne obsidijs hominum, aut insidiosorum animalium diripiantur. Mercari porro nisi fecundissimas aues non expedit: eae sint rubicundae uel fuscae plumae, nigrisq; pennis: ac si fieri poterit, omnes huius, & ab hoc proximi coloris eligantur. sin aliter, eruantur albæ, quae ferè cum sint molles, ac manus uiuaces, tum ne fecundae quidem facillè reperiuntur, atque etiam conspicuae, propter quod insigne candoris ab accipitribus, & aquilis sæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robusti corporis, quadratae, pectorosae, magnis capitibus, rectis, rutilisq; cristulis, albis auribus, & sub hac specie quam amplissime, nec paribus unguibus: generosissimeq; creduntur, quae quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transversa calcaria, nam quae hoc uirile gerit insigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq; fecunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares nisi salacissimos habere non expedit, atque in his quoque sicut in foeminis, idem color, idemq; numerus unguium: status al-

tior queritur. Sublimes, sanguineæq; , nec obliquæ cristæ:
 raudi, uel nigrantes oculi: breuia, & adunca rostra: maxi-
 me, candidissimæq; aures: paleæ ex rutilo albicantes, quæ
 uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex
 auro flauæ per colla, ceruicesq; in humeros diffuse: tum
 lata, & musculosa pectora, lacertos æquè similes bra-
 chijs, alæ tum procerissimæ: caudæ duplici ordine singulis
 utrinque prominentibus pinnis inflexæ: quinetiam uasta
 fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta
 crura, nec longa, sed infestis uelut sudibus nocenter armata.
 Mores autem quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ
 laudem præparentur, maximè tamen generosi probantur,
 ut sint elati, alacres, uigilaces, & ad sæpius canendum
 prompti, nec qui faciliè terreantur: nam interdum resistere
 debent, & protegere coniugalem gregem: quin attol-
 lentem minas serpentem, uel aliud noxium animal interfice-
 re. Talibus autem maribus quinæ singulis fœminæ com-
 parantur: nam Rhodij generis, ait Medici propter graui-
 tatem, neq; patres nimis salaces, nec fœcundæ matres, quæ
 tamè ternæ singulis maritantur: & cum pauca oua posue-
 runt, inertes ad incubandam, multoq; magis ad excluden-
 dum raro fœtus suos educant. Itaq; quibus cordi est ea gene-
 ra propter corporum speciem possidere, cum exceperunt
 oua generosarum, uulgaribus gallinis subiiciunt, & ab his
 exclusi pulli nutriuntur. Tanagrici plerunq; Rhodijs, &
 Medicis amplitudine pares, nō multum moribus à uerna-
 culis distant: sicut & Chalcidici: Omnium tamen horum ge-
 nerum nothi sunt optimi pulli, quos conceptos ex peregrini-
 nis maribus, nostrates ediderunt. Nam & paternā speciem
 gerunt, & salacitatem fœcunditatemq; uernaculam retinēt.
 pumiliones aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec

propter fecunditatem, nec propter alium reditum nimium probo, tam hercule, quàm nec pugnacem, nec rixose libidinis marem. Nam plerunq; ceteros infestat, & non patitur iniri feminas, cum ipse pluribus sufficere non queat: impedienda est itaq; procacitas eius ampullaceo corio, quod cum in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inferitur: eaq; quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela uniuersi generis præcipiam.

De gallinarijs constituendis. CAP. III.

Gallinaria constitui debent parte uillæ, quæ hybernium spectat orientem: iuncta sint ea furno, uel culinæ, ut ad aue perueniat fumus, qui est huic generi præcipue salutaris. Totius autem officinæ, id est, ornithonis tres continue extriuntur cellæ, quarum, sicuti dixi, perpetua frons orienti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinem, & quoquouersus pedes septem: in ea singuli dextro, lauoq; pariete aditus ad utranque cellam faciendi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediatur prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranque cellam: eaq; longitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudinis, quàm media sublimitas: diuidantur tabulatis, quæ supra se quaternos, & infra septenos liberos pedes habeant, quoniam ipsa singulos occupant: utraq; tabulata gallinis scriuire debent, & ea paruis ab oriente singulis illuminari fenestellis, quæ et ipsæ matutinū exiū præbeant aibus ad cohortē, nec minus uespertinū introitū, sed curandum erit, ut semper noctibus claudantur, quò tutius aues maneant: intra tabulata maiores fenestræ aperiantur,
 & cæ

& ex clatris muniantur, ne possint noxia irrepere animalia. Sic tamen, ut illustrata sint loca, quò commodius habitent, auariusq; subinde debet speculari aut incubantis, aut parturientis foetus. Nam etiam in ijs ipsis locis ita crassos parietes edificare conuenit, ut excisa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut excludantur pulli: hoc enim & salubrius, & elegantius est, quàm illud, quod quidam faciunt, ut palis in parietes uehementer actis, uiminos quales superimponant: siue autem parietibus, ita, ut diximus, cauatis, aut qualis uimineis, preponenda erunt uestibula, per quæ matrices ad cubilia uel parienti, uel incubandi causa perueniant: neq; enim debet ipsis nidus inuolare, ne dũ adsilient, pedibus oua confringant: ascensus deinde auiabus ad tabulata per utraq; cellam datur iunctis parieti modicis asserculis, qui paulum formatis gradibus asperantur, ne sint aduolanibus lubrici. Sed ab cohorte forinsecus præditis fenestellis scandulae similiter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam: maximè autem curabimus, & ut hæc auaria, & cætera, de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus, & extrinsecus poliantur opere tectorio, ne ad aues feles habeant, aut coluber accessum, & æque noxiæ prohibeantur pestes. Tabulatis insistere dormientem auem non expedit, ne suo ledatur stercore, quod cum pedibus uncis adhæsit, podagram creat: ea perniciēs ut euitetur, perticæ dolantur in quadrum, ne teres leuitas earum supersilientem uolucrem non recipiat: conuadratae deinde foratis duobus aduersis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatio distent: hæc erit cohortalis officinae dispositio: ceterum cohors ipsa, per quã uagantur, nõ tam stercore, quàm uligine careat: nam plurimum refert aquã nõ esse

in ea nisi uno loco, quam bibant, eamq; mandissimam: nam stercorosa pituitam concitat: puram tamen seruare non possis, nisi clausam, uasis in hunc usum fabricatis: sunt autem, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles esse ligneos, aut fictiles compertum est: hi superpositis operculis clauduntur, & à lateribus super medianam partem altitudinis per spatia palmaria modicis forantur cauis, ita ut auium capita possint admittere: nam nisi operculis muniuntur, quantulumcumq; aquæ, uel ciborum inest, pedibus euerititur: sunt qui à superiore parte foramina ipsis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam superfluous auis proluuie uentris cibos, & aquam conspurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima, pensitum ordeam, & uicia, nec minus cicercula, tum etiam malū, aut panici: sed hæc ubi ualitas annonæ permittit: ubi uero ea est carior, excreta tritici minutè comode dantur: nã per se id frumentum, etiam quibus locis utilissimū est, nō utiliter præbentur, quia obest aubus: potest etiam lolium decoctum obijci, nec minus fursures modicè à farina excreti, qui si nihil habent farris, non sunt idonei, nec tantū appetuntur. Ieiunis ethisi folia, seminaq; maxime probantur, & sunt huic generi gratissima: neq; est ulla regio, in qua non possit huius arbuscule copia esse uel maxima. Vinacea quamuis tolerabiliter pascant, dari non debent, nisi quibus temporibus anni auis foetus nō edit: nam & partus raro, & oua faciunt exigua. Sed cum planè post autumnum cessant à foetu, possunt hoc cibo sustineri: attamen quæcumq; dabitur esca per cohortem uagantibus die incipiente, & iam in uesperū declinante bis diuidēda est, ut & mane nō protinus à cubili latius euagentur, & ante crepusculū propter cibi spē tēporius ad officinam

nam redeant, possitq; numerus capitum sepius recognoscatur: nam uolatile pecus facile pastoris custodiam decipit. Siccus etiam puluis, & cinis ubicunq; cohortē porticus, uel tectū protegit, iuxta parietes roponendus est, ut sit, quò aues se perfundant: nam his rebus plumam, pinnasq; emundant: si modo credimus Ephesio Heracleto, qui à suis cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari. Gallina post primam emitti, & ante horam diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausæ, nisi quòd ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mēsurā: nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cū uagis terni, uel bini præbeantur. Habere etiam clausam oportet amplum uestibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; sit retibus munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impensas, & curas nisi locis, quibus harum rerum uigent pretia, non expedit adhiberi. Antiquissima est autem cum in omnibus pecoribus, tum in hoc fides pastoris, qui nisi eam domino seruat, nullus ornithonis quæstus uincet impensas. De tutela satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.

De seruandis, & supponendis ouis. CAP. V.

Confecta bruma parere ferè id genus auium consuevit, atque carum, quæ sunt fecundissima, locis tepidioribus circa Calen. Ian. oua edere incipiunt, frigidis autē regionibus eodem mēse post Idus. Sed cibus idoneis fecunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant. Optime præbetur ad satietatem ordeum semucoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythisi folijs, ac semine eiusdem, quæ utraque maxime putantur augere fecunditatem auium. Modus autem cibari-
riorum

riorū sit, ut dixi, uagis binorū cyathorū ordeī, aliquid tamē admiscendū erit cythisi, uel si id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ autē debet esse custodi, cū parturient aues, ut habeant quammundissimis paleis constrata cubilia, eaq; subinde conuertat, & alia stramenta quam recentissima reponat: nam pulicibus, alijsq; similibus animalibus replentur, quæ secū affert auis, cum ad idem cubile reuertitur. Assiduus autem debet esse custos, & speculari parietes, quod se facere gallinæ testantur crebris singulibus interiecta uoce acuta. Obseruare itaq; dum edant oua, et cōfestim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata sunt recolligantur, notenturq; quæ quoq; die sint edita, ut quàm recentissima supponantur glorientibus: sic enim rustici appellant aues eas, quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur, uel ære mutantur. Aptissima porrò sunt ad excludendum recentissima quæq;. Possunt tamen etiam requieta supponi, dum ne uetustiora sint, quàm dierū decem. Fere autem, cū primum partum consummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendū est, quoniam quidē nouellæ magis edendis, quàm excubandis ouis utiliores sunt. Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam sepius id fecerint, moresq; earū maxime pernosci, quoniam aliæ melius excubant, aliæ editos pullos cōmodius educant. At e contrario quædā & sua, & aliena oua cōminuunt, atq; consumunt, quod faciētem protinus submouere conueniet. Pulli autem duarum aut trium auium exclusi, dum adhuc teneri sunt, ad unam, quæ sit melior nutritrix, transferri debēt. sed primo quoq; die, dum mater suos, & alienos propter similitudinem dignoscere non potest. Veruntamen seruare oportet modum: neq; enim de-

bet maior esse quàm triginta capitum: negant enim hoc amplio-rem gregem posse ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ subijciuntur, impar obseruatur, nec semper idem: nam primo tempore, id est mense Ianuario quindecim, nec unquam plura subijci debent, Martio xix. nec his pauciora, unum & uiginti Aprili, tota deinde æstate usque in calendâs Octobris totidem. Postea superuacua est huius rei cura, quòd frigoribus exclusi pulli plerun-que intereant. Plerique tamen etiam ab æstiuo solstitio non putant bonam pullationem, quòd ab eo tempore etiam si facilem educationem habent, iustum tamen non capiunt incrementum. Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis pretijs ueneunt, nec plerun-que intereunt, probanda est æstiuæ educatio. Semper autem, cum supponuntur oua, consyderari debet, ut luna crescente à decima usque ad quintandecimam id fiat: nam & ipsa suppositio per hos serè dies est commodissima, & sic administrandum est, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur oua, & in speciem uolucrum conformantur, ter septenis opus est gallinaceo generi. At pavinino, & anserino, paulò amplius ter nouenis, quæ si quando fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus foetibus alienigenis patiemur. Tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quàm quinque fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nã ex pusillis aues minute nascuntur. Cum deinde quis uolet quamplurimos mares excludi, longissima quæq; & acutissima oua subijciet, & rursus cum foeminas, quamrotundissima. Supponedi autem consuetudo tradita est ab ijs, qui religiosius hæc administrant, cuiusmodi. Primum quàm secretissima cubilia eligunt, ne incubantes matricem ab alijs auibus inquietentur: deinde

antequam construant ea, diligenter emundant, paleasq̄,
 quas substraturi sunt, sulphure, & bitumine, atque ardente
 teda perlustrant, & expiatis cubilibus iniiciunt, ita fictis
 concavatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiam desilienti-
 bus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium
 stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus
 allij capita cum clavis ferreis subijciunt: quæ cuncta reme-
 dia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitiantur oua,
 pulliq̄; semiformes interimuntur antiè, quam toti partibus
 suis consumentur. Seruat autem qui subijcit, ne singula oua
 in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in
 aluicolum ligneum conferat: deinde uniuersum leniter in
 præparatum nidum transfundat. Incubantibus autem gal-
 linis iuxta ponendus est cibus, ut saturæ studiosius nidis
 immorentur, ne uel longius euagatæ refrigerent oua, quæ
 quamuis pedibus ipse conuertant, auariius tamen cum
 desilierint matres circumire debet, ac manu uersare, ut
 æqualiter calore concepto facile animentur. Quin etiam si
 qua unguibus lesa, uel fracta sunt, ut remoueat. Idq̄; cum
 fecerit, die undeuigesimo animaduertat, an pulli rostellis
 oua pecuderint, & auscultetur si pipiant: nam sæpe pro-
 pter crassitudinem putaminum erumpere non queunt. Ita-
 que hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri
 fouendos subijcere, idque non amplius triduo facere: nam
 post unum & uigesimum diem silentia oua carent anima-
 libus: eaq̄; remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius
 detineatur effocta. Pullos autem non oportet singulos, ut
 quisq̄; natus sit tollere, sed uno die in cubili sinere cum ma-
 tre, & aqua, ciboq̄; abstinere, dum omnes excludantur.
 Postremo die, cū grex fuerit effoctus, hoc modo deponitur.
 Cribro uiciario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in usu,
 pulli

pulli superponantur: deinde pulegij sicculis fumigentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè teneros interficit. Post hæc cauea cum matre claudendi sunt, & farre ordeaceo cum aqua incocto: uel adorceo farre uino resperso modicè alendi: nam maximè cruditas uitanda est, & ob hoc tertiâ die cauea cum matre continendi sunt, priusq; quam emittantur ad recentem cibum, singuli tentandi, ne quid besterni habeant in gutture: nam si uacua non est ingluuies, cruditatem significat, abstineriq; debent, dum concoquant. Longius autem non est permittendum teneris euagari, sed circa caueam continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur. Cauendumq; ne à serpentibus adflentur, quarum odor tam pestilens est, ut interimat uniuersos: id uitatur sepius incenso cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorum omnium ferè nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandum erit, ut tepidè habeantur: nam nec calorem, nec frigus sustinent. Optimumq; est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatem uagandi fieri. Sed primis quasi infantie diebus pertractandi sunt, plumulæq; sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durecant, & naturalia præcludant. Quod quâuis caueatur, sepe tamen euenit, ut aluus exitum non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter degestis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atq; ipsis matribus etiam uitâda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundissimis uasis, & quam purissimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus: quod si tamen pestis peruasit, sunt qui spicas allij tepido madefactas olæ faucibus inferant. Quidam hominis urina tepidari-gant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per

gat per nares emoliri pituitæ nauseam. Vna quoq; , quam Græci ἀργίαν σαφύλην uocant, cum cibo mista prodest. Vel eadem pertrita, & cum aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborantibus adhibentur : nam si pituita circumuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescinduntur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur: atq; ita paulum tritici salis uulneribus infriatur. Id porro uitium maxime nascitur cum frigore, & penuria cibi laborant aues. Item cum per æstatem consistens in cohortibus aqua potatur: item cum ficus, aut uua immatura nec ad satietatem permissa est, quibus scilicet cibis abstinende sunt aues, eosq; ut fastidiant efficit una labrusca de uepribus immatura lecta, quæ cum farre triticeo minuto cocta obijcitur esurientibus, eiusq; sapore offensæ aues, omnem aspernantur uuam. Similis ratio est etiam caprifici, quæ decocta cum cibo præbetur auibus, & ita fici fastidium creat. Mox quoq; sicut in cæteris pecoribus eligenda quæq; optima, & deteriora uendenda : seruetur etiam in hoc genere, ut per autumnii tempus omnibus annis, cum fructus earum cessat, numerus quoq; minuatur. Summouebimus autem ueteres, id est, quæ trimatum excesserunt. Item quæ aut parum fecundæ, aut parum bonæ nutrices sunt, & præcipue quæ oua uel sua, uel aliena cõsumunt. Nec minus, quæ uelut mares cõtare, atq; etiam calcare cõperunt. Itẽ serotini pulli, qui ab solstitio nati capere iustum incrementum nõ potuerunt. In masculis autẽ nõ eadẽ ratio seruabitur, sed tandiu custodimus generosos, quãdiu foeminã implere potuerint. Nã rarior est in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cum parere desinent aues, id est, ab Idibus Nouẽbris prætiosiores cibi subtrahendi sunt, & uinacca præbenda, quæ satis commodè pascunt adiectis interdum tritici excrementis.

De ouis.

CAP. VI.

OVorum quoq; longioris temporis custodia non aliena est huic curæ: quæ commodè seruantur per hyemem, si paleis obruas: æstate, si fursuribus. Quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis, aut fursuribus obruunt: nonnulli solida, multi etiã fresa faba coaggerant: alij salibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant. Sed omnis sal quemadmodum non patitur putrescere, ita minuit ova, nec sinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis farciendis.

CAP. VII.

Pinguem quoq; facere gallinam, quamuis factoris, non rustici sit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putauit. Locus ad hanc rem desideratur calidus maximè, & minimi luminis, in quo singulæ caucis angustioribus, uel sportis incluse pendeant aues, sed ita coarctate, ne uersari possint. Verum habeant ex utraque parte foramina. Vnum, quò caput exeratur: alterum, quo cauda, cluneshq; ut & cibos capere possint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquentur. Substernatur autè mundissima palea, uel molle foenum, id est, cordum. Nam si dure cubant, non facile pinguescunt. Pluma omnis è capite, & sub alis, atque clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autè præbetur ordeacea farina, quæ cum est aqua conspersa, & subacta, formantur offæ, quibus aues saginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere conuescant. Nam cruditas uitanda est maximè, tantumq; præbendum, quantum digerere possint: neq; ante recens admouenda est, quam tentato gutture apparuerit. nihil ueteris escæ

t reman

remansisse. Cum deinde satiata est avis, paululum deposita cauea dimittitur, sed ita ne uagetur, sed potius, siquid est, quod eam stimulet, aut mordeat, rostro persequatur. Hæc enim ferè communis est cura farcientium. Nam illi qui uolunt non solum opimas, sed etiã teneras aucis efficere, mulsa recente aqua prædicti generis farinam conspergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miscent, made factoq; tritico pane obesant auem, quæ prima luna (quoniam id quoque custodiendum est) saginari coepta, uigesima pergliscit. Sed si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ processerint: ita tamen, ne tempus omne opimadi quintam & uigesimam lunam superueniat. Antiquissimum est autem maximam quanq; auem lautioribus epulis destinare. Sic enim digna merces sequitur operam, & impensam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs constituendis.

CAP. VIII,

HAc eadem ratione palumbos, columbosque cellares pinguißimos facere contingit: neque est tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educãdis. Nam etiam horum possessio non abhorret à cura boni rustici. Sed id genus nãnore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber egressus auibus permutitur, quoniã uel summis turribus, uel editissimis ædificijs assignatas sedes frequentant patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus mensibus accipiunt condititia cibaria, cæteris seipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum insidijs, itaque

clausa

clausæ intra tectum pasci debent, nec in plano uille loco, nec in frigido, sed in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat hybernæ meridicæ. Eiusq; parietes, ne iam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur. uel si ita non competit, paxillis adactis tabule superponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fistilia columbaria recipiât præpositis uestibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipsæ columbarum celle poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime circa fenestrâ, & ea sit ita posita, ut maiore parte hyberni diei solem admittat, habeatq; appositam satis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matricæ, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quasi graui perpetuæ custodiæ seruitio contristatæ senescant. Nam cum paulum circa ædificia uolitaauerint, exhilaratæ recreantur, & ad sætus suos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua præbeatur, similia esse debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter angustias non recipiant. Nam id facere cas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet spargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent stercore. Commodissima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq; & lolium, nec minus excreta tritici, & siqua sunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem subinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto est cultior, tanto lætior auis conspicitur, eaq; tam fastidiosa

est, ut saepe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egressus, accidere solet. Id ne fiat uetus est Democriti praeceptum. Genus accipitris tinunculum uocant rustici, qui ferè in aedificijs nidos facit. Eius pulli singuli fistilibus ollis conduntur, stipatisq; opercula supponuntur, & gypso lita uasa in angulis columbarij suspenduntur, quae res auibus amorem loci sic conciliat, ne unquam deserant. Seligendae uerò sunt ad educationem neque uetulae, nec nimium nouellae, sed corporis maximi. Curandumq; si fieri possit, ut pulli, quemadmodum exclusi sunt, nunquam separentur. Nam ferè, si sic maritatae sunt, plures educant foetus. Sin aliter, certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinae, & campanae. minus enim impares suas diligunt, & ideo nec multum ineunt, nec sepius foctant. Plumae color non semper, nec omnibus idem probatus est: atq; ideo qui sit optimus, non facile dictu est. Albus, qui ubique uulgò conspicitur, à quibusdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs, quae clauso continentur. Nam in uagis maxime est improbandus, quòd cū facillime speculatur accipiter. Foecunditas autem, quamuis longè minor sit, quam est gallinarum, maiorem tamen refert questum. Nam & octies anno pullos educat, si est bona matrix, & pretijs eorum domini complent arcam, sicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis seuerioribus suis temporibus paria singula, millibus singulis se tertiorum solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si credere uolumus, inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quamquam uel hos magis tolerabiles putem, qui oblectamenta deliciarum possidendi, habendiq; causa graui ere, & argento pensent, quam illos, qui

Ponticā Phasim, & Scythica stagna Maotidis eluant. Iam nunc Gangeticas, & Aegyptias aues temedēter eructant. Potest tamen etiam in hoc auuario, sicut dictum est, sagina exerceri. Nam siquae steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinae farciuntur. Palli uerò facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quàm subuolent, paucas subtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasq; copiosum cibum patientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leniter obligant crura, quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil ista res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula excrecere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adiiciunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

Turturum educatio superuacua est, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoq; leuiore cura, quàm ceteræ aues saginatur, uerum non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliscit. Et tamen, quia maior est turdi copia, pretium turturum minuitur. Rursus æstate uel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quàm obijcitur esca, sed præcipue milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerū quod semine huius maxime delectantur. Hyeme tamen offe panis uino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm ceteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulae cauata efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus

t 3 prohi

prohibeantur uolare, quoniam si id faciant, corpora detrahunt. In his autem assidue pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatq; semodius cibi in diebus singulis uicenos, & centenos turtures. Aqua semper recens, & quammundissima uasculis qualibus columbis, atque gallinis præbetur. Tegeticulæq; mudentur, ne stercus urat pedes, quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq; sicut & omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam uetus est idonea, quam nouella. Itaque circa messem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis.

CAP. X.

Turdis maior opera, & impensa præbetur, qui omnium quidem rure, sed salubrius in eo pascuntur, in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferuntur, quia caueis clausi plurimi despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auaria coniecti sunt: itaque ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuorum, moestitiamq; eorum mitigent interuolando. Sic enim consuescēt & aquam, & cibos appetere ferri, si mansuetos id facere uiderint: locum æque munitum, & apricum, quam columbi desiderant, sed in eo transuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insident, cum satiati cibo requiescere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent subleuari, quam hominis statura patiat, ut à stante contingi possint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quò mundiores permancant: semper autem arida ficus diligenter pinsita, & permista polline, præberi debet, tam largè quidem,

quidem, ut superfit: hanc quidam mandant, & ita obijciunt. Sed istud in maiore numero facere uix expedit, quia nec paruo conducuntur, qui mandant, & ab ijs ipsis aliquantum propter iucunditatem consumitur: multi uarietatem ciborum, ne unum fastidiant, præbendam putant: ea est cum obijciuntur myrti, & lentisci semina: item oleastri, & ederacæ baccæ, nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiusmodi uolucris hæc appetunt, quæ in ciuarijs quoq; desidentium detergent fastidia, faciuntq; auidiorem uolaturam, quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pinguescit, semper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quæ est firmissima esca. Nam illa, quæ supra diximus, pulmentariorum uice dantur: uasa quibus recens, & munda præbeatur aqua, non dissimilia sint gallinarijs: hac impensa, curaq; M. Terentius ternis sepe denarijs singulos emptitatos esse significat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis nostræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia: propter quæ ne rusticis quidem contemnendus sit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra septa uillæ cibantur, ferè persecuti sumus: nunc de his dicendum est, quibus etiam exitus ad agrestia pabula dantur.

Depauonibus educandis. CAP. XI.

PAUONUM educatio magis urbani patris familie, quam tetrici rustici curam poscit. Sed ne hæc tamen aliena est agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus solitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros, nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemorosiss, & paruulis insulis, quales obiacent Italiae, facillimè continetur. Nam quoniam nec sublimiter potest, nec per longa spatia uolitare, tum etiam quia su-

ris, ac noxiorum animalium rapinæ metus non est, sine custode tutò uagatur, maioremq; pabuli partem sibi acquirit. Fœminæ quidem sua sponte tanquam seruitio liberatæ studiosius pullos emutriunt: nec curator aliud facere debet, quàm ut dici certo tēpore signo dato, iuxta uillam gregem conuocet, & exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut nec auis esuriat, & numerus aduenientium recognoscatur. Sed huius possessionis rara cōditio est, quare mediterraneis locis maior adhibenda cura est: eaq; sic administratur, herbidas, syluestrisq; ager planus sublimi clauditur maceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto duæ cellæ, ut sit altera custodis habitatio, atq; altera stabulum pauonum: sub porticibus deinde per ordinē fiunt arundinea septa in modum cauearum, qualia columbarij tectis superponuntur: ea septa distinguuntur uelut clatris intercurrentibus calamis, ita ut ab utroque latere singulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet uligine, cuius in solo per ordinem figuntur breues paxilli, eorumq; partes summæ lingulas edolatas habent, quæ transuersis foratis perticis inducātur: hæ porrò quadratæ perticæ esse debent, quæ paxillis superponūtur, ut auem recipiant adsilientem: sed idcirco sunt exemptiles, ut cum res exigat, à paxillis deductæ liberum aditum conuerrentibus stabulum præbeāt. Hoc genus auium, cum trimatum expleuit, optime progenerat: siquidem tenerior ætas, aut sterilis, aut parum fecunda est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet, atque ideo quinque fœminas desiderat: nam si unam, uel alteram fœtam sæpius compressit: uixdum concepta in aluo uitiat oua, nec ad partum sinit perducì, quoniam immatura genitalibus locis excidunt. Ultima parte hyemis concitantibus libidinem cibus utriusque sexus accenden-

da uenus

da uenus est : maximè facit ad hanc rem, si fauilla leui tor-
reas fabam, tepidamq; des iciunis quinto quoque die : nec
tamen excedas modum sex cyathorum in singulas aueis:
hæc cibaria non omnibus promiscue spargenda sunt, sed in
singulis septis, quæ arundinibus intexi oportere proposue-
ram, portione seruata quinq; fœminarum, & unius maris
ponenda sunt cibaria, nec minus aqua, quæ sit idonea po-
tui : quod ubi factum est, mares sine rixa deducuntur in
sua quisq; septa cum fœminis, & æqualiter uniuersus grex
pascitur : nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur
masculi, qui & à cibo, & à coitu prohibent minus ualidos
nisi sint hac ratione separati. Fere autem locis apricis in-
eundi cupiditas exercet mares, cum Fauonij spirare cœpe-
runt, id est, tempus ab Idib. Februarijs ante Martium men-
sem. Signa sunt extimulatæ libidinis, cum semetipsum ue-
luti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit : idq;
cum fecit, rotare dicitur. Post admissuræ tempus confestim
matrices custodiendæ sunt, ne alibi quàm in stabulo foetus
edant, sæpiusq; digitis loca fœminarum tentanda sunt: nam
in promptu gerunt oua, quibus iam partus appropinquat:
itaque includendæ sunt emittentes, ne extra clausum foetum
edant : maximeq; temporibus ijs, quibus parturiunt, pluri-
bus stramentis exaggerandū est auarium, quo tutius inte-
gri foetus excipiantur: nam ferè pauones, cū ad nocturnam
requiem uenerunt, prædictis perticis insistentes, enituntur
oua, quæ quo propius, ac mollius deciderint, illibatam ser-
uant integritatē: quotidie ergo diligenter mane temporibus
foeturæ stabula circumeunda erunt, & iacentia oua colli-
genda: quæ quanto recentiora gallinis subiecta sunt, tanto
commodius excluduntur : idq; fieri maxime patris familiæ
ratione conducit: nam fœminæ pauones quæ non incubant,

ter anno ferè partus edunt : at quæ fouent oua, totum tempus fecunditatis aut excludendis, aut etiã educandis pullis consumunt. Primus est partus quinque ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorum: neque est quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne suos quidem foetus commode nutriunt, sed ueteres maxime quæque gallinæ uernaculi generis eligantur : eæque nouè diebus à primo lunæ incremento, nouenis ouis incubent, sintque ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur : & totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricem, sepiusque ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouentur, uersare manu: idque quo diligentius faciat, una pars ouorum notanda est atramento, quod signum habebit auarius an à gallina conuersa sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ si mediocris habitus sunt, non debent amplius quam terna pauonina, & sena generis sui fouere: cum deinde fecerit pullos, ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinque & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amoueantur, postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisque diebus alantur ordeacco farre uino resperso: nec minus ex quolibet frumento cocta pulcicula, & refrigerata: post paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit concisum porrum tarentinum, & caseus mollis uehementer expressus: nam serum nocere pullis manifestum est. Locustæ quoque pedibus

pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atque ijs pasci debent usq; ad sextum mensem: postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt autem post quintū, & trigesimalum diem quàm nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturq; grex uelut matrē gallinam singultientē: ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & emissa ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in uillam persequentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educāt, in eodē loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninā prolem, suos pullos diligere desinunt, & immaturos relinquunt, perosæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint. Vitia quæ gallinaceo generi nocere solent, eadē has aucis infestant: sed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibentur: nam & pituita, & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, iisdem remedijs, quæ præposuimus, prohibentur. Septimum deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant: nam qui sic cubitant, tollēdi sunt, & supra perticas imponendi, & ne frigore laborent.

De Numidicarum, & rusticarum gallinarum educatione. CAP. XII.

Numidicarum eadem est ferè, quæ pauonum educatione: cæterum syluestres gallinæ, quæ rusticæ appellantur, in seruitute non soctant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio

Venio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia non tantum terrestria, sed aquatilia quoque desiderant pabula, nec magis humo, quam stagno consueuerunt: eiusque generis anser præcipue rusticis gratus est, quod nec maximam curam poscit, et solentiorē custodiam præbet, quam canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione capitolij, cum aduentu Gallorum uociferatus est, canibus silentibus: is autē non ubique haberi potest, ut existimat uerissimè Celsus, qui sic ait: Anser neque sine aqua, nec sine multa herba facile sustinetur, neque utilis est locis consitis, quia quicquid tenerum contingere potest, carpit. Sicubi uero flumen, aut lacus est, herbaeque copia, nec minus iuxta satæ fruges, id quoque genus nutriendum est: quod etiam nos facere censemus, non quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: attamen præstat ex se pullos, atque plumam, quam, non ut in ouibus lanam, semel demetere, sed bis anno, uere, et autumnō uellere licet, atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utique oportet educare, singulisque maribus ternas fœminas destinare: nam propter grauitatem plureis inire non possunt: quinetiā intra cohortem, ut protecti sint, secretis angulis hasas facere oportet, in quibus cubitent, et fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario
constituendo.

CAP. XIII.

Qui uero greges nantium possidere student, cheno-
boscia constituant, quæ tum demum ugebunt si fue-
rint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore
secreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusque
circundata, ita, ut in aliqua parte sit cella custodis: sub por-
ticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam later-
culis

eulis extruuntur: quas singulas satis est habere quoquoer-
 sus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostioliis muni-
 tos, quia per socturam diligenter claudi debent, & extra
 uillam: deinde non longè ab edificio si est stagnum, uel flu-
 men, alia non quaeratur aqua: sin aliter, lacus, piscinaq; ma-
 nu fiant, ut sint quibus inurinare possint aues: nam sine
 isto praesidio, non magis, quam sine terreno recte uiuere
 queunt. Palustris quoq; sed herbidus ager destinetur, atq;
 alia pabula conferantur, ut uicia, trifoliū, foenum graecum,
 sed praecipue genus intubi, quod σίσιπυ Graeci appellant:
 lactucae quoq; in hunc usum semina uel maxime serenda
 sunt, quoniam & mollissimū est olus, & libentissime ab his
 auibus appetitur. Tum etiam pullis utilissima est esca, haec
 cum praeparata sunt, curandum est, ut mares foeminae que
 quam amplissimi corporis, & albi coloris eligantur: nam
 est aliud genus uarium, quod a sero mitigatum domesti-
 cum factū est: id neq; aequè foecundum est, nec tam pretio-
 sum, propter quod minimè nutriendum est. Anseribus ad-
 mittendis tempus aptissimum est à bruma, mox ad parien-
 dum, & ad incubandum à Calen. Martij usq; ad solstitium,
 quod fit ultima parte mensis Iunij. Incunt autem non, ut
 priores aues, de quibus diximus, insistentes humi, nam se-
 re in flumine, aut piscinis id faciunt: singulae que ter anno
 pariunt, si prohibeantur foetus suos excludere, quod ma-
 gis expedit, quam quòd ipse suos fouent: nam & à galli-
 nis melius enutriuntur, & longè maior grex efficitur: pa-
 riunt autem singulis foetibus oua, primo quina, sequenti
 quaterna, nouissimo terna: quem partum nonnulli permit-
 tunt ipsis matribus educare, quia reliquo tempore anni ua-
 caturae sunt à foetu. Minimè autem concedendū est foeminis
 extra septum parere, sed cū uidebūtur sedē querere, com-
 primendae

primendæ sunt atq; tentandæ: nam si appropinquant partus, digito tanguntur ova, quæ sunt prima parte locorum genitalium: quam ob rem perduci ad haram debent, includiq; ut foetum edant: idq; singulis semel fecisse satis est, quoniam unaquæq; recurrit eodem, ubi primo peperit: sed nouissimo foetu cum uolumus ipsas incubare, notandi erunt uniuersiusq; partus, ut suis matribus subijciantur, quoniam negatur anser aliena excludere ova, nisi subiecta sua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis ova, sicut pauonina plurima quinq;, paucissima tria: ipsis autem anseribus paucissima v i i, plurima x v. Sed custodiri debet, ut ouis subijciatur radices urticarum, quò quasi remedio medicatur, ne noceri possit excubis anserculis, quos enecant urticæ, si teneros pupugerint. pullis autem formandis excludendisq; triginta diebus opus est, cum sunt frigora: nam tepidis x x v. satis est. Sæpius tamen anser trigesimo die nascitur, atq; is dum exiguus est, decem primis diebus pascitur in hara clausus cū matre: postea cū serenitas permittit, producit in prata, & ad piscinas: cauendumq; est, ne aut aculeis urticæ cōpungatur, aut esuriens mittatur in pascuum, sed antè concisis intubis: uel lactucæ folijs saturetur: nam si adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in pascuum, fruticibus, aut solidioribus herbis oblectatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat, milium quoque, aut etiam triticum mistum cum aqua rectè præbetur, atq; ubi se paulum confirmauit, in gregem coequalium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile est. Pullos autem non expedit plures in singulas haras, quam uicenos adijci, nec rursus omnino cum maioribus includi, quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas, in quibus incubitant, siccissimas esse oportet,

substra

Substratisq; habere palcas: uel si eæ non sunt, gratissimum quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pul-
lorum seruãda sunt, ne coluber, ne uipera, felesq; aut etiam
mustela possit aspirare: quæ ferè pernicies ad internecio-
nem prosternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum in-
cubantibus apponant, nec patiantur matrices sæpius nidum
relinquere: deinde pullis exclusis primis quinque diebus
polentam, uel maceratum fœr, sicut pauonibus obijciunt.
Nonnulli etiam uiride nasturtium confectum minutatim
cum aqua præbent, eaq; eis est esca iucundissima: mox ubi
quatuor mensium sunt, fœrtur, & maximus quæsq; destinatur,
quoniam tenera ætas præcipue habetur ad hanc rem aptis-
sima: & est facilis harum auium sagina: nam præter po-
lentam, & pollinem ter die nihil sane aliud dari necesse est,
dummodo large bibendi potestas fiat: ne uagandi facultas
detur: sintq; calido & tenebroso loco: quæ res ad creandas
adipes multum conferunt: hoc modo duobus mensibus pin-
guescunt, & ea propter etiã tenerrima pullities sæpe x l.
diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulais, &

similibus.

CAP. XV.

Necessotrophij cura similis, sed maior impensa est:
Nam clausæ pascuntur anates, querquedulae, boschi-
des, phalerides, similesq; uolucres, quæ stagna, & palu-
des rimantur: locus planus eligitur, isq; munitur sublimi-
ter pedum quindecim maceria: deinde clatris superposi-
tis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolan-
di sit potestas domesticis auibus: aut aquilis, uel accipitri-
bus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuiga-
tur extra, intraq; ne feles, aut uipera perrepat: media de-
inde parte necessotrophij lacus defoditur in duos pedes al-
titudinis

titudinis, spatiumq; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia restagnantis undæ, quæ semper interfluere debet, opere signino consternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, sed paulatim cliuo subsidere, ut tanquam è litore descendatur in aquam. Solum autem stagni per circuitum, quod sit instar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum est, ne possit herbas euomere, præbeat que nantibus aquæ puram superficiem. Media rursus terrena pars esse debet, ut colocasijs conferratur, alijsq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: sunt enim quibus cordi est uel in syluulis tamaricum, aut scirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen causam totus locus syluulis occupetur, sed ut dixi, per circuitum uacet, ut sine impedimento, cum apricitate diei gestiunt aues, nandi uelocitate concertent. Nam quemadmodum desiderant esse ubi irrepant, & ubi delitescantibus fluuiaticis animalibus insidientur, ita offenduntur, si non sunt libera spatia, quæ permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ uestiantur: sintq; post hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq; contegantur intersitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: statim deinde perpetuus canaliculus humi depressus construatur, per quem quotidie misti cum aqua cibi decurrant, sic enim pabulatur id genus auium: gratissima est & esca terrestris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, sed ubi copia est, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibus, si sit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel si qua sunt incre-
 menti

menti parui flauiorum animalia. Tempora concubitus eadem que ceteri syluestres alites obseruant Martij, sequentisq; mensis, per quos festuca, serculiq; in auarijs passim spargendi sunt, ut colligere possint aues, quibus nidos construât: sed antiquissimum est, cum quis reoaro φορῶον constituere uolet, ut prædictorum auium circa paludes, in quibus plerunq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis subijciat: sic enim exclusi, educatiq; pulli deponunt ingenia syluestria, clausiq; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam si modò captas aues, que consueuere libero uictu, custodia tradere uelis, parere cunctantur in seruitute. Sed de tutela nantium uoluerum satis dictum est.

De piscinis, & piscibus alendis. CAP. XVI.

Verum opportune, dum meminimus aquatiliam animalium, ad curam perueniemus piscium, quorum redditum quamuis alienissimam agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quam terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum studiorum maiores nostri celebrauerunt, adco quidem, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderēt pisces, atq; eadem cura mugilem, scarumq; nutritent, qua nunc murena, & lupus educantur. Magni enim aestimabat uetus illa Romuli, & Numæ rustica progenies, si urbana uite comparetur uillatica, nulla parte copiarū defici. quamobrem non solum piscinas, quas ipsi cōstruxerant, frequentabant, sed etiam quos rerū natura lacus fecerat, conuectis marinis semibus replebāt. inde uelinus, inde etiam sabatinus, & item uulsinensis, & ciminus lupos, auratisq; procreauerunt, ac siqua sunt alia piscium genera dulcis unde tolerantia. Mox istam curam sequens ætas aboleuit, & lautitie locupletum maria ipsa, Neptunumq; clauserunt. Et iam cum auorum memoria

circumfertur M. Philippi (uelut urbanissimum, quod erat
luxuriosissimum) factum, atq; dictum. Nam is fortè Cassi-
ni, cum apud hospitem cenaret, appositumq; è uicino flu-
mine lupum degustasset, atque expuisset, improbum fa-
ctum dicto profecutus: Peream, inquit, nisi piscem putau-
i. Hoc igitur periurium multorum subtiliorem fecit gulam,
doctaq; , & erudita palata fastidire docuit fluuialem lu-
pum, nisi quem Tyberis aduerso torrente defatigasset. Itaq;
Terentius Varro, Nullus est, inquit, hoc seculo nebulo,
ac rhynton, qui nõ iam ducat, nihil sua interesse, utrum eius-
modi piscibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen
ijsdem temporibus, quibus hanc memorabat Varro luxu-
riem, maxime laudabatur seueritas Catonis, qui nihilo mi-
nus & ipse tutior Luculli grandi .ere sestertium millium
quadringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Iam enim
celebres erant deliciae popinales, cum, ab mari deferrentur
uiuaria, quorum studiosissimi, uelut ante deuictarum gen-
tium Numantinus, & isauricus, ita Sergius Orata, & Li-
cinius Muræna captorum piscium letabantur uocabulis.
Sed quoniam sic mores obcalluere, non ut hæc usitata, ue-
rum ut maxime laudabilia, & honesta iudicarentur: nos
quoque, ne uideamur tot iam seculorum feri castigatores,
hunc etiam questum uillaticum patrisfamilias demonstra-
bimus, qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus,
propter exilitatem soli, quæ plerunq; littori uicina est, fru-
ctus terræ præcipere non poterit, ex mari redditum con-
stituatur. Huius autem rei quasi primordium est naturam lo-
* facile ci contemplari, quo piscinas * facere constitueris: non
enim omnibus littoribus omne genus piscium haberi po-
tест. Limosa regio planum educat piscem, uelut so-
leam, rhombum, passerem. Eadem quoque maxime idonea
est conch

est conchylis, muribus, & ostreis, purpurarūq; tum concharum pectunculis, balanis, uel sphōdilis. At arenosi gurgites planos quidem non pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas, ac denticas, punicasq; & indigenas, umbrasue, uerū conchylis minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quod in petris stabulentur, saxatiles dicti sunt, ut merulae, turdiq;, nec minus melanuri. Atq; ut littorum, sic & fretorum differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiāt. nō enim omni mari potest omnis esse, ut helops, qui Paphylia profundo, nec alio pascitur, ut Atlātico faber, qui & in nostro Gadum municipio generosissimis piscibus adnumeratur, cumq; prisca cōsuetudine Zeum appellamus, ut Scaurus, qui totius Asiae, Graeciaeq; littoribus Sicilia tenus frequentissimus exit nūquam in Ligusticū, nec per Gallias enauit ad Hibericū mare. Itaq; ne si capti quidē perferātur in nostra uiuaria, diuturni queant possideri. Sola ex pretiosis piscibus muræna, quamuis Tarsensis, Carpathijq; pelagi, quod est ultimum, uernacula, quouis hospes freta peregrinum mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinæ. CAP. XVII.

STagnum censemus eximie optimum, quod sic positum est, ut insequens maris unda priorem submoueat, nec intra conspectum sinat remanere ueterem: nanque id simillimum est pelago, quod agitatū uentis assidue renouatur, nec concalescere potest: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem superiorem. Id autem stagnum uel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, uel in littore construitur opere signino. Sed utcunque fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. Eorumq; alios simplices, & rectos, quod sceddant
 u 2 squamosi

squamosi greges, alios in cochleã retortors, nec nimis spatio-
 sios, in quibus murenæ delitescât. Quamquam nonnullis
 commisceri eas cum alterius notæ piscibus non placet, quia
 si rabie uexantur, quod huic generi uelut canino solet acci-
 dere, seuis sine prosequuntur squamosos, plurimosq; man-
 dendo consumunt. Itineraq; si loci natura permittit, omni
 lateri piscine dari conuenit. Facilius enim uetus submoue-
 tur unda, cum quacunq; parte fluctus urget, per aduersam
 patet exitus. Hos autē meatus fieri censemus per imam con-
 septi partem, si loci situs ita cõpetit, ut in solo piscine posi-
 ta libella septem pedibus sublimius esse maris æquor osten-
 dat, nam piscibus stagni hæc in altitudinẽ gurgitis mensura
 abunde est. Nec dubium, quin quanto magis imo mari ue-
 nit unda, tanto sit frigidior, quod est aptissimum nantibus.
 Sin autem locus, ubi uiuarium constituere censemus, pari li-
 bra cum æquore maris est, in pedes nouẽ defodiatur pisci-
 na, & infra duos à summa parte cuniculus riui perducatur,
 curandumq; est, ut quam largissimè ueniant, quoniã mo-
 dus ille aquæ iacentis infra libram maris non aliter expri-
 mitur, quam si maior recentis freti uis incesserit. Multi pu-
 tant in eiusmodi stagnis lōgos piscibus recessus, & fluxuo-
 sos in lateribus specus esse fabricandos, quo sint opaciores
 æstuantibus latebræ. Sed, si recens mare non semper stagnũ
 permeat, id facere contrarium est. Nam eiusmodi recepti-
 cula nec facillè nouas admittunt aquas, nec nisi difficulter
 ueteres emittunt: plusq; nocet putris unda, quam prodest
 opacitas. Debent tamen similes uelut cellæ parietibus exca-
 uari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, &
 nihilo minus facile, quam conceperint aquam, remittant.
 Verum meminisse oportebit, ut riuis, per quos exundat pi-
 scina, præfigantur aenei foraminibus exiguis cancelli, qui-
 bus

bus impediatur fuga piscium. Si uero laxitas permittit, è littore scopulos, qui præcipue herbis algæ uestuntur, non erit alienum per stagni spatia disponere, & quantum comminisci ualeat hominis ingenium, representare faciem ueri maris, ut clausi quamminime custodiam sentiant. hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sic que nobis antiquissimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur, & quid queque ferat regio: neque enim si uelimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in uiuario multitudinem mullorum pascere queamus, cum sit mollissimum genus, & seruitutis indignantissimum. Raro itaque unus, aut alter de multis millibus claustra patitur. At contra frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatem littoris nostri contemplemur, si uitemus scopulos, an probemus. Turdi complura genera, merulasq; & auidas mustelas, tum etiam sine macula (nam sunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maxime probantur, murenas, & si quæ sunt alie saxatilis notæ, quarum pretia uigent. Nam uile ne captare quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera etiam littoris arenosi, stagnis contineri. Nam quæ limo, cænoq; lutescunt, ut ante iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atque eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis: nanque soles, ac rhombis, & similibus animalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo recessu nunquam destituitur. Spissi deinde clatri marginibus insiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cum maris æstus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum

moles, ita ut complectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum. Sic enim & maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempestatibus eructat pelagi uolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercedi more Mæandri: paruis sed angustis itineribus, quæ quantalibet hyemis seuitia mare sine fluctu transmittat. Hinc esca iacentium mollior esse debet, quàm saxatilium. Nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non possunt. Itaque præberi conuenit tabentis haleculas, & salibus excasam chalcidem, putremq; sardiniam, nec minus scaurorum branchias, uel quicquid intestini pelamis, aut lacertus gerit. Tum scombri, charchariq; & elacate uentriculos, & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quæ cetariorum officinis cucurruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis litoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, præbeamus. Facit etiam ex pomis uiridibus adaperita ficus. Et nuces digitis infractæ sunt dandæ, nec minus elixum molle sorbum, quiq; sunt cibi sorbilibus proximi, ut mulctra, recens cascus, si loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen æque, quàm prædictæ falsuræ pabula commode dantur, quoniam odorata sunt: omnis enim iacens piscis magis naribus escam, quàm oculis uestigat. Nam dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea, quæ in plano sunt dextra, læuq; non facile peruidet. Itaque cum salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem peruenit ad cibos. Cæteri autem saxatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur. Nam & halecula modo

capta, & canmarus, exiguusq; gobio, & quisquis denique est incrementi minuti piscis maiorem alit. Siquando tamen hyemis seuitia non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis offæ, uel si qua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper obijcitur, eximia si sit (ut Bæticæ, Numidiæq; regionum) larga. Cæterum illud committi non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam dæu clausi tolerare possint: nam nisi piscis domini cibarijs saginatur, cum ad piscatorium forum perlatus est, macies indicat eum non esse libero mari captum, sed de custodia elatum, propter quod plurimū pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica pastio finem præsentis disputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem sequenti exordio ad curam syluestrium pecorum, cultumq; apum.

L. IVN. MODERA-
TI COLVMELLÆ
DE RE RVSTICA
LIB. IX.

VENIO nunc ad tuclam pecudum syluestrium, & apium educationem, quas & ipsas Publi Siluine uillaticas pastiones iure dixerim. Siquidem mos antiquus lepuseculis, capreisq;, ac similibus feris iuxta uillam plerunque subiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cum exegisset usus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uille parietibus

excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniam tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio reddita est, ea nunc quae proposuimus singula persequamur.

De uiuarijs faciendis, & incluendis
pecudibus feris.

CAP. I.

Feræ pecudes, ut capreoli, damæq; nec minus orygun, ceruorumq; genera, & aprorum modò lautitijs, & uoluptatibus dominorum seruiunt, modò quæ stui, ac redditibus. Sed qui uenationem uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcunque competit proximus edificio loci situs. munire uiuarium, semperq; de manu cibos, & aquam præbere. Qui uerò quæstum, redditumq; desyderant, cum est uicinum uillæ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domini) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infossi lacus signino consternuntur, qui receptam pluuiatilem continent. Modus syluæ pro cuiusque facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat, haud dubie cæmentis, & calce formatus circumdatur murus. Sin aliter, crudo latere, ac luto constructus. Vbi uerò neutrum patrifamiliæ conducit, ratio postulat uacerris includi: sic enim appellatur genus clatrorum: idq; fabricatur ex robore, quercu, uel subere: nam oleæ rara est occasio. Quicquid deniq; sub iniuria pluuiarum magis diuturnum est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris truncus, siue aut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, compluribus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus spatijs defixus erigitur, deinde per transversa laterum caua trāsmittuntur ramices, qui exitus ferarum obserent. Satis est autem uacerras inter pedes octonos defigere, serisq; transversis ita clatrare, ne spatiorū laxitas, que

que foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc
 autem modo licet etiam latissimas regiones, tractusq; mon-
 tium claudere, sicuti Galliarum, necnon & in alijs quibus-
 dam prouincijs locorum uastitas patitur: nam & fabrican-
 dis ingens est uacerris materiæ copia, & cætera in hanc
 rem feliciter suppetunt. Quippe crebris fonibus abundat
 solum, quod est maximè prædictis generibus salutare. Tum
 etiam sua sponte pabula feris benignissimè subministrat,
 præcipueq; saltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, &
 arboreis abundant: nam ut graminibus, ita frugibus robur-
 neis opus habent, maximeq; laudantur, qui sunt feracissimi,
 quernæe glandis, & ilignæ, nec minus * cerreæ, tum & * acernæ
 arbuti, cæterorumq; pomorum syluestrium, quæ diligen-
 tius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus dispu-
 taremus. Nam eadem ferè sunt pecudum syluestrium pabu-
 la, quæ domesticarum. Contentius tamen non debet esse di-
 ligens pater familiâs cibus, quos suapte natura terra gignit,
 sed temporibus anni, quibus syluæ pabulis carent, condita
 messe, clausis succurrere, ordeoq; alere, uel adoreo farre,
 aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique
 uilissimè constiterit dare. idq; ut intelligant feræ præberi,
 unam, uel alteram domi mansuetam conueniet im-
 mittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctanteis ad
 obiecta cibaria pecudes perducatur. Nec solum istud per
 hyemis penuriam fieri expedit, sed cum etiam fœtæ partus
 ediderint, quo melius educent natos. Itaq; custos uiuarij fre-
 quenter speculari debet, si iam effœtæ sint, ut manu da-
 tis sustineantur frumentis: nec uerò patiendus est oryx, aut
 aper, alius uel quis ferus ultra quadrimum senescere, nam
 usq; in hoc tempus capiunt incrementa, postea macescunt
 senectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinem corporis

conseruat, ære mutandi sunt. Ceruus autem cō pluribus annis substineri potest: nam diu iuuenis possidetur, quod æui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita sunt, farraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; semina paruulis areolis per diuersa spatia factis iniiciantur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeū, & cicercula condita ex horreo promantur, & aqua cœlesti macerata obijciantur: nam sicca non nimis ab lepusculis appetuntur. Hæc porrò animalia, uel similia his (etiam silente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuariū, quod uacerris circumdatum est, siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepiunt, & liberos noctæ egressus fugam moliantur.

De apibus.

CAP. II.

Venio nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligentius quicquam præcipi potest, quàm ab Higiniō iam dictum est, nec ornatius, quàm Vergilio, nec elegantius, quàm Celso. Higinius ueterum autorum placita secretis dispersa monumentis industriè collegit. Vergilius poeticis floribus illuminauit. Celsus utriusq; memorati adhibuit modum. Quare ne attentanda quidem nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quod consummatio susceptæ professionis hanc quoq; sui partem desiderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atq; imperfecta conspiceretur. Atq; ea, quæ Higinius fabulose tradidit de originibus apum non intermisit, poeticæ magis licentiæ, quàm nostræ fidei cōcesserim. Nec sanè rustico dignū est sciscitari, fuerit ne mulier pulcherrima specie Mellissa, quam Iupiter in apem cōuertit, an (ut Euhemerus poetæ

poëta dicit) erabronibus, & sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo specu Iouis extitisse nutrices, easq; pabula munere dei sortitas, quibus ipse paruum educauerant alumnium. Ista enim, quamuis non dedecent poëtam, summam tamen, & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Dictæo cœli regem pauere sub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando, & in qua regione primum natæ sint. Vtrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Eubemerus, an Eriethonij temporibus in monte Hymeto, ut Euthronius, an Crete Saturni temporibus, ut Nicander. Non magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu sobolem procreent, an heredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro: & utrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddat. Hæc enim, et his similia magis scrutantium rerû naturæ latebras, quàm rusticorum est inquirere. Studiosis quoq; literarum gratiora sunt ista in otio legentibus, quàm negotiosis agricolis, quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera sint apum, & quod ex
ijs optimum.

CAP. III.

Quare reuertamur ad ea, quæ alueorum cultoribus magis apta sunt. Peripateticæ sectæ conditor Aristoteles in ijs libris, quos de animalibus conscripsit, apum siue examinum genera complura demonstrat, earumq; alias uastas, sed glomerosas, casæmq; nigras, & hirsutas apcis habent: alias minores quidem, sed æquè rotundas, & infusci coloris, horridiq; pili. alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, & latas, coloris meliusculi, nonnullas minimas, gracilesq; & acuti aluei ex aureo colo, uarias,
atq;

atque leues, eiusq; autoritatem sequens Vergilius maxime probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiã placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uerò seuior maxime pessima est, sed tamen iracundia note melioris apium facile delinitur assiduo interuentu eorum, qui curant aluearia: nam cum sepius tractantur, celerius mansuescunt. Durantq; si diligenter excultæ sunt, in annos decem, nec ullum examen hanc ætatem potest excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos substituant. Nam ferè decimo ab internicione anno, gens uniuersa totius aluei consumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, semper propaganda erit soboles, obseruandumq; uere cum se noua profunderent examina, ut excipiantur, & domiciliorum numerus augeatur: nam sepe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.

Quales pastiones, & qui situs pastionum apum esse debeat.

CAP. IIII.

INterim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debent pabulationes: eaq; sint secretissime, ut & noster præcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, & minime procelloso cæli statu.

Quò neque sit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdiq; petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fecunda sit fruticis exigui, & maxime thymi, aut origani, tum etiam tymbræ, uel nostratis cunile, quam satuireiã rustici uocant. Post hæc freques sit incrementi maioris surculus, ut rosmarinus, & utraque cythissus. Est enim satiuus, et altera suæ spõtis, itemq; semper uirês pinas,

& ni

& minor ilex: nã prolixior ab omnibus improbatur. Ede-
 re quoq; nõ propter bonitatẽ recipiuntur, sed quia præbent
 plurimum mellis. Arbores uerò sunt probatissime rutila,
 atq; alba ziziphus, nec minus amarãthus, tum etiam amy-
 gdalæ, & persici, atq; pyri, deniq; pomiferarũ pleræq; ne
 singulis immorer. At syluestriũ comodiissime faciunt glandi-
 fera robora, quin etiam terebinthus, nec dissimulus huic len-
 tiscus, & odorata cædrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt no-
 centes, taxi repudiantur. Mille præterea semina uel crudo
 cespite uirentia, uel subacta sulco, flores amicissimos api-
 bus creant, ut sunt in irriguo solo frutices amellæ: caules acã-
 thini, scapus asphodeli, gladiolus narcissi. At in hortensi li-
 ra consita nitent candida lilia, nec his sordidiora leucoia,
 tum punice rosæ, luteolæq; & sarranæ uiolæ, nec minus
 celestis numinis hyacinthus, coritius item, sicalusq; bulbus
 croci deponitur, qui coloret, odoretq; mella. Iam uerò notæ
 uilioris innumerabiles nascuntur herbæ, cultisq; , atq; pa-
 scuis regionibus, quæ fauorum ceras exuberant, ut uulgares
 lapsanæ, nec his pretiosior armoratia, rapistriq; olus, &
 intubi syluestris, ac nigri papaueris flores. Tum agrestis
 pastinaca, & eiusdem nominis edomita, quam Græci γα-
 φυλιroy uocant. Verum ex cunctis, quæ proposui, quæq;
 omisi temporis compendia sequens (nam inexputabilis erat
 numerus) saporis præcipui mella reddit thymus. Thymo
 deinde proxima thymbra, serpillumq; & origanum. Ter-
 tiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros, & nostras cu-
 nila, quam dixi saturciam. Mediocris deinde gustus ama-
 ranthini, ac ziziphi flores, reliquaq; , quæ proposuimus ci-
 baria: sed ex omnibus deterrimæ notæ mel habetur nemo-
 rense, quod ex sparto, atque arbuto prouenit: uillicum,
 quod nascitur in oleribus, & stercorosis herbis. Et quoniã
 situm

fitum pastionum, atq; etiam genera pabulorum exposui,
nunc de ipsis receptaculis, & domicilijs examiniū loquar.

De sedibus apum eligendis.

CAP. V.

Sedes apibus collocanda est contra brumalem meridiē
procul à tumultu, & coetu hominum, ac pecudum, nec
calido loco, nec frigido, nam utraque re infestantur. Hæc
autem sit ima parte uallis, & ut uacue cūm prodeunt pa-
bulatum apes, facilius editoribus aduolēt, et collectis uten-
silibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uil-
le situs ita competit, non est dubitandum, quin ædificio iun-
ctum apiarium maceria circundemus, sed in ea parte, quæ
tetrīs latrinæ, sterquiliniq; & balinei libera est odoribus.
Verūm si positio repugnabit, nec maxima tamen incom-
moda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis
domini esse apiarium: sin autem cuncta fuerint inimica,
certè uicina uallis occupetur, quò sæpius descendere non
sit graue possidenti. Nam res ista maximam fidem deside-
rat, quæ quoniam rarissima est interuentu domini tutius cu-
stoditur: neq; ea curatorem fraudulentum tantum, sed etiam
immunde segnitie perosa est: æquè enim dedignatur, si
minus pure habita est, ac si tractetur fraudulenter. Sed ubi-
cunq; fuerint aluearia, non editissimo claudantur muro, qui
si metu prædonum sublimior placuerit, tribus clatis ab hu-
mo pedibus, exiguis in ordinem fenestellis apibus sit per-
uius: iungaturq; tugurium, quò & custodes habitent, et con-
datur instrumentum: sitq; maximè repletum præparatis
alucis ad usum nouorum examinum, nec minus herbis sa-
lutaribus, & si qua sunt alia, quæ languentibus adhibentur:
Palmaq; uestibulum, aut ingens oleaster obumbret,
Ut cūm prima noui ducent examina reges,
Vere suo, ludetq; fauis emissa iuuentus

Vicina

Vicina inuitet decedere ripa calori,

Obuiaq; hospitij teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur uel extracto canali manu detur, sine qua neque faui, neque mella, nec puli deniq; figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, præterfluens unda, uel putealis, canalibus immissa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggerctur apum causa,

Pontibus ut crebris possint consistere, & alas

Pandere ad æstiuum solem, si fortè moranteis

Sparsferit, aut præceps Neptuno immerferit Eurus.

Conferi deinde circa totum apiarium debent arbusculæ incrementi parui, maximeq; propter salubritatem. Nam sunt etiam remedio languentibus cythisi, tum deinde castæ, atq; pini, & rosmarinus, quin etiam cunilæ, & thymi frutices: itemq; uiolarum, uel quæcunq; utiliter deponi patitur qualitas terræ. Grauis, & tetri odoris non solum uirentia, sed & quælibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cum est ignibus adustus, aut odor palustri cæmi, nec minus uiten tur caue rupes, aut ualles argutæ, quas Græci ἰχθῆς uocant.

De uasis alueorum probandis. CAP. VI.

Igitur ordinatis sedibus, aluearia fabricanda sunt pro con-
 diuione regionis: siue illa ferax est suberis, haud dubitan-
 ter utilissimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme
 rigent, nec candent æstate, siue ferulis exuberat, ijs quoque,
 cum sint naturæ corticis similes, è quibus commodè uasa te-
 xuntur. Si neutrum aderit, opere textorio salicibus con-
 nectuntur: uel si nec hæc suppetent, ligno cauatæ arboris,
 aut in tabulas defectæ fabricabuntur. Deterrima est condi-
 tio fistilium, quæ & accenditur æstatis uaporibus, & ge-
 lantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt alueorum gene-
 ra duo, ut uel ex fimo fingantur, uel lateribus extruantur:

quorum

quorum alterum iure damnauit Celsus, quoniam maxime est ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis in modum eius praeipuum non dissimulauerit, quod si res postulet, transferri non possit. Itaque nam assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse alios: magis enim solum id repugnat rationibus domini, quod immobiles sint, cum uendere, aut alios agros instruere uellit (hoc enim in modum pertinet ad utilitatem solum patrisfamilias) sed quod ipsarum apium causa fieri debet, cum aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter praedictam causam moueri poterunt hoc maxime uitandum est. Itaque quamuis doctissimi uiri auctoritatem reuerentur, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maxime mouet Celsum, ne sint stabula uel igni, uel furibus obnoxia, potest uitari opere lateritio circumstructis aliis, ut impediatur rapina praedonis, et contra flammarum uiolentiam protegantur: easdemque cum fuerint mouende, resolutis structurae compagibus licebit transferre.

Quemadmodum aluci collocandi sint.

CAP. VII.

Sed quoniam plerisque uidetur istud operosum, quod licet si uasa placuerint collocari, debet suggestus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemque crassitudinis, isque sic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, alijs uel moxij animantibus praebentur, superponuntur deinde siue (ut Celsus placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, praeterquam a tergo circumstructa, seu quod penè omnium in usu est, qui modo diligenter ista curant, per ordinem uasa disposita ligantur, uel laterculis, uel

cemen

cemētis ita ut singula binis parietibus angustis cōtineantur, libraeque frontes utrinque sint. Nam & quā procedunt, nonnunquam patefaciendae sunt, & multo magis a tergo, quia subinde curantur examina. Sin autē nulli parietes alueis interueniēt, sic tamen collocandae erunt, ut paulum altera ab altera distet, ne, cum inspiciuntur ea, quae in curatione tractantur, haerentem sibi alterā concutiat, uicinasque apes cōterat, quae omnē motum imbecillis cereis operibus suis, tanquam ruinam timent. Ordines quidem uasorum superinstructos in altitudinem tres esse abunde est, quoniam summum sic quoque parum commodē curator inspicit. Ora cauearum, quae praebent apibus uestibula, proniora sint, quā terga, ne influant imbres, & si fortē tamen ingressi fuerint, non immorentur, sed per aditum effluant, propter quod conuenit aluearia porticibus supernuniri, sin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari. quod tegmen cū frigora, & pluias, tū aestus arcet. Nec tamen ita nocet huic generi caloris aestus, ut hyems, itaque semper aedificium sit post apiarium, quod aquilonis excipiat iniuriā, stabulisque praebet teporem. Nec minus ipsa domicilia, quā uis aedificio protegantur, obuerse tamen ad hybernum orientem componi debebunt, ut apricum habeant, apes matutinū egressum, & sint experrectiores. Nā frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur, angustissima esse debent, ut quamminimum frigoris admittant: eaque satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum, sic nec uenentus stello, nec obscenum scarabæi, uel papilionis genus lucifugaeque blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia ianuae fauos populantur, atque utilissimum est pro frequentia domicilij, duos, uel tres aditus in eodem operculo distantes

inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut custos uesti-
buli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eaq; pau-
ciores intereunt, cum licet uitare pestis obsidia per aliud
uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmo-
dum syluestria examina ca-
pantur.

CAP. VIII.

ATq; hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus eli-
gendis abunde diximus: quibus prouisis, sequitur ut
examina desyderemus. ea porrò uel ære parta, uel gratui-
ta cõtingūt. Sed quas pretio comparabimus, studiosius præ-
dictis comprobemus notis, & earũ frequẽtiã prius, quã
mercemur, apertis alucaribus cõsideremus. uel si nõ fue-
rit inspiciendi facultas, certè id quod cõtemplari licet, no-
tabimus: ut in uestibulo ianue complures cõsistant, & ue-
hemẽs sonus intus murmurantiũ exaudiatur, atq; etiam (si
omnes intra domicilium silentes forè cõquiescant) labris
foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respondente
earũ subito fremitu poterimus æstimare uel multitudinem,
uel paucitatẽ. Præcipuè autẽ custodiendum est, ut ex uici-
nia potius, quã ex peregrinis regionibus petantur, quo-
niam solent coeli nouitate laceßiri. quod si non contingit, ac
necesse habuerimus longinquis itineribus aduehere, cura-
bimus, ne salebris sollicitetur, optimeq; noctibus collo por-
tabũtur. Nã diebus requies danda est, & infundendi sunt
grati apibus liquores, quibus intra clausum alantur. Mox
cum perlata domũ fuerint, si dies superuenerit, nec ape-
riri, nec collocari oportebit alucũ, nisi uestperi, ut apes pla-
cidæ mane post totius noctis requiẽ egrediãtur, specula-
riq; debemus ferè triduo, an uniuersæ se profundant. quod
cum faciunt, fugam meditantur. Ea remedia, quibus debeat
inhiberi

inhiberi, mox præcipiemus. At quæ dono, uel aucupio contingunt, minus scrupulose probantur, quanquam nec sic quidem uelim nisi optimas possidere, cum & impensum & eandem operam custodis postulent bonæ, atq; improbæ. & quod maxime refert, non sunt degeneres intermiscendæ, quæ infament generosas. Nam minor fructus mellis respondet, cû segniora interueniunt examina. Veruntamen quoniam interdum propter conditionē locorū uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum est, curam uestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunq; saltus sunt idonei, mellifici nihil antiquius, quam apes quibus utantur, uicinos eligunt fontes: eos itaq; conuenit plerunque ab hora secunda obsideri, speculariq; quæ turba sit aquatium. Nam si pauca admodū circunuo- lant (nisi tamen complura capita riuorum diductas faciunt rariores) intelligenda est earū penuria, propter quam locum quoq; non esse mellificum suspicabimur. At si conueniant frequentes, spem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt, eaq; sic inueniuntur. Primum quàm longè sint explorandum est, præparandumq; in hanc rem liquida rubrica, qua cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium, commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoscere poteris. At si non tarde id facient, scias eas in uicino consistere. Sin autē serius, pro moræ tēpore æstimabis distantiam loci: sed cum animaduertes celeriter redeuntes, si non ægrè persequeris iter uolantiū, ad sedem perducereis examinis. In ijs autem, quæ longius meare uidebuntur, solertior adhibebitur cura, quæ talis est. arundinis internodiū cū suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea, & per id foramē exiguo melle, uel defruto instillato, ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorē dulcis li-

quoris complures apes irrepererūt, tollitur talea, & appo-
 sito foramini pollice non emittitur, nisi una, quæ cū euasit,
 fugā suā demonstrat obseruāti, atq; is, dū sufficit, persequi-
 tur euolantē. Cū deinde conspiceret desijt apem, tū alteram
 emittit: & si eandē petit cœli partē uestigijs prioribus in-
 hæret, & si minus aliam quoq; atq; aliā foramine adaper-
 to patitur egredi, regionēq; notet, in quā plures reuolent,
 & eas persequatur, donec ad latebram perducatur exami-
 nis: quòd si est ablatum specu, fumo elicitur, & cū erupit,
 æris strepitu coërcetur. Nam statim sono territū, uel in fru-
 tice, uel in editiore syluæ fronde considet, & à uestigato-
 re præparato uase reconditur. Sin autem sedem habet ar-
 boris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in
 ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutis-
 sima ferra, quò celerius id fiat, præciditur primū superi-
 or pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus
 uidetur inhabitari, tū recisus utraq; parte mundo uestimē-
 to contegitur, quoniā hoc quoq; plurimū refert, ac si qui-
 bus rimis hiat illinitur, & ad locū perfertur: relictisq; par-
 uis (ut iā dixi) foraminibus, more cæterarū aluorū colloca-
 tur. Sed indagatorē cōuenit matutina tempora uestigandi
 eligere, ut spatium diei habeat, quò exploret cōmeatus apū:
 sepe enim, si serius cœpit eas denotare, etiā cū in propin-
 quo sunt, iustis operum peractis se recipiunt, nec remeant,
 ad aquam: quo euenit ut uestigator ignoret, quā longē
 fonte distet examen: sunt qui per initia ueris apiastrū, atq;
 (ut ille uates ait) trita meliphylla, & cærinthe ignobile
 gramē aliasq; colligant similes herbas, quibus id genus ani-
 maliū delectatur, & ita aluos perfricent, ut odor & succus
 uasi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle resper-
 gant, & per nemora non longē à fontibus disponant, eaq;
 cum

cum repleta sunt examiniibus, domum referant, sed hoc nisi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. Nam sepe inania uasa nacti, qui forte prætereunt secum auferunt: neq; tamen est tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno: at in maiore copia etiam si multa intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc est ratio capiendi syluestria examina.

Quemadmodum uernacula examina obseruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

DEinceps talis altera est uernacula retinendi: semper quidem custos sedule circumire debet aluearia: neque enim ullum tempus est, quò non curam desiderent, sed eam postulant diligentiore, cum uernant & exundant nouis factibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt: quippe talis est apium natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti sunt, consortia dedignantur uetustiorum, multoq; magis imperia: quippe cum rationabili genere mortalium, tum magis egentibus consilij mutis animalibus nulla sit regni societas: itaq; noui duces procedunt, cum sua uirtute, quæ uno aut altero die in ipso domicilij uestibulo glomerata consistens, egressu suo propriæ desiderium sedis ostendit: eaq; uelut patria contenta est, si à procuratore protinus assignetur. Sin autem defuit custos, uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit: quod ne fiat, boni curatoris est, uernis temporibus obseruare alueos in octauam ferè dici horam, postquam non temere se noua proripiunt agmina, eorumq; egressus regressusq; ut diligentius custodiat. Nam quædam solent, cum subito euaserunt, sine cunctatione se proripere: poterit exploratam fugã præsciscere uespertinis temporibus aurem singulis alueis admouen-

do: siquidem ferè ante triduum, quàm eruptionem facturæ sint, uelut militaria signa mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut uerissimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi præsciscere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obseruari debent, quæ istud faciunt, ut siue ad pugnam eruperint (nam inter se tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quasi cum exteris gentibus præliantur) siue fugæ causa se proripuerint, præstò sit ad utrunq; casum paratus custos, pugna quidè uel unius inter se dissidentis, uel duorum examinum discordantium facile compefcitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit.

Aut mulso, passo'ue, aut alio quouis liquore simili resperfo uidelicet familiari dulcedine seuientium iras mitigante: nam eadem mirè etiam dissidentes reges conciliant. Sunt enim sæpe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totæ gentes cõsumuntur. Itaq; si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicantibus notaueris, duces seditionũ interficere curabis: dimicantiũ uerò prælia prædictis remedijs sedantur: ac deinde cùm agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo conserit, animaduertito, an totum examen in speciem unius uuæ dependeat: idq; signum erit aut unum regem inesse, aut certè plures bona fide reconciliatos, quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium: sin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos esse,

esse: atq; in ijs partibus, quibus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis: itaq; succo prædictarum herbarum, id est, melissophylli, uel apiastri manu illita, ne ad tactum diffugiât, leuiter inferes digitos, & diductas apes scrutaberis, donec autorem pugnae, quæ elidere debes, reperiâs.

Quæ sit forma regis apum. CAP. X.

Sunt autem ij reges maiores paulò & oblongi magis quam ceteræ apes, rectoribus cruribus, sed minus amplis pinnis pulchri coloris, & nitidi, leuesq; ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis forte plenior quasi capillum, quem in uentre gerunt aculeum putet, quo & ipso tamen ad nocendum non utuntur: quidam etiam infusci, atq; hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu damnabis ingenium.

Namq; duæ regum facies, duo corpora gentis.

Alter erit maculis auro squallentibus ardens,

Et rutilis clarus squamis insignis, & ore.

Atq; maxime probatur, qui est melior: nam deterior sordido spuito similis tam fœdus est, quam puluere ab alto

Cum uenit, & sicco terrâ spuit ore uiator. Et, ut idè ait,

Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris

Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Qui tamè & ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere: nam uelut quadam compede retinebimus erroneam ducem detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas

emendetur. CAP. XI.

Sed nonnunquam necandus est, cum uetus alueare numero

mero apum destituitur, atq; infrequētia eius aliquo exa-
 mine replenda est. Itaq; cum primo uere in eo uase nata
 est pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo siue discor-
 dia cum parentibus suis conuersetur: quòd si nullam pro-
 geniem tulerint faui, duas, uel tres alucorum plebes in unū
 contribuere licebit, sed prius resperfas dulci liquore: tum
 demum includere, & posito cibo dum conuersari consue-
 scant, exiguis spiramentis relictis triduo ferè clausas habe-
 re. Sunt qui seniore[m] potius regem submoucant, quod est
 contrarium: quippe turba uetustior, si elidatur uelut qui-
 dam senatus iunioribus pareat necesse est, & si quæ sint
 imperia ualidiorum contumaciter spernētes, poenis, ac mor-
 tibus afficiuntur: illud tamē incommodum iuniori examini
 solet accidere, cum antiquarum apium relictus à nobis rex
 senectute deficit, quòd tanquam domino mortuo familia ni-
 mia licentia discordat, cui facile occurritur, nam ex ijs al-
 uicis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: isq;
 trās latus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector constituitur.
 Potest autem minore molestia in ijs domicilijs, quæ aliqua
 peste uexātur, paucitas apium emendari. Nam ubi cognita
 est clades infrequentis aluci, quos habeat fauos oportet
 considerare: tum deinde ceræ, quæ semina pullorum con-
 tinet, partē recidere, in qua regij generis proles anima-
 tur: est autem facilis conspectu, quoniam ferè in ipso sine
 cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & la-
 xioris fistulæ, quàm sint reliqua foramina, quibus popu-
 laris notæ pulli detinentur. Celsus quidem affirmat in ex-
 tremis fauis transuersas fistulas esse, quæ cōtineant regios
 pullos. Higinius quoq; autoritatem Græcorum sequens
 negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in
 circuitu fauorum paulo maiora, quàm sint plebeijs seminis
inueniri

inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius
fuga inhibenda

CAP. XII.

Est & illa uernaculi examinis cura, si forte prædicto tempore facta eruptione patriam fastidians sedem, longiorem fuga denuntiauit. Id autem significat, cum sic apis euadit uestibulū, ut nulla intrò reuolet, sed se confestim leuet sublimius. Crepitaculis ærcis, aut testarum plerunq; uulgo iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq; quæ uel pauida, cum repetierit aluū maternam, & in eius aditu glomerata pependit, uel statim se ad proximā frondem contulerit, protinus custos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoueat. Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq; uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco esse, dum aduersperascat. Primo deinde crepusculo transferat, & reponat in ordinem reliquorum alucorum. Oportet autem etiam uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam sunt nonnulla examina, quæ cum processerint, statim sedē sibi querant in proximo, eandemq; occupent, quam uacuum repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium
morbo.

CAP. XIII.

Sequitur ut morbo, uel pestilentia laborantibus remedia desyderentur. Pestilentie rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri possit reperio, nisi ut longius aluei transferantur

ferantur. Morborum autem facilius in his & cause inspi-
 ciuntur, & inueniantur medicinae. Maximus autem annuus
 earum labor est initio ueris, quo tithymalli floret frutex, &
 quo saneram ulmi promunt: manq; sicut nouis pomis, ita
 his primitiuis floribus illecte auide uescuntur post hyber-
 nam famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocete cibo,
 quo cum se affatim repleuerint, profluuio alui, nisi celeri-
 ter succurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum
 quoq; animalium uentrem soluit, & proprie ulmus apium.
 Ea q; causa est, cur in regionibus Italiae, quae sunt eius ge-
 neris arboribus consite, raro frequentes darent apes. Itaq;
 ueris principio si medicatos cibos praebas, iisdem reme-
 dijs & prouideri potest, ne tali peste uexetur, & cum iam
 laborant, sanari: nam illud quod Higinus maiores secu-
 tus autores prodidit, ipse non expertus asseuerare non au-
 deo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem praecipit
 apum corpora, quae cum eiusmodi pestis incepsit, sub fauis
 aceruatim enecta reperuntur, siccio loco per hycmem re-
 posita circa equinoctium uernum, cum clementia diei sua-
 serit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneq; ci-
 nere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cu ui-
 uido halitu caloris animatae sunt, resumpto spiritu in pre-
 paratu uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereant,
 quae deinceps dicturi sumus, egris examinibus exhibenda
 censemus: nam uel grana mali punici tunsa, & uino ami-
 neo conspersa, uel uuae passae cum rore syriaco pari men-
 sura pinsite, & austero uino insuccatae dari debent: uel
 si per se ista frustra sunt, omnia eadem equis poderibus
 in unum leuigata, & fictili uase cu aminco uineo inferuesci
 etia, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonul-
 li rorem marinum aqua mulsa decoctum, cum gelauerit,
 imbrici

imbricibus infusum præbent libandum. Quidam bubulam, uel hominis urinam (sicut Higinius affirmat) alucis apponunt: nec non etiam ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas, contractasq; carpit, cum frequenter alie mortuarii corpora domicilijs suis efferunt, alie intra tecta ut in publico luctu, mæsto silentio torpent. Id cum accidit, aruidineis infusi canalibus offeruntur cibi maxime decocti mellis, & cum galla, uel arida rosa detriti. Galbanum etiã, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, passoq; & defrutto uetere fessas sustinere. Optime tamen facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum uetere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus, eius succus datur. Higinius quidem in eo libro, quæ de apibus scripsit, Aristomachus, inquit, hoc modo succurrendum laborantibus existimat. Primum, ut omnes uitiosi faui tollantur, & cibus ex integro recēs ponatur: deinde ut fumigetur. Prodesse etiam putat apibus uetustate corruptis examen nouū contribuere, quamuis periculum sit, ne scditione consumantur, ueruntamen adiecta multitudine letaturas. Sed ut cōcordes maneant, earum apium, quæ ex alio domicilio transferuntur, quasi peregrinæ plebis submoueri reges debere: nec tamen dubium, quin frequentissimorum examinum faui, qui iam maturos habent pullos, transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmetur, sed & id cum fiet, animaduertendum, ut eos fauos subijciamus, quorum pulli iam sedes suas adaperiunt, & uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exerentes capita: nam si fauos immaturo fœtu transfulerimus, emorientur pulli, cum fœueri defierint. Sæpe etiã uitio, quod Græci φαίδαναρ uocant, intercunt. Siquidẽ cum sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cecarum
 confi

confinzant, quantum putant explere se posse, nonnunquam euenit, ut consummatis operibus cercis, ut examen conquirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus, aut turbinibus in syluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat, tunc quae uacuae cerarum partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsae quoque apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui possint adhuc integras ceras explere: uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos ante quam putrescant, uacuis partibus acutissimo ferro liberare: nam hoc quoque refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facile penetret) uehementius impressum fauos sedibus suis commoueat. Quod si factum est, apes domicilium derelinquunt. Est & illa causa interitus, quod interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quam foetibus student: itaque nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniam & nimio fatigatae opere plurimae pereunt, nec ullis iuuentutis supplementis frequentate nouissima reliquae intereunt: itaque si tale uer incessit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilissimum est tertio quoque die alucorum exitus praeccludi, exiguis foraminibus relictis, per quae non possint apes exire, ut ab opere mellifico euocatae, quoniam se non sperent posse ceras oes liquoribus stipare, foetibus expleant. Atque haec sepe sunt examinum uitio laborantium remedia.

Quid quoque tempore faciant apes, & quid earum curator facere

debeat.

CAP. XIII.

Deinceps illa totius anni cura, ut idem Higinius commo-
disi

diſſime prodidit, Ab æquinoctio primo, quod menſe Mar-
 tio circa v. i. i. Calendas Aprilis in octaua parte arie-
 tis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni tempo-
 ris habentur duodequinginta, per hos primùm ait a-
 pes curandas eſſe adaperſis alueis, ut omnia purgamen-
 ta, quæ ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, & ut
 araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, ſumus immittatur
 factus incenſo bubulo ſumo, hic enim quaſi quadam cogna-
 tione generis maxime eſt apibus aptus. Vermiculi quoque
 qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi ſunt.
 Quæ peſtes plerunq; fauis adherentes decidunt, ſi ſumo
 medullam bubulã miſceas, & his incenſis nidorem admo-
 neas. Hac cura per id tēpus, quod diximus, examina firma-
 buntur, eaq; fortiſſime operibus inferuent. Verùm maxime cu-
 ſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tracta-
 re debeat, uti pridie caſtus ſit ab rebus ueneris, ne ue te-
 mulentus, nec niſi lotus ad eas accedat, abſtineatq; ſere ab
 omnibus redolētibus eſculentis, ut ſunt ſalsamenta, & co-
 rum omnia eliquamina, itemq; foetentibus acrimonijs allij,
 uel ceparū, cæterarumq; rerum ſimiliū. Duodequingage-
 ſimo die ab æquinoctio uerno, cum ſit uergiliarum exor-
 tus circa v. Idus Maias incipiunt examina uiribus, & nu-
 mero augeri. Sed & iſſdem diebus intereunt quæ paucas,
 & egras apes habent. Eodemq; tempore progenerantur
 in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœ-
 tus, quam ſint cæterarum apum, eosq; nonnulli putant eſſe
 reges. Verùm quidam Græcorū autores οἰσῆς appellat,
 ab eo, quod exagitant, neque patientur examina conquie-
 ſcere. Itaq; præcipiunt eos necari. Ab exortu uergiliarum
 ad ſolſtitium, quod ſit ultimo menſe Iunio circa octauam
 partem cancri, ſere examinant alui, quo tempore uehemē-
 tius

tius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tuncq; peractio solstitio, usq; ad ortum caniculae, qui ferè dies triginta sunt, pariter frumeta, & faui demetantur. Sed ij quæ ad modum tolli debeant, mox deinde, cum de cõfectura mellis præcipiemus. Cæterũ hoc eodẽ tempore progenerari posse apes iuuenço perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt. Mago quidem uentribus etiam bubulis idem fieri affirmat. Quã rationem diligētius prosequi superuacuum puto, consentiens Celso, qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud admitti, ut sic requirendũ sit: uerũ hoc tempore, & usq; in autumnũ a quinoctium decimo quoq; die alui aperiendæ sunt, & fumigadæ. Quod cum sit molestũ examinibus, saluberrimũ tamen esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuantes apes refrigerare oportet, cõspersis uacuis partibus aluorũ, & quã recentissimi rigoris aqua infusa: deinde si quid abluũ non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, si apparuerint, cuerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio sunt. Nam & ceras erodunt, & stercore suo uermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum est eadem maxima multitudo, si uas æneum simile miliario uespere ponatur inter aluos, & in fundũ eius lumen aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facîle ex angusto rursus euolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cũ lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore consumuntur. A canicula ferè post diem quinquagesimũ arcturus oritur, cũ irroratis floribus thymi, & cunilæ, thymbræq; apes mella conficiunt: idq; optimæ no-

te enitefcit autumnū equinoctio, quod est ante Cal. Octo-
bris, cum octauam partem libræ sol attingit. Sed inter cami-
cale, & actum exortum cauendum erit, ne apes interci-
pantur uolentia crabronum, qui ante aluearia plerumq;
obsidiantur prodeuntibus. Post arctum exortū circa equi-
noctium libræ (sicut dixi) fauorū secūda est exemptio. Ab
equinoctio deinde quod conficitur circa V I I I. Cal. Octo-
bris ad Vergiliarū occasum diebus X I. & floribus tama-
ricis, & slyestribus fructibus apes collecta mella cibarijs
hyemis neponant, quibus nihil est omnino detrahendum,
ne sepius iniuria contristate, uelut desperatione rerū pro-
fugiant. Ab occasu Vergiliarum ad brumam, que serē con-
ficitur circa V I I I. Cal. Ianuarij, in octaua parte capri-
corni iam recondito melle utūtur examina, eoq; usq; ad ar-
ctum exortum sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio,
que docet solstitia, & equinoctia non octauis, sed primis
partibus signorū confici. Verum in hac ruris disciplina se-
quor nūc Eudoxi, & Metonis, antiquorumq; fastos astro-
logorum, qui sunt aptati publicis sacrificijs, quia & notior
est ista uetus agricolis concepta opinio. Nec tamen Hip-
parchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis
necessaria est. Ergo Vergiliarū occasu primo statim conue-
niet aperire aluos, & depurgare quicquid immundi est, di-
ligentiusq; curare, quoniā per tempora hyemis non expe-
dit mouere, aut pateficere uasa. Quam ob causam dum ad
huc autumnū reliquæ sunt apricissimo die purgatis domi-
cilijs opercula intus usq; ad fauos adimouenda sunt, omni
uacua parte sedeis exclusa, quo facilius angustie cauea-
rum per hyemem concalescant, idq; semper faciendam
est etiam in ijs aliuis, que paucitate plebis infrequentes
sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum luto,
& fumo

& fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus comment, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uasa, nihilo minus congestu culmorum, & frondium supertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tempestatibus munimus. Quidā exemptis interraneis occisas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis suis delitescentibus apibus præbent teporem. Tum etiam si sunt absumpta cibaria, commodè pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem faui sufficient, permanent illibatae. Nec quamuis amantissimas munditiarum offendunt odore suo. Melius tamen esse nos existimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis uel contusam, & aqua madefactam ficū aridam, uel defrutum, aut passum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut insistentes apes quasi per syphonem succum euocēt. Vuas etiam passas, cum infregerimus, paulum aqua respersas probè dabimus, atq; his cibarijs non solum hyeme, sed etiā quibus temporibus (ut iam supra dixi) tithymallus, atq; etiā ulmi florebut, sustinendæ sunt. Post confectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberalius à curatore relictum sit) cōsumunt, & sæpe etiā uacuatis ceris usq; in ortum arcturi, qui est ab Idibus Februarijs ieiune fauis accubantes torpent more serpētū, & quiete sua spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, optimum est per aditum uestibuli syphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaq; post hoc tempus, cum diei permittit halaritas procedere audēt in pascua. Nam ab æquinoctio uerno sine cunctatione, iā

passim

passim uagantur, & idoneos ad fœtū decerpunt flores, atq; intra tectū comportant. Hec obseruanda per anni tempora diligentissime Higinius præcipit. Ceteram illa Celsus adijcit, paucis locis eam felicitatem suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æstiu. Itaque quibus locis post ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed uernis passionibus absumptis, in ea loca transferri, que serotinis floribus thymi, & origani, thymbr. eq; benignius apes alere possunt. Quod fieri ait & Achaie regionibus, ubi transferantur in atticas pastiones, & Eubœa, & rufus insulis Cycladibus, cum ex alijs transferuntur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemq; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, que tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore sit materia, cera confecta, Sed ante translationem diligenter alucos inspicere præcipit, ueteresq; & tineos, & labantes fauos eximere. Nec nisi paucos, & optimos reseruare, & simul etiam ex meliore flore quam plurimi fiant: eaq; uasa, que quis transferre uelit, non nisi noctibus & sine concussione portare.

De melle conficiendo, & quando castrari debent alui.

CAP. XV.

MOx uere transacto sequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod est genus amplioris incrementi similitimum apis. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, & sine industria fauis assidens. Nam neq; alimēta congerit, & ab alijs inuecta consumit. Veruntamē ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci uidentur insidentes

dentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaq; ad fouen-
 dam & educandam nouam prolem familiarius admittun-
 tur. Exclufis deinde pullis, extra tectū proturbantur. Et, ut
 idem ait, à præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in to-
 tum exterminari oportere, quod ego Magoni consentiens
 faciendum non cenſco, uerum ſeuitiæ modum adhibendum.
 Nam nec ad occidionem gens interrimenda eſt, ne apes iner-
 tia laborent, quæ cum fuci aliquam partem cibariorum ab-
 ſumunt, ſarciendo damna ſiunt agiliores, nec ruruſ multitu-
 dinem prædonum coaleſcere patendum eſt, ne uniuerſas
 opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorū, & apium
 ſepius committi uideris, ad apertas aluos inſpicias, ut ſiue
 ſemipleni faui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi,
 & ſuperpoſitis ceris tanquam operculis oblitū demetantur.
 Dies uerò caſtrandi ſere matutinus occupandus eſt. neque
 enim conuenit æſtu medio exaſperatas apes læceſſiri: duo-
 bus ferramentis ad hunc uſum opus eſt ſeſquipedali, uel pau-
 lò ampliore menſura factis. quorum alterū ſit culter oblon-
 gus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncum habens
 ſcalprum alterum prima fronte planum, & acutiſſimum,
 quo melius hoc faui ſuccidantur. illo eradantur, & quicquid
 ſordidum deciderit, attrahatur. Sed ubi à posteriore parte
 nullum ueſtibulum patefactum habuerit alueare, ſumum
 admouebimus factum galbano, uel arido ſimo. Ea porro
 uafe fictili prunis immiſta conduntur: idq; uas anſatum ſi-
 mile auguſtæ ollæ figuratur, ita ut altera pars ſit acutior,
 per quam modico foramine ſumus emanet. altera latior, &
 ore patulo, per quam poſſit afflari. Talis olla, cum eſt aluea-
 ri obiecta, ſpiritu admoto ſumus ad apes promouetur, quæ
 conſeſtim nidoris impatientes in priorem partē domicilij,
 & interdum extra ueſtibulum ſe conferunt, atq; ubi pote-
 ſtas

stas facta est liberius inspiciendi, ferè, si duo sunt examina duo genera quoq; fauorum inueniuntur. Nam etiam in concordia suum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obseruat. Sed omnes faui semper caucarum tectis, & paululum lateribus adherentes, dependent, ita ne solū contingant, quoniã id præbet examinibus iter. Cæterū figura cerarum talis est, qualis & habitus domicilij. Nam et quadrata et rotunda spatia, nec minus longa suam speciem uelut formæ quædã fauis præbent. Ideoq; non semper eiusdẽ figuræ reperiuntur faui. Sed hi qualescunq; sint, nõ omnes eximantur. Nam priore messe, dum adhuc rura pastionibus abundant, quinta pars fauorum: posteriore, cum iam metuitur hycms, tertia relinquenda est. Atq; hic tamen modus non est in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus consulendum est. At si ceræ dependentes in longitudinẽ decurrunt, eo ferramento, quod est simile cultro, infecandi sunt faui: deinde subiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promendi. Sin autem transversè tectis caucarū inhaerent, tunc scalprato ferramento est opus, ut aduersa fronte impressi descendant. Eximi autem debet ueteres uel uitiosi, & relinqui maxime integri, ac melle pleni. Et si qui tandem pullos continent, ut examini prognerando referantur. Omnis deinde copia fauorum conferenda est in eum locum, in quo mel conficere uoles. lincendaq; sunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, ne quid sit apibus peruium, quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant, & persecutæ consumunt. Itaque ex iisdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes. Castratæ deinde alui siquæ transversos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice posteriores partes uesti-

bula fiant. Sic enim proximè cum castrabuntur, ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quòd si forte aluearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit, nobis, ut modò à posteriore modò à pròre parte castrantur: idq; fieri ante diei quintam horam debet: deinde repeti uel post nonam, uel postero mane. Sed quotcunq; faui sunt demessi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras sordes: nam sunt mali saporis, & succo suo mella corrumpunt. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alueum defluxit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dum musteus fructus defruescat: isq; sepius ligula purgandus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur. Atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito fiat deterius.

De cera facienda.

CAP. XVI.

Ceræ fructus, quamuis æris exigui, nō tamē omittendus est, cū sit eius usus ad multa necessarius. Expressæ fauorum reliquiæ, posteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas æneum conijciuntur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factū est, cera per stramenta, uel iuncos defusa colatur: atq; iterū similiter de integro coquitur, & in quas quisque uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; concretam facile est eximere, quoniā qui subest humor non patitur formis inherere. Sed iam consummata

dispu

disputatione de uillaticis pecudibus, atq; passionibus, quae reliqua nobis rusticarum rerum pars superest, de cultu horticorum, Publii Siluinae, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE IN
LIBRVM X. DE CVLTV
HORTORVM, PRAEFATIO.

FOENORIS tui Siluinae, quod stipulanti sponderam tibi, reliqua pensunculam percipe. Nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram: superest ergo cultus horticorum insigniter neglectus quondam ueteribus agricolis nunc uel celeberrimus: siquidem cum parrior apud praescos esset frugalitas, largior tamen pauperibus fuit usus epularum, lactis copia, serinaque ac domesticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoque summis, atque humilimis uictum tolerantibus. Mox cum sequens, & praecipue nostra aetas dapibus libidinosus pretia constituerit, coenaque non naturalibus desiderijs, sed censibus aestimentur, plebeia paupertas summota a pretiosioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus horticorum, quoniam & fructus magis in usu est, diligentius nobis, quam tradiderunt maiores, praecipendus est usque; sicut institueram prosa oratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum meum expugnasset frequens postulatio tua, quae perlicit, ut poetice numeris explerem Georgici carminis

omissas partes, quas tamen & ipse Vergilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere, neq; enim aliter istud nobis fuerat audiendum, quam ex uoluntate uatis maxime uenerandi: cuius quasi numine instigante (pigre sine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non sine spe prosperi successus) aggressi sumus tenuem admodum & penè uiduatum corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in consummatione quidem totius operis annumerari uelut particula possit laboris nostri, per se uerò & quasi suis finibus terminata nullo modo speciose cõfici. Nam etsi multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamen eadem tam exigua sunt, ut (quod auiunt Græci) ex incomprehensibili paruitate arenae funis effici non possit. Quare quicquid est istud, quod elucubrauimus, propriam sibi laudem non uendicat, ut boni consuiat, si non sit dedecori prius editis à me scriptorum monumentis: sed iam præfari desinamus.

DE CULTV HORTORVM

LIBER X.

Ortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quondã spatijs exclusus iniquis
Cũ caneret letas segetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non coelestia mella,

Vergilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numerofo præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, resolutaq; terga
Qui gerit, & fossus gracileis imitatur arcnas.
Atq; habilis natura soli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.

Nam

Nam neq; sicca placet, nec quæ stagnata palude
 Perpetitur querulæ semper conuiuia rane.
 Tum quæ sponte sua frondosas educat ulmos,
 Palmütibusq; feris letatur, & aspera syluis
 Achrados, aut pruni lapidosi obruta pomis
 Gaudet, & iniussi consternitur ubere mali.
 Sed negat helleboros, & noxia galbana succo,
 Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
 Quamuis semihominis uesano gramine foeta
 Manáragoræ pariat flores, mœstamq; cicutam;
 Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquæ,
 Terga rubi, spinisq; ferat paliuron acutis.
 Vicini quoq; sint amnes, quos incola durus
 Attrahat auxilio semper sitiētib; hortis,
 Aut fons illacrymet putei non sede profunda.
 Ne grauis hausturis tendentibus illa uellat.
 Talis humus, uel parietibus, uel sepibus hirtis
 Claudatur, neu sit pccori, neu peruia furi,
 Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
 Nec Polycletea, nec Phraámonis, aut Ageladæ
 Arte laboretur, sed truncum sorte dolatum
 Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
 Terribilis membri, medio qui semper in horto
 Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
 Ergo agè nunc cultus, & tempora quæq; serendis
 Seminibus, quæ cura satis, quo sydere primum
 Nascantur flores, Pestiq; rosaria goment,
 Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe grauata
 Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
 Pierides tenui deducite carmine Muse.
 Oceani sitiens cum iam canis hauserit undas,

Et paribus Titan orbem librauerit horis,
 Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
 Sordidus, & musto spumanteis exprimet uuas,
 Tum mihi ferrato uersetur robore pale
 Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
 At si cruda manet cœlo durata sereno,
 Tum iussi ueniant decliua transite riuâ,
 Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
 Quod si nec cœli, nec campi competit humor,
 Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
 Expectetur hyems, dum Bacchi gnosijs ardor
 Acquore cœruleo celetur, uertice mundi,
 Solis & aduersos metuant Atlantides ortus.
 Atq; ubi iam tuto necdum confisus olympo,
 Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus
 Dirâ Nepe, tergoq; Croti festinat equino,
 Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ.
 Ista Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,
 Altera nos enixa parens, quo tempore seuis
 Tellurem ponto mersit Neptunus, & inuma
 Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
 Tumq; semel stygium regem uidere trementem
 Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
 Nos fecunda manus uiduo mortalibus orbe
 Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
 Deucalionæ cautes peperere: sed ecce
 Durior, æternusq; uocat labor: eia agè segnes
 Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
 Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
 Tu grauibus rastris cunctantia perfode terga,
 Tu penitus* clatris eradere uiscera matris

*maria

Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
 Ponere, quæ canis iaccant urenda pruinis,
 Verberibus gelidis, iræq; obnoxia Cauri,
 Alliget & seuus Boreas, Eurusq; resoluat.
 Post ubi Rypheæ torpentia frigora brumæ
 Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
 Sydereq; polo cedit lyra mersa profundo,
 Veris & aduentum nidis cantant hiruudo:
 Rudere tum pingui, solido uel stercore aselli,
 Armentiue fimo satures icunia terræ
 Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
 Pabula nec pigeat fesso præbere nouali
 Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
 Densaq; iam pluuijs, durataq; summa pruinis
 Aequora dulcis humi, repetat macrone bidentis.
 Mox bene cum glebis uiuacem cespitis herbam
 Contundat marræ, uel fracti dentis ligonis,
 Putria maturi soluantur ut ubera campi.
 Tunc quoq; trita solo splendentia sarcula sumat,
 Angustosq; seros aduerso limite ducens
 Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
 Verum ubi iam puro discrimine peccita tellus,
 Deposito squallore nitens sua semina poscit,
 Pingit & in uarios terrestria sydera flores,
 Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
 Narcissiq; comas, & hiantis seuæ leonis
 Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
 Nec non uel niueos, uel cæruleos hyacintho:
 Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
 Ponatur uiola, & nimium rosa plena pudoris.
 Nunc medica panacem lacryma, succoq; salubri

Glaucea, & profugos uinctura papauera somnos
 Spargite, quæq; uiros acuum, armaniq; puellas.
 Iam Megaris ueniunt genitalia semina bulbi,
 *scilla Et quæ sicca legit Getulis obruta glebis,
 Et quæ frugifero seritur uicina Priapo,
 Excitet ut Veneri tardos eruca maritos, † rogante
 Iam breue cherophyllum, & torpentii grata palato
 Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
 Alliaq; infractis spicis, & olentia late
 Vlpica, quæq; fabis habilis fibrilia miscet.
 Iam sifer, Assyrioq; uenit quæ semine radix,
 Sectaq; præbetur madido sociata lupino,
 Ut Pelusiaci proritet pocula Zythi.
 Tempore non alio uili quoq; salgama merce
 Capparis, & tristes inula, ferulaq; minaces
 Plantantur, necnon serpentia gramina mentæ.
 Et bene odorati flores sparguntur aneti,
 Rutaq; Palladiæ bæcæ uictura saporem,
 Seq; laceffenti fletum factura sinapis,
 Atq; oleris pulli radix, lacrymosaq; cepa
 Ponitur, & lactis gustum quæ condat herba
 Deiectura quidem fronti data signa furcarum,
 Vimq; suam idcirco profitetur nomine Graio.
 Tum quoq; conseritur, toto quæ plurima terræ
 Orbe uirens pariter plebi, regi; superbo
 Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
 Quæ pariunt ueteres cessofo littore Cumæ,
 Quæ Marrucini, quæ signia monte Lepino,
 Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
 Fontibus & Stabiæ celebres, & Vesuia rura,
 Doctaq; Parthenope Scbetide roscida lympha,

Quae ducis Pompeia palus uicina Salinis
 Hercules, uitroq; filer qui defluit annis,
 Quae duri praebent cymosa stirpe Sabelli,
 Et Turmilacus, & pomosi Tyburis arua,
 Brutia quae tellus, & mater Arinia porri.
 Hec ubi credidimus resolutae semina terrae,
 Assiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
 Ut redeant nobis cummulato foenore messes.
 Et primum momeo largos inducere fontes,
 Ne sitis exurat concepto semine partum.
 At cum facta suos nexus adoperta resoluit,
 Florida cum soboles materno pullulat* aluo,
 Primitiis plantae modicos tum praebet umbres
 Sedulus errorans olitor, ferroq; bicorni
 Pectat, & argentem sulcis exterminet herbam.
 At si dumosis positi sunt collibus horti,
 Nec summo nemoris labuntur uertice riuus,
 Aggere praeposito cummulatis area glebis
 Emineat sicco ut confuesces puluere planta,
 Nec mutata loco siccos exhorreat aestas.
 Mox ubi nubigenae Phryxi, nec portitor Helles
 Signorum, & pecorum princeps caput efferet undas
 Alma sinum tellus iam pandet: adultaq; poscens
 Semina depositis cupient se nubere plantis,
 Inuigilate uiri, tacito nam tempora gressu
 Diffugiunt, nulloq; sono conuertitur annus.
 Flagitat ecce suos genitrix milissima foetus,
 Et quos enixa est partus iam querit alendos,
 Priuignasq; rogat proles, date nunc sua matri
 Pignora, tempus adest, uiridi redimite parentem
 Progenie, tu cinge comam, tu disere crines,

*ATRO,

Nunc

Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
 Nunc capitis porri longo resoluta capillo
 Lætetur, mollemq; sinum staphilinus inumbret.
 Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
 Sicanijs crocæ descendant montibus Hyblæ,
 Nataq; iam ueniant hilari sampsuca Canopo,
 Et lacrymas imitata tuas Cinerea uirgo,
 Sed melior stactis ponatur achaica myrrha,
 Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
 Aeacij flores, immortalesq; amarantibi,
 Et quos nulle parit diues natura colores,
 Disponat plantis olitor, quos semine scuit.
 Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
 Iamq; salutari properet lactuca sapore,
 Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
 Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
 Vtraq; Cæcilij de nomine dicta Metelli.
 Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,
 Hæc sua Cappadocæ seruat cognomina gentis
 Et mea, quam generant Tarthesi littore Gades,
 Candida uibrato discrimine, candida thyrso est.
 Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
 Punicea depexa coma, sed lactea crure est.
 Quot facies, totidem sunt tempora quanq; serendi,
 Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
 Cappadocamq; premit ferali mense lupercus,
 Tuq; tuis Mauors Tarthesida pange Calendis,
 Tuq; suis Paphien iterum iam pange Calendis,
 Dum cupit, & cupide querit se iungere matri,
 Et mater facili mollissima subiacet aruo.
 Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi.

Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
 Bacchatur Veneri, stimulisq; Cupidinis actus
 Ipse suas adamat partes, & foetibus implet.
 Nunc pater æquoreus, nunc & regnator aquarum
 Ille suam Thetyn, hic pellicit Amphitritem.
 Et iam cæruleos partus enixa marito
 Vtraq; nunc referat, pontumq; natantibus implet.
 Maximus ipse Deum posuo iam fulmine fallax
 Acrifioneos ueteres imitatur amores,
 Inq; sinus matris uiolento depluit imbres.
 Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
 Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
 Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
 Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
 Atq; amor ignescit menti, seuitq; medullis,
 Dum satiata Venus focundos compleat artus,
 Et generet uarias soboles, semperq; frequentet
 Prole noua mundum, uacuo te torpeat æuo.
 Sed quid ego infræno uolitare per æthera cursu
 Passus equos audax sublimi tramite raptos?
 Ista canat maiora Deo, quem Delphica laurus
 Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
 Orgia naturæ, secretaq; fœdera cœli.
 Extimulet uatem per Dindyma castra Cybelles,
 Perq; Cytheronem, Nyseaq; per iuga Bacchi,
 Per sua Parnassi, per omussa silentia Musis
 Pierij nemoris, Bacchea uoce frementem
 Delie te Pæan, & te cuiue cuiue Pæan,
 Me mea Calliope cura leuiore uagantem
 Iam reuocat, paruq; iubet decurrere gyro,
 Et secum gracili connectere carmina filo,

Quae canat inter opus musa modulante putator
 Pendulus arbutis, olitor uiridantibus hortis.
 Quare agere quod sequitur, paruo discrimine sulci
 Spargantur caecis nasturcia dira colubris,
 Indomito male sana cibo, quas educat aluos,
 Et satureia thymi referens, thymbræq; saporem,
 Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
 Hispida ponatur cinara, quae dulcis Iaccho
 Potanti ueniat, nec Phoebæ grata canenti.
 Hæc modò purpureo surgit glomerata corymbo,
 Myrtiolo modò crine uiret, de flexa q; collo.
 Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
 Nunc similis calatho, spinisq; minantibus horret,
 Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
 Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
 Punica, quae rutilo mitescit tegmine grani,
 Tempus hâris satio, famosaq; tunc coriandra
 Nascuntur, gracili melantia grata cumino,
 Et bacca asparagi spinosa profilit herba,
 Et malache, prono sequitur quæ uertice solem,
 Quæq; tuas audax imitatur Nistic uiteis,
 Nec metuit senteis, nam uepribus improba surgens
 Achrados, indomitasq; bionidas alligat alnos.
 Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
 Pangitur incera docti nucreone magistri,
 Sic et humo pingui ferratæ cuspidis ictu
 Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
 Quin et odoratis messis iam floribus instat,
 Iam uer purpureum, iam uer sicoloribus anni
 Foetibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
 Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,

Et conuiuenteis oculos uiolaria soluunt,
 Oscitat, & leo, & ingenuo confusa robore
 Virgineas adoperta genas rosa præbet honores
 Cœlitibus, templisq; Sabæum miscet odorem.
 Nunc uos pegasidum comites Acheloidas oro,
 Manaliumq; choros Dryadum, nymphasq; Napeas,
 Quæ colitis nemus Amphrysi, quæ Thessala tempe,
 Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
 Antraq; Castalijs semper rorantia guttis,
 Et quæ Sicanijs flores legistis Halesi,
 Cum Cereris proles uestris intenta choreis
 Aequoris Aetnei uernantia lilia carpsit,
 Raptaq; lethæi coniux mox facta tyranni
 Syderibus tristes umbras, & tartara cœlo
 Præposuit, Ditemq; Ioui, letumq; saluti,
 Et nunc inferno potitur Proserpina regno.
 Vos quoque iam posito luctu, mœstosq; timore
 Huc facili gressu teneras aduertite plantas,
 Tellurisq; comas sacris optate canistris.
 Hinc nulle insidiæ nymphis, non ulla rapina,
 Casta fides nobis colitur, sanctiq; penates,
 Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
 Plena mero, letisq; uirent conuiuia pratis.
 Nunc uer egelidum, nunc est mollissimus annus,
 Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
 *Suadet, & arguto fugientes gramine fontes
 Nec rigidos potare iuuat, nec sole tepentis,
 Iamq; Dioneis redimitur floribus hortus,
 Iam rosa mitescit, Sarrano clarior ostro.
 Nec tam nubifugo Boreæ Latonia Phœbe
 Purpureo radiat uultu, nec Sirius ardor

*Gaudet.

Sic

Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore corusco
 Hesperus, eoo remeat cùm Lucifer ortu,
 Nec tam syderco fulget Thaumantias arcu,
 Quàm nitidis hilares collucent foetibus horti.
 Quare agè uel iubare exorto, iam nocte suprema,
 Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat Hiberno,
 Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras,
 Carpite, narcissiq; comas, sterilisq; balausi.
 Et tu, ne Corydonis opes despèrnat Alexis,
 Formoso Nays puero formosior ipsa
 Fer calathis uiolam, & nigro permista ligustro
 Balsama cum casia nectens, croccosq; corymbos,
 Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores,
 Et uos agrestes, duro qui pollice molles
 Demetit flores, cano iam uimine textum
 Syrpiculum ferrugineis cumulatae hyacinthis,
 Iam rosa distendat contorti flamina iunci,
 Pressaq; flammeola rumpatur fiscina caltha,
 Mercibus & uernis diues Portunus abundet,
 Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
 Aere sinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
 Sed cum maturæ flauabit messis aristis,
 Atq; diem gemino Titan extenderit astro,
 Hauscrit & flammis Lernæi brachia Canceri,
 Allia cum cepis cereale papauer aneto
 Iungite, dumq; uirent nexos deserte maniplos,
 Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
 Mercibus exactis, hilareisq; recurrite in hortos.
 Tum quoq; proscisso, rigoq; inspersa nouali
 Ozyma comprimite, & grauibus densate cylindris,
 Exurat sata ne resoluti pulueris æstus,

Paruulus aut pulex irrepens dente laceffat.
 Neu formica rapax populari semina possit.
 Nec solum teneras audent erodere frondes
 Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe:
 Sed cum iam ualido turgescit lurida caule
 Brassica, cumq; tument pallentia robora betæ,
 Mercibus atq; oliitor gaudet securus adultis,
 Et iam maturis quærit supponere falcem,
 Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
 Grandine dilapidans, hominumq; boumq; labores,
 Sæpe etiam grauidis irrorat pestifer undis
 Ex quibus infestæ Baccho, glaucisq; salictis
 Nascuntur uolucres, serpitq; eruca per hortos,
 Quos super ingrediens exurit semina morsu,
 Quæ capitis uiduata coma, spoliataq; nudo
 Vertice, trunca iacent tristi consumpta ueneno.
 Hæc ne ruricolæ paterentur monstra, salutis
 Ipsa nouas artes uaria experientia rerum
 Et labor ostendit miseris, ususq; magister
 Tradit agricolis, uentos sedare furentes,
 Et tempestatem Thuscis aduertere sacris.
 Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
 Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
 Hinc caput Arcadiæ nudum cute fertur aselli
 Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.
 Viq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
 Sæpe suas sedes percinxit uiribus albis.
 Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
 Nocturnas crucibus uolucres suspendit, & altis
 Culminibus* metuit feralia carmina flere.

*uctuit

z

Profuit

Profuit interdum medicantem femina pingui
 Palladiæ sine fruge salis conspergere amurca,
 Innata ne laris nigra satiare familla.
 Profuit & plantis latices infundere amaros
 Marrubij, multoq; sedi contingere succo.
 At si nulla ualeat medicina repellere pestem,
 Dardaniæ ueniunt artes, nudataq; plantas
 Fœmina, quæ iustis tum demum operata inuenta
 Legibus, obsceno manat pudibunda cruore,
 Sed resoluta finus, resoluta moesta capillo,
 Ter circum areolas, & sepem ducitur horti,
 Quæ cum lastrauit gradiens (mirabile uisu)
 Non aliter quàm decussa pluit arbore nimbus,
 Vel teretis mali, uel testæ cortice glandis,
 Voluitur ad terram distorto corpore campe.
 Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
 Vellere Phryxæo delapsam uidit Iolchos,
 Sed iam prototomos tempus decidere caules,
 Et Tartesiacos Paphiosq; reuellere thyrsos,
 Atque apio fiscoes, & scæno cingere porro,
 Iamq; eruca salax foecundo prouenit horto.
 Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt,
 Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
 Prodit, & apparagi corruda simillima filo,
 Humidaq; andrachne sitientis protegit antes,
 Et grauis atriplici consurgit longa fascelus.

cylindri Tum modò dependens trichili, modò more chelidri
 Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras
 Intortus cucumis, prægnansq; cucurbita serpit.
 Vna neq; est illis facies: nam si tibi cordi
 Longior est, gracili capitis quæ uertice pendet.

E' tenui collo semen lege, siue globosi
 Corporis, atq; utero nimium quæ uasta tumescit,
 Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
 Naryciæ picis, aut ætæi mellis Hymeti,
 Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagœnam,
 Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
 Liuidus ac cucumis grauida qui nascitur aluo,
 Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
 Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
 Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ.
 Fœtibus hic succo, pingui quoq; semine fartus.
 At qui sub trichila manantem repit ad undam,
 Labentemq; sequens nimio tenuatur amore
 Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
 Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
 Dulcis erit, riguoq; madescit luteus aruo,
 Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
 Cum canis Erigones flagrans Hyperionis æstu
 Arboreos aperit fœtus, cumulataq; moris
 Candida sanguineo manat fiscella cruore,
 Tunc præcox bisera descendit ab arbore ficus,
 Armenijsq; & cereolis, prunisq; damasci
 Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
 Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenis.
 At nunc expositi paruo discrimine leti
 Ambrosios præbent succos, oblita nocendi.
 Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
 Exiguo properant mitescere Persica malo.
 Tempestiua manent, quæ maxima Gallia donat,
 Frigoribus pigro ueniunt Asiatica fœtu.
 At grauis arcturi sub sydere parturit arbor

Liuia. Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
 Purpureæq; Chelidonia, pinguesq; Mariscæ,
 Et Challistrutis roscæ quæ semine ridet,
 Albaq; quæ seruat flauæ cognomina cere,
 Scissa Libysca simul picto quoque Lydia tergo.
 Quin & Tardipedi sacris iam rite solutis
 Nube noua scritur, cœli pendentibus undis
 Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
 Quæq; Amîterninis defertur bunias aruis.
 Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
 Euhius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
 Claudimus, imperioq; tuo paremus agrestes,
 Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
 Inter lasciuos Satyros, Panasq; bifformes
 Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
 Et te Mænalium, te Bacchum, teq; Lyæum,
 Lenæumq; patrem canimus sub tecta uocantes,
 Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
 Exudent pingui spumantia dolia musto.
 Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
 Syderei uatis referens præcepta Maronis,
 Qui primus ueteres ausus recludere fontes
 Ascreum cecinit Romana per oppida carmen.

L I V N MODERA
 TI COLVMELLAE
 DE RE RVSTICA
 LIB. XI.

Quæ iuxta uillam agi debeant ab homine
 officio uillicationis
 præposito.

CAP. I.

L A V D I V S Augustalis tam ingenuæ
 naturæ, quàm eruditionis adolescens com-
 plurium studiorum & præcipuè agrico-
 lationum sermonibus instigatus excudit
 mihi, cultus hortorum prosa ut oratione
 componerè. Nec me tamè fallebat hic euetus rei, cum præ-
 dictam materiam carminis legibus implicarem: sed tibi Pu-
 bli Siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostræ
 gustum, negare non sustinebam, facturus mox, si collibuis-
 set, quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem
 uillici officijs: quæ quamuis primo rei rusticæ libro uide-
 bar aliquatenus executus, quoniam tamen eam simili de-
 siderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat, nume-
 rum, quem iam quasi consummaueram, uoluminū excessi,
 & hoc undecimū præceptum rusticationis memoriæ tra-
 didi. Villicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec
 primæ, nec ultimæ: nam seruitia sic tirunculum contem-
 nunt, ut senem, quoniam ille nondum nouit opera ruris,
 hic exequi iam non potest. Atque hunc adolescentia negli-
 gentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas
 huic officio est aptissima: poteritq; ab anno trigesimo us-
 que in sexagesimū, si non interueniāt fortuita corporis ui-
 tia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autem

2 3 destina

destinabitur huic negotio, sit oportebit idem scientissimus, robustissimusq; , ut edoceat subiectos, & ipse commodè faciat, quæ præcipit: siquidem nihil rectè sine exemplo docetur, aut discitur. Præstatq; uillicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patrefamiliâs prisca moris exemplum Cato dixerit: Male agitur cum domino, quem uillicus docet. Itaq; in œconomico Xenophon- tis, quem M. Cicero Latino sermone tradidit, uir egregius ille Ischomachus Atheniensis rogatus à Socrate utrum ne, si res familiaris desiderasset, mercari uillicum tanquam fabrum, an à se instituere consueuerit: Ego uerò, inquit, ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & uicarius meæ diligentie succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium prisca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Ischomachus negabat quenquam rusticari nescire. Nos autem memores ignorantie nostræ uigentis sensus adolescentulos, corporisq; robusti peritissimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam. Quidam enim, quamuis operum probatissimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut seuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docendus, & à pueritia rusticis operibus educandus, multisq; prius experimentis inspiciendus erit futurus uillicus. Nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest uillici summa scientia. Potissimum autem est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium, & qualis labor sit cuique iniungendus: nam nec ualentissimus posset exequi, quod imperatur, si nesciat quid agat: nec pertissimus, si

fit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei consideranda est. Quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera, portandiq;: aliqua sociata uiribus, & arti, ut fodiendi, arandiq;: segetes, & prata desecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, sicut putationibus, insitionibus iuncti. Plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atq; eiusdem medicina. Quorum omnium officiorum uillicus, quem iam prius dixi, estimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoq; corrigere queat perperam factum: neque enim satis est reprehendisse peccantem, si non doceat recti uiam. Libenter igitur eadem loquor, tam docendus est futurus uillicus, quam futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discantibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna, & diffusa materia est, partesq; si uelimus eius percensere, uix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum: Ceterarum artium minus uita necessariorum repertos antistites, agriculturæ neq; discipulos, neque præceptores inuentos: nisi magnitudo rei pepererit reuerentiam uel discendi, uel profitendi penè immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nam nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia, quia nullus consummatæ sapientiæ: sed è contrario plurimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum addiscere, quamuis uniuersas percipere non possint. Et enim quæ probabilis ratio est obmutescendi, quia nequeas orator esse perfectus, aut in socordiam compelli, quia desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantuluncumq; possederis,

deris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum uillicum, si nullus professor est? et ego intelligo difficilimum esse ab uno uelut autore cuncta rusticationis consequi praecepta. Veruntamen ut uniuersae disciplinae uix aliquem consultum, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam et arator reperitur aliquis bonus, et optimus fossor, aut sceni sector, nec minus arborator, et uinitor, tum etiam ueterinarius, et probus pastor, qui singuli rationem scientiae suae desideranti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui susceperit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum, multoque etiam magis externum uitet. Somni, et uini sit abstinentissimus, quae utraque sunt inimicissima diligentiae. Nam et ebrioso cura officij pariter cum memoria subtrahitur, et somniculoso plurima effugiunt. Quid enim potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam sit a ueneris amoribus auersus, quibus si se dederit, non aliud quicquam possit cogitare, quam illud, quod diligit. Nam uitij eiusmodi pellectus animus, nec praemium iucundius, quam fructum libidinis, nec supplicium grauius, quam frustrationem cupiditatis existimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamque semper ad opera cunctantem pro temporibus anni festinanter producat, et strenue ipse praecedat. Plurimum enim refert colonos a primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigre procedere. Siquidem Ischomachus idem ille, Malo inquit unius agilem, atque industriam, quam decem hominum negligentem, et tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario meretricandi potestas fiat: nam ut in itinere conficiendo saepe dimidio maturius peruenit is, qui nauiter,

nauiter, & sine ullis concessationibus permeabit, quàm is,
 qui cum sit unà profectus umbras arborum fonticulorumq;
 amoenitatem, uel auræ refrigerationē captauit: sic in agre-
 sti negotio dici uix potest, quid nauus operarius igna-
 uo, & cessatore præstet. Hoc igitur custodire oportet uil-
 licum, ne statim à prima luce familia cunctanter, & lan-
 guidè procedat, sed uelut in aliquod prælium cum uigore,
 alacritate animi procedentem eum tanquam ducem strenuè
 sequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipso exhila-
 ret laborantes. Et interdum tanquam deficienti succursu-
 rus ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur eius
 officio, moneatq; sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effe-
 ctum. Atq; ubi crepusculum incesserit, neminem post se re-
 linquat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui è
 grege nullam pecudè patitur in agro relinqui. Tum uerò,
 cum tectum subierit, idem faciat, quod ille diligens opilio:
 nec in domicilio suo statim delitescat, sed agat cuiusq; ma-
 ximam curam. Siue quis (quod accidit plerunq;) sauciatus
 in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: siue alter lan-
 guidior est, in ualctudinarium confestim deducat, & con-
 uenientem ei cæteram curationem adhiberi iubeat. Eorum
 uerò, qui rectè ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut
 eibus, & potio sine fraude à cellarijs præbeat. Consue-
 scatq; rusticos circa larem domini, focumq; familiarem sem-
 per epulari, atque ipse in conspectu eorum similiter epule-
 tur. Sitq; frugalitatis exemplum, nec nisi sacris diebus ac-
 cubans cœnet, festosq; sic agat, ut fortissimum quenque, &
 frugalissimum largitionibus prosequatur, nonnunquam
 etiam suæ mensæ adhibeat, & uelut alijs quoque honoribus
 dignari. Tum etiã per ferias instrumentū rusticū, sine quo
 nullum opus effici potest, recognoscat, & sæpius inspiciat

ferramenta : eaq; semper duplicia comparet, ac subinde re-
 fecta custodiat, ne si quod in opera uitiatum fuerit, à uici-
 no petendum sit, quia plus in operis seruorum auocandis,
 quam in pretio rerum eiusmodi dependitur. Cultam, uesti-
 tamq; familiam utiliter magis habeat, quam delicate, id est,
 munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraque
 prohibentur optime pellibus manicatis, & sagatis cucul-
 lis : idq; si fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolera-
 ri possit. Quare tam uestem seruitiorum, quam, ut dixi,
 ferramenta bis debet singulis mensibus recensere : nam
 frequens cognitio nec impunitatis spem, nec peccandi
 locum præbet. Itaque mancipia uincta, quæ sunt erga stuli,
 per nomina quotidie citare debet, atque explorare, ut
 sunt compedibus diligenter innexa : tum etiam custodie
 sedes an tuta, & rectè munita sit : nec si quem dominus, aut
 ipse uinxerit, sine iussu patrisfamilie resoluat. Sacrificia
 nisi ex præcepto domini facere nesciat : aruspicem, sagamq;
 sua sponte non nouerit, quæ utraque genera uana supersti-
 tione rudes animos infestant. Non urbem, non ullas nundi-
 nas nisi uendendæ, aut emendæ rei necessariæ causa frequen-
 tauerit : neque enim colonie suæ terminos egredi debet, nec
 absentia sua familie cessandi, aut delinquendi spatium da-
 re. Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hospi-
 tem nisi ex amicitia domini quàm rarissimè recipiat : ad
 ministeria sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos
 egredi (nisi magna coegerit necessitas) permittat. Pecuniam
 domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus oc-
 cupet : hæc enim res auocat uillici curam, & cum negotia-
 torem potius facit, quàm agricolam, nec unquam finit eum
 cum rationibus domini paria facere, sed ubi aeris numerati-
 o exigitur, res pro numis ostenditur. Itaque tam istud ui-
 tare

tare debebit, quàm hercule fugiendū uenandi, aut aucupandi studiū, quibus rebus plurimæ operæ auocatur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiuntur, considerare debebit, ne aut crudelius, aut remissius agat cum subiectis: semperq; foueat bonos, & sedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereantur seueritatem, quàm ut seuitiam detestentur. Poteritq; id custodire, si maluerit cauere ne peccet operarius, quàm, cum peccauerit, serò punire. Nulla est autem uel nequissimi hominis amplior custodia, quàm quotidiana operis exactio. Nam illud uerum est M. Catonis oraculum, Nihil agendo homines male agere discunt. Itaq; curabit uillicus ut iusta reddantur. Istaq; non agrè consequentur, si semper se representauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorū diligenter exequentur sua munia: & familia post operis exercitationem fatigata cibo, quietiq; potius, ac somno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuersa porrò uillicatione, sicut in cætera uita, pretiosissimū est intelligere què que nescire se quod nesciat, semperq; cupere, quod ignoret addiscere. Nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, uel negligentia maximè in rusticatione, cuius disciplina caput semel est fecisse quicquid exegerit ratio culturæ. Nam quamuis interdum emendatum sit perperam factum uel imprudentia, uel negligentia, res tamen ipsa domino decoxit. Nec mox in tantum exuberat, ut & iacturam capitis amissi restituat, & questum resarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm sit irreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè semper caueat, ne improvidus ab opere uincatur. Res est agrestis insidiosissima cunctati: quod ipsum expressius uetustissimus autor Hesiodus hoc uersu significauit,

Αἰεὶ δ' ἀμβολιδρύγος ἀνὴρ ἄταισι παλαιαί.

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, Serere ne dubites : id uillicus ad agri totum cultum referri iudicet: credatq; prætermittas non duodecim horas, sed annum periisse, nisi sua quaq; die quod instat effecerit. Nam cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, si unum opus tardius quàm oporteat peractum sit, cæteræ quoq; quæ sequuntur, culturæ post iusta tempora serius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo spem totius anni frustratur : quare necessaria est menstrui cuiusque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderũ cœli. Nam ut ait Vergilius:

— Tam sunt acturi sydera nobis

Hædorumq; dies seruandi, lucidus anguis,

Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis

Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quam obseruationē multis argumētationibus disse-
ruisse me nō inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos
composueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod
improbissimè Chaldæi pollicētur, ut certis quasi terminis,
ita diebus statis aëris mutationes respondeant. In hac autē
ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas, sed
(quod dicitur pingui Minerna) quantūuis utile cōtinget uil-
lico tēpestatis futuræ præfagiū, si persuasum habuerit, mo-
dò antè, modò post, interdū etiā stato die orientis, uel occi-
dentis competere uim syderis. Nam satis prouidus erit, cui
licebit ante multos dies cauere suspecta tempora.

Quid quoq; mense faciendum sit, temporibus
accommodando opera.

CAP. II.

ITaq; præcipiemus quid quoque mense faciendum sit,
sic temporibus accommodantes opera ruris, ut permi-
serit

serit status cœli. Cuius uarietatem, mutationemq; si ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nunquam decipietur, aut certè non frequenter: & ne discedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrã proscindere incipiat. Noui autem ueris principium non sic obseruare rusticus debet, quemadmodum astrologus, ut expectet certũ diem illum, qui ueris initiũ facere dicitur. Sed aliquid etiã sumat de parte hyemis, quoniam consumpta bruma, iam intepestis annus, permittitq; clementior dies opera moliri: possunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principem mensis Romani anni obseruet) auspiciari culturarum officia, quorum alia ex pristinis residua cõsummabit, neq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autẽ erit per dimidios menses excqui quodq; negotiũ, quia neq; præfestinatum opus nimium immaturè uideri possit ante quindecim dies factũ, nec rursus post totidẽ nimium tardè. Idibus Ianuarijs uentosa tempestas, & incertus status. x v i i i. Cal. Feb. tẽpestas incerta. x v i i. Cal. Feb. Sol in Aquariũ transit, Leo mane incipit occidere, africanus, interdũ auster cum pluuia. x v i. Cal. Feb. Cancer desinit occidere, hyemat. x v. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africanus tempestatem significat. x i. Cal. Feb. Fidicula uespere occidit, dies pluuius. i x. Cal. Febr. ex occasu pristini syderis significat tempestatem, interdum etiam tempestas. v i. Calend. Febr. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit, nonnunquã significatur hyems bipartita. v. Calend. Februar. auster, aut africanus, hyemat, pluuius dies. i i i. Calend. Februa. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eorum, quæ supra sunt, syderum occasus, tempestatem facit, interdum tantummodo significat. Hoc igitur semestrium, & deinceps sequentia tempestatibus

annotatis

annotatis percensuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere possit operibus, uel festinationem adhibere. Itaque ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus in brumam, & aduentum fauonij, si maior est uineæ, uel arbusi modus, quicquid ex autumnno putationis superfuit, repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ ferrū reformidant. itaq; dum hæc regelare sinuntur, usque in horam secundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento suo agrum occupent, segetes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici, ut tum demum tepenti iam die putatio administretur, apricis etiã, & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & pecore sunt defendenda, ut foeni sit copia. Siccos quoq; & pingues agros tempestiuū est proscindere. Nam & uliginosi, & mediocris habitus sub æstate, uere ue agendi sunt. Macerrimi uerò, & aridi post æstatem, primo autumnno arandi, & subinde conferendi. Sed iugerū agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proscinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madens terra facillè cultum sui præbet. Eodemq; mense ante Cal. Febr. sarriente segetes autumnuales, siue illæ seminis adorei sunt, quod quidam far uernaculum uocāt, seu tritici. Eorumq; tempestiua sarritio est, cum enata frumenta quatuor fibrarū esse cœperunt. ordeum quoq; maturum quibus superest opera, nunc demum sarrire debebunt. Sed & faba eandē culturam exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nam prius sarriuisse nimium teneram nō expedit. eruum quidem melius priore mense, nec tamē improbè hoc ipso uel proximo scremus. Nam Martio nullo modo terre committendū esse rustici præcipiūt. uineæ, quæ sunt pa-

late, & ligatæ recte iam fodiuntur, surculi, qui primi flo-
rem afferunt, statim circa idus inferendi sunt, ut cerasorum,
tuberum, amygdalarum, persicorumq; ridicis, uel etiam
palis conficiendis, idoneum tempus est, nec minus in ædi-
ficia succidere arborem conuenit, sed utraq; melius fiunt
luna decrescente ab uigesima usq; in trigesimam, quoniam
omnis materia sic cæsa iudicatur carie non infestari. Palos
una opera cedere & exputatos acueri centum numero
potes. Ridicas autem querneas, siue oleagineas findere,
& dedolatas utraque parte exacueri numero sexaginta.
Item ad lucubrationē uespertinam palos decem, uel ridi-
cas quinq; conficere, totidemq; per antelucanam lucubra-
tionem. Materies si roborea est, ab uno fabro dolari ad
unguem per quadrata debet pedū x x. hæc erit uehis una.
Pinus autem v. & x x. pedum æquæ ab uno expeditur,
quæ & ipsa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus
pedum x x x. cupressus autem pedum x l. tum etiam sex-
agenim pedum abies, atq; populus, singulis operis ad un-
guem quadrantur, atque omnes hæ mensuræ similiter ue-
hes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui
factus pecudū, nec minus maiora quadrupedia caractere
signari debent. Cal. Febr. Fidis incipit occidere, uentus eu-
rinus, & interdū auster cum grandine est. i i i. nonas Febr.
Fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut septentrio, non-
nunquam fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarij
oriuntur, uentosa tempestas. v i i. Idus Febr. Calisto sydus
occidit, fauonij spirare incipiunt. v i. Idus Februa. uentosa
tempestas. i i i. Idus Februa. eurus. per hosce dies locis ma-
ritimis, & calidis, & siccis prata, uel arua purgantur, &
in scenum submittuntur. Reliquæ partes uincarum pro-
pter brumam, uel frigora omisse, nunc palandæ, & alli-
gandæ

ganda sunt, ne postea tumentes gemmæ ledantur, & oculi atterantur. Item vinearum fossio iisdem locis peragenda, arborumq; siue putatio, siue alligatio finienda est, quorum iusta certa esse non possunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum seminaria facienda sunt, & mature plantæ de seminarijs in scrobes transferendæ. Pastinatio quoque, quæ mense Decembri, uel Ianuario coepa est, iam nunc includenda, & uitibus conferenda est. Pastinatur autem terreni iugerum ita, ut solum in altitudinem trium pedum defodiatur operis L. x. x. uel in altitudinem dipondij semissis operis L. uel ad bipedalium, cui est altitudo duorum pedum operis x. L. Hæc tamen in agro sicco surculis conferendis minima pastinationis mensura est. Nam oleis deponendis possit uel sesquipedalis altitudo satisfacere, quæ plerunque in singula iugera triginta operis conficitur. hoc eodem tempore stercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inspergenda. quinetiam uitaria diligenter facienda, malleolisq; quàm recentissimis curiosissimè pangenda. Populos & salices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasq; ulmorum nunc ponere utile est, aut antè satas nunc exputare, & circumfodere, ac summas earum æstiuas radículas amputare. Sarmenata quoq; (uincis nondum fossis) atq; arborum ramos è segetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terram molientem potest impedire, nunc egerere, & ad sepe applicare oportet. Rosaria noua conferere, uel antiqua curare. Arundinetæ nunc ponere, uel etiam pristina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Genistam semine, uel plantis in pastinato, uel etiam sulco deponere. Trimestrium quoque satio non est aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius administratur

stretur per mensem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius uespere occidit, uehementer hyemat. xvi. Cal. Martij uespere crater oritur, uenti mutatio. xv. Calend. Martij sol in pascas transitum facit, nonnunquam uentosa tempestas. xiiii. & xii. Calend. Martij fauonius, uel auster cum grandine, & nimbis. x. Calend. Martij leo desinit occidere, uenti septentrionales, qui uocantur ornithie, per dies triginta esse solent, tum & hirundo aduenit, ix. Calend. Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia. viii. Calen. Martij sagitta crepusculo incipit oriri, uariae tempestates: halcyonei dies uocatur, in Atlantico quidem mari summa tranquillitas notata est. vii. Cal. Martij uentosa tempestas, hirundo conspicitur: per hos dies frigidis locis earum reru, quas supra scripsimus, tempestiua est administratio. Locis autem calidioribus, quamuis sera, tamen necessaria: ceterum malleoli, & uiuadici positio huius temporis esse uidetur optima. Nec tamen deterior etiam inter Cal. & Idus sequentis mensis, utiq; si non sit feruentissima regio: si uero etiam magis frigida, uel melior est. Insuo quoq; arborum, atq; uitium tepidis locis hoc tempore commode administrabitur. Calend. Martij africanus, interdum auster cum grandine. vi. Nonas Martij uindemiator apparet, quem Graeci *Ἰνδὲμιος* dicunt, septentrionales uenti. iiii. Nonas Martij fauonius, interdum auster hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis. iii. Idus Martij piscis aquilonius desinit oriri, septentrionales uenti. Pridie Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auster, interdum aquilo. His diebus commode instruuntur horti, de quibus suo loco dicam secretius, ne inter hanc quasi turbam operum negligentius olitoris officia descripsisse uidear, aut

nunc ordinem reliquarum culturarum coeptum interrumpisse: Igitur à Cal. Martij eximia est uitium putatio usque in decimum Calend. Aprilium, si tamen se geminae nodum moueant: surculi quoque silentes ad insitionem nunc precipue, utiliterque leguntur, & ipsa insitio uitium, atque arborum longè nunc est optima. Frigidis quoque locis, & humidis uitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumentia utilissime ponuntur. Sarritura quoque frumentorum iteratur egregie: modios tres una opera rectè sarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tempestiuum est: locis quidem calidis, & siccis etiam à mense Ianuario, ut supra diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè submituntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumnò consiturus, hoc tempore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc est quoquouersus pedum IIII. si est commodum terrenum, XIII. ab uno sunt. Ternarij autem XVIII. Cæterum ad depouendas uites, uel non magni incrementi arbores, sulcus qui sit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio scnisse, cumque similiter una opera efficit. Rosarium serotinum persossus, & cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circum radices anurcam, quæ salem non habeat, nunc conueniat infundere, maximis sex congij, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil utilij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigentur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis dixerunt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumque uiridium semina in areolas differere præceperunt: orthocissos, & ederas ab Idibus Februarij, uel etiam Cal. Marijs poni oportere ijdem censuerunt. Idibus

Mart. nepa incipit occidere, significat tempestatē. x v i i .
 Calen. April. nepa occidit, hyemat. x v i . Calen. April. Sol
 in Arietem transitum facit, fauonius, uel corus. x i i . Cal.
 April. equus occidit mane, septentrionales uenti. x . Calend.
 April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdum ningit.
 i x . & v i i i . Calendarum Aprilium, et æquinoctiū uer-
 num tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ supra,
 utique peragenda sunt: optimè autem uliginosa, & pin-
 guia loca nunc demum proscinduntur: & quæ mense Ia-
 nuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij sunt
 iteranda, et siquæ pergulæ uiliū generosarum, uel siquæ
 in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à put-
 toribus relictæ sunt, ante Calen. April. utique deputari de-
 bent, post quem diem sera, & infructuosa sit huiusmodi re-
 rum cultura. Milij quoque, & panici hæc prima satio est,
 quæ peragi debet circa Idus April. utriusq; seminis sexta-
 rij quini singula iugera occupant: quin etiam pecus lana-
 tum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum est castran-
 di. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij usque in Idus
 Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij usque in Idus
 Maias omnia rectè pecora castrantur. Calend. April. nepa
 occidit mane, tempestatem significat. Nonas April. fauo-
 nius, aut auster cum grandine, nonnunquam hoc idem pri-
 die. v i i i . Idus April. uergiliæ uespere cclantur, inter-
 dum hyemat. v i i . Id. April. & v i . & v . austri, & afri-
 ci tempestatem significat. i i i i . Idus April. Sole oriente,
 Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat.
 Pridie Idus April. succulæ cclantur, hyemat. His diebus lo-
 cis frigidis prima uincarum fossio utiq; ante Idus peragen-
 da est: quæq; mense Martio post confectū æquinoctium fie-
 ri debuerunt, nunc denique quamprimum exequenda sunt.

Fici, uitesq; adhuc recte inseruntur: seminaria, quae sunt ante facta, runcari, & adhuc commode fodiri possunt. Oues tarentinae radice lanaria lauari debent, ut tonsurae praeparentur. Idibus Aprilis, ut supra, libra occidit, hyemat. x v i i i. Calend. Maias uentosa tempestas, & imbres, nec hoc constante. x v. Calend. Maias sol in taurum transitum facit, pluuiam significat. x i i i i. Calend. Maias siculae se uesperis celant, pluuiam significat. x i. Calend. Maias uer bipartitur, pluuiam, & nonnunquam grandio. x. Calend. Maias uergiliae cum sole oriuntur, africanus, uel auster, dies humidus. i x. Calend. Maias prima nocte fidicula apparet, tempestatem significat. i i i i. Calend. Maias auster ferre cum pluuiam. i i i. Calend. Maias mane capra exoritur, austrinus dies, interdum pluuiam. Pridie Calend. Maias canis se uespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem, quae supra persequemur. Possuntq; si iam librum remittunt, inseri oleae, uel emplastrari, caeteraq; pomiferae arbores eodem emplastrationis genere inseri: sed & prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti possint: si qua praeterea in uincis aut fossor disturbauit, aut negligentia onusit, diligens uinitor restituere debet, & fracta iuga considerare, & resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pampinos explantet; eodem tempore secundi foetus, pecudes signari oportet. Calend. Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam. v i. Nonas Maias sicula cum sole exoritur, septentrionales uenti. v. Non. Maias centaurus totus apparet, tempestatem significat. i i i. Non. Maias idem sydus pluuiam significat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit, tempestatem significat. Nonis Maias Vergiliae exoriuntur mane, fauonius. v i i. Idus Maias aestatis initium, fauo

fauonius, aut corus, interdum etiam pluuia. v i. Idus uer-
 giliæ totæ apparent, fauonius, aut corus, interdum & plu-
 uia. Tertio Idus Maias fidis mane oritur, significat tem-
 pestatem. Per hos dies runcandæ segetes sunt, foenificiæ
 instituendæ. Bonus operarius prati iugerum deserat, nec
 minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint sin-
 guli quaternarum librarum. Arbores quoque tempus est
 ablaqueatas circumfodere, & operire: una opera nouellas
 circumfodiet arbores octuaginta, mediocres l x v. ma-
 gnas quinquaginta: hoc mense seminaria omnia crebro fo-
 dere oportebit, sed à Calēdis Martijs usq; in Idus Septem-
 bres, omnibus mensibus non solum seminarijs, sed etiam
 nouellis uincis danda fossio est. iisdem diebus, ubi præge-
 lidum, & pluuium coelum est, oleæ putantur, & emuscan-
 tur. Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni
 facere istud oportebit. Primò ab Idibus Octobr. usque in
 Idus Decembres, iterum ab Idibus Febru. usque in Idus
 Martias: si tamen arbor librum non remittit, hoc eodem
 mense in pastinato seminario nouissima positio est olearis
 talcæ, camique oportet, cum panxeris, fimo, & cinere
 mistis oblitire: & superponere muscum, ne sole findatur,
 sed hoc idem opus melius fiet ultima parte mensis Martij,
 uel prima mēsis April. et cæteris temporibus, quibus præ-
 cepimus seminaria plātis, uel ramis cōserere. Idibus Maijs
 Fidis mane exoritur, auster, aut euronotus, interdum dies
 humidus. x v i i. Calen. Iunias idem quod suprā. x v i. &
 x v. Cal. Iunias euronotus, uel auster cum pluuia. x i i i i.
 Calen. Iun. sol in geminos introitum facit. x i i. Calen. Iun.
 fuculæ exoriuntur. septentrionales uenti, nonnunquam au-
 ster cum pluuia. x i. & x. Calend. Iunias arcturus mane
 occidit, tempestatē significat. v i i i. & v i i. & v i. Cal.

Iun. capra mane exoritur, septentrionales uenti. Ab Idibus usque in Calendas Iunias ueteranam uineam priusquam florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq; & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod si sepius feceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit: quibusdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amissi ratio accipitur: item qui lupinum stercorandi agri causa ferit, tunc demum aratro subuertit. Calendis Iunijs, & I I I I. Nonas aquila exoritur, tempestas uentosa & interdum pluuia. V I I. Idus Iun. arcturus occidit, fauonius, aut corus. I I I I. Idus Iun. delphinus uesperere exoritur, fauonius, interdum rorat. His diebus, si non opere uicti sumus, eadem, quæ extremo mense Maio, faciendæ sunt: item omnes arbores fructiferae circumfossæ aggerari debent, ut ante solstitium id opus peractum sit: quin etiam pro conditione regionis, & cœli terra uel proscinditur, uel iteratur: eaq; si est difficilis, proscinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur autem iugera duo opera una: at si facilis est terra, proscinditur iugerum duabus operis, iteratur una: lirantur una iugera quatuor, cum in subacta iam terra latiores porce sulcantur: quæ ratio colligit, ut per autumnum facile possint uno iugo, tritici obseri modij centumquingenta, cæterorumq; leguminû modij centum. Iisdem diebus area triturae præparanda est, ut quæq; res desecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoque cultus, quibus maior est modus, iteratus esse debet. Ante solstitium pabulum (si facultas est) uel nunc, uel etiam superioribus x v. diebus, qui fuerint ante Calend. Iunij, pecori præberi oportet. A Calend. autem Iunijs, si iam deficit uiridis herba, usq; in ultimum autumnum frødem cæsam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. x I I I. Calend. Iul. sol

introit

introitum in cancro facit, tempestatem significat. X I. Cal. Iunij anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφίς χθ, mane occidit, tempestatem significat. V I I I. & V I I. & V I. Cal. Iulij solstitium, fauonius, & calor. I I I. Calen. Iul. uentosa tempestat. His diebus eadem, quæ supra. Sed & uiciam in pabulum secare oportet, priusquam siliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recodere, ordeum terere, paleasq; omnibus recondere, alios castrare, quas subinde nono quoq; aut x. die ad Calend. Maias considerare, & curare oportet. Nunc autem si sunt pleni, atque operculati faui demetendi sunt. Sin autem maiore parte uacant, aut sine operculis adaperiti sint, nondum esse maturos significatur, itaq; mellatio est differenda. Quidam in prouincijs transmarinis uel hoc, uel sequente mense sesama serunt. Calend. Iulij fauonius, uel auster, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iulij capricornus medius occidit. Septimo Idus Iulij cepheus uespere exoritur, tempestatem significat. Sexto Idus Iul. prodromi flare incipiunt. His diebus eadem, quæ supra. Sed & proficissimum ueruauctum optimè nunc iteratur, & syluestris ager decrecente luna utilissimè extirpatur. Idibus Iulij procyon exoritur mane, tempestatem significat. Tertio decimo Calend. Augustas sol in leonem transitum facit, fauonius. Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auster. Septimo Calen. Augustas canicula apparet, caligo aestuosa. Sexto Calen. Augustas aquila exoritur. I I I I. Calend. Augustas Leonis in pectore clara stellæ exoriuntur, inter-

dum tempestatem significat. III. Calend. Augustas aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis, & maritimis messis conficitur, & intra dies triginta qua defecta est, stramenta praecisa in acruum congeruntur. Iugerum stramentorum opera una desecat, quibus remotis prius quam sol acrior exurat terram, omnes arbores, quae fuerant in segete, circumfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna sementis praeparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendis uel nouellis uineis, saepius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec autumnale aequinoctium conficiatur. Meminisse autem oportebit, ut per hos, & Augusti mensis dies antelucanis, & uespertinis temporibus frondem pecudibus cedamus. Item quasunque uincas culturi sumus, ne per aestum, sed mane usque in tertiam, & à decima usque in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in Cilicia, & Pamphilia hoc mense scama seruntur. Italiae autem regionibus humidis possunt ultimo mense Iun. scri. Quinetiam tempus est ficulneis arboribus caprificum suspendere. Quod quidam existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perueniat. Cal. Augusti etesia. Pridie Non. Augusti leo medius exoritur, tempestatem significat. VII. Idus Aug. aquarius occidit medius, nebulosus aestus. Pridie Idus August. fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quae supra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur: qui si non sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mensem Octobr. mellatio. Idibus Aug. delphini occasus tempestatem significat. XIX. Calend. Septemb. eiusdem syderis matutinus occasus tempestatem significat. XIII. Cal. Septemb. sol in uirginem transiit facit. Hoc & sequenti die tempestatem significat, interdum & tonat.

& tonat. Hoc eodem die *fidis* occidit. Decimo Cal. Septēb.
 ex eodem sydere tempestas plerunque oritur, & pluuia.
 VII. Calend. Septemb. uindemiator exoritur mane, & ar-
 cturus incipit occidere, interdum pluuia. III. Cal. Septēb.
 humeri uirginis exoriuntur, etesie desinunt flare, & in-
 terdum hyemat. Pridie Calēd. Septemb. andromeda uesperis
 exoritur, interdum hyemat. His quidem diebus arbores fi-
 corum inoculantur, quod genus insitionis emplastratio uo-
 catur. Idēq; licet uel commodius facere superiore mense post
 Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli
 emplastrationem faciunt. Quibusdam locis, ut in Bætica
 maritimis regionibus, & in Africa uindemia conficitur.
 Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam
 uocant rustici occationem, cum omnis gleba in uineis re-
 fringitur, & resoluitur in puluerem. Hoc eodem tempore
 prius quam uineæ puluerētur, si perexilis est, uel rara ipsa
 uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera spar-
 guntur, & innocantur, qui, cum fruticauerint, prima tum
 fossione conuersi satis bonum stercus uineis præbent. Multi
 etiā, si pluuius est status coeli, sicut suburbana regione Ita-
 liæ pampinis uitem spoliant, ut percoqui fructus possint,
 nec putrescere imbris. At è contrario locis calidioribus,
 ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbran-
 tur, uel stramentis, uel alijs tegumentis uue, ne uentis,
 aut caloribus exarescant. Hoc idem tempus est aridis uitis,
 ficisq; conficiendis, de quibus quemadmodum passè fiant,
 suo loco dicemus, cum uillicæ persequemur officia. Filix
 quoque, aut carcx ubicunque nascitur, Augusto mense re-
 ctè extirpatur, melius tamen circa Idus Iulias ante cani-
 cule exortum. Calend. Septemb. calor. Quarto Nonas Se-
 ptemb. piscis austrinus desinit occidere, calor. Non. Se-
 ptembris

ptembris arcturus exoritur, fauonius uel corus. v i i. Idus Septemb. piscis aquilonius desinit occidere, & capra exoritur, tempestatem significat. Tertio Idus Septembris fauonius, aut africanus, uirgo media exoritur. His diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ supra scripta sunt, commodè administrantur. Iteratio quoq; arationis peracta esse debet, si seruis terra profecissa est. Sin autem celerius, etiam tertiatum solum esse conuenit. Hoc etiam tempore qui consueuerunt uitiam condire, aquam marinam præparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum uillicæ officia exequar, præcipiam. Idibus Septemb. ex pristino sydere nonnunquam tempestatem significat. x v. Cal. Octob. arcturus exoritur, fauonius, aut africanus, interdum eurus, quem quidam uulturum appellant. x i i i i. Calen. Octob. spica uirginis exoritur, fauonius, aut corus. x i i i. Cal. Octobris sol in libram transitum facit, crater matutino tempore apparet. x i. Calend. Octobris pisces occidunt mane, item Aries occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auster cum imbribus. x. Calen. Octobris argonauis occidit, tempestatem significat, interdum etiam pluuiam. i x. Calend. Octobris Centaurus incipit mane oriri, tempestatem significat, interdum & pluuiam. viii. Cal. Octobris: & v i i. & v i. æquinoctium autumnale pluuiam significat. v. Cal. Octobris hœdi exoriuntur, fauonius, nonnunquam auster cum pluua. i i i i. Calend. Octobris Virgo desinit oriri, tempestatem significat. His diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt. Quidam cum uidissent partem aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestiuam esse uindemiam. quidam cum coloratas, & perlucidas uuas animaduertissent: nonnulli etiam cum pampinos, ac folia decidere

cidere considerassent: quæ omnia fallacia sunt, quoniam
 immaturis uuis eadem omnia possunt accidere, propter in-
 temperiem solis, aut anni. Itaque nonnulli gustu explorare
 maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uue,
 siue acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res ha-
 bet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nun-
 quàm dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam.
 Itaque opportunum est (quod nos facimus) ipsam natura-
 lem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas
 est, si cum expresseris uinacea, quæ acinis celantur, iam
 infuscata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam
 colorem nulla res uinaccis potest asserre, nisi naturæ ma-
 turitas, præsertim cum ita media parte acinorum sint, ut
 & à sole æstimante, & à uentis protegatur, humorq; ipse
 non patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura.
 Hoc igitur cum exploratum habuerit uillicus, sciat uinde-
 miam sibi esse faciendam. Sed antè quàm fructum cogere
 incipiat, cuncta præparanda erunt superiore (si fieri pos-
 set) mense. Si minus, certè ut ante quindecim dies dolia
 partim picata, partim defricata, & diligenter lota marina,
 uel aqua salsa, & rectè siccata. Tum & opercula, colatq;
 & cætera, sine quibus probè confici mustum non potest.
 Torcularia uerò, & fora diligenter emundata, lotaq;. Et,
 si res ita exegerit, picata, præparataq; habeat ligna, quæ
 defrutum, & sapam decoquat. Tum etiam salem, at-
 que odoramenta, quibus condire uina consueuerint, multò
 antè reposita esse oportet. Nec tamè hæc cura totum auo-
 cet eum à cætera ruris cultura. Nam & napine, itemq;
 rapine siccandis locis per hos dies sunt. Farraginaria
 quoque pecori futura per hyemè præsidio. Itemq; siliquæ,
 quod rustici focnum græcum uocant, nec minus in pabu-
 lum

lum uicia nunc demum conferuntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo faseolus ad escam seritur. Nam ad præcipiendum semen ultima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, possit eorum curam, quæ intra uillam facienda sunt, uillicæ delegare. Ita tamen, ut ipse consideret an recte facta sint. Calendis Octobribus, & v i. Nonas interdum tempestatem significat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo desinit occidere, significat nonnunquam tempestatem. i i i. Non. Octobris corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris hædi oriuntur uespere, aries medius occidit, aqullo. v i i i. Idus Octobris coronæ clara stella exoritur. v i. Idus Octobris uergiliæ exoriuntur uespere, fauonius, & interdum africanus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auster hybernus, & nonnunquam pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia & cætera, quæ supra scripta sunt, fieri solent. Iisdemq; regionibus frumenta matura seruntur, & præcipue far adorem. Locis etiam opacis triticum nunc recte seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, non intempestiue quantum cuiusq; seminis iugerum agri recipiat referemus. Iugerum agri recipit tritici modios quatuor, uel quinque, faris adorei modios nouem, uel decem, ordeï modios quinque, uel sex, milij, uel panici sextarios quatuor, uel quinque, lupini modios octo, uel decem, faseoli modios quatuor, pisi modios tres, uel quatuor, fabæ modios sex, lentis modium unum, uel paulo amplius, lini seminis modios nouem, uel decem, cicercule modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel

tres, sesami sextarios quatuor, uel quinque, uiciae pabularis modios septem, uel octo, uiciae seminalis modios quinque, uel sex, erui modios quatuor uel quinque, sarraginis orácaee modios septem, uel octo, silique modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in arcolis longis pedum denum, lais pedum quinam. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestas, nonnunquam rorat. XIII. Calend. Nouembris sol in scorpionem transitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calēdas Nouembris solis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempestatem significat. Undecimo Calēdas Nouembris tauri cauda occidit, auster, interdum pluuia. Octauo Calē. Nouembris centaurus exoriri mane desinit, tempestatem significat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoriur, tempestatem significat. Quinto Calend. Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cum frigore, & gelicidijs. Quarto Calēdas Nouembris arcturus uespere occidit, uentus dies. Tertio Calēdas, & pridie Nouembris cassiope incipit occidere, tempestatem significat. Per hos dies quæcunque semina differri debent, arbusculæq; omnis generis rectè ponuntur. Vlmi quoque uitibus rectè maritantur, ipsæq; uites in arbutis & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus est. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, easdemq; putare. Itemq; in arbutis uitem deputare. seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæq; ficorum in seminarijs putari, & ad singulos stylos redigi debent. quæ tamen melius, dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura strenuè faciendâ sint, tum maximè sementis. Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipere solere,

lere, seram nunquam, quin mala sit. Itaque in totum praecipimus: ut quisque natura locus frigidus erit, is primus conseratur, ut quisque calidus nouissimus. Vicia, & faba stercoreare agrum dicuntur. Lupinum nisi in florem uerteris, nihil agrum stercoreaueris. Sed nec ulla res magis uacuis operarijs aut seritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam semenim potest id obrui, & nouissimis post coactos fructus tolli. Sementi facta innocare oportet, quod sparseris. Duo iugera tres opere commodè occabunt, arboresq; quæ intercunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui singulis operis singula iugera sarriri, & occari uelint. quod an rectè fieri possit, affirmare non ausim. Eodem tempore fossas, riuosq; purgare, & elices, sulcosq; aquarios conuenit facere. Iisdem temporibus si sit, fraxineam, si minus, orneam, si nec hæc sit, iligneam frondem bubus rectè præbebimus. Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus x x x. præbueris. Nam si paucioribus diebus detur (ut ait Higinius) per uer scabiosi boues fiunt. Glans autem paleis immiscenda est, atque ita bubus apponenda. Tum etiam syluam si quis barbaricam, id est consemineam uelit facere, rectè conseret glandibus, & cæteris seminibus. Tum & olea distringenda est, ex qua uelut uiride oleum efficere, quod sit optimum ex uaria oliua, cum incipit nigrescere. Nam acerbum nisi ex alba olea fieri non debet. Calend. Nouembribus, & postridie caput tauri occidit, pluuiam significat. I I I. Non. Nouembris fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit. V I I I. Idus Nouembris idem sydus totum exoritur, auster, uel fauonius, hyemat. V I I. Idus Nouembris stella clara Scorpionis exoritur, significat tempestatem, hyemat, uel uultur

turnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris uergiliæ mane occidunt, significat tempestatem, hyemat. Quinto Idus Nouembris hyemis initium, auster, aut eurus, interdum rorat. His diebus usque in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed et proprie hoc obseruabis, ut pridie, quàm plenilunium sit, si minus certè ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas, sed postea licebit ab aibus, et pecore defensam obruas. Eamq; si ita competierit luna ciusus, ante Idus Nouembris occatam habeas quam pinguisimo, et nouo loco, si manus quàm stercoreatissimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoris comparare numero decem et octo. Vehes autè stercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouersus pedes, modios quinos stercoris spargere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios M. CCCCXL. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare, et si sunt parum fructuose, uel cacuminibus retorridæ frondis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circumspergere, in cæteris autem pro magnitudine portionem seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Iugerum uincarum in senos pedes positurum due opere ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Sextodecimo Calendas Decembris fides exortitur mane, auster, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auster cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris sol in sagittarium transitum facit, sucule mane oriuntur, tempestatem significat. Duodecimo Calendas Decembris tauri cornua uesper

ſperi occidunt, aquilo frigidus, & pluuiæ. Vndecimo Calen-
 das Decembris ſucula mane occidit, hyemat. Decimo Ca-
 len. Decembris lepus occidit mane, tempeſtatem ſignificat.
 Septimo Cal. Decembris canicula occidit ſolis ortu, hye-
 mat. Pridie Calendas Decembris totæ ſuculæ occidit, fauo-
 nius, aut auſter, interdum pluuiæ. His diebus, quæ præ-
 terita erunt, ſuperioribus opera conſequi oportet. Et ſi non
 plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas Decem-
 bris ſementem conſeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diur-
 num tempus aliquid adijciendum eſt. Nam multa ſunt, quæ
 in lucubratione rectè aguntur. Siue enim uincas poſſidemus,
 pali, & ridicæ poſſunt dolari, exacuiq;: ſiue regio ſerulæ,
 uel corticis ſerax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue pal-
 mæ ſpartiuæ ſecunda eſt, ſiſcinæ, ſportæq; ſeu uirgultorum
 corbes ex uimine. Ac ne cætera nunc perſequar, nulla re-
 gio non aliquid aſſert, quod ad lucubrationem conſici poſ-
 ſit. Nam inertis eſt agricolæ expectare diei breuitatem,
 præcipuè in ijs regionibus, in quibus brumales dies hora-
 rum noui ſunt, noctesq; horarum quindecim. Poſſit etiam
 ſalix decifa pridie ad lucubrationem expurgari, & ad ui-
 tium ligamina præparari. Quæ ſi natura minus lenta eſt,
 ante dies quindecim præcidenda, & purgata in ſtercore
 obruenda eſt, ut lentefcat. Sin autem iam pridem ceſa exa-
 ruit, in piſcina maceranda eſt. Tum etiam per lucubratio-
 nem ſerramenta acuerè, & ad ea facere, uel facta manu-
 bria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde carpi-
 nea, poſt hæc fraxinea. Calendis Decembris dies incertus,
 ſæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris ſagitta-
 rius medius occidit, tempeſtatem ſignificat. Septimo Idus
 Decembris aquila mane oritur, africanus, interdum auſter,
 irrorat. Tertio Idus Decembris corus, uel ſeptentrio, in-
 terdum

terdum auster cum pluuia. His diebus quæ præterita erunt superiore mense opera peragi debebunt, utiq; in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis rectè fieri iam non possunt. Idibus Decembris scorpio totus mane exoritur, hyemat. Sexto decimo Calendas Ianuarij Sol in Capricornum transitum facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaque tempestatem sepe significat, x v. Calend. Ianuarias uentorum commutationem significat. x. Calendas Ianuarias capra occidit mane, tempestatem significat. Nono Calendas Ianuarias Brumale solstitium (sicut Chaldæi obseruant) significat. Sexto Calendas Ianuarias delphinus incipit oriri mane, tempestatem significat. Quarto Calendas Ianuarias aquila uespere occidit, hyemat. Tertio Calendas Ianuarias canicula uespere occidit, tempestatem significat. pridie Calendas Ianuarias tempesta uentosa. His diebus qui religiosius rem rusticam colunt, nisi si uinearum causa pastines, negant debere terram ferro commoueri. Itaque quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehenditur, ut olea legatur, & oleum conficiatur, ut uitis paletur, & capite tenuis alligetur, ut iuga uineis imponantur, & capistrentur. Cæterum palmare, id est, materias alligare hoc tempore non expedit, quia plurimæ propter rigorem, qui fit ex frigore, franguntur. Possunt etiam his diebus cerasi, & tuberes, & armeniacæ, atq; amygdalæ, cæteræq; arbores, quæ primæ florent, inseri commodè. Nonnulli etiam legumina serunt. Calendis Ianuarij dies incertus. Tertio Nonas Ianuarij Cancer occidit, tempesta uaria. Pridie Nonas Ianuarij media hycms, auster multus, interdum pluuia. Non. Ianuarij sidis exoritur mane, tempesta uaria. Sexto Idus Ianuarias auster, interdum fauonius. Quinto Idus Ian. auster, interdum imber. Pridie Idus

Ianuarias incertus status cœli. Per hos quoq; dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolæ, ita tamen ut ipsis Calend. Ianuarijs auspiciandi causa omne genus operis instaurant. Ceterum differant terrenam molitionem usq; in proximas Idus. Sed nec ignorare debet uillicus, quid iugo bouum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare huius quoque curæ rationem subiiciemus. Mense Ianuario paleas cum crui macerati sextarijs sex, uel paleas cum cicerculæ fræsæ semodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam, Februario mense idem, Martio idem. Vel si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. Ex Calend. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Calend. frondem affatim, Iulio idem, Augusto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ sint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immistum, & lupini macerati modium unum paleis immistum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum crui semodio macerato, uel lupini, quod ex semodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut suprâ scriptum est, uel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis
hortensibus.

CAP. III.

ET quoniam percensuimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum
equè

æquè curam suscipere debebit, ut & quotidiani uictus sui
 leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait
 poëta, inemptas raris dapes. Democritus in eo libro, quem
 Georgicon appellauit, parum prudenter censet eos facere,
 qui hortis extruunt monumenta, quòd neq; latere fabricata
 materies perennare possit, pluuijs, ac tempestatibus ple-
 runque infestata, neq; lapides supra rei dignitatem poscat
 impensa: si uerò amplum modum sepire quis uelit, patri-
 monio esse opus. Ipse igitur ostendam rationem, qua non
 magna opera hortam ab incurfu hominum, pecudum que
 munimus, Vtustissimi auctores uiuam sepem structili præ-
 tulerunt, quia non solum minorem impensam desidera-
 ret, uerumetiam diuturnior immensis temporibus perma-
 neret: itaque uopres efficiendi constitis spinis rationem ta-
 lem reddiderunt. Locus, quem sepire destinaueris, ab æ-
 quinoctio autumnali simulatque terra maduerit imbribus,
 circummallandus est duobus sulcis trepidanco spatio
 inter se distantibus: modum altitudinis, & latitudinis eo-
 rum abunde est esse bipedaneum, sed eos uacuos per hye-
 mare patiemur præparatis seminibus, quibus obseran-
 tur: ea sint uastissimarum spinarum, maximeq; rubi, &
 paliuri, & eius, quã Græci uocant *κνρόσβατοπ*, nos sentem
 canis appellamus. Horum autē ruborū semina quammatu-
 rissima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere: quæ
 cum est aqua conspersa, illinitur uel nauticis ueteribus fu-
 nibus, uel quibuslibet alijs restibus. siccati deinde funicu-
 li reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta est, in-
 termisus quadraginta diebus circa hirundinis aduentum,
 cum iam fauonius exoritur, post Idus Februarij, si qua in
 sulcis per hycmem constitit aqua, exhauritur, resoluta que
 humus, quæ erat autumnno regesta, usq; ad mediam sulco-

rum altitudinem reponitur. Prædicti deinde fines de tabu-
lato præempti explicantur, & in longitudinem per utrum-
que sulcum porrecti obruantur, sed ita ut non nimium su-
pergesta terra semina spinarum, quæ inhaerent toris funi-
culorum enasci possint: ea serè circa trigesimū diem pro-
repunt: atque ubi cœperunt aliquot incrementum habere,
sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interis-
cet, inclinentur. Oportebit autem uirgineam sepem inter-
ponere, quam superscendant fentes utriusque sulci, & sit
quo interdum quasi aduinculo prius, quam corroborentur,
acquiescant. Hunc uepreu manifestum est interim
non posse, nisi radicatus effodere uelis: Cæterum etiā post
ignis iniuriam melius renasci nulli dubium est: & hæc qui-
dem claudendi horti ratio maximè est antiquis probata.
Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri si-
tus, iuxta uillam præcipue pinguem, quicq; adueniente ri-
uo, uel si non sit fluens aqua, fonte puteali possit irrigari.
Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidè, tum demum
effodiendus est, cū sol ultimas partes uirginis obtinebit, id
est mense Septēb. ante æquinoctiū autumnale: siquidè tunc
maxime explorantur uires fontium, cum ex longa siccitate
æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendū est autem,
ne hortus aræ subiaceat, ne per tritueram uenti possint pa-
leas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; sunt oleri-
bus inimica. Mox ordinandi pastinandiq; soli duo sunt
tempora; quoniam duæ quoque olerum sationes; nam &
autumno, & uere plurima seruntur, melius tamen uere
riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit
prodeuntia semina, & sitis æstatis restringitur fontibus.
At ubi loci natura neque manu illatam, neque suæ spontis
aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxilium
est,

est, quàm hyemales pluiæ. Potest tamen etiam in siccissimis locis opus custodiri, si depressius pastinetur solum, eiusq; abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor consurgat regestum. At ubi copia est rigandi, satis erit non alto bipalio, id est, minus quàm duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quem uere conseri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. pastinetur: què deinde uelimus autumno instituere, mense Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluatur, & radices herbarum necentur: nec multo ante stercorare debebimus, & cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diè exherbandus erit locus, stercorandusq; & ita diligenter fossione iterandus, ut fimo terra commisceatur. Optimum uerò stercus est ad hunc usum asini, quia mininum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium si sit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentissimū, non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut sine ullo robore solutissimæ arenæ, cum maior scilicet uis alimenti desideratur: igitur solum, quod conserere uere destinauerimus, post autumnum patiemur effossum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario sicut calor æstatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq; soluit: quare peracta bruma tum demum stercus iniicietur, & circa Idus Ianuarias humus refossa in areas diuiditur, quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui prosequuntur herbas, semina proculcare cogantur, sed potius per semitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante sationem faciendæ sunt, dixisse abunde est. Nunc quid quo-

que tempore uel colendum, uel ferendum sit, praecipiamus, & primum de his generibus loquendum est, quae possunt duobus feri temporibus, id est autumnis & uere. Sunt autem semina brassicae, & lactucae, cinerum, erucum, nasturcij, coriandri, chærephylli, anethi, pastinacae, sifcris, papaue-
ris: hæc enim uel circa Calendas Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario feruntur. Locis uero sic-
cis, aut tepidis qualia sunt Calabriae, & Appuliae mariti-
ma, possunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rursus
quae tantum autumnis conseri debent (si tamen uel mariti-
mum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè sunt, al-
lium, cepae capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam nunc quo
quidque tempore terræ mandari plerumque conueniat,
per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianuarias
confestim rectè ponetur lepidium. Mense autem Februa-
rio uel planta, uel semine ruta, atque asparagus, & ite-
rum cepae semen, & porri: nec minus si uernum, & aesti-
uum fructum uoles habere, syriacae radicis, & rapae, na-
piq; semina obrues: nã allij, & ulpici ultima est huius tem-
poris positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet
porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ul-
tima parte Martij mensis. Deinde circa Calendas Apri-
les aequè porrum, atque inulam, & serotinam plantam ru-
tae. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, capparum
ferenda est: nam semen betæ, cum punicum malum flore-
bit, tum demum optime feritur. Porri autem caput circa
Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc, ni-
hil ingruente aestate obrui debet, nisi semen apij, si ta-
men rigaturus es, sic enim optime per aestatem prouenit.
Cæterum, Augusto circa uulcanalia tertia satio est: eaq;
optima radicis, & rapae, itemq; napi, & sifcris, nec minus
oleris

oleris atrii. atque hæc sunt sationum tempora: nunc de ijs, quæ aliquam curam desyderant, singulis loquar, quæ que præteritæ intelligi oportebit nullã operam postulare nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur. Ulpicum quod quidam allium punicum uocant, Græci autẽ ἀρροσινόποδος appellant, longè maioris est incrementi, quàm allium: idq; circa Calend. Octobris, antè quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures coherentes spicas, eaq; cum sint diuisæ, liratum feri debent, ut in puluine positæ minus infestentur hyemis aquis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent: sed hæc in hortis minor est facienda, & per summam partem eius, id est in dorso inter palmaria spatia spicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; similiter conseritur) disponendæ sunt: sulci lirarum inter se distent semipedali spatio. Deinde cum ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quò sæpius id factum est, maius semina capiunt incrementum: deinde antè quàm caulem faciant, omnem uiridem superficiem intorquere, & in terram prosternere conueniet, quò uastiora capita fiant. Regionibus autem pruinosis neutrum horum per autumnum feri debet, nam brumali tempore corrumpuntur: quod serè mense Ianuario mitescit: & idcirco frigidis locis tempus optimum est allium, uel ulpicum ponendi circa Idus prædicti mensis: sed quandocunque uel conseremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur, neque acerrimi saporis existere, neq; mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc antè Calend. Ianuarias medijs

diebus serunt mense Decembri, si cœli tepor, & situs terræ permittit. Brassica, cum v. 1. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ taniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madescat & uiridem colorem sine nitro conferuet. Est autem frigidis, & pluuijs regionibus positio eius optima post Idus Aprilis, cuius depresso plantæ, cum tenuerint quantum olitoris ratio patitur, sepius sarrita, & stercorata melius conualescit, pleniorisq; incrementi, & coliculum facit, & cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: sed maior pars eius in cymam profilit, nec postea hybernum caulem amplum facit, cum est semel defecta. Possis autem uel maximos caules bis transferre, idq; si facias, plus seminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot brassica transferri debet. Locis quidem apricis, & maritimis optime autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contra hyeme non æquè commodè dispergitur: sed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq; copiam desyderat aquæ, sicq; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ suo quoque tempore seri oportet: earum, quæ fusci, & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & crissi folij uti Cæciliana mense Ianuar. rectè discribitur. At Cappadocia, quæ pallido, & pexo, densiq; folio uiret, mense Februario: quæ deinde candida est, & crississimi folij, ut in provincia Batica est finibus Gaditani municipij, mense Mart. rectè pangitur. Est & cyprij generis ex albo rubicunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in Idib. April. commodè disponitur. Ferè tamen aprico cœli statu, quibus locis aquarum copia est, penè toto anno lactuca seri potest: quæ quò tardius

dius eandem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam testam media parte accipiat, eo quasi onere coercita in latitudinem se diffundit: eadem est ratio etiam in tybi, nisi quod hyemem magis sustinet: ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumnio feri potest. Cinaræ sobolem melius per autumnii æquinoctium disponemus, semen commodius circa Calendas Martij seremus: eiusq; plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere stercorabimus. Id enim genus stercoris huic oleri uidetur aptissimum. Sinape atque coriandram, nec minus erucam, & oximum ita uti sata sunt, sua sede immota permanent neque est cori cultus alius, quàm ut stercorata runcentur. Possunt autem non solum autumnio, sed & uere conseri. Plantæ quoq; sinapis prima hyeme translate plus cymæ uere asferunt. Panax utroq; tempore leui, & subacta terra rarissime differitur, quo maius incrementum capiat: melius tamen eius uerna satio est. Porrum si sectiuum facere uelis, densius satum præceperunt priores relinquere: & ita cum increuerit, secari. Sed nos docuit usus longe melius fieri, si differas, & eodem more, quo capitatum modicis spatij, id est, inter quaternos digitos depangas, & cum conualuerit, desces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, seruandum sit, ut antè quàm translatum deponas, omnes radículas amputes, & fibrarum summas partes intondeas. Tum testulæ, uel conchæ, quasi sedes in singulis subiectæ seminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati assidua sarritio, & stercoratio est. Nec alius tamen sectiui, nisi quod toties rigari, & stercorari, sarririq; debet, quoties demetitur. Semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario seritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura gra-

na illigentur, atque ita obruantur. In natum autem in his locis, quibus aqua subministrari non potest, de ferri debet circa equinoctium autumni. At quibus possit humorem preliere, mense Maio recte transperitur. Apium quoque possis plantis serere, nec minus semine, sua precipue aqua locatur, & ideo secundam fontem commodissime ponitur: quod si quis id uelit lati filij facere, quantum seminis possint tres digiti comprehendere, natio linteolo illigetur, & ita in ancolis dispositum eleget. Vel si crispae frondis id fieri maluierit, semen eius inditum pile, & saligneo palo pinsitum, expositatumque, similiter in linteolis ligatum obruet. Potest etiam circa hanc operam fieri crispam qualitenunque satum, si cum est natum, incrementum eius si per uoluto cylindro coerceat. Satio eius est optima post Idus Maias usque in solstitium, nam teporem desiderat. Ferre etiam his diebus ozima semantur, quorum autem semen obrutum est, diligenter incaleatur paucula, uel cylindro. Nam si terram suspensam relinquant, plerumque corrumpitur. Pastinaca, & sifer, atque inula conualescant alie pastinato, & sterconato loco, sed quam rarisime ponenda sunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uero interuallo trium pedum seri conuenit, quoniam uastos facit frutices, & radicibus, ut oculis arundinis serpiat: nec est alius cultus horum omnium, nisi ut sarritionibus herbe tollantur. Commodissime autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Augusti parte. Atrum olius, quod Graecorum quidam uocant *in nosa* *ivoy*, nonnulli *opobryoy* pastinato loco semine debet conferri, maxime iuxta maceriam, quonia & umbra gaudet, & qualicunque conalescat loco: idque cum semel seueris, si non totum radicibus tollas, sed alternos frutices in semen summas, euo manet, paruamque sarritionis exigit cultur

de sigillio

culturam feritur à uulcanalibus usq; in Calendas Septembris, sed etiam mense Ianuario menta dulcem desiderat uliginem, quam ob causam iuxta fontem mense Martio recte ponitur. Cuius si forte semina defecerant, licet de noualibus syluestre mentastrum colligere, atque ita inuersis cacuminibus disponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno semine satam mense Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq; donec conualeseat, ne herbis enectur. sed uelata manu debet runcari, quam nisi cõtexeris, perniciosa nascuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor inceserit, oleo subinde perungito. eiusdem frutex pluribus annis permanet innoxius, nisi si mulier, quæ in menstruis est, contigerit eum, & ob hoc exaruerit. Thymum, & transmarina cunila, & serpyllum, sicut priore libro iam retuli, magis alucaria curantibus, quam olitoribus studiosè cõseruntur. Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam esculentis apertissima) non alienum putamus etiam in hortis habere locum neq; pinguem, neque stercoratum, sed apricum desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerumq; regionibus nascuntur. hæ res & semine, & plantis circa æquinoctium uernum seruantur, melius tamen est thymi nouellas plantas disponere, quæ cum subacto solo depresso fuerint, ne tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contuendi oportet, atq; ita pinsito pridie quam uolueris uti, aqua medicare, quæ cum succo eius perceperit, de positis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Cæterum cunila muiacior est, quam ut impensius curanda sit. Lepidum cum ante Cal. Martias habueris dispositum, uelut porrum secluum demetere poteris, rarius tamen. Nam post Cal. Nouemb.

sc candum

secandū non erit, quoniā frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen sufficiet, si diligenter sarritum, & stercoratum fuerit. Multis etiā locis uiuacitatem suam usq; in annos decē prorogat. Beta florenti punico malo semine obruitur, & simulatq; quinq; foliorū est, ut brassica differtur aestate, si riguus est hortus: si siccaneus autumno, cum iam pluuie incesserunt, disponi debebit, chærephyllū, itemq; olus triplicis, quod Græci uocant ἀράφαξιπ circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidissimo loco. Nam si regio seuas hyemes habet, post Idus Februarias semine differenda sunt, suaq; de sede partienda. Papauer, & anethū eandē habent conditionē sationis, quam chærephyllum & ἀράφαξις. Satiui asparagi, quam corudam rustici uocant, semina serē biennio præparantur. ea cum pingui, & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas, Ferē post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi unitatem faciunt, quas radículas sic illigatas, atq; conexas olitores spongias appellant, easq; post quatuor & uiginti menses in locum apricum, & bene madidum, stercoratumq; transferri conuenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ deprimuntur, ut faciliē superposita terra germinent. sed in locis siccis partibus sulcorū imis disponenda sunt semina, ut tanquam in alueolis manent. at uliginosis è contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio ledantur. Primo deinde anno, cū ita cōsita sunt, asparagum quem emisserint, infringi oportet. Nam si ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidisq; radículis tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus uellendus. Nam nisi ita fiat,

stirpes

stirpes præfractæ angunt oculos spongiarum, & quasi excæcant, nec patiuntur asparagum emittere. Cæterum stylus, qui nouissime autumnali tempore nascitur, non omnis est tollendus, sed aliqua pars eius in semen summittenda est. Deinde cum spinam fecerit, collectis seminibus ipsis, Scorpiones ita uti sunt, in suo loco perurendi sunt, & deinde sulci omnes consarriendi, herbæq; eximendæ, mox uel stercus, uel cinis iniiciendus, ut tota hyeme succus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quàm cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti est, terra commoueatur, ut & facilius stylus emicet, & relaxa humo plenioris crassitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectè feritur, Februario mense, cū uerum fructum expectamus, & Augusto mense circa uulcanalia, cum maturius. Sed hæc satio sine dubio melior habetur. cura est eius, ut terra stercorata, & subacta obruatur. post ubi cœperit aliquod incrementū, subinde aggeretur. Nam si super terram emerferit, dura, & fungosa fiet. Cucumis, & Cucurbita, cum copia est aquæ, minorem curam desiderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem sicco loco seri debuerint, quo rigationem ministrari non expediat, mense Februario sesquipedali altitudine sulci faciendi sunt. Post Idus deinde Martias, quasi tertia pars altitudinis sulci stramētis inditis tegenda, mox stercorata terra usq; in dimidium sulcum aggerenda, positisq; seminibus tam diu est aqua præbenda, donec enascantur: atque ubi conualescere cœperint, adiecta humo incrementa eorum prosequenda sunt, donec sulcus coæquetur. Sic excolta semina sine rigatione tota ætate satis ualebunt, fructumq; iucūdioris saporis, quàm rigua præbebunt. Aquosis autem locis primo quoq; tempore non ta-

men ante Cal. Mar. semen ponendum est, ut deferri possit æquinoctio confecto. idq; de media parte cucurbitæ semen inuerso cacumine ponito, ut fiat incrementi uastioris. Nam sunt ad usum uasorum satis idoneæ, sicut Alexandrinæ cucurbitæ, cum exaruerint. At si esculæta merci præparabis, recto cacumine de collo cucurbitæ sumptum semen serendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enascatur, qui scilicet maius cæteris inuenit pretium. Sed custodiendum est, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitæ consitæ sunt, mulier admittatur. Nam ferè contactu eius languescunt incrementa uirentiũ, si uerò etiam in menstruis fuerit, uisu quoque suo nouellos fetus necabit. Cucumis tener, & iucundissimus fit, si ante quàm seras, semen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior existat, aqua mulsæ idem faciunt. Sed qui præmaturũ fructum cucumeris habere uolet, confecta bruma stercorata terram inditam cophynis obserat, modicumq; præbeat humorem. Deinde cum enata semina fuerint, tepidis diebus, & insolatis iuxta ædificium sub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Cæterum frigoribus, ac tempestatibus sub tectum referat. idq; tandiu faciat, dum æquinoctium uernum conficiatur. postea totos cophynos demittat in terram. Sic enim præcoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit operæpretium, uasis maioribus rotule subijci, quo minore labore producantur, & rursus intra tectæ recipiantur. Sed nihilo minus specularibus integri debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus tutò producantur ad solem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Cæsari cucumis præbebatur. Nos autem leuiore opera istud fieri apud Aegyptiæ gentis Dulum Mendesium legimus, qui præcipit aprico, & stercoroso loco alternis ordinibus

bus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere: deinde eas confecto æquinoctio paululum infra terram secare, & ligneo stylo laxatis uel rubi, uel ferulae medullis stercus immittere, atque ita semina cucumeris inferere, quæ scilicet incremento suo coeant rubis, & ferulis. Nam ita nõ sua, sed quasi materna radice aluntur: sicq; insitam stirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio secunda eius senanis ferè quinquatribus obseruatur. Capparis plurimis prouincijs sua sponte noualibus nascitur. Sed quibus locis eius inopia est, si serenda fuerit, siccum locum desiderabit. Isq; debet ante circumdari fossula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut sit quasi quedam lorica, ne possint eam perrumpere prædicti seminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint. Quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, succoq; suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuissimo contenta est. Quippe quæ res etiam in desertis agris circa rustici operam conualescit. Seritur utroque æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quàm altius conuersam. Itaque ex Calendis Nouembris proscindi solum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putrescat, intermissisq; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpositis uno, ac uiginti diebus tertiarum, ac protinus stercorari. Mox bidentibus æqualiter perfossam in areas disponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat semina spargi, quibus aliquod saturiciæ semen intermiscendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condienda. Sed cepina uel sæpius, certè non minus debet quàm
quater

quater sarriri. Cuius si semen excipere uoles, capita maxima generis ascalonij, quod est optimum, mense Februario disponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum spatij distantia, & cum cœperint uirere, ne minus ter consarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylorum conseruato. Nam nisi arundines transuersas in modum iugatæ uineæ crebras disposueris, thalli ceparum uentis prosternentur, totumq; semen excutietur, quod scilicet non ante legendum est, quàm cum maturescere cœperit, coloremq; nigrum habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radicis syriacæ super hanc mensuram paulò plus, quàm heminam seminis recipiat. Qui æstate ista seret, caueat, ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat. Id quoque ut uitetur, puluis etiam, qui supra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ supra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant. Nam sic macerata postero die rectè seruntur. Veteres quidam autores, ut Democritus, præcipiunt, semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemq; remedio aduersus bestiolas uti, quod uerum esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga est facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, satisq; commodè tuemur his incolumitatem plantarum. Rapæ semina Higinius putat post trituram iacentibus adhuc in area paleis inspergi debere

bere, quoniam fiunt uastiora capita, cum subiaccens soli duritia non patitur in altum descendere. Nos istud sepe frustra tētāuimus: itaq; rapum, & raphanum, & napum melius existimamus subacta terra obrui. Seruantq; adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cum ea serunt, precantur, ut & sibi, & uicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne autumnalis satio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijsq; uirgæ transuersæ imponuntur, & uirgis stramenta supra iaciuntur, & sic à pruinis semina defenduntur. Vbi uerò apricis regionibus post pluuias noxia inceserunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem κάρυα nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus fructes olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si ante sationem semina, uti iam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt: nihil enim sic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inscribitur περὶ ἀντιπασίων, affirmat has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quæ in mensuris est, solutis crinibus, & nudo pede unamquaq; aream ter circumbeat, post hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum existimaui de cultu horum, & officijs uillici, quem quamuis instructum, atque eruditum omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordij censuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; sepius ex commentarijs renouanda sint, omnium librorum meorum argumenta subieci, ut cum res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoq; querendum, & qualiter quidq; faciendum sit.

L. IVN. MODERA
TI COLVMELLAE DE
RE RVSTICA LIB. XII.
ET VLTIMVS.
VILLICA.

ENOPHON Atheniensis colibro P. Siluine, qui œconomicus inscribitur, prodidit maritale coniugium sic comparatum esse natura, ut non solum iucundissima, uerum etiã utilissima uitæ societas iniretur: quod iam pridem etiam Cicero ait, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina esse coniunctum: deinde ut ex hac eadẽ societate mortalibus adiutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cum uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac syluestribus locis, sed domi sub tecto accurandus erat, necessarium fuit alterutrum foris & sub dio esse, qui labore, & industria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; custodiret: siquidem uel rusticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari necesse erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res sub tectũ essent congestæ, alium esse oportuit, qui & illatas custodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent administrari: nam & fruges, & cætera alimenta terrestria indigebãt tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauso custodienda erant, nec minus reliqua utensilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ proposuimus, desyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi custodiri opoteret iure, ut
dixi,

dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forensem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est, rusticationis, & militarium stipendiorum distribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligentie assignauerat, idcirco timidiorum reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum confert ad diligentiam custodiendi. Quòd autem necesse erat foris, & in aperto uictum querentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorum. Quia uerò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia, non minorem foemine, quàm uiro earum rerum tribuit possessionem. Tum etiam quòd simplex natura non omnem res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quòd alteri deest, præstò plerunque est alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui cum Latinæ consuetudini tradidit, non inuuliter differuerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos usq; in patrum nostrorum memoriam, fere domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribus familiâs intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia, & diligentia mista, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentie æmulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, atque meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quòd aut maritus, aut foemina proprium esse iuris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroq; ut cum forensibus negotijs, matronalis sedulitas in-

dustriæ rationem parem faceret. Itaque nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuiderent, atque administrarent. Nunc uerò cum pleræq; sic luxu, & inertia defluant, ut ne lanificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas uestes fastidio habeant, peruersaq; cupidine pretiosiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè censibus redimuntur, nihil mirum est easdem ruris, & instrumentorum agrestium cura grauari, sordidissimumq; negotium ducere paucorum dierum tempus in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non solum exoleuerit, sed etiam occiderit uetus ille matrum familiarum mos Sabinarum, atque Romanarum, necessaria irrepserit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoque successerunt in locum dominorum, qui quondam prisca consuetudine non solum coluerant: sed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempestiue censorium opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia uillicæ prosequar.

Cura rei domesticæ, & præcepta quæ
uillica exequi debeat.

CAP. I.

EA porrò (ut institutum ordinem teneamus, quem priorum uolumine inchoauimus) iuuenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoque ualitudinis, nec scædi habitus, nec rursus pulcherrimi: nam illibatum robur & uigilijs, & alijs sufficiet laboribus, scæditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius cõtubernalem. Itaque curandum est, ut nec uagum uillicũ, nec auersum contubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacentem foeminam. Sed ne hæc tantum, quæ diximus

ximus, in uillica custodienda sunt. Nam in primis con-
 siderandum erit, an à uino, ab escis, à superstitionibus, à somno,
 à uiris remotissima sit, & ut cura eam subeat, quid memi-
 nisse, quid in posterum prospicere debeat, ut ferè cum mo-
 rem seruet, quem uillico præcepimus, quoniam pleraque si-
 milia esse debent in uiro, atque fœmina, & tam etiam malū
 uitare, quàm præmium rectè factorum sperare. Tum elab-
 orare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum
 impendat, cui et primo mane cum familia prodeūdum est,
 & crepusculo peractis operibus faigato redeundum. Nec
 tamen instituendo uillicam, domesticarum rerum uillico
 remittimus curam, sed tantummodo laborem eius, adiutrice
 data, leuamus. Cæterum munia, quæ domi capeſſenda, non
 in totum mulicbri officio relinquenda sunt, sed ita delegan-
 da ei, ut identidem oculis uillici custodiantur. Sic enim erit
 diligentior uillica, si meminerit ibi esse, cui ratio frequenter
 reddenda sit: ea porro persuasissimum habere debebit, aut
 in totum, aut certè plurimum domi se morari oportere.
 Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis, eos fo-
 ras emittere: quibus autem in uilla quid agendum uidebi-
 tur, eos intra parietes continere, atque animaduertere, ne
 diuturna cessatione frustrentur opera. Quæ domum autè
 inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, & ita ex-
 plorata, atque inuiolata recipere, tum separare, quæ consu-
 menda sunt, & quæ supersicri possunt custodire, ne sum-
 ptus annuus menstruus fiat. tum si quis ex familia coepe-
 rit aduersa ualetudine affici, uidendum erit, ut is quàm
 commodissime ministretur. Nam ex huiusmodi cura nasci-
 tur beneuolentia, nec minus obsequium. Quinetiam fide-
 lius, quàm prius seruire student, qui conualuerint, cum est
 ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora,
sive cellaria.

CAP. II.

Post hæc meminisse debet, quæ inferantur, ut idoneis, & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandū est, quàm præparare, ubi quidq; reponatur, ut cū opus sit, promatur: ea loca qualia esse debeant, & in primo uolumine, cū uillam cōstitueremus, & in undecimo, cum de officio uillici disputaremus, iam dicta sunt. Sed ne nunc quidē demonstrare breuiter pigebit: nam quod excelsissimū est conclaue, pretiosissima uasa, & ueste desiderat, quod deniq; horrcū siccum, atq; aridū, frumentis habetur idoneū, quod frigidū cōmodissime uinum custodit, quod bene illustre fragilem supellectilem, atq; ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidq; loco generatim, atq; etiam specialiter nonnulla disponere, quò facilius, cū quid exposulabit usus recipere possit: nam uetus est prouerbum, paupertatem certissimam esse, cū alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod desideratur. Itaque in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligentia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione, atq; ordine? quod etiam ludicris spectaculis licet sepe cognoscere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præcuntis magistri consensu, dissonum quiddam, ac tumultuosum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conspiratione consensit, atq; concinuit, ex eiusmodi uocum cōcordia non solum ipsis canentibus amicū quiddam, et dulce resonat, uerum etiam spectantes, audientesq; lætissima uoluptate permulcentur. Iam uerò in exercitu neque miles, neque imperator sine ordine, ac dispositione

tione quicquam ualeat explicare, cum armatus incremem, eques peditem, plastrum equites, si sint permisti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempestas incescit, & est rite disposita nauis, suo quidq; ordine locatum armamentum sine trepitatione minister promit, cum est à gubernatore postulatum. Quòd si tantum hæc possunt, uel in theatris, uel in exercitijs, uel etiam in nauigijs, nihil dubium est, quin cura uillicæ ordinē, dispositionemq; rerū, quas reponit, desideret. Nam & unumquodque facilius consideratur, cum est assignatū suo loco, & siquid fortè abest, ipse uacuus locus admonet, ut quod deest, requiratur. Siquid uerò curari, aut concinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus M. Cice. auctoritatem Xenophontis secutus in œconomico sic inducit Ischomachum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & sup-
pellectilis.

CAP. III.

PRæparatis idoneis locis instrumentum, & supellectilem distribuere cœpimus: ac primum ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, postea mundum muliebrem, qui ad dies festos comparatur, deinde ad uirilem item dierum solennium ornatum, nec minus calciamenta utriq; sexui conuenientia: tum iam seorsum arma, ac tela seponabantur, & in altera parte instrumenta, quibus ad lanificia utuntur. Post quæ ad cibum conficiendum uasa (ut assolent) constituebantur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Postea ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui

exitus futurus sit. Hæc postquam omnia secreuimus, tum
 suo quæq; loco disposuimus: deinde quibus quotidie serui
 utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & con-
 ficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, &
 ubi ea ponerent, demonstrauimus, & ut salua essent, præ-
 cepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum ad-
 uentum utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo
 tradidimus, & loca singulis demonstrauimus, & cuiq; sua
 annumerauimus, atq; annumerata ipsi exscripsimus, cumq;
 admonuimus, ut quodcumq; opus esset, sciret unde daret,
 & meminisset, atq; annotaret quid, & quando, & cui de-
 disset, & cum recepiſſet, ut quidq; suo loco reponeret. Igi-
 tur hæc nobis ab antiquis per Ischomachi personam præ-
 cepta industriæ, ac diligentie tradiderunt, quæ nunc nos
 uillicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debe-
 bit, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subin-
 de recognoscat, atq; consideret, ne aut supellex, uestis ue
 condita situ dilabatur, aut fruges, alia ue utensilia ne-
 gligentia, desidia ue sua corrumpantur. Pluijs uerò die-
 bus, uel cum frigoribus, aut pruinis mulier sub dio rusti-
 cum opus obire non poterit, ut ad lanificium reducat, &
 preparatae sunt, & pectite lane, quò facilius iusta lani-
 ficio persequi, atque exigere possit: nihil enim nocebit,
 si sibi, atque actoribus, & alijs in honore seruilis uestis
 domi confecta fuerit, quò minus patrisfamilias rationes
 onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum custodiendum ha-
 bebbit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cum iam è uilla
 familia processerit, requirat, ac si quis (ut enenit) curam
 contubernalis eius intra tectum tergiuersans fefellerit, cau-
 sam desidiae sciscitetur, exploretq; utrum aduersa ualitu-
 dine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit. Et si com-
 perit

pererit, uel simulantem langorem sine cunctatione in ual-
 tudinarium deducat: præstat enim opere fatigatum sub cus-
 todia requiescere unum aut alterum diem, quàm pressum
 nimio labore ueram noxam concipere. Denique uno loco
 quàm minimè oportebit eam consistere, neque enim seden-
 taria eius opera est, sed modò ad telam debet accedere,
 ac siquid melius sciat docere: si minus, addiscere ab eo, qui
 plus intelligat, modò eos, qui cibum familie conficiunt, inui-
 sere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia
 mundanda curare. Valetudinaria quoque uel si uacent ab
 imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut
 cum res exegerit, bene ordinata, & ornata, & salubria lan-
 guentibus præbeantur. Promis quoque, & cellarijs aliquid
 attendentibus, aut metuētibus interuenire: nec minus inter-
 esse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut foetus
 ouium, aliarum'ue pecudum subrumantibus: tonsuris uelle-
 rum quoque interesse, & lanas etiam diligenter percipere,
 & uellera ad numerum pecoris recensere: tum insilere
 atrienfisibus, ut supellestem exponant, & ferramenta de-
 tersa nitidentur, atque rubigine liberentur. Cæteraq; si re-
 fectionem desyderant, fabris concinnanda tradantur. Po-
 stremò his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror
 distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sæpius,
 & aliquando tamen dominus, aut matrona consyderaue-
 rit, animaduertentq; ut ordinatio constituta conseruetur.
 Quod etiã in bene moratis ciuitatibus semper est obserua-
 tum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis
 uisum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligen-
 tissimos ciues creassent, quos Græci νομοφύλακας appel-
 lant. Horum erat officium, eos, qui legibus parerent, laudi-
 bus prosequi, nec minus honoribus: eos autè, qui nō parerēt,

poena multare. Quod nunc scilicet faciunt magistratus a se
 dua iurisdictione uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum
 administranda tradidisse abunde sit.

Quæ, & qualia uasa parare debeat penori-
 bus, & salgamiis condiendis. CAP. IIII.

NVnc de cæteris rebus, quæ omisæ erant prioribus
 libris, quoniam uillicæ reseruantur officijs, præci-
 piemus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus à uer-
 no tempore, quoniam uere maturis herbis atq; trimestribus
 consummatis sætionibus uacua tempora iam contingunt, ad
 ea exequenda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum
 curam non dedisse Pœnis, Græcisq; autoribus, atq; etiam
 Romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginien-
 sis, & Hamilcar, quos secuti uidentur Græcæ gentis non
 obscuri scriptores Mnaseas, atq; Paxamus, tum demum no-
 stri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddam
 tributum uictui humano conferre dedignati non sunt, ut M.
 Ambuius, & Menas Licinius, tum etiam C. Matus,
 quibus studium fuit pistoris, & coci, nec minus cellarij
 diligentius suis præceptis instituere. His autem omnibus
 placuit eum, qui rerum harum officium susceperit, casum
 esse continentemq; oportere, quoniam totum in eo sit, ne con-
 tractentur pocula, uel cibi nisi aut ab impube, aut certe ab-
 stinentissimo rebus uenericis, quibus si fuerit operatus uel
 uir, uel foemina, debere eos flumine, aut perenni aqua, prius
 quam penora contingant, abluere, propter quod his necessa-
 rium esse pueri, uel uirginis ministerium, per quos proman-
 tur, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptum locum &
 uasa idonea salgamiis præparari iubent: locum esse debere
 auersum à sole, quam frigidissimum, et siccissimum, ne situ peno-
 ra mucorẽ cõtrahãt. Vasa autẽ fictilia, uel uitrea plura po-
 tius

tius, quàm ampla, & eorum alia rectè picata, nonnulla tamen pura prout conditio condituræ exegerit. Hæc uasa dedita opera fieri oportet patenti ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliorum formata, ut exemptis ad usum salgamis quicquid superest æqualiter pondere usq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conferuet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatem figuræ. maxime autem ad hoc necessarium esse aceti, & duræ muriæ usum, quæ utraque sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido

acetum fiat.

CAP. V.

IN uini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodeciquingenta, fermenti libram, fici aridæ pōdo quadranti, salis sextarium subterito, et subtrita cū quartario mellis aceto diluito, atque ita in prædictam mensuram adijcito. Quidam ordeï tostï sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentæ uiridis pondo selibram in eandem mensuram adijciunt. quidam ferri massas exurunt, ita ut ignis speciem habeant, easq; in eandem mensuram demittūt. tum etiam exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinque, uel sex incendunt, & ardentes eodem demittunt. alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.

Quomodo muria dura fiat.

CAP. VI.

MVriam duram sic facito, dolium quàm patentissimè moris locato in ea parte uillæ, quæ plurimum solis accipit. id dolium aqua cœlesti repleto, ea est enim huic rei aptissima, uel si non fuerit pluuialis, certe fontana dulcissimi saporis. In eam tum indito sportam iunceam, uel sparteam, quæ replenda sit sale candido, quò candidior muria fiat: cum salcm per aliquot dies uidebis liquefcere, ex eo
intelli

intelliges nondum esse muriam maturam. Itaque subinde alium salem tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur, quod cum animaduertes scies habere muriam maturitatem suam. & si aliam in id uas facere uolueris, hanc in uasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis, omnem enim mucorē uis solis aufert, & odorem bonum præbet. Est aliud muriæ maturæ experimentum. Nam ubi dulcem cascum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam, si innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

His præparatis circa uernum æquinoctium herbas in usum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, olusatrum cum suo caule ante quàm de folliculo excat, item ferulæ cum coliculo silentes, quàm tenerrimum florem pastinacæ agrestis, uel satiuæ cum coliculis, silentem florem uitis albæ, & asparagi, & ruscii, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & eius coliculum, qui miluinus pes appellatur, quin etiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè seruantur, id est, aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ si miscueris. Sed uitis alba, ruscus, & thannum, & asparagus, lapsana, & pastinaca, & nepeta, & battis generatim in alucos componuntur, & sale conspersa biduo sub umbra, dum consudent, reponuntur: deinde si tantum remiserint humoris, ut suo sibi iure abluï possint, si minus superfusa dura muria lauantur, & pondere imposito exprimuntur: tum suo quidque uase conditur, & ius, ut supra dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, & una muriæ infunditur. fœniculiq; aridi, quod est per uindemiam proximo anno lectum spissamentum imponitur

ponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summam labrum fidelie perueniat. Olibatrum, et ferulam, & feniculi cum legeris sub tecto exponito, dum flaccefcant, deinde folia, & corticem omnem folliculorum detrahito. Caules si fuerint pollice craffiores, ariditate fecato, & in duas partes diuidito, ipsos quoque flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atq; ita in uasa condi, deinde ius, quod supra scriptum est, infundi, & paucas radicales Laseris, quod Græci σιδάριον uocant, adiectas, ita spiffamento fenicali aridi contegi, ut ius superueniat. Cynam caulem, capparim, pedem mului, puleium, digitellum compluribus diebus sub tecto ficcari, dum flaccefcant, & tum eodem modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, saturciam, cumilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua, uel etiam uino abluant, & superfuso oleo utantur. Hac conditura posset commodè saturcia uiridis, & æque uiridis cumila seruari.

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

Oxygalam sic facito. ollam nouam sumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris surculo obturato, & lacte ouillo quam recentissimo uas repleto, eoq; adijcito uiridum condimentorum fasciculos origani, mentæ, cepæ, coriandri, has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obturaueras, eximito, & serum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem surculo cauum obturato, intermissoq; triduo, ita, ut supra dictum est, serum emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde ex guum aridi thymi, & cumilæ aridæ super lac distringito, concisq; sectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & permisceto: mox intermisso biduo rursus serum emittito

tito,cautumq; obturato, & salis triti, quantum satis erit, ad-
 ijcito, & misceto, deinde operculo imposito, & oblinito,
 non antè aperueris ollam quàm usus exegerit, sunt qui sa-
 tiui, uel etiam syluestris lepidij herbam cum collegerunt, in
 umbra siccant, deinde folia eius abiecto caule die, & nocte
 muria macerata, expressaq; lacti misceant sine condimen-
 tis, & salis quantum satis arbitrantur, adijciant: tum cete-
 ra, quæ suprâ præcepimus faciant. Nonnulli recentia folia
 lepidij cum dulci lacte in olla miscent, & post diem tertium
 quemadmodum præcipimus, serum emittunt: deinde com-
 pertam satireian uiridem: tum etiam arida semina corian-
 dri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita ad-
 ijciunt, salemq; bene coctum cribratum permiscent. Cætera
 eadem quæ suprâ faciunt.

Conditura lactucæ.

CAP. IX.

CAules lactucæ ab imo depurgatos catenus, qua tene-
 ra folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diem que
 unum, & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde
 muria eluere, & expressos in cratibus pädere, dum assic-
 cescant: tum substernere anethum aridum, & fœniculum,
 rutæq; aliquid & porri concidere, atq; ita misceretur sic-
 catos coliculos ita componere, ut fascioli uirides integri
 interponantur, quos ipse antè dura muria die, & nocte
 macerare oportebit: similiterq; assiccatos cum fasciculis
 lactucarum condi, & superfundi ius quod sit aceti duarum
 partium, atq; unius muriæ: deinde arido spissamento fœni-
 culi sic comprimè, ut ius supernatet: quod ut fiat, is, qui
 huic officio præerit, sæpe suffundere ius debet, nec pati
 sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia uasa per-
 tergere, & aqua fontana quàm recentissima refrigerare:
 simili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam
 condire

condire oportet, nec minus thymi & saturcie, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ suprà scripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorū, cæterorumq;
pomorum compositio. CAP. X.

Nunc quæ per æstatem, circa messem, uel etiam exatibus iam messibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus. Pompeianam, uel ascaloniam cepam, uel etiam marficam simplicem, quam uocant unionem rustici, eligito: ea est autem, quæ non fruticauit, nec habuit soboles adherentes: hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo, uel cunila composito in fidelia, & infuso iure, quod sit aceti trium partium, & unius murie fasciculum cuius superposito, ita ut cepa deprimatur, quæ cum ius combiberit, simili mistura uas suppleatur. Eodem tempore corna, & pruna onychina, & pruna syluestria, nec minus genera pyrorum, & malorum conduntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna syluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturissima legenda sint, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbra siccanda: tum æquis partibus acetum, & sapa, uel defrutum misceatur, & infundatur. Oportebit autem aliquid salis adijcere, ne uermiculus, aliudue animal innasci possit: uerum commodius seruantur, si due partes sapa cum aceti una parte misceantur: pyra dolobelliana, crustumina, regia, ueneria, uolcma, neuiana, lateritiana, decumana, laurca, mirappia, pruna purpurea, cum immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inspicio, ut sint integra sine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia composito, & aut passo, aut defruto completo, ita ut omne pomū submersum sit, operculo deinde imposito gypsato. Illud in
totum

totum præcipiendum existimaui, nullum esse genus pomi, quod nõ possit melle seruari: itaq; cum sit hæc res interdum ægrotantibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si commisceas, alterum ab altero genere corrumpitur, & quoniam opportunè melis fecimus mentionem, hoc eodem tempore alui castrandæ, ac mel conficiendum, cera faciendâ est: de quibus nono libro iam diximus: nec nũc aliam curam exigimus à ullico, quàm ut administrantibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella faciendâ, qua in condituris utuntur.

CAP. XI.

CAeterum cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cum secundarium mel de fauis fuerit exceptum, ceræ statim minutè resoluantur, & aqua fontana, uel cælesti macerentur: expressa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisq; spurcitiâ cū spumis eximatur: quæ decocta, cum tam crassa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagoenis condatur. Hæc quidam mella pro aqua mulsa utuntur, nonnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam censeo, quòd cibarium saporem habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse, quoniam si bibatur, inflationem stomachi, & præcordiorum facit: itaque seposita esse, & ad condituras destinata.

De aqua mulsa faciendâ.

CAP. XII.

PER se faciendâ erit optimo melle aqua mulsa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cælestem aquam uasis includunt, & sub dño in sole habent: deinde cum sæpius eam in alia uasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum
tempus

tempus diffunditur, aliquod crassamentum, in imo simile feci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent: nonnulli tamen cum austeriore uolunt efficere gustum, sextarium aquæ cum do drante pondo mellis diluunt, & ea portione repletam lagœnam, gypsatamq; patiuntur per caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nonnulli, quibus non fuit curæ coelestem inueterare aquam, recentem sumunt, eamq; usq; in quartam partem decoquunt: deinde cum refrixerit, siue dulciorem mulsam facere uolunt, duobus aquæ sextarijs sextarium mellis permiscent. Si uerò austeriorem, sextario aquæ do drantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq; ut supra dixi, quadraginta diebus insolatam, postea in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis. CAP. XIII.

Caseo usibus domesticis præparando, hoc maxime idoneum tempus est, quo & caseus feri maximū remittit, & ultimo tēpore, cum iam exiguum lactis est, non tam expedit operas morari ad forum fructibus descendis, & sanè sepe deportati per æstum, acore uitiantur: itaq; præstat eos hoc ipso tēpore in usum conficere: id autem ut quam optime fiat opilionis officium est, cui septimo libro præcepta dedimus, quæ sequi debeat. Sunt etiam quædam herbe, quas appropinquante uindemia condire possis, ut portulaca, & olus cordū, quod quidam satiuū battim uocāt: hæ herbe diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur, deinde quarto die sal in fundis fideliarum substernitur, & separatim unaquæq; earum componitur, acetoq; infuso iterum sal superponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris, in sole sicādis. CAP. XIII.

Hoc eodem tempore, uel etiam primo mense Augusto mala, & pyra dulcissimi saporis mediocriter maturaeliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel offeo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arefiant: eorum si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem rustici uindicant: nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hyemis temporibus rusticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis.

CAP. XV.

EA porro neq; nimium uicta, neque immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat: pali autem quatuor pedibus inter se distantes figuntur, & perticis iugantur: factæ deinde in hunc usum canna iugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorem, quem serè noctibus remittit humus, trahere possint: tunc ficus iniicitur, & crates pastorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroque latere super terram planæ disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se accliuè testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraq; res prædictum fructum corrumpit: cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tamen arido sceniculo, & iterum uasis repletis superposito, quæ uasa confestim operculare, & oblinere conuenit, & in horreum siccissimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimunt, & in sole expandunt, cum deinde paulum siccate sunt, antequam indurescant in labra fistilia, uel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi

& admiscant torrefacta sesama cum aniso Aegyptio, & semine foeniculi, & cymini: hæc cum bene proculcauerint, & totam massam comminutæ fici permiscuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluunt, ac religatas iunco, uel qualibet herba offas reponunt in crates, & patiuntur siccarideinde cum peraruerint, picatis uasis eas condūt: nōnulli hanc ipsam formam fici oreis sine pice includunt, & oblitā uasa clibano, uel furno torrefaciūt, quo celerius omnis humor excoquatur, siccata in tabulatū reponūt, & cū exegerit usus, testam comminuūt: nā duratam massam fici aliter eximere non possunt: alij pinguisimam quanque uiridem ficorum eligunt, & arundine, uel digitis diuisam dilatant, atque ita in sole arefcere patiuntur, quas deinde bene siccatas meridianis teporibus, cū calore solis emolite sunt, colligunt: & ut est mos Afris, atque Hispanis, inter se compositas comprimunt in figuram stellarum, flosculorumq; uel in formam panis redigentes: tum rursus in sole asiceant, & ita in uasis recondunt.

De uuis pafsis faciendis, & forbis

seruandis.

CAP. XVI.

Similem curam uua desiderant, quas dulcissimi saporis albas, maximis acinis, nec spissis luna de crescente, sereno, & sicco cælo post horam quintam legi oportet, & in tabulas paulisper porrigi, ne inter se pondere suo pressæ collidantur: deinde aheno, uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris sarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quàm optimi adijci, & ita permisceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter se colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati, dum decolorentur, nec rursus committere, ut excoquantur, nam quadam moderatione tempera-

D 2

mentog;

mentoq; opus est. Cum deinde exemeris, in crate d'sponi-
 to rarius quàm ut altera alterã contingat. Post tres dein-
 de horas, unãquãq; uuam conuertito, nec in eodẽ uestigio
 reponito, ne in humore, qui defluerit, corrumpatur: no-
 ctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à ro-
 re, uel pluuiã tutæ sint, cum deinde modicè aruerint, in ua-
 sa noua sine pice operculata, & gypsata, sicco loco repo-
 nito: quidam uuam passam folijs ficulneis inuoluunt, &
 assiccant: alij folijs uitigineis, nonnulli platanis semiuictas
 uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui
 culmos fabæ exurant, & in eo, quod cremauerint, cinere
 lixiuiam faciunt: deinde in lixiuiæ sextarios decẽ salis tres
 cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne ca-
 lesfaciant, & cætera eodem modo administrent. quòd si ui-
 debitur in aheno parum inesse olei: subinde quantum satis
 erit adijciatur, quò sit pinguior, & nitidior uua passa. co-
 dem tempore sorba manu lecta curiosè in urceolos pica-
 tos adijcito, & opercula picata imposito, & gypso lini-
 to, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectum factis
 urceolos ita collocato, ut oblita ora eorũ deorsum spectent:
 deinde terram cõgerito, & modicè desuper calcato: melius
 est autem pluribus scrobibus pauciora uasa distantia inter
 se disponere: nam in exemptione eorũ dum unũ tollis, si re-
 liqua commoueris, celeriter sorba uitiantur: quidam hoc
 idem pomum etiam in defruto commodè seruant, adiecto
 spissamento aridi scæniculi, quo deprimantur, ita sorba, ut
 semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula dili-
 genter gypso linunt, ne possit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

Sunt quædã regiones, in quibus uini, ideoq; etiam aceti
 penuria est: itaq; hoc eodem tempore ficus uiridis quàm
 matur

maturissima legenda est, utiq; etiam si iam pluuie incesserunt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum sublecta est, in dolium uel in amphoras conditur: & ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remisit liquorem quicquid est aceti diligenter colatur, & in uasa picata bene olida diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præbet, nec unquã situm, aut mucorem contrahit, si non humido loco positum est: sunt qui multitudini studentes aquam ficis permisceant, & subinde maturissimas ficus recentes abijciant, & patiatur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iunceis fiscellis, uel sparteis saccis percolant, liquatumq; acetum inferuefaciant, dum spumã, & omnem spurcitiã eximant: tum torridi salis aliquid adijciant, quæ res prohibet uermiculos. alia ue innasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. CAP. XVIII.

Quamuis priore libro, qui inscribitur uillicus, iam diximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non tamen alienum est etiam uillicæ de iisdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere quæcunque sub tecto administrantur circa uindemiam. Si ager amplus, aut uineta, aut arbusta grandia sunt, perrenne fabricandæ decimodiæ, & trimodiæ, & fiscelle texendæ, & picandæ: nec minus falcule, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi sunt, ne uindemiator manu dstringat uuas, & non minima fructus portio dispersis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoq; fiscellis aptandi sunt, & lora trimodij: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; uasa (si uicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci eluenda sunt, & commundanda, & diligenter assiccanda, ne humorem habeant. Cella quoque uinaria omni stercore liberanda, & bonis odoribus suffiendâ, nequem redoleat

fæctorem, acorem uel. Tum sacrificia Libero, Liber æq; , & uasis pressorijs quàm sanctissimè, castissimèq; facièda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendum est, ut omnia, quæ mustum conficiunt, purè, mundèq; faciant, ne furi locus detur præsentem fructum intercipiendi. Dolia quoq; , & seriæ, cæteraq; uasa ante quadragesimum uindemiæ diè picanda sunt, atq; aliter ea, quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terram. Nam ea, quæ demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cū picem in fundum distillauit, sublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, quod distillauit, aut quod in lateribus hæsit: deinde penicillo detergitur, & feruentissima picè infusa nouo alio rutabulo, & scopula picatur. At quæ supra terram cōsistunt, complures dies antè quàm curentur in solem producuntur: deinde cū satis insolata sunt, in labra conuertuntur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, atque ita ignis subijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit: tum dolio in terram demisso, & in latus deposito pix feruentissima infunditur, uolutaturq; , ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc diè quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cū afflauerit uentus, uasa rumpantur. Sunt autem satis sesqui culleribus dolijs picis duræ pondo uicenaquina, nec dubium, quin si quinta pars picis brutiæ in uniuersam cocturam adijciatur, utilissimum sit omni uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

CVra quoq; adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certè usque ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari

adiuari, deinceps subiiciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in uasa plūbea coniecerunt, nonnulli tertiā decoquunt. Nec dubium, quin ad dimidiam si quis excoxerit, meliorem saram facturus sit, coq; usibus utiliore, adeo quidem, ut etiam uice defruti, sapa, mustum, quod est ex ueteribus uineis, condire possit. Quæcunq; uini nota sine condimento ualet perennari, optimam esse eam censemus, nec omnino quicquam permiscendum, quo naturalis sapor eius infusetur. Id enim præstantissimum est, quod suapte natura placere poterit. Cæterum cum aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustum laborabit, eligenda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quam bellissimi uini, quæq; erit & uetustissima, & minimè uliginosa. Tum obseruabimus decrecentem lunam, cum est sub terra, & sereno, siccoq; die uuas quàm maturissimas legemus, quibus proculcatis mustū, quod defluerit, antè quàm prælo pes eximatur, satis de lacu in uasa defrutaria deferemus, leuiq; primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacem incendemus, ut ex commodo mustum ferucat. Isq; qui prærit huic decoquendo, cola iuncea, uel sparteæ ex crudo, id est, non malleato sparto præparata habeat. Itemq; fasciculos fœniculi sustibus illigatos, quos possit utiq; ad fundum uasorū demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, & in summum reducat: tum colis omnem spurcitiam, quæ redundarit, expurget. Nec absistat id facere, donec uidebitur eliquatū omni fece mustum carere, tum siue mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunq; uoluerit conuenientes odores adiiciat, & nihilominus subinde fœniculo peragitet, nequid subsederit, quod possit plumbeū perforare. Cum deinde iam acriorē potuerit ignē uas sustinere, id est, cum aliqua iam parte mustum

excoctū in se feruebit, tum codices, & uastiora ligna subijciantur, sed ita ne fundum contingant. Quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquādo contingit, pertundetur, uel si id factum non erit, utiq; aduretur mustum, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antè, quàm mustum in uasa defrutaria conijciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atq; ita mustum adijci. Ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa, & defruto coquendis. CAP. XX.

Quinetiam diligēter factum defrutū, sicut uinum solet acescere: quod cū ita sit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinū condire: nam uitioso medicamine fructus, qui perceptus est, uitiat. Ipsa autem uasa, quibus sapa, aut defrutum coquitur, plumbea potius quàm aenea esse debent. Nam in coctura æruginem remittunt aenea, & medicaminis sapore uitiant: odores autem uino ferè apti sunt, qui cum defruto coquantur, iris, foenum Græcū, schoenum: harum rerū singulæ libræ in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, cū iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debent: deinde si natura tenue mustū erit, cū ad tertiam partē fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua refrigeranda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem uasis confedit. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modò non est adustum) melius, & spissius fit. Ex hoc autem defruto, quod sic erit coctum, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere. Nam cū amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura, quod significat decoctum ad tertias: tum demum medicamina adijcito, quæ sint aut liquida, aut resinosæ,

*Espece de vin
rouge. In quibus a
ca. hinc parlye.*

sinosa, id est picis liquidæ nemeturicæ, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlueris, decem sextarios. Item resinæ terebinthinæ sesquialibræ. Hæc cum adijcies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias subsederit coctura, subtrahæ ignem, & plumbeum subinde agitabis, ut defrutum, & medicamenta coeant: deinde cum uidebitur mediocriter calere defrutum, reliqua aromata contusa, & cribrata paulatim insperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari. quod decoxeris eousque, dum defrige scit. Quod si non ita, ut præcipimus, permiscueris, subsidet aromata, & adurentur. Ad prædictum autem modum musti adijci debent ij odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, crocum, palma, cyperum, schoenum, quorum singulorum selibræ satisficient. Item myrrhæ quincunx, calami pondo libram, castiæ selibræ, anomi pondo quadrans, croci quincunx, cripæ pampinacæ libram. Hæc, ut dixi, arida contusa, & cribrata debent adijci, & his commisceri rasis, quod est genus crudæ picis, eaque quanto est uetustior, tanto melior habetur. Nam longo tempore durior facta, cum est contusa in puluere redigitur, & his medicaminibus admiscetur. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras eius misceri. Ex hac compositione, quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit incertum est, quoniam pro natura uini æstimari oportet, quod satis sit. Cauendumque est, ne conditus sapor intelligatur, nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientem, si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita, ut quatuor urnarum esset musti modus. Vrna autem quatuor & uiginti sextariorum. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantem medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter

niam infirmitatem uini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrū permanebat. Hoc tamen mustū, si sit lignorum copia, satius est inferuacere, & omnem spumam cum fecibus expurgare, quo factō decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, item ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit, ea res etiam si non in totum perennat, certe usq; in alteram uindemiam plerunq; uini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum
ad uetustatem.

CAP. XXI.

Mustum quamdulcissimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut supra dixi, defrutum uocatur, quod cum defrixit, transfertur in uasa, & reponitur, ut post annum sit in usu. Potest tamen etiam post dies nouem, quam refrixerit, adijci in uinum, sed melius est, si anno requieverit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustum ex uincis collinis est, sed si ex campestribus, tres heminae adijciuntur. Patimur autem, cum de lacu mustum sublatum est, biduo deferuacere & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mensura semunciae bene plene salis cocti, & triti. Sal autem quamcandidissimus conijcitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, cum recipit salem, diligēter totus oblitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quandiu strepitum edit. cum filere coepit, finem habet cocturae. Praeterea, saxum Graecum maceratur in uino uetere per triduum, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole: idq; cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post salis

salituram musti coctæ cumulatam, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iam perfectè mustū deserbuit, & constitit, tantundè gyphi floris miscemus, quantum salis adieceramus: atq; ita postero die purgamus dolium, & nutritū uinū ope rimus, atque oblinimus. Hac conditura Collumella patrius meus illustris agricola uti solitus est in ijs fundis, in quibus palustres uineas habebat. Sed idem, cum collina uina condiebat, aquā salsam decoctam ad tertias pro sale adijciebat: ea porrò facit sine dubio maiorē mēsurā, & odoris melioris, sed periculum habet, ne uitietur uinū, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixeram, quālongissimè à littore. Nā liquidior, & purior est, quantum altiora mari hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post triennium in alia uasa eliquatam transfundat. Deinde post alterum triennium decoquat usq; ad partem tertiam, longe meliorē habebit cōdituram uini. Nec ullū periculū erit, ne uina uitientur. Satis est autē sextarios singulos adijcere falsæ, eosq; in binas musti urnas, quamuis multi etiam binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idq; ego facere non recusem, si genus uini tantum ualeat, ut aquæ falsæ non intelligatur sapor. Itaque diligens paterfamilias, cum parauerit fundū, statim prima uindemia tres aut quatuor notas condituræ totidem amphoris musti experietur, ut exploratum habeat quantum plurimum falsæ uinū, quod fecerit, sine offensa gustus pati possit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo mustum condias.

CAP. XXII.

Picis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alucum, & in eodem infundito cineris lixiuie congios duos, deinde permisceto spatha lignea, cum requieuerit,

quieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundem lixiuiæ addito, eodem pacto permisceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorē picis aufert, & eluit spurcitiā. Post eodē addito picis brutiæ, si minus, alterius quā purissimæ quinq; libras. Hæc minutē concidito, & admisceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ quam uetustissimæ, si erit, si minus, ad tertiam partem recētis aquæ marinæ decoctæ congios duos inijcito. Apertum labrum finito in sole per caniculæ ortum, & spatha lignea permisceto quā sepiissime, usq; eò, dum ea, quæ addideris, in pice colliquescant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire cōueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, sole consumpta uidebitur, sub tectum uas totū ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondō quadrantem in sextarios XLVIII. miscere soliti sunt, & hac conditura cōtenti esse. Alij cyathos tres eius medicamenti adijciunt in totidē sextarios, quot supra diximus.

De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram uini picati.

CAP. XXIII.

PIX corticata appellatur, qua utuntur ad condituram Allobroges. Ea sic conficitur, ut dura sit, & quanto facta est uetustior, eo melior in usu est. Nam omni lentore misso facilius in puluerē resoluitur, atq; cribratur. Hæc ergo cōteri & cribrari oportet, deinde cum bis mustū deferbuerit, quod plerunq; est intra quartū diem, quā de lacu sublatur, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demum prædictæ picis sextans, & semuncia in sextarios quinque, et quinquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiscetur, nec postea tangitur, dum conferuescat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum est. Nam oportebit post hunc numerum dicrū confestim uinū emundare

emundare, & siquid fecis aut labris uasorum, aut lateribus inhaesit, eradi, ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne gustus picati uini possit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinque & quadraginta: tum demum miscere, cū mustū de ferbuerit, & feces expurgatae fuerint, oportebit, atq; salis decocti, contritiq; semunciam in eundem modū musti adijcere. Nec solū huic notae uini sal adhibendus est, uerū, si fieri possit, in omnibus regionibus omne genus uindemiae hoc ipso pōdere salieudū est: nam ea res mucorem uino inesse nō patitur.

De pice nemeturica ad cōdituras. CAP. XXIIII.

Pix nemeturica in Liguria conficitur. Ea deinde ut fiat condituris idonea, aqua marina quā longissimē à litore de pelago sumenda est, atq; in dimidiam partem decoquenda, quae cum in tantum refrixerit, quantū ne contacta corpus urat, partem aliquā eius, quae satis uidebitur praedictae pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, uel etiam manu peragitabimus, ut si quid inest uitij eluatur: deinde patiemur picem confidere, & cūm siederit, aquam eliquabimus: postea à bis, aut ter ex reliqua parte aquae decoctae tandiu lauabimus, & subigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, assiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ut irroretur. Cūm hoc modo picem preparauerimus, & uina, cūm iam bis de ferbuerint, condire uoluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis praedictae sic adijciemus. Ex ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit: deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum subigere

subigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo sextarij cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id uas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua falsa, uel muria ad uina
condiendā.

CAP. XXXV.

Quoniam quidam, imò etiā ferè omnes Græci, aqua falsa, uel muria mustum cōdiunt, eam quoq; partem curæ non omittendam putauī. In mediterraneo, quò nō est facilis aquæ marinæ inuectio, sic crit ad condituras conficienda muria. Huic rei uel maxime est idonea coelestis aqua, si minus, ex fonte liquidissimo profluens. Harum ergo alterutrā curabis quamplurimā, & quam optimis uasis cōditā ante quinquennū in sole ponere: deinde cum computruerit, tandiu pati donec ad pristinum modum perueniat. Quòd cum factū fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecem peruenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modū defruti ad tertias decoquenda est: adijciuntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius: hæc pariter decoqui, & omnem spuricitiam expurgari oportet: deinde cum refrixerit, tum quantumcunq; humoris est, tantū in amphoram musti portionem adijci. Quòd si ager maritimus est, silentibus uentis de alto quàm quietissimo mari sumenda est aqua, & in tertiam partem decoquenda, adiectis, si uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ suprā retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustū autem antè, quàm de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumigato, & largè repleto, ut in efferuescendo uinū se bene purget. Postcā uasa nucibus pineis suffricato: quòd uinum uolueris

uolueris dulcius esse, postero die, quod austerius quinto die, quam sustuleris, condire oportebit, & ita supplere, & oblinere uasa. Nonnulli etiam suffumigatis serijs prius condituram addunt, & ita mustum infundunt.

Remedia acescentis uini. CAP. XXVI.

IN quo agro uinum acescere solet, curandum est, ut cum uiam legeris, & calcaueris prius, quam uinacea torculis exprimantur, mustum in corbem defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodem agro partem decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta sit. Postea cum refrixerit, in uasa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet. Melius est, si ueterem seruatam compluribus annis aquam addideris, longeq; melius, si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidumq; in uas transtuleris, & si in sextarios VII. musti heminam gypsi miscueris, posteaquam decoctum refrixerit. Reliquum mustum, quod in uinaceis fuerit expressum, primo quoq; tempore absumito, aut ære commutato.

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

Vinum dulce sic facere oportet. Vuas legito, in sole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas uas proculcato, mustum lixiuum (hoc est, antequam prælo pressum sit, quod in lacum musti fluxerit) tollito, cum deferuerit in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus uncie pondere addito, uinum à fecibus eliquatum diffundito: hoc uinum erit suauis, firmum, corpori salubre.

De alijs salubribus conditurarum generibus. CAP. XXVIII.

ALia medicaminum genera uini condituris, & firmitati aptissima sic facito. Irim quam candidissimam pinsito, focnum Græcum uetere uino macerato, deinde in sole expon

exponito, aut in furno, ut siccescat: tum cōmolito minutissime. Item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit instar pondo quincuncem, & trientē, fœni Græci pondo quincuncem & trientem, schoeni pondo quincuncem in unum permisceto: tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenūm addito medicamentis pondo unciam, & scrupula octo gypsi. Cūm ex locis palustribus mustum crit in singulas ternas heminas, cūm de nouellis uincis crit, sextarium, cūm de ueteribus & locis siccis, heminas singulas adijceto. Tertio die quāu calcaueris cōdituram infundito, sed antequā condias musti aliquid quantū in seriam de seria transfero, ne in condiendo cum medicamento effervescat, & fluat. Sic autem curatum gypsum, & medicamentum, in labello permisceto, quantū serijs singulis fuerit necessarium, idq; medicamentum musto diluito, & ipsa ad serias addito, & permisceto: cum de ferbuerit, statim repleto, & oblinito. Omne uinum cum condieris, nolito statim diffundere, sed finito in dolijs quiescere: postea cum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defecatum quam impidissimum in uasa bene picata, & pura transfero: si in uetustatem seruare uoles, in cado duarum urnarum quam optimi uini sextarium, aut fecis generose recentis sextarios tres addito: aut si uasa recentia, ex quibus uinum exemptum sit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmitus erit uinum, etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorem, & saporem prohibueris: nam nulla res, alienum odorem celerius ad se ducit, quā uinum.

Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXX.

Mustum ut semper dulce tanquam recens permaneat, sic facito. Antequā prælo uinacea subiiciantur, de lacu

lacu quam recentissimum addito mustum in amphoram no-
uam, eamq; oblitito, & impicato diligenter, ne quicquam
aque introire possit: tunc in piscinam frigida & dulcis
aque totam amphoram mergito, ita nequa pars extet, dein
de post dies XL, eximito, sic usq; in annu dulce permanebit.

Optima uini curatio, & remedia lan-
guentis uini.

CAP. XXX.

AB eo tempore, quo primum dolia operculaueris: usque
ad æquinoctium uernum semel in diebus XXXVI.
uinum curare satis est, post æquinoctium uernum bis: aut si
uinum florere incipiet, sæpius curare oportebit: ne flos eius
pessum eat, & saporem uitiet. Quanto maior æstus erit,
eo sæpius conuenit uinum nutriri refrigerariq; & uentila-
ri: nam quandiu bene frigidum erit, tandiu recte manebit.
Labra uel fæuces doliorum semper suffragari nucibus pi-
neis oportebit, quoties uinum curabitur: si qua uina erunt du-
riora, aut minus bona, quod agri uitio, aut tempestate sit fa-
ctum, sumito fecẽ uini boni, & panes facito, & in sole are-
facito & coquito in igne: postea terito, & pondo quadran-
tem amphoris singulis infricato, & oblitito, bonum fiet.

Siquod animal in mustum ceciderit, &
interierit, remedia.

CAP. XXXI.

SI quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti ser-
pens, aut mus, sorex ue, ne mali odoris uinum faciat, ita
ut repertum corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius in
uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo
permisceatur: ea res erit remedio.

Vinum ex Marrubio.

CAP. XXXII.

Vinum Marrubij multi utile putant ad omnia intesti-
na uitia, & maxime ad tußim. Cum uindemiã facies,
Marrubij caules teneros, maxime de locis incultis, & ma-

E cris

cris legito, eosq; in sole siccato: deinde fasciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in seriam mittito, ita ut uinculum extet: in musti dulcis sext. c c. Marrubij libras v i i i. adijcito, ut simul cum musto deferuescat: post ea eximito marrubiū, & purgatū uinū diligenter oblinito.

Vinum scylliten.

CAP. XXXIII.

Vinum scylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemq; ad ueterem tussim, & ad stomachū hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quā uinum uoles uindemiare scyllam legito, eamq; secato quā tenuissimē, sicut raphani radicem taleolasq; sectas suspende in umbra, ut adsiccentur: deinde cum aride erunt, in musti aminei sextarios x l v i i i. scyllæ aride adde pondo libram, eamq; inesse patere diebus x x x. postea eximito, & defecatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij scribunt in musti sextarios x l v i i i. scyllæ aride pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipsum non improbo: alij hoc ipsum scyllæ pondus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adijciunt, & per x l. dies in se patiuntur.

De aceto scyllitico.

CAP. XXXIII.

Qui scylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis, aceti acris congiū, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur: sed mustum de-submassa, & limpidum sit.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abroniten, & reliquarum notarum

quomodo facias.

CAP. XXXV.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abroniten, & thy

et thymiten, et maratriten, et glyciriziten sic condire oportet. Potici absynthij pondus libra cum musti sextar. I I I I. decoque usque ad quartas: reliquum quod erit, id frigidum adde in musti aminei urnam: idem ex reliquis rebus, que superscripta sunt, facito: possunt etiam puleij aridi tres librae cum congio musti ad tertias decoqui, et cum refluxerit liquor, exempto puleio in urnam musti adijci: idque mox tussientibus per hyemem recte datur: uocaturque uini nota gleconites.

De musto tortiuo.

CAP. XXXVI.

Mustum tortiuum est, quod post primam pressuram uinaceorum circunciso pede exprimitur: id mustum conijciens in amphoram nouam, et implebis ad summum: tum adijciens ramulos rorismarini aridi lino colligatos, et patieris una deferuescere per dies septem: deinde eximes ramulorum fasciculum, et purgatum diligenter uinum gypsabis: sat erit autem rorismarini sesquilibram in duas urnas musti adijcere: hoc uino post duos menses possis pro remedio uti.

Vinum simile graeco facere. CAP. XXXVII.

Vas praecoquas quam maturissimas legito, easque per triduum in sole siccato, quarto die calcato, et mustum quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in seriam, diligenterque curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris mustum, salis cocti et cribrati duos sextarios, uel quod est minimum, adijcito unum sextarium in sextarios musti XLIX. Quidam etiam defruti sextarium miscent: nonnulli etiam duos adijciunt, si existimant uini notam parum esse firmam.

Vinum myrtiten quomodo

facias.

CAP. XXXVIII.

Vinum myrtiten ad tormina, et ad alui proluuiem, et ad imbecillum stomachum sic facito. Duo sunt

E 2

genera

genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterum albū,
 Nigri generis baccae, cum sunt maturae leguntur, & semina
 earum eximuntur, atque ipsae sine seminibus in sole siccantur,
 & in fictili fidelia sicco loco reponuntur: deinde per uin-
 demam ex uetere arbusto, uel si id non est, ex uetustissi-
 mis uineis amineae bene maturae uuae sole calido leguntur,
 & ex his mustum adijciunt in seriam, & statim primo die
 ante, quam id ferueat, baccae myrti, quae fuerant repositae,
 diligenter conteruntur, & totidem earum librae contusa-
 rum appenduntur, quot amphorae condiri debent: tum exi-
 guum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus,
 & tanquam farina conspergitur, quicquid contusum, &
 appensum est: post haec complures ex ea massulae fiunt: &
 ita per latera seriae in mustum demittuntur, ne altera offa
 super alteram perueniat: cum deinde bis mustum de ferbac-
 rit, & bis curatum est, rursus eodem modo, & tantun-
 dem ponderis baccae, sicut supra dixi, contunditur: nec
 iam ut prius massulae fiunt, sed in labello mustum de ea-
 dem seria sumitur, praedicto ponderi permiscetur, sicut sit
 instar iuris crassi, quod cum est permustum, in eandem se-
 riam confunditur, & rutabulo ligneo peragitur: deinde
 post nonum diem quam id factum est, uinum purgatur, &
 scopulis aridae myrti seria suffriatur, operculumque super-
 imponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, post septimum
 diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene pica-
 tas, & bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum
 diffundis liquidum, et sine fece diffundas. Vinum aliud myr-
 tuten, sic temperato: mel atticum ter inferuere facito, &
 toties dispumato: uel si atticum non habueris, quam opti-
 mum mel eligito, & quater uel quinquies dispumato: nam
 quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiae: cum deinde
 mel

mel refrixerit, baccas albi generis myrti quàm maturissimas legito, & perfricato, ita ne interiora semina conteras: mox fiscello ligneo inclusas exprimito, succumq; earum, qui sit sextariorum sex cū mellis decocti sextario immisceto, & in lagunculam diffusum oblinito: sed hoc mense Decembri fieri debet, quo fere tempore matura sunt myrti semina: custodiendumq; erit, ut ante, quàm bacca legantur, si fieri potest, septem diebus: sin autem ne, minus triduum serenum fuerit, aut certe non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendum: multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, dstringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expositam siccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina integra permanent: tum per lineum fiscum, quod pertriuerant, expriment, & per colum iuncum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re ulla immista: hic liquor non tam est durabilis, sed quandiu sine noxa manet, utilior est ad ualeitudinem quàm alterius myrtei notæ compositio. Sunt qui hunc ipsum expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiam partem decoquant, & refrigeratum picatis lagunculis condant: sic confectum diutius permanet: sed quod nõ decoxeris, poterit innoxium durare biennio, si modò mundè, & diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX.

PAssum optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse feci. Vuam præcoquem bene maturā legere, acina arida, aut uitiosa rejicere, furcas, uel palos, qui cānas sustineāt, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum insuper cannas ponere, & in sole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in seriam conijcere, eodem mu-

stum quam optimum, sic ut grana submersa sint, adijcere: ubi combiberint uuae, seq; impleuerint, sexto die in fiscoellam conferre, & praelo premere, passumq; tollere. Postea uinaceos calcare adiecto recentissimo musto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum insolaueris: tum permiscere, & subactam brisam praelo subijcere, passumq; secundarium statim uasis oblititis includere, ne fiat austrius: deinde post uiginti, uel triginta dies, cum deforbuerit, in alia uasa deliquare, & confestim opercula gypsare, & pelliculare. Passum si ex una apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & seceruito. Postea in perticis suspendito, perticis uti semper in sole sint facito: ubi satis corrupta erunt acina demito, & sine scipionibus in dolium conijcito, pedibusq; bene calcato: ubi unum tabulatum feceris, uinum uetus conspergito, postea alterum supercalcato, & item uinum conspergito: eodem modo tertium calcato, & infuso uino ita superposito, ut supernatet, & finito dies quinque: postea pedibus proculcato, & in fiscina noua uuas premito. Quidam aquam caelestem ueterem ad hunc usum preparant, & ad tertias decoquunt: deinde cum sic uuas, ut supra scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & caetera similiter administrant: hoc ubi lignorum copia est, uilissimè constat, et est in usu uel dulcius, quam superiores notae passi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

Quantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquae dulcis in uinacea, sed quibus unus diei uinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, siue sapae, & fecem ex lacu confundito, & permisceto, eamq; intritam

tritum macerari una nocte finito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam prælo subijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem seruatur in amphoris. Hanc ipsam lorã M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam seruabat.

Mustum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

Mustum lixiuum de lacu statim tollito: hoc autẽ erit, quod distillauerit antè, quàm nimium calcetur uia. Sed de arbustiui genere, quod sicco die legeris id facito, conijcies in urnam musti mellis optimi pondo x. & diligenter permistum recõdes in lagœna, eamq; protinus gypsabis, iubebisq; in tabulato reponi, si plus uolueris facere, pro portione qua supra mel adijcies: post trigesimũ & alterũ diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas mustum eliquatum oblinire, atque in furnum reponere. Conditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in stagnæo coquitur musti arbustiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & sorba non permittia diuisa exemptis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium. Hæc ita coquuntur, ut omnia poma deliquescant cum musto, & sit puer, qui spatha lignea, uel arundine permisceat poma, ne possint aduri: deinde cum fuerint decoctã, ut non multum iuris supersit, refrigerantur, & percolantur, eaq; quæ in colo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec crassamen in modum fecis existat: prius tamẽ quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris syriaci contriti, & cribrati super omnia adijciuntur, & spatha permiscantur, ut

E 4 coëant

coëant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypsatum aliè suspenditur ne pallorem trahat.

De caseo condendo.

CAP. XLII.

Casei aridi ouilli proximi anni frustra ampla facito, & in picato uase componito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superueniat, & sit ius aliquanto copiosius, quàm caseus. Nam caseus combibit, & fit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. uas autem, cum implueris, statim gypsabis: deinde post dies x x. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, est autem etiam per se non inuicundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & seruentur.

CAP. XLIII.

Vas bumastos, uel duracinas, uel purpureas cum defueris à uite, continuo pediculos earum impicato dura pice. deinde labellum fictile nouum impleto palcis quàm siccissimis cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas superponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccissimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno cælo post horam quartam, cum iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix serueat, in qua pediculi uuarum statim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito, deinde transfuersos fustes spisse arctato, ita ut defrutum non contingat: tum superponito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito, ut altera alteram non contingat: tum opercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij similiter instruita

struito, & eadem ratione uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto largè linito, & impositum cinere obturato. nonnulli adiecto defruto contenti sunt transfuersas perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defrutum contingant. deinde operculum impositum oblinire. quidam uuas cum ita, ut supra dixi, legerunt, doliola noua sine pice in Sole siccant. deinde cum ea in umbrâ refrigerauerunt, fursures ordeaceos adijciunt, & uuas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiusdem fursures infundunt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant. idq; faciunt usq; dum dolium alternis fursuribus, & uuis compleant. mox opercula imposita linunt, & uuas siccissimo, frigidissimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna scobe uirides uuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerunt uuam, si qua sunt in ea uitiosa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & penè tam dulcia quàm est uua passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uasa in modum patinarum fieri iubebat: eaq; intrinsecus, & exterius crasse picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum sine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusq; generis ita componi, ne uuæ inter se contingerent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso: tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, nequis humor transire posset. tota deinde uasa in aqua fontana, uel cisternina ponderibus impositis mergi.

Nec ullam partem earum pati extare . sic optimè seruat^r uia. Sed cum est exempta , nisi eo die consumitur , acescit. Nihil est tamen certius, quàm uasa fictilia facere, quæ singulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor ansas habere, quibus illigata uiti dependant. itemq; opercula eorum sic formari, ut media diuisa sint, ut cum suspensa uasa singulas uuas receperint, ex utroque latere apppositi operculi duæ partes coeant, & contegant uuas. & hæc uasa, & opercula extrinsecus, & intra diligenter picata esse debebunt. deinde cum contexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, sed uuæ dependentes à matre sic in pultarios condi debent, ne quæ partes uasa contingant. Tempus autem quo includi debent, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cælo crassa, uariaq; sint acina. Illud in totum maxime precipimus, ne in eodem loco mala, & uuæ componantur, ne ue in uicino, unde odor malorū possit ad eas peruenire. Nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorū rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro cōditione locorum, & natura uuarum aliæ alijs conueniunt. anti-qui plerunq; sircitulas & uenuculas, & maiores amineas, & gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant uasibus condebant, nunc autem circa urbem maxime ad hunc usum numisianæ probantur, hæc sereno cælo cum iam Sol in rorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si modò luna de-creseat, & sub terris est) modicè maturæ lectissimæ leguntur. deinde in eratibus ita ponuntur, ne altera alterum col- lidat: tum demum sub tectum referuntur, & arida, uel u- tiosa grana forficibus amputantur, & cum paululum sub umbra reflexerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capaci- tate uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter

pice obturantur, ne humorem transmittant: tum uinaceorū
 pes bene prælo expressus proruitur, & modicè separat
 scipionibus, resolutaq; intrita folliculorum in dolio subster-
 nitur. & deorsum uersus spectantes ollæ componuntur, ita
 distantes, ut interculcari possint uinacea, quæ cum diligen-
 ter conspissata primum tabulatum fecerunt, aliæ ollæ co-
 dem modo componuntur, expleturq; secundum tabulatum.
 deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spif-
 seq; uinaccis inculcantur. mox usq; ad summum labrum ui-
 naceæ condensantur, & statim operculo superposito cine-
 re in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus
 tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male co-
 ctas ollas emat. Nam utraq; res transmissio humore uitiat
 uuan. quin etiam oportebit, cum ad usum promuntur ollæ,
 tota singula tabulata detrahi. Nam conspissata uinacea, si
 semel mota sunt, celeriter acefcunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum

seruentur.

CAP. XLIIII.

Sequuntur uindemiam rerum autumnalium compo-
 sitiones, quæ & ipsæ curam uillicæ distēdunt. Nec igno-
 ro plurima in hunc librum non esse collata, quæ C. Matus
 diligentissimè persecutus est. Illi enim propositum fuit ur-
 banas mensas, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edi-
 dit, quos inscripsit nominibus coci, & cetarij, & salgama-
 rij: nobis tamen abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ sim-
 plicitati non magna impensa possunt contingere. Vti sunt
 in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis
 incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arbore na-
 torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia disper-
 eant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota perman-
 eant: deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut
 coruis

coruis, aut cornicibus, alijs'ue aibus pomum laceretur: nonnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus haerere patiuntur: alij sceno, uel culmo singula inuoluunt, & insuper luto paleato crasse linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, ut dixi, uento commoueantur. Sed haec omnia, ut dixi, sereno caelo administrari sine rore debent: quae tamen aut facienda non sunt, quia laedantur arbuscule: aut certe non continuis annis usurpanda, praesertim cum liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto fossulae tripodaneae siccissimo loco fiunt: eoq; cum aliquantum terrae minutae repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno caelo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco inferuntur, quoniam sambucus tam apertam, & laxam medullam habet, ut facile malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis a terra absint, & ne inter se poma contingant. Tum factae serobi operculum imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq; humo, quae fuerat egesta, superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue quis uolet resolutam terram usque ad dimidium uas elicere, seu, quod quidam malunt, fluuialem arenam caeteraq; eadem ratione peragere. Poenus quidem Mago praecipit aquam marinam uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, sparto'ue illigata paulum demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccari, postea loco frigido suspendi, & cum res exegerit, una nocte, & postero die usque in eam horam, qua fuerit utendum, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem autor est, creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, et cum argilla exaruit, frigido loco suspendere. Mox cum exegerit usus, in aquam demittere, & cretam resolueri. Haec ratio tanquam

quam recentissimum pomum custodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili substernere scobem populneam, uel iligneam, & ita disponere, ut scobs inter se calcari possit. Deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere, & similiter mala disponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & crasso luto diligenter oblinire. Omne autem pomum, quod in uetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est, sed si sine arboris noxa fieri possit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perennitatem confert. Multi cum ramulis suis arbori detrahunt, & creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in sole siccant: deinde si qua rimam creta facit, luto linunt, & assiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, sestiana, melimela, & alia genera quomodo seruantur. CAP. XLV.

Multi eadem ratione, qua granata in scrobibus, uel dolijs seruant cydonea. Nonnulli folijs ficulneis illigant, deinde cretam figularem cum amurca subigunt, & ea linunt mala, quae cum siccata sunt, in tabulato frigido loco, & sicco reponunt. Nonnulli haec eadem in patinas nouas sicco gypso ita obruunt, ut altera alteram non contingant; nihil tamen certius, aut melius experti sumus, quam ut cydonea maturissima integra sine macula, & sereno caelo decrefcente Luna legantur, & in lagoena noua, quae sit patentissimi oris deterfa lanugine, quae malis inest, componantur leuiter, et laxae, ne collidi possint: deinde cum ad fauces usque fuerint composita, uimineis surculis sic transversis ardentur, ut modice mala comprimant, nec patiantur ea cum acceperint liquorem, subleuari: tum quamoptimo, et liquidissimo melle uas usque ad summum ita repleatur, ut pomum submersum sit: haec ratio non solum ipsa mala custodit,

dit, sed etiam liquorem mulsei saporis præbet, qui sine noxa possit interdum dari febricitantibus, isque uocatur melimeli: sed cauendum est, ne quæ in melle custodire uolueris, immatura mala condantur, quoniam cruda si lecta sunt, ita indurescant, ut usui non sint: illud uerò, quod multi faciunt, ut ea diuidant osseo cultro, & semina eximant, quòd putent ex eis pomum uitari, superuacuum est, sed ratio, quam nunc docui, adeò quidè certa est, ut etiam si uermiculus inest, nõ amplius tamen corrumpantur mala, cum prædictũ liquore acceperint: nã ea mellis est natura, ut coërceat uitia, nec serpere ea patiat, qua ex causa etiam exanimus corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat: itaq; possunt alia genera malorum sicuti orbiculata, festinana, melimela, matiana hoc liquore custodiri, sed quia uidentur in melle dulciora fieri sic condita, nec proprium saporem conseruare, arcule fagineæ, uel etiam tiliacæ, quales sunt, in quibus uestimenta forensia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent, eaq; in tabulato frigidissimo, et sicciissimo loco, quò neque fumus, neq; teter perueniat odor, collocantur: deinde substrata prædicta poma sic componi, ut flosculi sursum, pediculi deorsum spectent, quemadmodum etiam in arbore nata sunt, & ne inter se alterum ab altero cõtingatur. Ita obseruandum est, ut unumquodque genus separatim proprijs arculis reponatur: nam cum unà clausa sunt diuersa genera, inter se discordant, & celerius uitiat. Propter quod etiam consensualium uincarum, non tam est firmum uinum, quàm si per se syncerum amincum, uel apianum, aut etiam fecinum cõdideris: uerum sic, ut prædixi, cum diligenter mala fuerint cõposita operculis arcularũ cõtegantur, & ut luto paleato linantur opercula, ne introire spiritus possit: atque ea ipsa nonnulli sicut

sicut in alijs generibus, ut supra iã diximus, populnea quidam, etiam abiegna scobe interposita, mala custodiunt. Hæc tamen poma non matura, sed acerbissima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

Inulæ conditura sic fiet, cum eius radicem mense Octob. (quo maximè matura est) è terra crueris, aspero linteo-
lo, uel etiam cilicio detergito quicquid arene inhaerebit: de-
inde acutissimo cultello summatim eradito, & quæ plenior
radicula fuerit, pro modo crassitudinis in duas, uel plures
partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modicè
in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri possint. Post
hæc in umbra triduo siccentur, & ita in fideliam picatam
recondantur, adiecto passo uel defruto, quod supernatet,
spissamentoq; cumilæ imposto contactum uas pelliculetur.
Alia inulæ conditura. Cum radices eius raseris, taleolas, ut
suprà, facito, & in umbra triduo, uel etiam quadriduo
siccato: deinde siccatas in uasis sine pice, interiecta cu-
mila conijcito, cumila imposita, sex partibus aceti una
pars sap.æ misceatur cum hemina salis cocti, ut hoc iure ma-
cerentur taleolæ, donec quàm minimum amaritudinis resi-
pian. Postea exemptæ iterum siccentur per dies quinque
in umbra: tum crassamentum uini ferculæti, nec minus, si sit,
mulsi, & utriusq; eorum quartam partem boni defruti con-
fundito in ollam, quæ cum inferbuerit taleolas inulæ adijci-
to, & statim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragita-
to, donec perfecte refrigescant. Postea transfundito in fide-
liam picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia
eiusdem inulæ conditura, Cum radículas diligenter erase-
ris, minutè concisas in muria dura macerato, donec ama-
ritudinem dimittant: deinde effusa muria sorba quàm
optima, & maturissima semine detracto contere, & cum
inula

inula misce, tum siue passum, seu quàm optimum defrutum adijcitur, & uas obturato. Quidã cum condiuerunt inulam, muriaq; macerauerunt, exsiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miscent, atque ita superfundunt passum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampsã quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

A Cerbam pauseam mense Septembri, uel Octobri, dum adhuc uindemia est, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq; seminibus, & lentisci cum cocto sale modicè permistam reconde in fideliam, & mustum quàm recētissimum infunde. Tum fasciculum uiridis fœniculi superpositum merge, ut oliuæ premantur, & ius supereminet. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albam pauseam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primum quanq; ne decoloretur, in frigidã muriam demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantum satis fuerit implẽdæ amphoræ, fœniculi aridi fasciculum substerne in imo: deinde uiridis fœniculi semina, & lentisci distincta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuam exprimito, & permistam prædictis seminibus in uas adijcitur: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & unam duræ muria permistas adijcitur. Hæc conditura compositis oliuis toto anno comode uteris. Quidam oliuam non contundunt, sed acuta arundine infecant, idq; operosius quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oliua, quàm ea, quæ ex contusione liuorem contrahit. Alij siue contuderint, siue infecerint oliuas, modico sale cocto, & prædictis seminibus immiscent: deinde sampsam, uel passum, uel si est facultas, mellam infundunt. Mel-
la autem

la autem quomodo fiat, paulò ante hoc ipso libro præcepimus. Cætera omnia similiter administrant. Posias oliuas, uel regias sine macula quàm candidissimas manu districtus eligit: deinde substrato fœniculo arido in amphoram conijcito, intermisistis seminibus lentisci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam duram: tum spissamento factò de arundinum folijs, oliuam premito, ut infra ius mersa sit & iterùm infundito muriam duram, dum ad summum amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per se parum iucunda est, sed ad eas condituras, quæ lautioribus mensis adhibetur, idonea maximè est: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contusa recipit quacunque uolueris conditurâ. Pleriq; tamen sectiuum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minutè cõcidunt, & contusis oliuis miscent, deinde exiguû aceti piperati, & plusculum mellis, aut mulsi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atque ita fasciculo apij uiridis contegitur. Quidam sic lectæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscunt, & adiectis seminibus lentisci, fœniculoq; substrato amphoram usq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi spissamento deprimunt baccam, & rursus acetum usque ad summum labrum adijciunt. Postea quadragesimo die omne ius defundunt, & sapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiscunt, & amphoram replent. Est & illa probata compositio, ut cum muria dura pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immisistis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadem cõditura posset etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem murie, & duas aceti miscunt, eoq; iure oliuas poseas colymbadas faciunt: quibus si per se quo uti uelit, satis iucundas

experietur, quamuis & hæc cum exeat de muria, conditura
 ram qualemcumq; recipere possunt. Oliuæ poscæ, cum iam
 decolorantur, antequam mutescant, cum petiolo leguntur,
 & oleo quâ optimo seruantur. Hæc maximè nota etiã post
 annum representat uiridem saporem oliuarum. Nonnulli
 etiam cum de oleo exemerunt, trito sale aspersas pro nouis
 apponunt. Est & illud conditurae genus, quod in ciuitati-
 bus Græcis plerumq; usurpatur, idq; uocant epityrû. Oliua
 pausæ, uel orchita cum primùm ex albo decoloratur, fitq;
 luteola, sereno cœlo manu dstringitur, & in uannis uno
 die sub umbra expanditur: & siqui adherent pediculi, fo-
 liaq; aut surculi, leguntur: postero die cribratur, & nouo
 fisco inclusa prælo supponitur, uehementerq; premitur, ut
 exudet quantulûcumq; habet amurcæ. Patimur autem non-
 nunquam tota nocte, & postero die pondere pressam bac-
 cam uelut exanari, tum resolutis corticulis eximamus eam,
 & in singulos modios oliuæ triti salis cocti singulos sexta-
 rios infundimus: itemq; lentiscæ semen, rutæq; & foeniculi
 folia sub umbra siccata, quæ uti satis uidentur concisa mi-
 nute, admiscemus, patimurq; horis tribus, dum aliquatenus
 bacca salem combibat: tum superfundimus boni saporis
 oleum, ita ut obruat oliuam, & foeniculi aridi fasciculû de-
 primimus, ita ut ius supernatet. Huic autem conditurae uasa
 noua fictilia sine pice præparantur: quæ ne possint oleum
 sorbere, tanquam oliuarie metretæ imbuantur liquamine,
 tum demum & assiccantur. Sequitur autem frigus hyemis,
 per quod oliuitas, sicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

Prius itaq; (quoniã inchoauimus) de cõdituris oliuarum
 præcipimus, ac statim conficiendi olei rationem sub-
 jiciemus. Pausæ bacca, uel orchitæ nonnullis regionibus
 etiam

etiam nœuie cõuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, cum iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, sereno cœlo distringere manu conuenit, lectasq; cribrare, & sicernere, quæcunque maculosæ, seu uitiosæ, minoris uel incrementi uidebuntur: deinde in singulos modios oliuæ salis integri ternas heminas adijcere, & in uimincos quales confundere superposito copioso sale, ita uti oliuas contegat, sicq; triginta dies pati consudascere, atque omnem amurcam extillare, postea in alucum diffundere, mundaq; spongia salem, ne permanceat, detergere: tum in uas adijcere, & sapa, uel de fruto amphoram replere superposito spissamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat. Pleriq; tamen tres partes de fruti, aut mellis, & unã miscent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo condiunt, iure. Quidam, cum oliuam nigram legerunt, eadem portione, qua supra, saliant, & sic collocant in qualis, ut immistis seminibus lentisci alterna tabulata oliuarum, & salis usq; in summum cõponunt, deinde post quadraginta dies cum oliua quicquid habuit amurcæ exsudauerit, in alucum defundunt, & cribratam separant ab seminibus lentisci, spongiaq; detergent, nequid adhæreat salis: tum in amphoram cõfundunt adiecto de fruto, uel sapa, uel etiam melle, si est copia, cæteraq; similiter faciunt. In singulos modios oliuæ singulos sextarios maturi seminis anisi, lentisciq; & ternos cyathos seminis fœniculi: si id nõ est, ipsum fœniculum concisum quantum satis uidebitur, adijci oportet: deinde in singulis modijs oliuarum salis cocti, & non moliti ternas heminas admisceri, & ita in amphoris condi, easq; fasciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ inest mitti, Post XL. dies in alucum diffundi, & à sale tantummodo

separari, sic ne spongia detergeantur oliuæ, sed ita ut erunt exemptæ, massulis salis mistis in amphoram condantur, & spissamentis impositis ad usus in cellam reponantur. Maturam oliuā in statura factam colymbadē, de muria tollito, spongia tergito: deinde canna uiridi scindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die spōgia extergito, in urceum, aut cacabum nouum mittito substrato apio & modica ruta. Concisis deinde pleno uase oliuis immitte defrutum usq; ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut oliuas deprimant: post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat.

CAP. XLIX.

Oliua nigra maturissima sereno cælo legitur, eaq; sub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcūq; est uitiosa bacca, separatur. Item si qui adhæserat pediculi, adimuntur, foliaq; & surculi, quicunq; sunt intermixti, eximuntur. Postero die diligēter cribratur, ut siquid inest stercoreis separetur: deinde intrita oliua nouo fisco includitur, & prelo subijcitur, ut tota nocte exprimatur. Postero die iniicitur quammundissimis molis suspēsis, ne nucleus frāgatur. Et cū est in sampsam redacta, tunc sal coctus, tritusq; manu permiscetur cū cæteris aridis condimentis. Hæc autem sunt, carenū, cuminum, semē foeniculi, anisum ægyptium. Sat erit autem totidē heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarū, & oleū superfundere, ne exarescat. Idq; fieri debet, quotiescūq; uidebitur assiccari. Nec dubiū est, quin optimi saporis sit, quæ ex oliua posita facta est. Cæterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea, sicut liciniæ culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos usus olea calabrica, quam quidam propter similitudinem oleæ stellum uocant.

Oleum

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

Media est oliuitas plerunq; initium mensis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æstiuū, & circa hunc mensem uiride premitur, deinde postea maturū. Sed acerbum oleum facere patrisfamiliās rationibus nō conducit, quoniam exiguū fluit, nisi bacca tēpestatibus in terrā decidit, & necesse est eam sublegere, ne à domesticis pecudibus feris'ue cōsumatur. Viridis autem notæ cōficere uel maximè expedit, cū & satis fluit, & pretio penè duplicat domini redditum. Sed si uasta sunt oliueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem in quo cōfici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabulatum, quò feratur olea, necessarium est, quamuis præceptum habeamus, ut uniuersusq; diei fructus molis, & prælo statim subijciatur. Verūtamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorū uincit laborē (si labor est) esse oportet pensile herreū, quò imponantur fructus, idq; tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tā multos, quàm postulabit modus oliuæ, ut separetur, & seorsum reponatur uniuersuiusq; diei coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet cōsterni, & ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat. Nam est inimicissima oleo amarca, quæ si remāsit in bacca saporem olei corrūpit. Itaq; cū lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatijs supra solū ponito, & cannas diligenter spiße textas iniicito, ita ut ne baccam transmittere queāt, & oliuæ pondus possint sustinere. Iuxta omnes autē lacusculos, ea parte, qua defluet amarca,

sub ipsis fistulis in modum fossularū concavum pavimentum, uel cauum lapideum esse oportebit, in quo consistat, & unde exhauriri possit quicquid de fluxerit. Præterea lacus, uel dolia præparata sub tecto habere oportebit, quæ seorsum recipiant sui cuiusq; generis amurcam, siue quæ sincera de fluxerit, siue etiam quæ salē receperit: nam utraq; usibus plurimis idonea est. Oleo autem conficiendo molæ utiliores sunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & solea. Molæ quàm facilimam patiuntur administrationem: quoniam pro magnitudine baccarū uel submitti, uel etiā eleuari possunt, ne nucleus, qui saporem olei uitiat, confringatur. Rursus trapetum plus operis faciliusq; quàm solea, & canalis efficit. Est & organum erectæ tribulæ simile, quod tudicula uocatur: idq; non incommode opus efficit, nisi quòd frequenter uitiatur, & si bacca plusculum ingesseris, impeditur. Pro conditione tamen, & regionum consuetudine prædictæ machinæ exercentur. Sed est optima molarum, tum etiam trapeti. Hæc antè, quàm de oleo conficiendo dissererem, præfari necesse habui. Nunc ad ipsam rem ueniendum est, quāquàm multa omissa sint, quæ sicut ante uindemiam, sic ante oliuitatem præparanda sunt, tanquàm lignorum copia, quæ multò antè apportanda est, ne cum res desiderauerit, operæ auocentur. Tum scale, corbulæ, decemmodiæ, trimodiæ satoris, quibus districta bacca suscipitur, fisci, funes canabini, & spartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uasa olearia conteguntur, spongiæ maiores, & minores, urcei, quibus oleum progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & siqua sunt alia, quæ nunc memoriā meam refugiunt. Hæc omnia, & multò plura esse debent, quoniam in usu deperent, & pauciora fiunt, quorum siquid

suo tempore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pol-
 licitus sum exequar. Cum primū baccæ uariare coeperint,
 & iam quedā nigrae fuerint, plures tamen albæ sereno cœ-
 lo manibus distringi oliuam oportebit, & substratis tegeti-
 bus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligenter mun-
 datam protinus in torcular de ferri, & integrā in fiscinis no-
 uis includi, prælusq; subijci, ut quantum possit paulisper
 exprimatur. Postea resolutis corticulis emoliri debent,
 adiectis binis sextarijs integri salis in singulos modios. Et
 aut regulis, si consuetudo erit regionis, aut certè nouis fi-
 scinis sampsæ exprimi. Quod deinde primum defluerit in
 rotundum labrum (nam id melius est, quàm plumbicū qua-
 dratum, uel structile gemellar) protinus capulator depleat,
 & in fictilia labra huic usui præparata defundat. Sint au-
 tem in cella olcaria tres laborum ordines, ut unus primæ
 notæ, id est primæ pressuræ oleū recipiat, alter secundæ, ter-
 tius tertie. Nam plurimum refert non miscere iterationem,
 multoq; minus tertiationem cum prima pressura, quoniam
 longè melioris saporis est, quod minori ui præli, quasi li-
 xiuum defluerit, cum deinde paululū in labris primis con-
 stiterit oleū, eliquare id capulator in secunda labra debebit,
 & deinde in sequentia usq; ad ultima. Nam quanto sepius
 translatione ipsa uentilatur, & quasi exercetur, tanto fit li-
 quidius, & amurca liberatur. Sat erit autem in singulis or-
 dinibus tricena componi labra, nisi uasta fuerint oliueta,
 & maiorem numerum desiderauerint. Quod si frigoribus
 oleum cum amurca congelabitur, plusculo sale cocto utiq;
 ut edum erit. Ea res resoluit oleum, & separat ab omni ui-
 tio. Neq; uerendum est, ne salsum fiat. Nam quantumcunq;
 adieceris salis, nihilominus saporem non recipit oleum. So-
 let autem ne sic quidem resolui, cum maiora frigora ince-

ferunt, itaq; n̄trum torretur, & contritum inspergitur, & cōmiscetur. Ea res eliquat amurcā. Quidam, quamuis diligentes olearij baccam integrā praelo non subiiciunt, quod existimant aliquid olei deperire. Nam cum praeli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secum pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum præcipiendum habeo, ut neque fumus, neque fuligo, quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. Nam est utraque res inimica huic rei, peritissimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum statū cœli & torcular, & cella olearia constituenda est, qui maximè à frigidis uentis auersus est, quoniam minime uapor ignis desyderatur. Dolia autem, & serie, in quibus oleum reponitur, non tantum eo tempore curāda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint à mercatore uacuata, confestim uillica debet adhibere curam, ut si quæ feces, aut amurcæ in fundis uasorum subsederint, statim emundentur, & non calidissima lixiua, ne uasa ceram remittant, sed semel, atq; iterum eluentur, deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & sæpius eluantur, atq; ita spongia omnis humor assiccetur. Sunt qui cretam figurarem in modū liquidæ fecis aqua resoluāt, & cum uasa lauerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patientur arefcere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uasa perluunt, & assiccant, tum considerant nunquid ceram nouam dolia desyderent. Nam ferè sexta quaq; obliuitate cerari oportere antiqui dixerunt, quod fieri posse non intelligo. Nam quemadmodum noua uasa si cale fiant, liquidam ceram facile recipiant, sic uetera non crediderim propter olei succū, ceraturam pati. Quam tamen & ipsam ceraturam nostrorū temporum agricolæ

repudiauerunt, existimaueruntq; satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataq; suffumigare alba cera, ne pallorem capiant. Eamq; suffitione semper faciendam iudicant quotiescunque uel noua, uel uetera uasa curantur, & oleo nouo preparantur. Multi cum semel noua dolia, uel serias crassa gummi liuerunt, una in perpetuum gummitione contenti sunt. Et sane quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionem non recipit. Respuit enim olei pinguitudo talem materiã, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distringenda erit olea, & statim exprimenda. Nam si reposita in tabulatũ fuerit, celeriter concalescet, quoniam hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ est contraria huic rei. Cauendum est itaque, ne ex ea fiat oleum cibarium quod uno modo uitari poterit, si protinus illata de agro bacca cõmolita, & expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut supra diximus. Pleriq; agricolarum crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato crescere, quod tam falsum est, quàm in area frumenta crescere: idq; mendacium uetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuam, minoremq; fieri. Propter quod cum facti unius mensuram rusticus sub tecto reposuerit, & post multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris mensuræ quam intulerat, ex alio aceruo similiter seposito quantum cuiq; mensuræ defuit supplet. Eoq; facto uidetur plus olei quieti, quàm recens bacca reddere, cum longè plures modios acceperit. Attamen si id maximè uerũ esset, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis, aut mensuræ oleo accedit, si portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, sed

detrimentum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, præloq; subijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. Nam ubi excisa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad præsidium aquæ calidæ decurritur, ab eumq; calefieri debet, ut imunda baccæ eluantur. Sed id non feruentissima fieri oportet, uerū modicè calida, quò comodior gustus olei fiat: nam si excoctus est, etiam uermiculorū, cæterarumq; immunditiarum saporem trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut supra præcepimus, fieri debebunt. Fiscis autem non iisdem improbum & cibariū oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperq; cum expresserint facta statim feruentissima debent aqua bis, aut ter elui: deinde si sit proflucens, impositis lapidibus, ut pondere pressi detineantur immergi: uel si nec flumen est, in lacu, aut piscina quam purissime aque macerari, & postea uirgis uerberari, ut sordes, fecesq; decidant, & iterum elui, siccariq;.

De oleo gleucino.

CAP. LI.

Quamuis non erat huius temporis olei gleucini compositio, tamen huic parti uoluminis reseruata est, ne parum opportunè uini conditionibus interponeretur: hac autem ratione cõfici debet. Vas olearium quàm maximū, & aut nouum, aut certè bene solidū præparari oportet: deinde per uindemiā musti quamoptimi generis, & quàm recentissimi sextarios sexaginta cum olei pondo octoginta in id confundi: tum aromata non cribrata, sed ne minutè quidem contusa, uerū leuiter cõfracta in reticulum iunceum, aut lincum adijci, & ita cum saxi pondusculo in olei, atque musti partem demitti. Sint autem ijs portionibus pensata,

quas infra subijcimus, calami, schoeni, cardamomi, xilobalsami, corticis de palma foeni Graeci uetere uino macerati, & postea siccati, atq; citra torrefacti, iunci radice, tum etiam iridis graecae, nec minus anisi aegyptij pari pondere, id est, uniuscuiusq; libram, & quadrantem, ut supra diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito: post septimum diem, aut nonum per se metretae siquid fecis, aut spurcitiae faucibus inhaerebit, manu eximito, & detergito: deinde oleum eliquato, nouisq; uasis recondito, mox reticulum eximito, & aromata in pila quam mundissime cotundito, tritaq; in eandem metretam reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in sole ponito. Post septimum diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recondito. Nam id si non exhausseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & caetero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum

facias.

CAP. LII.

Oleum autem secundarium non insuavis odoris quotidianam unctionem praebere poterit dolore neruorum laborantibus: ante, quam oliua nigrescat, cum primum decolorari coeperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maxime liciniam, si erit, si minus, regiã, si nec haec fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam praelo integram subijcito, & amurcam exprimito, deinde suspensa mola oliuam frangito, eamq; uel in regulas, uel in nouo fisco adijcito subiectamq; praelo sic premito, ne uasa intorqueas, sed tantum ipsius praeli pondere quantulumcunq; exprimi patiaris: deinde cum sic fluxerit, protinus capulato amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiusq; eliquet reliquum olei: quod postea fuerit expressum, poterit ad escam uel cum alia nota mistum

ta mistum, uel per se approbari.

De falsura suillæ carnis.

CAP. LIII.

HAtenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipue suem pridie quam occidatur, potione prohiberi oportet, quò sit caro sicciior. Nam si biberit, plus humoris falsura habebit: ergo sitientem cum occideris, bene exossato. Nam ea res minus uitiosam, & magis durabilem falsuram facit: deinde cum exossaueris, cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligenter salito, & maxime in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largum salè infarcito, cõpositisq; supra tabulatum tergoribus, aut frustis uasta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligenter falsuram fricato, eamq; cum uoles reponere, minuto, & trito sale aspergito, atque ita reponito: nec desieris eius quotidie falsuram fricare, donec matura sit: quòd si serenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam sale cõpersam esse nouem diebus: at si nubilum, aut pluuie, undecima, uel duodecima die ad lacum falsuram deferri oportebit, & salè prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui: nec ubi sal inhercat, & paululum assiccata in carnario suspendi, quò modicus fumus perueniat, qui siquid humoris adhuc continetur, siccare eum possit. Hæc falsura luna decrescete maxime per brumam, sed etiam mense Februario ante Idus commodè fiet. Est & alia falsura, quæ etiam locis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est. Cum ab aqua pridie sues prohibiti sunt postero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabratur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta conciditur: deinde in ferriam substernitur sal coctum, sed modicè (ut supra diximus

mus

mus) infractum: deinde offulæ carnis spissè cõponuntur, & alternis sal ingeritur: sed cùm ad fãuces seriæ peruentum est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro semper cõseruatur, & tanquã salsamentum in muria sua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias.

CAP. LIIII.

RAporum quàm rotundissimã sumito, eaq; si sunt lutosã, detergito, & summam cutem nouacula decerpito: deinde (sicut consueuerunt Salgamarij) decussatim ferramento lunato incidito. Sed cauetõ, ne usq; ad imũ præcidas rapũ. Tum salẽ inter incisuras raporum non nimũ minutũ aspergito, & rapa in alueo. aut seria composito, & sale plusculo aspersa triduo finito, dum exudent: post tertiam diem mediã fibrã rapi gustato, si receperit salẽ. Deinde cùm uidebitur satis recepisse, exemptis omnibus, singula suo sibi iure eluito: uel si nõ multũ liquoris fuerit, muriã durã adijcito, & ita eluito: & postea in quadratã cistam uimaneam, quæ neq; spissè, solide tamẽ & crassis uimnibus cõtexta sit, rapa cõponito: deinde sic aptatam tabulam superponito, ut usq; ad fundum, si res exigat, intra cistam deprimi possint. Cum autẽ eam tabulã sic aptaueris: graua pondera superponito, & finito nocte tota, & uno die sicari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo composito, & sic infundito sinapi, & aceto, ut à iure contegantur. Napi quoq; sed integri, si minuti sunt, maiores autem insecti, eodẽ iure, quo rapa condiri possunt: sed curandũ est, ut hæc utraq; antequã caulẽ, aut cymã faciant, dum sunt tenera, componantur. Napos minutos integros, aut rursus amplos in tres, aut quatuor partes diuisos in uas conijcito, & aceto infundito, salis quoq; cocti unum sextarium in
congiũ

congium aceti adijcito : post trigesimum diem uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.

Semen sinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito: Postea tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & pistillis conterito, cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortariū contrahito, & comprimito manu plana: deinde cum compresseris, scarificato, & impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet: deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Post hoc album acre acetum adijcito, & pistillo permisceto, colatoq;: Hoc ius ad rapa condienda optime facit. Cæterum si uelis ad usum conuiuiorū præparare, cū exanieris sinapi, nucleos pineos quamrecentissimos, & amygdalū adijcito, diligenterq; cōterito infuso aceto. Cætera, ut supra dixi facito. Hoc sinapi ad embammata nō solum idoneo, sed etiam specioso uteris: nā est candoris eximij, si sit curiose factum.

Oleris atrī & liseris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

Priusquā olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito mense Ianuario, uel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & sale composito: deinde post diem trigesimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullam eius concisam in fideliā uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod sicuti infra scriptum est, fieri debet. Sumito mentam, & uuam passam, & exiguam cepā aridam, eamq; cum torrido farre, & exiguo melle subterito: quæ cum fuerit bene trita, sapæ, uel defruti duas partes, & accii

Et aceti unam permisceto: atq; ita in eandem fideliā confundito, eamq; operculo contectam pelliculato: cum deinde uti uoles, cū suo iure concisas radículas promito, et oleum adijcito: hoc ipso tempore siferis radicem poteris eadem ratione, qua supra condire: sed cum exegerit usus, eximes de fidelia, et oxymelli, cum exiguo olco superfunde.

Moretum oxyporum, uel ut alij, oxygarum quemadmodū componas. CAP. LVII.

Addito in mortarium saturciam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum sectiuum, aut si non erit uiridem cepam: folia lactucæ, folia erucæ, thymum uiride, uel nepetam, tum etiam uiride puleium, et caseum recentem, et salsum, ea omnia pariter conterito, aceti q; piperati exiguum permisceto. Hanc mīsturam cum in catillo composueris, oleum superfundito. Cum uiridia, quæ supra dicta sunt, contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum satis uidebitur, inserito, aceti q; piperati exiguum permisceto, et oleum infundito. Sesamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ supra dicta sunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permisceto, cui supra oleum superfundito. Caseum gallicum, uel cuiuscunq; notæ uolueris minutatim concidito, et conterito, nucleosq; pincos, si eorum copia fuerit, si minus, nuces auellanas torrefactas adempta cute, uel amygdalas equè supra condimenta pariter misceto, aceti q; piperati exiguum adijcito, et permisceto, compositumq; oleo superfundito. Si condimenta uiridia non erunt, puleium aridum, uel thymum, uel origanum, aut aridam saturciam cum caseo conterito, acetumq; piperatum, et oleum adijcito. Possunt tamen hæc arida, si reliquorum non sit potestas, etiam singula caseo misceri, Piperis albi si sit, si minus, nigri unciæ tres, apij
feminis

feminis unciæ duæ, laseris radices, quod σιλφιοϋ Græci uocant, fescunciam, casei sextantem. Hæc confusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunq; ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Ligustici unciam, passæ uuæ detractis uinaceis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, si maiorem impensam uatabis, possunt melli admisceri, & ita seruari: at si pretiosius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones: quod si etiam cum laser non habueris, pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.

Clausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, si modò fuerint, qui dignentur ista cognoscere: nihil dubitasse me penè infinita esse, quæ potuerint huic inseri materiæ: uerum ea, quæ maxime uidebantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicumq; sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

*

L. IVN

L. IVN. MODERA-
TI COLVMELLAE LI-
BER DE ARBO-
RIBVS.

Qui cum tertius eius de re rustica librorum haberetur,
tum ex ipsius Columellæ uerbis, tum aliis argumētis, teme-
rè in alienum locum irrupisse deprehensus est, neque inter
illos annumerandus,

De uituario faciendo.

CAP. I.

QVONIAM de cultu agrorū abun-
de primo uolumine præcepisse uidemur,
non intempestiua erit arborum, uirgulto-
rumq; cura, quæ uel maxima pars habe-
tur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Vergi-
lio, nobis quoq; duo esse genera surculorum, quorum alterū
sua spōte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud,
quod non ope humana prouenit, materiæ est magis aptum:
hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus: unum hoc itaq;
præcipiū est, atq; id ipsum genus tripartitò diuiditur: nam
ex surculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut ro-
se arundines: uel tertium quiddam, quod neq; arborē, neq;
fruticem propriè dixerimus, sicuti est uitis. Arborū, et fru-
ticū docebimus cultū, si prius de uitibus præceperimus. Qui
uineā uel arbuscū constituere uolet, seminaria prius facere
debebit, sic enim sciet cuius generis uitē positurus est: nam
quæ pretio parata disponitur, certā generositatis fidē non
habet, quoniam dubium est, an is, qui uendidit, legendis se-
minibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longin-
quo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter
quod difficilius cōualescit alienū exteræ regionis. Optimum
est itaq; eodē agro, quo uitē dispositurus es, uel certè uicino

G facere

facere seminarium: idq; multum refert loci natura. Nam si colles uineis, uel arbutis occupaturus es, providendum est ut siccissimo loco fiat seminarium, & iam quasi ab incunabulis uitis exiguo affuescat humori: aliter cum transtuleris de humido in aridum locum, uiduata pristino alimento deficiet: at si campestres, & uliginosos agros possidebis, proderit quoq; seminarium simili loco facere, & uitem largo consuescere humori: namq; exilis, cum in aquosum agrum transfertur, utcunque putrescit: ipsum autem agrum, quem seminario destinaueris planum, & succosum, sat erit bipalio uertere: quod uocant rustici sestertium, ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipede, minus tamen quam duos pedes. Eiusmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autem, & cliuum modum iugeri continentem, si ne minus duobus pedibus alie repastinabis operis sexaginta: uel si eodem loco, quo uinea ordinaturus es, facere uoles seminarium, tribus pedibus alie repastinabis iugerum operis octoginta: ita tamen si neq; lapis, neq; topus, aut alia materia difficilior interuenerit; quæ res quot operas absumat, parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas. CAP. II.

Peracta repastinatione, mense Februario, uel prima parte Martij semina legito: sunt autem optima, quæ de uitibus notatis leguntur. Nam cui cordi est bona seminaria facere, circa uindemiam uites, quæ & magnum, & incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubricæ cum aceto (ne pluujs abluatur) permista denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus, uel pluribus uindemijs easdem uites inspicit: an perseuerent esse fecundæ. Sic enim manifestum est generositate uitium, non anni ubertate fructum prouenire. Si compluribus uindemijs eundem

dem tenorem seruarint, ex eiusmodi uitibus lecta semina multum bonumq; uinum præbebunt: nanq; qualiscunq; generis uue, quæ incorruptæ ad maturitatem proueniunt, longè melioris saporis uinū faciunt, quàm quæ præripiuntur æstu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu terræ.

CAP. III.

Semina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq; uinaceis, dulci sapore. Optima habentur à lumbis: secunda ab humeris: tertia summa in uite lecta, quæ celerimè comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quàm celerimè senescunt. Pampinaria sarmenta deponi non placet: quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis præcoques uites seruo raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nam tali generi uitium eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis uitem sere natura feracem, & ualidam, crebrisq; acinis. quòd si pingui agro ualidas uites deposueris, pampinis magis eluxuriabuntur, & qualemcunq; fructū tulerint, ad maturitatē non perducent. Rursus imbecille exili agro celeriter deficient, exiguumq; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium separatim serito: ita suo quodque tempore putabis, & uindemabis. Semina nouella cum uetere sarmento deposita citò comprehendunt, & ualenter crescunt, sed celeriter senescunt: at quæ uetere sarmento panguntur, tardius conualescunt, sed tardius deficiūt: semina quàm recētissima terræ mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus statim serantur, quàm diligentissimè obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos sentire possint: plantaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigesima. Hæc melior est uitibus satio. Sed cum seris, frigidios uentos

uitato. Malleolū sic deponito: uirgam malleolarem nō amplius, quā sex gemmarum esse conuenit, ita tamen sunt, si breuia internodia habent: eius imam partē, quam in terram demissurus es, acutissima falce iuxta nodum, sic ne gemmā ledas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatam, & stercorata[m] rectū sarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abscondantur. Pedale quoquouerfus spatium sat erit inter semina relinquere: cum comprehenderit, identidem pampinentur, ne plura sarmenta quā debent, enutriant. Item quā se pissimē fodiantur: ferro ne tangātur. Vigesimo & quarto mense refecentur: post trigesimum, & sextum mensem transferantur. In agro requieto uineam ponito, Nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno feueris: egrius comprehendet, nec unquam roborabitur. Agrum antē, quā uincis obferas, explorato qualis saporis sit, talem enim etiam gustus uini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, si terrā aqua diluas, & cū colaueris, tum demum aquam degustes: aptissima uitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest tophus. Aequē utilis congesta, & mota terra. Sabulum quoq; cui subest dulcis argilla, uitibus conuenit: omnis autem qui per æstatem finditur ager, uitibus, arboribusq; inutilis: terra inferior alit uitem, & arbore[m] superior custodit. Saxa summa parte terræ, et uites, & arbores ledunt, ima parte refrigerāt: & mediocri raritudine optima est uitibus terra: sed ea, qua transmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, uitanda est. Vtilissima est autem superior modicē rara, circa radices densa. Mōtibus, cliuisq; difficulter uincæ conualescunt, sed firmum, probumq; saporem uini præbent. Humidis, & planis locis robustissimi

me, sed infirmi saporis uinum, nec perēne faciunt. Et quoniam de seminibus, atque habitu foli præcepimus, nunc de genere uinearum disputabimus.

De generibus uinearum. CAP. IIII.

Vites maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in sublime procedūt, tum et materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt. Hoc genus uitū arbutium uocamus, de quo pluribus suo loco dicemus. Vinearum autem ferè genera in usu tria sunt, iugata, humi proiecta, & deinde tertiā, quæ est à terra subrecta, more arborum in se consistens. Id genus comparatum iugate quadam parte deficitur, quadam superat. Iugata plus aeris recipit, & altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilior est eius cultus. At hæc ita cōstituta est, ut etiam arari possit, eoq; ubertatem maiore consequitur, quòd sæpius, & minore impensa excolitur. At quæ protinus in terram proiecta est, multum sed non bonæ notæ uinum facit. Vineæ optimè repastinato agro reponitur. Nonnunquam tamen uel melius quibusdam locis, sulcis committitur. Interdum etiam scrobibus deponitur, sed, ut dixi, repastinabitur iugerum in altitudinem pedum trium operis octoginta. Sulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longum septuaginta, una opera effodit. Scrobes ternarios, id est, quoquouersus pedum trium, una opera facit xvi. Vel si cui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios, id est, quoquouersus pedum quaternum, una opera xii. facit. Vel bipedaneos quoquouersus una opera xx. effodit. Curandum autem est, ut locis aridis & cliuosis altius uites deponantur, quàm si humidis, & planis. Item si scrobibus, aut sulcis uineam posituri erimus, optimum erit, ante annum scrobes, uel sulcos facere. Vineæ, quæ angu-

stissimè conferitur, quoquouersus quinq; pedum spatio interposito ponitur, laxius uerò inter pedes V III. uel VI II. Sed quæ rarissimè (ut etiam facile arari possit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio uinearum modum sine dubio agri maiorem occupat, sed ualentissima & fructuosissima est. Cum semina depones, inum scrobē, uel sulcum bidentibus fodito, mollemq; reddito. Vitam, quam ponis, fac ut ad orientem spectet adminiculo religata. In imo scrobē lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitam premant, sed tamen iuxta radices sint. Præterea post hæc uinacæ heminā uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita scrobem, uel sulcū cum stercoreata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim scrobem, uel sulcum usque in summum completo. sic uites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, quæ repant, lapides præbent, et hyeme aquam repellunt, æstate humorem præbent uinacæ, quæ & radices agere cogunt.

Quoniam præcepimus quemadmodum uites ponendæ sint, nunc culturam earum doccimus.

Quemadmodum uites coli debeant. C A P. V.

Vincam nouellam omneis gemmas agere finito, simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis constituendæ causa submittas, alteram subsidio habeas, si fortè illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem uocant; proximo deinde anno, cum putabis uitam, meliorem unam uirgam relinquito. tertio anno uitam, in quam formam uoles, dum tenera est, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiã submittito, ita ut duas gemmas, quæ sunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne possint germinare, deinde tres sequentes relinquas, reliquam partem

tem uirgæ amputes. Sin autem uitem in se consistere uoles, sicuti arbori brachia submitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectissimè formetur. Nam præterquàm quòd speciem habet sic composita, tum etiam minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autem, cum primò brachia submittentur, singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Post hanc putationem lectis sarmentis, bidentibus altè, & equaliter uineam fodito: uel, si ita latè disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, nisi si uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebunt, persequitur: tum demum optimè amputabis, sed ita ne codicem lædas, sed potius instar digiti unius à matre relinquant, & ita radicem reseres. Nam quæ propius abraditur, præterquàm quòd uulnus uiti præbet, eoq; nocet, tum etiam de ipsa cicatrice plures radices prorumpunt. Itaq; optimum est exiguam partem relinqui, atq; ita summas partes, quas æstiuas rustici appellant, reserare, quæ sic resectæ inolescunt: nec ultra uitibus obsunt. Possunt etiam soboles per brumam cædi, cò magis quòd frigoribus extirpatæ minus recreantur. Peracta ablaqueatione ante brumam tertio quoque anno maccrati stercoreis, ne minus sextarijs binis ad radices uitium potuisse conueniet, præterquàm columbinum, quo siquid amplius, quàm heminam posueris, uiti nocebit. Post brumam deinde ablaqueationem circumfodito. Ante æquinoctium uernū, quòd est Octauo Cal. April. ablaqueationem adæquato. Post Idus Aprilis terram ad uitem aggerato, æstate deinde quàm potes sæpiissimè occato. Iugerum uinæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerum ualentis, & iam constitutæ uinæ quatuor ope-

ris putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest aptè finiri, quoniam inæqualitas arborū nō patitur operis iusta comprehendī. Quibusdā placet uitē proximo anno translata non putare, sequenti deinde anno purgare, & unam uirgā, quam submittamus, ad tertiam gemmam refecare, tertio deinde, si uitis rectè cōualuerit, uia plus gēna submittere: quarto duas gēnas proxime putationi adijcere atq; in quinto demum anno uitem iugare. Hunc eundem ordinem culturæ nos quoq; experti comprobauimus.

De refecanda uinea uetere, &
propaganda.

CAP. VI.

Veterem uineam si in summo radices habebit, refecare nolito, alioquin etiam nouella uinea, quæ ex refectio-
ne enata fuerit, uim inutilem habebit, summa parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neque fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter consenescet. Eius-
modi itaq; uinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optimè sternitur, atq; ita reno-
uellatur. Sin autem eo usq; exaruit, ut curuari non possit, primo anno summatim, ita ne radices cruas, aut lēdas, ab-
laqueato, & stercus ad radices addito, atq; ita putato, ut
paucas, & certas materias relinquant, & fōdias diligēter,
& sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nu-
triat. Sic exculca, firmas & longas materias creabit, quas
sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis:
ac deinde per triennium post dum conualescet sæpius fo-
dies, matremq; ipsam eriecabis, nihil in posterum prospici-
ens ei, quam sublaturus es. In postremum annum ma-
trem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis.
Sin autem uetus uinea duntaxat generis boni radices in
alto fitas habebit, ita ut ablaqueatæ non conspiciantur, eā
uineam

uineam, circa Cal. Martias ante quàm resces, ablaqueato, & protinus cum altè ablaqueaueris, resecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquo, & si fieri poterit, iuxta aliquem nodum ferrula desecato, & plagam acutissimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter stercorata ita superponito, ut adobruo trunco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc iccirco ne sole inarescat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet: at quæ mali generis, & infructuosa uinea est, summasq; partes & mucidas, & exesas habet, si radices eius satis altè posite sunt, optimè inseretur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima secundum terram sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione.

CAP. VII.

Propagationis genera tria sunt in usu maxime: unum, quo uirga edita à matre sulco committitur: alterum, quo ipsa mater prosternitur, atque in plureis palos per suas uirgas diuiditur. Tertium, quo uitis scinditur in duas, uel tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. Hoc genus tardissime conualescit, quia uitis diuisa medullam amittit. Et quoniam genera proposuimus, unumquodq; qualiter faciendum sit, demonstremus. Virgam cum à matre in terram deprimere uoles, scrobem quoquouersus quatuor pedum facito ita, ut propago non ledatur alterius radicibus. Deinde quatuor gemmas, quæ in inum scrobem perueniant, relinquo, ut ex ijs radices citentur, reliquam partem, quæ continens matri est, abradito, ne superuacua sarmenta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terram extare debent, ne passus fueris plus, quàm duas, aut ut maxime tres gemmas habere. Reliquas, quæ in terram absconduntur, exceptis quatuor imis, sic abradas, ne in summo radices uitis citet:

hoc modo propagata celeriter conualefcet, & tertio anno à matre fe parabitur. Sin autem ipfam uitam sternere uoles, iuxta radicem ita, ne ipfam lædas, curiofe fodito, & uitam ita fupplantato, ne radicem abrumpas: cum eam ftraueris, & uideris quoufque poſſit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitam integram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propageitur, atq; ita terra adoperies. Sin autem uitis exiguam materiam habebit, & in diuerfos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur, pertingere, quam ut diffluat, curabis, ut quam acutiſſima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur: ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inuiliſis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem uitis deceſt, neq; eſt tam procer a uirga, quæ cum in inum ſcrobem demiffa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſſit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunq; uirgam, cuius cacumen in inum ſcrobem peruenit, deprimito, & obruito: deinde gemmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citent. Tam demum poſt triennium à matre amputato, & ad ſuum palum eam partem, quam à matre præcideris, reducito, & ea put uitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triennio paulatim completo: ſummas radices præcedito: crebro fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites

foecundas faciunt.

CAP. VIII.

Cum uitam inſerere uoles, optimi generis ſarmenta fructuaria tum, cum gemmas agere incipient, uento aſtro à matre præcedito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotundum, bonis, crebrisq; nodis. Tres deinde nodos

modos integerrimos relinquit inſra tertiam gemmam ex
 utraque parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei
 tenuiſſime ſcapello acuto, ita ne medullam lædas, adradito.
 Vitæ deinde quàm inſiturus es reſecato, & plagam le-
 uato, atq; ita ſcindito, et paratos ſurculos in ſiffuram demit-
 tito, caute hæc qua adraſi ſunt, ita ut cortex ſurculi corticẽ u-
 tis, equaliter contingat: quicquid inſerueris uiti, diligenter
 libro ligato, atque luto ſubacto paleato oblitito, operiteq;
 plagam, & ita alligato, ne aqua, uentus uè penetrare poſ-
 ſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito, & ita religato:
 ea res præbet humorem, nec inareſcere ſinit inſita-
 tionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitæ uulnèrato ex
 utraque parte, ut ex his potius plagis humor deſluit,
 quàm ex inſitione ipſa abundet: nocet enim nimius humor,
 nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibusdam
 antiquorum terebrari uitæ placet, atque ita leuiter adra-
 ſos ſurculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem feci-
 mus: nam antiqua terebra ſcobem facit, propter hoc uiti-
 tam partem quam perforat: per iſta autem perraro unquã
 comprehendit inſertos ſurculos. Nos ruruſus terebram, quam
 gallicam dicimus, huic inſitioni aptauimus: ea excæuat, nec
 uiti, quod non ſcobem, ſed ramenta facit. Itaque cauatum
 foramen cum purgauimus, undique adraſes ſurculos inſe-
 rimus, atque ita circumlinimus. Talis inſitio faciliè con-
 ualeſcit. Igitur ſecundum æquinoctium perfectam uitæ in-
 ſitionem habeto, humida loca, de uita alba: ſicca, de nigra
 inſerito. Infructuoſas uitæ foecundas ſic facito. Vitæ, quæ exi-
 guum dant fructum, aceto acri cum cinere rigato, ipſumq;
 codicem eodem cinere limo. At ſi quæ fructu, quem oſten-
 dunt, ad maturitatem non perducunt, ſed priuſquam mite-
 ſcant uuæ, inareſcunt, hoc modo emendabuntur, cum ſci-
 piones

piones amplitudinem acini habuerint, radice tenuis uitem præcidito, plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permista terra linito, eodemq; radices rigato, sepe fodito. Hæc materias citant, uuaeq; succum perferunt.

Ut uua complura genera acinorum habeat.

CAP. IX.

Est etiã genus insitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisq; reperiuntur acini. Hoc autẽ ratione tali efficitur: quatuor, uel quinq;, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easq; diligẽter, & equaliter cõpositas colligato, deinde in tubulũ fictilem, uel cornu arctẽ inserito, ita ut aliquantum extent ab utraq; parte, easq; partes, quæ extabunt resoluuto, in scrobem deinde imposito, & terra stercoreata, obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cũ inter se uirgæ coheserint, post biennium, aut triennium facta iam unitate, dissolues tubulum, & circa medium ferẽ crus, ubi maximè uidebuntur coisse, uitem ferra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deijcito, sic uuae nascentur, quales proposuimus. Ut autem uuae sine uinaceis nascantur, malleolum scindito ita, ne gemmæ ledantur, medullamq; omnem eradito, tum demũ in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercoreata deponito, & rigato: cum coles agere cõperit, sepe, & altè refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

Vindemia facta statim putare incipito ferramẽtis quàm optimis, & acutissimis, ita plagæ leues fient, neq; in uite aqua consistere poterit, quæ simulatq; immorata est, corump

corumpit uitē, uermesq; & alia creat animalia, quæ materiam exedunt: plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem ducūt. Sarmēta lata, uetera, male nata, contorta, omnia hæc præcidito: nouella, & fructuaria & interdū sobolem idoneā, si iam superficies parum ualebit, submitto, brachiaq; conseruato: quam celerrime poteris putationem perficito: arida, & uetera, falce quæ amputari nō possunt, acuta dolabra abradito: in agro macro, & sicco uineā imbecillam à bruma amputato: quam partē non deputaueris, circa Calen. Febr. repetito: ab Idib. Decemb. ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborē non conuenit. Cum uitem putabis, inter duas gemmas secato: nam si iuxta ipsam gemmam secuueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autem semper deorsum spectet, ita neq; aqua, neq; sole laborabit, humoremq; rectē capiet: in agro crasso, ualidaq; uinea plures gemmas, & palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desyderabis, falce acuta semel, aut bis eo loco aliē instar digiti mucrone ferito. Brachium quamuis longum caue totum tollas, nisi totum aruerit: uineam nouellam ante brumā ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq; concipiat. Vites, arboresq;, quò citius ablaqueaueris, erunt ualentiores. Sed quæcunq; in cliuis erūt posite, ita ablaqueandæ sunt, ut à superiore parte secundū codicem lacusculi fiant, ab inferiore autem puluinuli altiores excitentur, quo plus aquæ, limiq; contineant. Vineæ uetus neq; ablaqueanda est, ne radices, quas in summo habet, inarescant, neq; aranda, ne radices abrumpantur. Bidentibus sepe, & aliē fodito æqualiter, & stercore, uel palea conspergito solum ante brumam, uel cum circum ipsam uitem summatim ablaqueaueris, stercorato.

De pampinatione,

CAP. XI.

Vineam

Vineam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile est: nam & materie, quæ fructū habent melius conualescunt, et putatio sequentis anni expeditius, tū etiam vitis minus cicatricosa fit, quoniā quod uiride, & tenerum decerpitur, protinus conualescit. Super hæc quoque melius uuae maturescunt, ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatum fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natum erit decerpito, duntaxat, quæ uuam nō habebūt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentem spectabūt, ne perurātur suo sibi pāpino tegito.

De fossura.

CAP. XII.

Simulatq; uua uariari cœperit, fodito tertiam fossuram, et cum iam maturescet, ante meridiem priusquam calore incipiet, et cum desierit, post meridiē fodito, pulucremq; excitato: ea res & à sole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulentam terrā, neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde durefcit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius est, quàm aratro. Bides æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd scamna facit, tum etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, & interdum totas uites frangunt. Finis autē fodiendi uineam nullus est, nam quanto sepius foderis, tanto uberiorem fructum reperiēs.

Ne rubigo uineam uexet.

CAP. XIII.

Palearum aceros inter ordines uerno tempore positos habeto in uinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omneis aceros incenduo, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitem ascendat.

CAP. XIII.

Lupinum terito, & cum fracibus misceto, eoq; uinam linea uitem circumlinito: uel bitumē cum oleo coquito,

eo quoq; imas uites tangito, formicæ non excedent.

Ne forices, aut uolucra uitem

lædat.

CAP. XV.

Vites, quæ secundum ædificia sunt, à foricibus, aut muri-
bus infestantur: id ne fiat plenam lunam obseruabi-
mus, cum erit in signo leonis, uel scorpionis, uel sagittarij,
uel tauri, & noctu ad lunam putabimus. Genus est animalis,
uolucra appellatur, id serè prærodit tencros adhuc pampi-
nos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineam putaueris,
peracta putatione sanguine ursino linio: uel si pellem fibri
habueris, in ipsa putatione quoties falcem acueris, ea pelle
aciem detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis
abunde diximus, de arbustis præcipiamus.

De arbustis.

CAP. XVI.

Vitem maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxi-
nus. Opulus quoniam frondem non idoneam habet, à
plerisq; improbatur. Ulmus autem, quam atiniam uocant
rustici, generosissima est, & lætissima, multamq; frondem
habet, cæq; maxime serenda est locis pinguibus, uel etiam
mediocribus: sed si aspera, & siticulosa loca arboribus obse-
renda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ sunt quam
ornicæ syluestres fraxini sunt paulò latioribus tamen folijs
quàm cæteræ fraxini, nec deteriore frondem, quam ulmi
præstant. Capræ quidem, & oues libentius etiam hæc fron-
dem appetunt. Igitur qui arbustum cõstituere uolent, ante
annum quàm deponant arbores, scrobes faciant quatuor pe-
dum quoquouersus, deinde circa Cal. Mart. in eandem scro-
bem ulmum, & opulum, uel fraxinũ deponant, ut si ulmus
desecerit, opulus, uel fraxinus locũ obtineat: si autè utraq; ui-
xerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum
inter quadragenos pedes dispositum esse conuenit: sic enim
& ipse

& ipsæ arbores, & appositæ uites melius conualescent,
 fructumq; meliorem dabunt. Segetes etiam, quæ in eo erūt,
 minus umbra laborabūt: arborē, quam deposueris, sepius
 circumfodito, quò celerius adolescat, & citra trienniū fer-
 ro ne tetigeris. Completis sex & triginta mēsisibus ad reci-
 piendā uitē formabis, & superuacuos ramos amputabis,
 altera brachia in modum scalarum relinquens, alternisq;
 annis, sexto anno, si iam firma uidebitur, maritabis hoc mo-
 do: ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, dein-
 de sulcum in quatuor pedes longum, in tres alterum, in du-
 pōdium, & semissem latū cū feceris, patiāre minime duo-
 bus mensibus cum tēpestatibus uerberari. tum demū cir-
 ca Cal. Martias uitē, de seminario, ne minorem quidē de-
 cem pedū sternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eam
 proximo anno ne putaueris: tertio uerò ad unā uirgā re-
 digito, paucasq; gēmas relinquito, ne antequam inualue-
 rit, in altitudinem repat: deinde ubi amplū incrementū ha-
 buerit, per omnia arboris tabulata disponito eius materias,
 ita tamē ne uitē oneres, sed certa, & robustissima flagella
 submittas. arbustiūā uitē quam putare, tam alligare dili-
 genter oportet: nam in ea fructus maxime uis cōsistit, di-
 utiusq; perēnat, quæ firmis toris & idoneis locis religata
 est: itaq; omnibus annis cōuenit subsequi putationem, ita ut
 tori renouentur, & uitis per idoneos ramos disponatur.

De oliuetis.

CAP. XVII.

Olea maxime collibus siccis, & argillosis gaudet, at
 humidis cāpis, & pinguibus letas frōdes sine fructu
 affert. Melius autē truncis quam plantis oliuetū cōstitui-
 tur. Magoni autē placet siccis locis oliuam, aut mox post
 æquinoctium seri, aut ante brumā. Nostræ etatis agrico-
 le ferè uernum tempus circa Calen. Maias seruāt. Opor-
 tet autem

tet autem scrobem oleæ quoquouersus pedes quaternos patere, in inum scrobem lapidem, glareamq; abijcere, deinde super terram quatuor digitorum iniicere, tum arbusculam deponere ita rectum, ut quod à scrobe extiterit, in medium sit: arbusculum autem à tempestatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in scrobe reponitur, stercorea immiscendo. Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinem crescendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq; fructus ferunt. Optima est olea liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neque specie, neque oleo sunt, tam gratæ, quàm quas supra diximus. Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est, morietur, ideo quòd uermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur, & educantur, ijq; maximè semina oleæ consumunt: si in olea unus ramus aliquanto cæteris letior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbusculas prius quàm transferantur, rubrica notare conuenit, ut cum serentur, easdem coeli partes aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

De pomario constituendo. CAP. XVIII.

Priusquam pomarium constituas, quàm magnum habere uoles circummunito maceria, aut fossa, ita ut non solum pecori, sed ne homini quidem transitus sit, nisi per ostium, dum adulescant semina: nam si prius cacumina manu perfracta, aut à pecore prærosa fuerint, quàm adulescant, in perpetuum corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere utilius, maxime ne imbecillæ à ualentioribus premantur, quæ nec uiribus, nec magnitudine sunt pa-

res, neq; pariter crescunt: terra quæ uiribus apta est, eadem quoq; ut: lis est arboribus.

De scrobibus faciendis.

CAP. XIX.

ANte annum, quàm pomaria disponere uoles, scrobes fodito, ita sole pluuiasq; macerabuntur, & quod posueris citò comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam semina ponere uoles, minimum ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis eos completo, & incedito. Quò latiores, patenioresq; scrobes feceris, eò latiores erunt, uberioresq; fructus. Scrobs clibano similis esse debet, imus quàm summus patetior, ut laxius radices euagetur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os terræ admittant. Tū etiā cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, pluuijs nō abluitur. Arbores paribus interuallis scrito, ut cū creuerint spatium habeant, quò ramos extendant: nam si spissè posueris, neq; infra quicquā serere poteris: nec sic ipse fructuose erūt, nisi eas inter raseris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinqui uersuris.

Quomodo semina legas.

CAP. XX.

Semina lege, ne minus crassa, quàm manubriū est bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro: ea bene, & celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes de ijs potissimum sumito, quæ omnibus annis bonos, & uberes ferunt fructus. Obseruabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. Si cum radice plantam posueris, incrementum eius futurum, quod & cæteris, quas seueris, arboribus. Arbos insita fructuosior est, quàm quæ insita non est, id est, quàm quæ cum ramis, aut plantis ponitur. Prius quàm arbusculas trāferas, rubrica, uel alia qualibet re signato, ut iisdem uentis,

uentis, quibus ante steterunt, constituas eas, curamq; adhibeto, ut ab superiore, & sicciore, & exiliore in planiorem, humidiorum, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe, si duas aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se contingant. Nam ita uermibus interimuntur. Cum semina depones, dextra, ac sinistra singulis usque in inum scrobem fasciculos sarmentorum brachij humani crassitudine deponito, ita ut supra terram paululum extent, per quos aestate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores, aut radicata semina autumnoserito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere ante, quam germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tineae molesta sit seminibus ficulneis, in inum scrobem taleam lentisci, ita ut cacumen eius deorsum spectet, obruito.

Quando ficus serenda sit. CAP. XXI.

Ficum frigoribus ne serito: loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa amat. Eiusmodi agro cito conualescit, si scrobes amplos, & idoneos siceris. Ficorum genera etiam si sapore, & habitu differunt, tamen uno modo, sed dispari differentia agri seruntur. Locis frigidis, & autumnis temporibus aquosis, praecoques serito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas serotinas serito. At si uoles ficum quamuis non natura seram facere, cum grossuli minuti erunt, fructu decutito. Iterum alterum edet fructum, & in hyemem seram differet maturitate. Nonnunquam etiam, cum frondere coeperint arbores, cacumina fici acutissimo ferramento summa amputare prodest. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: semper proderit simulac folia agere coeperit ficus, rubricam amurca diluere, & cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberi-

riorem fructum, & fæctum fici speciosius & plenius.

De nuce serenda.

CAP. XXII.

NUCCem græcam serito arcturi signo, uel circa Calen. Febr. quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, et siccum desiderat. Nam in locis diuersis natura eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbet, & interim melius, atq; celerius nascetur. Ternas nucas in trigonum statuito, parsq; acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minime palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepat. Cum ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibiq; semen ferulæ repangito. Cum ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem græcam, uel auellanam abscondito, & ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito, uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandum, & pineam, & castaneam serere oportet.

De malo punico serendo.

CAP. XXIII.

MALUM punicum uere usq; in Calen. Apriles rectè seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur. Stercore sùllo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uincum, postea uerò etiam dulcem, & apyrenū facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicum uino diluimus, & ita cacumina arbo

arboris summa obleuimus, ea res emendauit acorem malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborem, ad radicem ipsam collocaueris. At si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cū iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, peciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De pyro.

CAP. XXIII.

PYROS autumnno ante brumam serito, ita ut minime dies quinque & uiginti ad brumam supersint, quæ ut sint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pinneum tedæ adijceto, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.

De malis ferendis.

CAP. XXV.

MALA æstiuæ cydonea, sorba, pruna, post mediam hyemē usq; in Idus Feb. serito. Morū ab Idib. Feb. usq; in æquinoctium uernum rectè seres. Siliquam græcam, quam quidam *νεπέριον* uocant, deinde persicum ante brumam per autumnum serito. Amygdala, si parum feracia erunt, perforatam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris inolesecere finito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi & subacta & stercorata terra est, per puluicos arearum disponere conuenit: deinde cum creuerint, danda est opera, ut dū teneros ramulos habent, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo anno semina redigantur: & cum autumnus incesserit, antequam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet: & ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habent, quasi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post quartum & uigesimum de-

inde mensum, siue transferre, & disponere in ordinem uoles, seu inferere, satis tuto utrunq; facies.

De insitione arborum. CAP. XXVI.

OMnis surculus omni arbori inferi potest, si non est ci, cui inferitur, dissimilis cortice: si uero fructu etiam eodem tempore fert, sine ullo scrupulo optime inferitur. Tria autem genera insitionu antiqui tradiderunt. Vnum, quod ressecta, & fissa arbore recipit insertos surculos: Alterum, quod ressecta inter librū, & materiā admittit semina, quæ utraq; genera uerni temporis sunt. Tertium, quod ipsas gemmas, cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. Hoc genus æstatis est. Quarum insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliam docebimus. Omnes arbores simulatq; gemas agere coeperint, Luna crescente inscrito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inferere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, & ferax, nodisq; crebris. Et cum primū germina tumebunt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Crassitudine minimi digiti surculi sint bifulci. Arborem, quā inferere uoles, serra diligenter exsecato ea parte, quæ maximè nitida, & sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librum ledas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel osseum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres: sed leniter demittito, ne ledas, aut rupas corticem. Postea surculos, quos inferere uoles, falce acuta ab una parte credito tam altè quā cuneum demisisti, sed ita ne medullam, ne uel alterius partis corticem ledas: ubi surculos paratos habueris, cuneum uellito: statimq; surculos demittito

Demittito in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticem, & materiem facta sunt. Ea autem sine, qua adraferis, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, uel uimine arborem astringito: postea paleato luto bene subacto oblinito totam plagam, & spatium, quod est inter surculos usque eò, ut duobus digitis insita extent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si pusillam arborem inserere uoles, iuxta terram abscondito, ita ut sexquipedem à terra extet. Cum deinde absceideris, plagã diligenter leuato, & medium truncum acuto scalpro modicè findito ita ut fissura trium digitorum sit. In eam deinde cuneum quoad patietur, inserito, & surculos ex utraq; parte adrafos demittito, ita ut librum seminis libro arboris æqualem facias: cū surculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborem, ut supra dixi, alligato, & oblinito: deinde terrã circa arborem aggerato usq; ad ipsum insitum: ea res à uento & calore maximè tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi idoneum est: & ferè eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumq; & ualidum librum habent, sicuti ficus. Nam & lactis plurimum remittit, & corticem rubustum habet: optimè itaq; ea inseritur tali ratione. Ex qua arbores inserere uoles, in ea quæsito nouellos, & nitidos ramos: in hos deinde obseruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; spem geminis habebit: eam duobus digitis quadratis circumsignato, ut medio gemma sit, & ita acuto scalpello circūcidito, delibratoq; diligenter, ne gem-

mam ledas : deinde ex qua arbore inferere uoles, in ea nitidissimum ramum eligito, & eiusdem spatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partem, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore sumpseras, aptato ita, ut emplastrum circuncisæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne ledas: deinde commissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, qua gemma liberè germinet. Materia, quam inseueris, si sobolem, uel superiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid sit, quo possit succus euocari, aut cui magis, quam insito seruiat. Post unum & uigesimum diem soluito emplastrum. Hoc genere etiam optimè olea inseritur. Quartum illud genus insitionis iam docuimus, cum de uitibus disputauimus: itaque superuacuum est hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quòd omnium generum surculi omnibus arboribus inferi possint. CAP. XXVII.

Sed cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inferi, & illam quasi finitionem, qua nos paulò antè usi sumus, ueluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu consimiles ijs arboribus, quibus inseruntur, existimauimus errorem huius opinionis discutendum, tradendamq; posteris rationem, qua possit omne genus surculi, omni generi arboris inferi: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quasi exemplum subiicimus, qua similitudine quisq; quod genus uolet omni arbori poterit inferere. Scrobem quoquouersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fòdito, ut extremi rami oleæ possint eam contingere: in scrobem deinde fici arbusculum deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat.

fiat. Post triennium, aut quinquennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidissimus deflece, & ad crus arboris ficulneæ religa atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inferere uoles, relinquito: tum arborem fici detruncato: plagamq; leuato, & mediam cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhaerent, utraque parte adradito, & ita fissura fici aptato, cuneumq; eximito, & diligenter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interposito triennio coalescet ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre rescabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

De cythiso.

CAP. XXVIII.

CYthisum, quem Græci aut * Ψέας, aut * κογιήνη, aut * Ψυφόρη uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq; & omni generi pecudum utilissimus est, quod ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quod octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & postea arido possis. Præterea in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriam sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduierit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri potest. Cum terram bene subegeris, in modum horti arcas facito, ibiq; uelut ocymum semen cythisi autumno serito: plantas deinde uere disponito, ut inter se quoquoersus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cy-

thistorum uere disponito. Stercoratam terram circa aggerato: si pluuia non incesserit, rigato x v. proximis diebus simul ac nouam frondem agere coeperit, sarrito. Post triduum deinde cedito, & pecori praebeto. Equo abunde est uiridis pondo x v. boui pondo x x. ceterisq; pecudibus pro portione uirium. Potest autem etiam circa Septembrem ramis feri. Aridum si dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis perusscto. Cythysum, quod aridum facere uoles, circa menscm Septembris, cum semen eius grandescere incipiet, cedito. Paucis deinde horis, dum flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra adficcato, & ita condito.

De salice, & genista, & arundine.

CAP. XXIX.

Salicem, & genistam crescente luna uere circa Calendas Martias serito. Salix humida loca desyderat, genista etiam sicca, utraq; tamen circa uineam opportune feruntur, quoniam palmitibus idonea praebent uincula. Arundo optime seritur, quos alij bulbos, alij oculos uocant. Simul atq; terram bipalio repastinaueris, radicem arundinis acuta falce praescctam impendenti pluuia disponito. Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis sate arundines emittunt, sed serere hoc genus euandam, exilemq; & humilem arundinem affert. Melior itaque factio est ea, quam prius demonstrauius. Placet autem omnibus annis simulac arundinē cecideris, locum alte, & equaliter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & rosa.

CAP. XXX.

Violam qui facturus est, terram stercoratam, & repastinatam minimum alte pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedibus factis

factis ante Cal. Mart. dispositas habeat. Semen autem uiole sicut olerū in arcis duobus temporibus seritur uere, uel autumnō. Colitur autem eo modo, quo & cetera olera, ut rüctetur, ut sarriatur, ut interdum etiā rigetur. Rosam fruticibus, ac surculis disponi per surculos pedales conuenit per idē tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

F I N I S.

I N D E X O M N I V M

F E R E Q U A E I N H I S C E

Columellæ libris scitu digna reperiuntur.

A

A Blaqueada uinea quã-	Anates	303
do 131.157	Anguifer sydus	375
Actor 30 Actus 16	Anctum	396
Adoreum 49	Andromeda	377
Africanae gallinae 277	Anser	300
Agna quid 166	Apes	314.315
Agricultores 4	Apes Iouis nutrices	315
Albuelis 87	Apes ut reuiuiscant	328
Ambulationes 24	Apes quomodo à pugna cõ-	
Amerina salix 160	pescantur	326
Amethystos 87	Apiana uua	438.85
Amineæ uites 63.100	Apium	394
Amygdala 200.485	Apium pestilentia	330
Amurca 96.70	Apium pulli	317
Amurca oleo inimica 453	Apium fugam exploratam	
	præscire	

præscire	325	Arundo	162
Apiarium	318	As	167
Ἀποκατάστασις	95	Asinus, Afellus	245
Apothecæ	25.27	Ἀσφάλκος	225
Apyrenum	484	Asparagi sativi	397
Aquila exoritur	36.374	Asis angularis	173
occidit	375	Ἀσφαξίς	396
Aquæ bonitas	17	Atrienses	409
Arator bonus	35	Auara uitis	87
Arbor insita melior	483	Aues quo tempore parere	
Arborum translatio	482	desinant	288
Arborator	360	Auellana	199
Arbusculæ omnes quomo-		Auene satio	63
do transferendæ	481	Aurigæ occasus	380
Arborum insitio tempesti-		Autumnalis putatio	133
ua 486. 482 transla-		B	
tio	483	Balneæ	27
Arbustium	469	Balnearia	24
Arbustum	477	Bambatæ	434
Arbutus	192	Battis sativus	417
Arcturus quâdo occidat	377	Beta	396
Area	28	Bidens	478
Area	389	Bigemmis	179
Argilla	107	Blattæ lucifugæ	321
Arietis exortus	372	Boum cura	212
Arietes	484	Boum medicinæ	214
Argitis	86	Boues quales parandi	207
Argo nauis occidit	378	Boues inter arandum quo-	
Arietum habitus	248	modo disponendi	44.45
Armoracia	415	Boues ab opere quomodo	
Arundinetum	163.368	curandi	44.45

I N D E X.

Brachia uitis	148	Candelas sebare	79
Brachiatae uineae	179	Canicula apparet	292
Branchiae	310	Canum genera	272
Brassicae satio	392	Canis uillaticus	272
Brisa	438	Canum admissura, & par-	
Brutia pix	334	tus 274 cibaria ibid. quo-	
Brumae tempus	335	modo appellandi, ibidem	
Brumae tempore uitis non		Canna	273
colenda	471	Cannabis	60
Bubilia	25	Canterioli	400
Bubulci statura	34	Canterius	134.402
Buculus	209	Capi semimares	277
Bulbi satio	490	Capillamenta seminum	134
Bumasti uites	83	Capillorum coccinnores	277
C		Capparis	399
Cacabus	439	Capisterium	53
Cadus	432	Caper optimus	261
C. Matius rei rusticae scri-		Caprarum partus	262
ptor	443	Capra sydus exoritur	372
Cesonianum praecipuum	19	Caprarum morbi, earundem	
Calabrica olea	453	remedia	263
Calameta	152	Capreolus ferramentum	444
Calcare	288	Caprarij officium	263
Calisto sydus occidit	367	Capitatum porrum	393
Cammarus	311	Capulator	455
Campestris, & collina uua		Capitatae uineae	179
83		Caput uitis	100
Campus	38	Carex	377
Canalis	453	Carpinus	190
Candida lactuca	392	Casale	71
Candofocci	180	Casei faciendi ratio.	264
		Caseus	

I N D E X.

Cafeus Gallicus	463	Ciconia quid	112
Cafeus quō seruetur	417	Cydonia	445.485
Cassiope occidit	381	Cydoniorum conditura	439
Castratio ouium	261	Cynaræ satio	393
Castaneta caluescere	163	Cythisi satio	204
Catulorum cura	274	Classes	36
Catulo facere	79	Clauī	223
Caudarum canum castra-		Clauī in ouibus	74
tio	275	Cochlear	427
Cellæ	25	Cœlestis aqua optima	22
Centaurus apparet	373.	Cœnationes	24
& 378		Colcre quid	40
Centuria quid	167	Colliquiæ	50
Centones	33	Collyria	248
Cera ex quibus floribus fi-		Collis	38
at 337. & quomodo con-		Color aruorum	42
ficiatur	339	Cocolubes quid	86
Κόρατιον	485	Columbarum color qui me-	
Ceparum genera, & quō		lior	293
reponantur	415	Columbarum sagina	293
Cepa Ascolania, & Pom-		Columbæ ne sedes mutant	
peia	415	291	
Ceue uaccæ	230	Columbinum stercus	70
Chalcis	310	Coloni indigenæ	29
Charcari	333	Colus	437
Charcata	176	Colymbades	449
Cherephyllum	396	Conchæ ferreæ	454
Cibarium oleum	457	Conseminales uincæ	446
Cicera	64	Consigillo	215
Cicercula	60.64	Coniugij maritalis institu-	
Cicer arietinum	60	tio	402

Contubernalis mulier	31	Culex	400
Cornelius Celsus	13	Cuneati agri forma	169
Corbis	213	Curgulio	120
Corbulæ	454	Cura rusticationis apud an-	
Coruda	396	tiquos Romanos gloriæ	
Coriago	221	fuit	6
Cordum olus	417	Curius Dentatus	18
Coriandri satio	390	Custos quid	470
Corna	415	Custos palmes quomodo sub-	
Coronæ	223	mittendus	149
Corona sydus coeleste exo-			
ritur 381. Eadem occidit		D	
375		Dactyli	83
Corporis membra, eorumq;		Decacuminare	131
officia	102	Decenmodiæ	421.454
Corticatæ picis usus		Decuriæ	36
Coriinale	27	Decussare	148
Crater sydus coeleste appa-		Defrutum quõ fiat	426
ret	278	Dclibrare	197.185
Κρημασιγες	131	Delphini occasus	376
Cretosa humus	107	Dense glabræq; sues	9
Creta cimolia	225	Diabetes	100
Crustumia pira	200	Diradiari	190
Cubitor bos quomodo emen-		Disfrarari	162
dandus	210	Distichum ordeum	56
Cuculli sagati	32.362	Dodrante tertiarum	50
Cucumis	397	Delabra	46
Cucurbita	397	Dolus Mendesius	398
Cunila bubula	221	Dracontion	88
Cunila que & Satureia	317	Δρακόντι	273
Culina	24	Duramina	143
		Dulce uinum quõ fiat	431
		Effectum	

I N D E X.

E		Fabalia	57
Effœctum solum	3	Falculæ	152
Effœminatorum gestus	6	Falcis figura	152
Elices qui	50	Far	50
Embammata	462	Farrago	63
Emarcus uitis genus	87	Fauonius	78
Emplastratio	201.486	Ferijs quid agricola, quidq;	
Emuscare oleas	373	non facere liceat	79
Epitomis circumscribere	13	Febris signa	218
Epicharmus	258	Fermentare terram	39
Epiphora	226	Ficus quãdo serẽda	198.483
Equa ut marẽ patiatur quid		Ficus serotinae	483
agendum	233	Fici aridae	418
Equi quomodo ad admissu-		Ficus ut aspernentur aues	
ram saginandi	223		288
Equorum indoles & forma		Ficorum genera	198
235		Ficedula	382
Equorum cura, & medici-		Fidis sydus cœleste occidit	
na	236		470
Ergastularij	33	Filix	371
Eruncare	369	Filicis extirpatio	ibidem
Eruum	64.212	Fiscellæ	41
Etesia uenti	377	Fisci	455
Exossare	350	Flagellum quid	100
Examuna apum syluestria		Focaneus palmes	148.149
quum inueniantur	323	Fœneratio	5
Euhemerus	315	Fœni siccandi modus	76
F		Fœnum graecum	63
Fabæ	57	Fœminæ uillicæ	29
Faba an occanda	ibidem	Formicae ne uitibus noceant	
Faba an sarrienda	65		479

Frigus

I N D E X.

Frigus terram excoquit	389	Grossuli	483
Fronde qua, & quando u-		Grumi	75
tendum	213	Gummitio	457
Fructuarie partes	25	H	
Fructuarius quis	187	Halcyonci dies	369
Frutetosi tractus	40	Halicastrum	49
Frutex	465	Haræ quō construēdæ	268
Fuligo	400	Helueolæ uites	86
Fumarium	27	Heluenaciæ uites	87
G		Hedera	317
Galaticum ordeum	56	Hexagonij agri forma	172
Gallarum genera	277	Higinius	13
Gallinaccus mas qualis esse		Hinnus	242
debeat	278	Hippomanes	225
Gallinæ albæ uitandæ	278	Ἰπποσίλιον	394
Gallinaria insula	277	Hornotinae uirgæ	188
Gemella uitis	84	Hoedi sydus cœleste exori-	
Gemellar	455	tur	378
Glarea & calculus	107	Horreum	25.406
Glechonites uinum	435	Horreum pensile	26
Glocire	277	Ἰοσκύαμ	244
Græcum, & Tarentinum		Hysopitis uinum	434
pecus	254	I	
Graminis extirpatio	129	Ianitores	5
Grandescere frumenta in		Illiteratus uillicus	32
horreo	78	Incilia	195
Granata poma	439	Inerticula uitis	87
Granata mala quomodo ser-		Inoculatio, & Emplastrat-	
uentur, & quomodo de		tio	472
ijs fiat uinum	443	Interordinia	177
Gremia ligna	385	Indicia frumētariæ terræ	43
		I	
		Inod	

I N D E X.

Inodorare	410	naria	26
Infilionnū uaria genera	201	Lacus uinarij & torcularij	
Inula satio 394. Eius condi- tura	447	421	
Infitio arborum	201.486	Laserpitium	225
Infitio uitis	102	Lanata aminea	84
Intybi satio 390. Eius condi- tura	414	Leguminum genera	49
Inula	194	Leguminum satio	50
Italia unde dicta	207	Legumina agros stercoran- tia 69. Et que obsint	ibidem
Iter commodum	16	Lentis satio	59
Iterati, tertiat q; agri	45	Lepidij satio	395
Iugata iunca	469	Liber & Libera dij	422
Iugarius	24	Libella	113
Iugerum quot operis cola- tur 64. Quot modios se- minum postulet 51. Eius forma & partes	169	Libra sydus coeleste occi- dit	372
Iulius Atticus	13	Liciniana iugera	18
Iulius Græcinus	13	Lignatio	21
Iumenta unde dicta	206	Linum	59
Iusta	50	Lira	391.52
L		Lirari	374
Labellum	432	Loci uitia	145
Laboriosior est negligentia quàm diligentia	406	Loræ confectio	419
Lactuca	392	Lumbrici: contra lumbricos uitulorum remedia	239
Lactucæ genera	392	Lupinum	49.65.73
Lacusculi	483	Luna infra terram	391
Laconica	7	Luxuriosa uitis	143
Lacubus distinguere gra- -		M	
		Macies & languor mula- rū quomodo curetur	245
		Machina	

I N D E X.

Machina	243	Mentastrium	395
Magistri pccoris	32	Menstruosa mulier foctui	
Mali punici satio	200.	fruticibusq; nociua	398
484		Menta	395
Mala punica ne rumpan-		Mentigo	262
tur in arbore	485	Merula	309
Malorū genera uaria	200	Mergi	78.180
Malleolus quid	94	Mergis purgare, & pro-	
Malleoli dispositio	468	pagare	126
Malleorum numerus & e-		Meſſis tempus	76
lectio	94	Meuani.e boues	100
Marina lactuca	223	Militaris uia	22
Marſica cep.e, quæ et Vnio		Miluinus pes	412
415		Myrti genera	436
Maritale coniugium	402	Mnaſcas ſcriptor Græcus	
Maſſule	436	410	
Materia, palmitis genus	190	Modus in rebus	17
Maritare ſtatumina uidua		Mole	454
144		Mons	38
Mclampodis doctrina in pe-		Mons tranſuerſus ſulcan-	
coris cultu	10	duſ	47
Meleagrides gallinæ	277	Mororum ſatio	200
Mel ſecundarium	416	Mula	244
Mella quid, & quō fiat ibid.		Mulas parere in Africa ibi.	
Mel nemorenſe	317	Mularum morbi & reme-	
Mellatio	375	dia	ibid.
Melliſſa	314	Mulſa aqua quō fiat	416
Melimeli quid	445	Mus araneus	224
Mel coërcet uitia	446	Murinus color	243
Mendeſius Aegyptius	260.	Muriæ conſectio	430
398		Muria dura quō fiat	411
		I 2	Mulie

I N D E X.

Mulieris officia	403	sanentur	239
Muscus in uite	147	Odores uino apti	424
Mustela	130	Offule carnis	461
Mustum lixiuum	432	Oleorum genera	192
Mustum quomodo fiat	433	Oliuarum seminaria	quo-
Quomodo cōdiatur	428	modo facienda	193
Et quomodo semper dul-		Olearius	456
ce maneat	433	Oleum	27
Mutilus aries	249	Oliuitas	453
N		Oleum quomodo fiat	453
Næuius Pollio Romanus		Oleum amurca corruppi-	
uir longissimus	97	tur	453
Napus	60.400.461	Oliueti stercoratio	196
Natrix	22	Oleastellum	453
Negligentia quàm diligen-		Olus atrum 394. Eius con-	
tia laboriosior	406	ditura	462
Nemeturica pix	427.429	Olus cordum	417
Nepæ syderis cœlestis oc-		Olerum sationes	388
casus	371	Olympionicæ equæ	99
Nepotes	130	Onychina pruna	415
Nomentanæ	85	Operculati faui	375
Nomina optima non appel-		Operculare	418
lando fieri mala	29	Ὀπίσχι	375
Nubilarium	28	Opimare	290
Nundinarum conuentus	7	Opulus	479
Numidicæ gallinæ	302	Ordeū hexastichon & Can	
Nux græca	484	therinum	55
Nux auellana	ibid.	Orchis	192
O		Ornithiæ uenti	363
Occatio	376	Orni	450
Oculorum uitia quomodo		Ornus	192
		Ortho	

I N D E X.

Othocissos	370	Palumborum sagina	290
Ostigo	261	Palmipedalis	119
Orthogonij agri forma	170	Palmatum longitudo	151
Oves ne scabræ fiant	256	Pali	126
Ovis pulmonaria quomodo curanda	259	Panis ex milio	55
Ovium pascua	246	Pampinaria sarmenta	467
Oves quales emendæ	246	Pampinarium	101
Ovium natura, pabulum, et curatura	250.251.252	Pampini	118
Oves si pascua fastidiant	252	Pampinatio	129.479
Ovilia ne à serpentibus infestentur	255	Pampinator	155
Ova quæ, quando, & quot supponenda	285	Pampinandi modus	180
Ova ut diu integra seruentur	289	Pāpinarius palmes	147.188
Ova sale minuuntur	289	Panax	393
Ova pavonina & anserina	285	Pangendi ratio optima	118
Oxygala quomodo fiat	413	Papaveris satio	396
Oxyporum, siue Oxyporum quomodo componatur	463	Papiliones quomodo necentur, ne apibus noceāt	334
Oximum	394	Paridius Vetrencensis	128
P		Passus quid	166
Pabulorum genera	49	Passum quomodo fiat	437
Palcæ	212	Passa uua quomodo fiat	419
Palustris aqua pestilens	21	Pastinaca	394
Palmare quid	385	Pastinum quid	117
		Pastinandi soli modus	109.
		114.115.368	
		Patris familiæ ulliciq; officium	360
		Pauomas	296
		Pauonum educatio	295
		Paxamus autor Græ.	410
		Pecunia, & Peculium	205

I N D E X.

Pecudum stercus	70	les	331
Pecuarium canis	273	Plagæ vitis	147
Pecus aquaticæ	309	Planities	74
Pedâda quomodo uinea	134	Plumarum anserû uulsura	
Pedamen quid	160	bis in anno fit	300
Pedicularis herba	238	Pluuiialis aqua saluberrima	
Pelagij pisces	307	21	
Pellis fibri	479	Porculator quis	9. Eius
Pelles manicatæ	31.362	officium	268
Pendula loca	74	Pollex in uinea	144
Pensile horreum	26	Poma cum pediculis legen-	
Personata herba	224	da, si in uctustatem repo-	
Perticæ	160	nerè uelis	444
Perticalis salix	161	Pomariû quò instituendû	197
Pes	166	Porca quid	166
Phaseli satio	56	Porrû sectiuum	393
Phryxonides	315	Portulaca	417
Pyrorû uaria genera	200	Posia oliua, & Regia	448
Pyri satio	ibid.	Pratum quasi paratum	73
Pyra generosissima	ibid.	Prata quò fiant ex aruo ibi.	
Picanda quò sint dolia	422	Quomodo colantur	74
Picatum uinum quomodo		Prati situ obducti remedia	
fiat	429	75	
Piscis aquilonius signû cœ-		Prodromi uenti flare inci-	
leste	369	piunt	376
Piscis austrinus, sydus cœ-		Procyum sydus exoritur	
leste	377	375	
Pisces pelagij, et pisces pla-		Promercales res	32
ni	306	Promi & cellarij	409
Pisces saxatiles	307	Propagationû genera	473
Pisi satio	57	Prostrata uinea	181
Piscine, lacusq; memorabi-		Pruni satio	200

I N D E X.

Psithiæ uites	88	Recrastinari	77
Pisana	49	Regelari	23
Pullicies	294	Rei rusticae scriptores graeci 12. Latini	14
Pulla terra	8	Repastinatae uineae	117
Pulmonariae	270	Ridica	134
Pultarij	442	Restibilis uinea	106, 177
Pulueratio	377	Robusta frumenta	54
Puluinuli	477	Rosa	492
Pupinia	19	Rosaria	368
Pusula quid	260	Rosarium serotinum	370
Putandi tempus	133	Rotare quid	297
Putatio	133	Rotundi agri forma	172
Putatoris officium	139	Rubrica	8, 57
Puticus quando effodien- dus	388	Rubigo ne uineam uexet	478
Q			
Quadrans	167	Rumpotinum, et Rumpo- tineum	190
Quadrati agri forma	167	Runcandum quando	64
Quercus	192	Rustica auis	277
R			
Racemarij	118	Rusticae uillae partes	24
Radicata semina	482	Ruta	395
Radula	422	Rutabulum	428
Rami arborum quomodo dis- ponendi	486	S	
Rane, linguae uitium	218	Sabina salix	160
Rapa	61	Sabulo, onis	107
Raporum conditura	463	Sabulosa loca quomodo ster- coranda	73
Rapbanus	397	Sacer ignis	260
Raripilum	9	Sacra certamina	98
Rasus, picis genus	425	Sagitta quid	105, 116
		I 4	Salga

I N D E X.

Salgamum quomodo condi- endum	410	Scannum quid rusticis	43
Salix	160.190	Scyllæ satio	485
Saliſtum	161.275	Σκυλλῆ	224
Salitura	427	Scylliticum uinum	434
Salientes riuī in uillam per- ducendi	25	Scylliticum acetum ibidem	
Saliuandum pecus	215	Scrobs ne ſimilis ſit alueo	128
Saluator mercenarius	5	Scrobs olcæ	481
Salsa amaraq; terra peſſi- ma	82	Scrobes ternarij & quater- narij	370
Salubritas cœli in agro po- tiſſimum	15	Scrobs arborū ſerēdarū	198
Sampſa quomodo fiat	448.	Scrobibus uineta quomodo ponenda	109
452		Scrofa	266
Sanguinalis herba	220	Scrupulum	167
Sanguinaria herba	260	Sedum quid	53.400
Santonica herba	230	Sementis prima	50
Sapa quō coquatur	424	Semicircularis, & maioris ſemicirculo agri forma	171
Sapore bonitatem ſoli di- gnofci	42	Semina quomodo deponen- da	198
Sapor terræ quomodo de- prehendatur	467	Semina trifurca	483
Sationis tempora	390	Seminum genera, & diffe- rentiæ	48
Satio autumnalis potiſſima	52	Semina inter quinos, ſenos, ſeptenos, & ternos pe- des &c.	173.174
Satoria trimodia	53	Seminandi tempus	50
Satureia	399	Semina quō legenda	482
Satureiæ conditura	415	Seminarium arborum	125.
Scabies	258		
Scalæ	454	198	

Semina

I N D E X.

Seminarijs uitium prouin-	Sifer 394.	Conditura eius-	
cias non uti 113.	Eorum	dem	462
cura	127	Σμύγνιον	394
Sentis canis	387	Solstitium quando fiat	333
Semis	167	Sophortie uites	87
Semuncia	167	Solum uitibus aptum	450
Sepe uiua	387	Solstitialis spina	74
Serendi tempora	390	Sorba	200.485
Serere ne dubita	364	Sorices ne uitem lædāt	479
Seris, σέρις	301	Spadones, surculi	103
Serotini pulli	288	Spatha lignea	427
Serpentum afflatus quibus		Spica Virginis, sydus cœle-	
noxius	287	ste, exoritur	378
Serpillum	396	Spionicus	123
Serui quales ad uillam cli-		Spionia dapsilis	87
gendi	32	Spongiæ	396.454
Sesamorum satio	59	Spongiolæ	396
Sesquiopera	67	Squamosi greges	308
Sestertium	466	Stabula	24
Sextans	167	Stercus uetustū non proba-	
Siccaneus locus	39.161	ri 70. Et ibidem de gene-	
Sicilicus	167	ribus stercoris	
Siligo, & eius satio	49.54	Sterquilinia	28
Siliqua græca	63.200	Stercus auium optimum	70
Silex uitibus amicus	107	Stella	153
Σίλφιον	413.464	Stercoranda quomodo sit	
Symonianum trifolium	225	terra exilis	48
Sinapis satio	393	Sterile scinium	29
Sinapi quō facias	462	Stiua	179
Syri	26	Stratæ uites	176
Sirapa quomodo fiant	452	Subluuies, & Intertri-	

I N D E X.

go	137	Terreni genera tria	98
Suppuratio	220	Thasiæ uites	87
Suburbanum prædium com modissimum	13	Thalli ceparum	400
Sucularum occasus	371	Thymum	395
Earundem ortus	173	Thymites uinum	435
Suffragines	223	Τιβύμαλλο	223
Surcularis terra	106	Tineæ aruorum	334
Surculorū positio	115	Tinūculus, ascipitris genus	
Surculi inferendi modus, & an omne surculorum ge- nus inferatur	201	Tofus	157
De Suibus & eorum medi- cinis	266	Tonsuræ ouium tempus	
Sues impatientissimæ famis, atq; ob id scrofæ aliquādo fœtus suos mandunt	271	256.292	
Suile	269	Torculariæ cellæ positio	26
T		Torminum remedia	217
Tabulata	184	Traduces	188.158
Tabulatum	433	Trapetum	379
Talææ	160	Triangularis agri forma	170
Talææ, & rami quando de- ponendi	483	Tribus unde dictæ	367
Taleole	160	Tribula & traba	78
Tarentinum pecus	9	Trifurca semina	483
Tarentina nux	199	Trimestre semen	53.58.369
Tauri forma	227	Trigemmis surculus	119
Tellus communis parens	3	Tripedancæ uicæ	63
Terebra, & terebratio	475	Triquetri agri forma	170
Terebra Gallica	475	Trimodiæ	421.454
Terrarum species uariæ	8	Tritici satio	51
		Triticum omne in loco uligi noso post tertiam satio- nem conuertitur in siligi- nem	54.55
		Tritura granorum quomo- do faciendâ	77
		Tudicula	454

I N D E X.

Turdi	309	Vinearum uberrimus redi-	
Tussis remedia	433.ca.32	tus	97
V		Vinea res infirma, iniuriæ	
Vaccæ forma, admissura,		impatiens	127
partus, foetura, partus	228	Vinea uetus nec ablaquean	
Vaccæ quid	312	da nec aranda	478
Valetudo bona corp.	108	Vinæ quâdo palandæ	367
Varia terra uaricosâq;	46	Vinea per autumnum abla-	
Vbertas soli potissîma	16	queanda 131. Ablaqueata	
cap. 3.		quomodo putanda	132
Vennuculum far	49	Vinæ quomodo in hortulos	
Ventilare uinum	434	diuidendæ 140. Ac de re-	
Venucula uitis	83	liqua uinearum cura per	
Vepres ut efficias	388	totum librum tertium &	
Veruactum crudum	46	quartum.	
Vergiliarû occasus 30. Ea-		Vinitoris officium 146.c.24	
rum exortus	372	Vini acentis, durioris, lan-	
Viatores qui	7	guentis, remedia	433.
Viciæ satio	62	cap.30	
Vicinitas bona in uilla ne-		Vini flos	ibid.
cessaria	17	Vinû quibus condituris con-	
Vie commoditas ad uillam		firmetur	422
multum refert	16	Virginis humeri exorun-	
Ville positio	24	tur	377
Villicus qualis eligendus	30	Viri negotia	403
Villaticus canis	272	Visule	86
Viminalis salix	161	Vitis inferendæ ratio	156.
Vinum cura 60.cap.30		312	
Vinariæ cellæ positio	25	Vitiû alligandarû cura	142
Vindemiæ præparanda	421	Vites præcoques	81
Vindemia quô putâda	476	Vitis ad orientē spectet	470
		Vit.	

I N D E X.

Vitiariū quomodo fiat	93	Vmbratilis mora	15
Vites non stercoreandæ	73	Vncia	166
Vitis fœcunditas quomodo exploranda	95. cap. 7	Vnciarie uuae	83
Et quomodo infœcunda fructuosa reddatur	475	Vngues annotini	148
Vitibus quod solum eligendum	95. 105. 467	Volucra ne uitē ledat	479
Vitium semina qualia eligenda	374. 467	Vrbana uilla & eius ædificatio	24
Vites ad escam	82	Vrina hominis surculis apta	70
Vites si luxuriant sine fruge	142	Vrticam anserculos necare	302
Vites per brumam non cōlendæ	471	Vsus & experientia dominantur in artibus	14
Vites ne à sericibus, formicis, rubigine infestentur	479	Vuæ duracinæ, purpuræ, bumaſti, dactyli, rhodiæ, libycæ, cerauniæ	82
Vitium genera	83. 84 & 469. cap. 4. reliqua de vitibus quæ in uinea, & uua	Vuæ stephanitæ, tripedancæ, unciariæ, cydonitæ, ucnuculæ, numesianæ, amineæ	83
Vuiradix quo tempore trāsferenda	137	Vua qñ legenda	440. 441
Vlguui quomodo medendum	46. 53	Vuæ ollares quomodo feruentur	440
Vlmus Attinea	182. 479	Vuas ut aspernentur aues	288
Vlmi satio	182	Vuæ complura genera acinorum habentes	476
Vlmorum genera	182	Vuæ sine uinaccis	ibidem
Vlmariū quomodo fiat	182	Vulcanalia	390
Vlpicum	390	Vulturis	180

F I N I S.

